

Amrit

2025-2026

SRI GURU GOBIND SINGH COLLEGE OF COMMERCE
University of Delhi

ੴ ਸਤਿਗੁਰ ਪ੍ਰਸਾਦਿ ॥
ਸ੍ਰੀ ਵਾਹਿਗੁਰੂ ਜੀ ਕੀ ਫਤਹ ॥

ਜਪੁਜੀ ਸਾਹਿਬ ॥

ੴ
ਸਤਿਨਾਮੁ ਕਰਤਾ ਪੁਰਖੁ
ਨਿਰਭਉ ਨਿਰਵੈਰ ਅਕਾਲ ਮੂਰਤਿ
ਅਜੂਨੀ ਸੈਭੰ ਗੁਰ ਪ੍ਰਸਾਦਿ ॥

॥ ਜਪੁ ॥

ਆਦਿ ਸਚੁ ਜੁਗਾਦਿ
ਸਚੁ ॥ ਹੈ ਭੀ ਸਚੁ ਨਾਨਕ
ਹੋਸੀ ਭੀ ਸਚੁ ॥੧॥
ਸੋਚੈ ਸੋਚਿ ਨ ਹੋਵਈ
ਜੇ ਸੋਚੀ ਲਖ ਵਾਰ ॥
ਚੁਪੈ ਚੁਪ ਨ ਹੋਵਈ
ਜੇ ਲਾਇ ਰਹਾ ਲਿਵ ਤਾਰ ॥
ਭੁਖਿਆ ਭੁਖ ਨ ਉਤਰੀ
ਜੇ ਬੰਨਾ ਪੁਰੀਆ ਭਾਰ ॥
ਸਹਸ ਸਿਆਣਪਾ ਲਖ ਹੋਹਿ
ਤ ਇਕ ਨ ਚਲੈ ਨਾਲਿ ॥
ਕਿਵ ਸਚਿਆਰਾ ਹੋਈਐ
ਕਿਵ ਕੂੜੇ ਤੁਟੈ ਪਾਲਿ ॥
ਹੁਕਮਿ ਰਜਾਈ ਚਲਣਾ
ਨਾਨਕ ਲਿਖਿਆ ਨਾਲਿ ॥੧॥

Ik Oankār Sat(i)gur Prasād(i)
Srī Wahegūru Jī Kī Fateh.

Japji Sahib

There is but one God.
True is His Name, creative
His personality and immortal
His form. He is without fear, sans
enmity, unborn and self-illuminated.
By the Guru's grace (He is obtained).

Embrace His meditation.

True in the prime, True in the
beginning of ages, True He is even
now and True He, verily,
shall be, O Nanak!

By pondering, man cannot
have a conception of God,
even though he may ponder over
lacs of time.

Even though one be silent and
remains absorbed constantly he
obtains not mind's silence.

The hunger of the hungry departs
not, even though he may pile up
loads of the worlds (valuables).

Many may possess thousands and
lacs of wits, but not even one
goes with (him) or (avails him
in the Lord's court).

How can we be true and how
can the screen of untruth be
rent? By obeying, O Nanak
the pre-ordained order of the
Lord of will.

AMRIT

2025-2026

SRI GURU GOBIND SINGH COLLEGE OF COMMERCE

University of Delhi
Pitam Pura, Delhi-110034

Patron

Prof. Kawal Gill

Principal (Officiating)

Editor-in-Chief

Prof. Deen Dayal Chaturvedi

Editor, Hindi Section

Prof. Jyoti Kaur

Editor, Punjabi Section

Dr. Tarvinder Kaur

Editor, English Section

Mrs. Jasjit Kaur Kochher

Layout Assistant

Sahibjeet Singh

Student Editorial Team

**Bisman Singh Anand, Taranpreet Singh, Arshpreet Kaur Thareja,
Guntaas Kaur Lonial, Jhyestha Pandey, Anuj Batra,
Milandeep Kour, Balveen Kaur and Sugam Aggarwal**

Delhi Sikh Gurdwara Management Committee Parent Body

Harmeet Singh Kalka
President

Jagdip Singh Kahlon
General Secretary

Harvinder Singh (K.P.)
Senior Vice President

Atma Singh Lubana
Junior Vice President

Jasmain Singh Noni
Secretary

Governing Body of the College

- ◆ S. M.P.S. Chadha, Chairman
- ◆ S. Gurinder Pal Singh, Treasurer
- ◆ Prof. Kulvinder Singh, Member
- ◆ S. Kartar Singh, Member
- ◆ S. Harcharan Singh Nag, Member
- ◆ Sdn. Mohini Kaur, Member
- ◆ Capt. K.S. Sethi, Member
- ◆ S. Rameet Singh Chadha, Member
- ◆ S. Jasvinder Singh Jolly, Member
- ◆ Dr. Jagjit Kaur, Member
- ◆ Prof. Ajit Kumar Mahapatro, University Nominee
- ◆ Dr. Harpreet Kaur, Teachers' Representative
- ◆ Dr. Deepa Kumar, Teachers' Representative
- ◆ Prof. Kawal Gill, Principal (Offg.)
- ◆ S. Terlochan Singh, Special Invitee
- ◆ Ms. Raminder Kaur, Special Invitee
- ◆ S. Jaswinder Singh Sachdeva, Special Invitee

Chairman's Message

It is a matter of immense pride to witness Sri Guru Gobind Singh College of Commerce scaling new heights as a distinguished center of academic excellence. Education, in its truest sense, extends beyond the mere acquisition of knowledge and professional skills. It is a journey of intellectual evolution, the discovery of latent talents, the cultivation of social consciousness, and the nurturing of civic and moral responsibility.

The world has endured unprecedented challenges in recent times, yet the spirit of sewa – selfless service, a profound legacy of our Gurus – continues to guide and inspire us. Our community has come together to support those in need, offering food, shelter, and medical aid. It is heartening to see our students actively participating in these noble endeavors, demonstrating compassion and solidarity. At our institution, we strive not only to provide the finest scholastic environment but also to instill values of empathy, resilience, and service, ensuring that our students grow into responsible and conscientious global citizens.

Under the able leadership of our officiating principal Prof. Kawal Gill and the dedicated efforts of our esteemed faculty, the college has reached remarkable milestones. Beyond academics, our students have excelled in a diverse range of co-curricular pursuits, showcasing their creativity, critical thinking, and leadership. Their achievements, whether in the arts, research, entrepreneurship, or community service, reflect the vibrant and dynamic ethos of our college.

The college magazine, Amrit, serves as a testament to the innovative spirit and intellectual depth of our students. It is always a pleasure to engage with the perspectives and creative expressions of young minds. I extend my heartfelt congratulations to the editorial team for their dedication and commendable work in bringing forth this edition. May this platform continue to inspire and empower generations of students to strive for excellence and make meaningful contributions to society.

A handwritten signature in black ink, appearing to read 'M.P.S. Chadha'.

M.P.S. Chadha
Chairman, Governing Body

Treasurer's Message

Sri Guru Gobind Singh College of Commerce has always been a beacon of academic excellence, shaping young minds to navigate the complexities of a dynamic, knowledge-driven world. Our institution not only imparts education but also fosters adaptability, innovation, and holistic development, empowering students to thrive in an ever-evolving global landscape.

In today's fast-paced world, where technological advancements, sustainability challenges, and digital transformation redefine industries, our students must embrace creativity, resilience, and forward-thinking. The ability to adapt and innovate is no longer optional—it is essential. Whether through entrepreneurship, research, or artistic expression, students must channel their talents to create meaningful impact and drive positive change in society.

I extend my heartfelt congratulations to the editorial team of Amrit, our college magazine, for providing a platform that amplifies young voices, encourages critical thinking, and showcases fresh perspectives on contemporary issues. These narratives do not merely reflect the present but also inspire the future, shaping ideas that challenge conventions and redefine possibilities.

The spirit of hope, perseverance, and intellectual curiosity shines through this edition, reinforcing our commitment to nurturing well-rounded individuals. I urge our students to continue striving for excellence, embracing creativity, and making meaningful contributions to the world.

S. Gurinder Pal Singh
Treasurer, Governing Body

Principal's Message

Sri Guru Gobind Singh College of Commerce was founded in 1984 as the second Commerce College of the University of Delhi. Strategically located near T.V. Tower, Pitam Pura, the college is named after the tenth Sikh Guru Sri Guru Gobind Singh Ji. Drawing inspirations from the teachings of Sikh Gurus, the college helps its students to imbibe ethical, moral and spiritual values having universal acceptance. It upholds the motto of "Manas Ki Jaat Sabhe Eke Pehchanbo" i.e. Behold All Human Race as One.

The College has always been a catalyst for innovation, intellectual growth, and holistic development. As we navigate an era of rapid technological advancements and global transformations, our institution remains committed to equipping students with the knowledge, skills, and mindset to excel in an evolving world. Education today is not just about acquiring degrees; it is about fostering critical thinking, adaptability, and a vision for the future along with a sense of responsibility towards society. I am proud to see our students embracing these ideals and contributing positively to the world around them. Education is not merely acquisition of knowledge, it is a powerful force that shapes the reader, institute values and prepares individual to become good and responsible citizens.

In an age driven by artificial intelligence, digitalization, and entrepreneurial ventures, creativity and problem-solving have become indispensable skills. It is not merely those with the most knowledge who succeed, but those who can think beyond conventions, innovate, and embrace new challenges with confidence. Our college takes immense pride in nurturing such forward-thinking individuals – students who question, experiment, and push the boundaries of what is possible.

At Sri Guru Gobind Singh College of Commerce, we believe in learning beyond textbooks. Through interdisciplinary exposure, experiential learning, and co-curricular engagement, we empower students to become leaders, changemakers, and socially responsible citizens. Amrit, our college magazine, is a reflection of this vibrant academic and cultural ecosystem. It provides a platform for young minds to articulate their ideas, showcase their creativity, and contribute to meaningful discourse on contemporary issues.

This edition of Amrit represents the dynamism and intellectual prowess of our students. With insightful articles, thought-provoking narratives, and innovative perspectives, it embodies the spirit of curiosity and excellence that defines our institution. I extend my heartfelt congratulations to the editorial team for their dedication and effort in bringing this publication to life. May this issue continue to inspire and foster a community of lifelong learners and visionaries.

Prof. Kawal Gill
Principal

मुख्य संपादक की लेखनी से

प्रिय पाठकों,

‘अमृत’ का यह नवीन अंक आपके समक्ष प्रस्तुत करते हुए मुझे अत्यंत प्रसन्नता का अनुभव हो रहा है। किसी भी शैक्षणिक संस्थान की वास्तविक पहचान केवल उसकी उपलब्धियों से नहीं, बल्कि उसके विद्यार्थियों की सृजनात्मकता, चिंतनशीलता और अभिव्यक्ति की क्षमता से निर्मित होती है। अमृत हमारे महाविद्यालय की इसी जीवंत बौद्धिक और सांस्कृतिक चेतना का दर्पण है। यह पत्रिका विद्यार्थियों को अपने विचारों, अनुभवों, भावनाओं और कल्पनाओं को शब्द देने का अवसर प्रदान करती है। साथ ही साथ, संवाद, संवेदना और सृजन के नए आयाम खोलती है।

इस वर्ष का अंक विविध विषयों, दृष्टिकोणों और रचनात्मक अभिव्यक्तियों से समृद्ध है। अंग्रेजी, हिन्दी और पंजाबी—तीनों भाषाई खंडों में संकलित लेख, कविताएँ, निबंध, संस्मरण और अन्य रचनाएँ हमारे विद्यार्थियों की प्रतिभा, सामाजिक जागरूकता तथा साहित्यिक अभिरुचि का उत्कृष्ट परिचय देती हैं। इन पृष्ठों में समकालीन चिंतन के साथ-साथ मानवीय मूल्यों, सांस्कृतिक विरासत और भविष्य की आकांक्षाओं की भी सार्थक अभिव्यक्ति दिखाई देती है।

आज के तीव्र परिवर्तनशील युग में रचनात्मक अभिव्यक्ति केवल एक कला नहीं, बल्कि समाज और समय को समझने का सशक्त माध्यम है। अमृत का उद्देश्य केवल रचनाओं का संकलन प्रस्तुत करना नहीं, बल्कि युवा मन की जिज्ञासा, संवेदनशीलता और नवोन्मेषी दृष्टि को प्रोत्साहित करना भी है। मुझे विश्वास है कि यह अंक पाठकों को विचारोत्तेजक, प्रेरणादायी और ज्ञानवर्धक अनुभव प्रदान करेगा तथा उन्हें नए दृष्टिकोणों से परिचित कराएगा।

मैं इस पत्रिका के सभी रचनाकारों, संपादकीय मंडल और सहयोगियों को उनके समर्पण एवं परिश्रम के लिए हार्दिक बधाई देता हूँ। आशा है कि अमृत की यह साहित्यिक यात्रा ज्ञान, संस्कृति और सृजनशीलता के अमूल्य स्रोत के रूप में निरंतर आगे बढ़ती रहेगी तथा पाठकों के मन-मस्तिष्क को समृद्ध करती रहेगी।

आचार्य दीन दयाल चतुर्वेदी

Leading with Vision

A Conversation with Our Principal

Interviewed on 24 June 2026 at 10:45 am by Jasleen Kaur and Jasmine Kaur

Principal's Office, SGGSCC, University of Delhi

The morning of 24 June 2026 carried a certain stillness about it. By 10:45 a.m., we found ourselves seated in the Principal's office of Sri Guru Gobind Singh College of Commerce, a room that felt as composed and purposeful as the person we had come to speak with. Framed paintings lined one wall, a neat desk anchored the centre of the room and across from us sat Prof. Kawal Gill, Principal (Officiating) of SGGSCC, radiating a quiet authority that made every word feel considered.

We were honoured to sit down with her for what turned out to be a candid, wide-ranging conversation that touched on leadership, student welfare, institutional ambition and the quietly demanding work of steering a college of SGGSCC's standing through a period of transition. What follows is an edited account of that exchange, drawn from our recordings and notes.

On Taking Charge

Jasmine Kaur: *Ma'am, what motivated you to accept the role of Officiating Principal?*

Principal: The motivation comes very much from within. If you understand the scenario, know your own abilities and feel that, yes, you can do this, that is where it starts. I had spent years at SGGSCC, handled numerous committees, headed several initiatives, and each time I was asking myself: how can this be done better? When the role came to me, I already knew the terrain. I like challenges. If I see that things can be made better, I am into it. That is the basic motivation.

Jasmine Kaur: *How do you build trust with staff and students in a transitional leadership period?*

Principal: Trust cannot be announced. It is demonstrated. Leadership cannot be autocratic; it has to be democratic. You have to involve everyone in the process. If staff and students both feel that their problems are being heard and actually addressed, then trust builds naturally. I cannot expect every staff member to be immediately convinced, but if people understand my intention and my faith in them, they will come along. A leader is not a single person doing everything; a leader is one who takes everybody along.

"A good leader is one who takes everybody along. If you are listening, if you are solving, then you are already building trust."

Our Systems and Institutional Development

Jasmine Kaur: *What systems have you introduced or improved since taking charge?*

Principal: The first thing I did after joining was hold an open-house session in the auditorium. Students are the heart of this institution and yet attendance had become a genuine concern. I made it clear that coming to class is the very foundation of everything else that happens here. And attendance did improve after that. Beyond that, I worked on streamlining student societies. There were cases where societies were planning events completely outside their stated scope, with little

accountability on expenditure. I stepped in, clarified what each society stands for and introduced a system of oversight. We also merged societies where the scope was overlapping, so that the diversity of the college's co-curricular life is genuine rather than repetitive. The annual day this year was reorganised so that all societies could present within a single structured day, without disrupting the academic calendar.

Jasmine Kaur: *Can you walk us through the new centres and the broader institutional momentum this year?*

Principal: This year has seen the establishment of the Skill Development Centre, a state-of-the-art facility partially funded by the Institute of Lifelong Learning. The Centre for Professional Development ran four workshops alongside a series of add-on courses focused on career-oriented skills. The Centre for Innovation, Incubation and Acceleration has continued to build momentum: it has awarded Rs. 1,55,000 to support student-led enterprises, is currently incubating over 25 startups, has accelerated six ventures and is supporting ten startups in the current cohort. These are not peripheral additions; they reflect a deliberate push towards bridging education and employability.

"We have incubated over 25 startups this year alone. The Skill Development Centre is a milestone for us, not just as infrastructure but as a statement of intent."

Jasmine Kaur: *How do you encourage innovation in teaching methods?*

Principal: Faculty development is central to this. ICT-enabled teaching has been a priority, along with a broader push for research. But more important than any directive is creating conditions where a teacher feels empowered to try something new in the classroom, not merely expected to do so by mandate. The Internal Quality Assurance System provides the structure, but the spirit has to come from within the faculty themselves. When you give people genuine responsibility, they rise to it.

Jasmine Kaur: *How do you monitor teaching quality and student outcomes?*

Principal: Outcome-based education requires consistent tracking. We maintain a system of internal assessment, academic review and student feedback. The results speak for themselves. This year our faculty produced 25 journal publications with a combined impact factor of 34.2, including 11 papers in Scopus and Web of Science indexed journals, 20 book chapters and books, 19 research project engagements, 14 invited expert talks and 21 conference presentations. Two faculty members were promoted to Professor and three completed their doctoral degrees. On the student side, 341 out of 616 registered students have been placed so far, with the highest package of Rs. 25.08 lakhs offered by D.E. Shaw and Co. The college has also facilitated 884 internship opportunities this financial year alone.

Jasmine Kaur: *How do you identify and develop leadership among staff members?*

Principal: Authority follows accountability. If you give someone real responsibility, they have to own it. I have seen it happen with both teachers and students. Most people have leadership in them; it only needs an opportunity to surface. The college's committees, societies and convenorships are not honorary titles. They are genuine sites of growth. And leadership is not always loud. Some of the most effective contributors in this institution are people who work with quiet consistency. That, too, is leadership.

On Students, Discipline and Decision-Making

Jasmine Kaur: *What is your philosophy regarding student discipline?*

Principal: I want students to be leaders. That means understanding the whole ecosystem. You come to class, you study seriously, you build your resume, you take up an internship, you contribute meaningfully to a society. That entire chain is for your development. When you graduate, you are not just a student with a degree; you are someone who has become a leader by your own effort. Alongside all of this, there are human values that must be cultivated. Mind your own work. Do not let politics or negativity drain your energy. Focus. That is how you preserve your best self.

"This entire ecosystem is for your development. When you come out, you are not only a student with a career ahead, but someone who has become a leader."

Jasmine Kaur: *How are students involved in decision-making at SGGSCC?*

Principal: The Students' Council is a genuine platform, not a ceremonial one. Their voices shape decisions around co-curricular activities, campus life and feedback mechanisms. Students who feel heard invest more deeply in the institution. Their perspective often reveals what administration alone would miss.

Jasmine Kaur: *What initiatives have you introduced for holistic student development?*

Principal: The record this year speaks for itself. Across our 40 student societies, 253 events were organised this year, comprising 139 intra-college, 73 inter-college, 35 national and six international events. Our students participated in 362 events across platforms and brought home 152 prizes and medals, including 60 first-place, 53 second-place and 26 third-place finishes. The Bhangra team secured seven first-place wins at inter-college events. In academics, 75 students secured the top three CGPA positions across our seven undergraduate and two postgraduate programmes, with 30 students achieving a CGPA of 9 or above. The highest CGPA this year, 9.86, was secured by Ms. Milandeep Kaur. Our athletics team won a gold medal at the University of Delhi Athletics Meet. The chess team placed first at IIT Delhi and won a bronze at the DU inter-college championship. Enactus SGGSCC received first place at the Bhumi Ground Awards 2025. Our 180 DC branch received an Honourable Mention at the 180 Degrees Consulting Global Branch Awards 2025, standing out as the only Indian branch among 185 global branches. These are not footnotes. They are evidence of what holistic development actually looks like in practice.

"When our students win at IIT Delhi one week and at an international consulting competition the next, that is what holistic development looks like in practice."

On Administration, Ethics and Excellence

Jasmine Kaur: *Describe a major decision you made soon after taking charge.*

Principal: One of the first things I did was hold the open-house session I mentioned. That was a signal: continuity would be honoured, but certain things would be done with renewed energy. The operationalisation of the Skill Development Centre was another such signal. It was a project already in motion, and I ensured it came to fruition. These early decisions were about showing both students and faculty that intentions were clear and action would follow.

Jasmine Kaur: *How do you handle pressure when multiple challenges arise simultaneously?*

Principal: Prioritise. Delegate with trust. An institution of this size cannot run on one person's attention alone. I surround myself with competent, committed colleagues and trust them to execute. And personally, I listen to music. Classical ragas, Hindustani classical, Carnatic. These are my fixed energy

boosters. You have to rewind yourself to come back as a new person every day, because the challenges are new every day.

Jasmine Kaur: *What measures do you take to maintain ethical standards in administration?*

Principal: Transparency and accountability. I have created systems where every individual, whether in accounts or general administration, is accountable for the respective role. When processes are clear and everyone knows what is expected, there is no room for ambiguity. If you are transparent in administration, you do not need anything else. That is what I believe, and that is what I have been putting into practice.

Jasleen Kaur: *How do you measure your success as Officiating Principal?*

Principal: Honestly, it is for you to measure. It is for you to give me marks. What I can say is that the steps taken have been validated by the students and faculty who have lived through them. That validation, to me, is what matters. The numbers offer one measure: 25 journal publications this year with a combined impact factor of 34.2, three major international conferences hosted, the Journal of Business Thought retaining its place on the ABDC list. But beyond numbers, it is the community coming together that tells me we are on the right track.

"Success is visible in outcomes: in students who leave better equipped, in faculty who feel supported, in an institution that holds its standards."

Jasmine Kaur: *What support do you need from management to succeed?*

Principal: Sustained resource allocation, and the autonomy to implement decisions that serve the institution's long-term interests. The relationship between management and administration works best when it is collaborative rather than directive. The management here has been very supportive, and I am grateful for that.

Jasmine Kaur: *What distinguishes your leadership from your predecessor's?*

Principal: Each person brings one's own perspective. My predecessor did very well. Eighteen years of consistent work built the infrastructure and processes that this college stands on today. What I bring is fresh energy and a fresh way of looking at things. You saw it yourselves at the annual day this year. It was more streamlined. These are small steps, baby steps, but that is how fresh energy gets infused. I do not compete with what came before; I build on it.

Jasmine Kaur: *What would you change immediately if given a permanent appointment?*

Principal: Nothing changes. I never thought: this is what I will do when I have a permanent position. I am already doing my best. I have a vision and I am acting on it. Some longer-horizon investments in infrastructure, research capacity and faculty development require the certainty of a permanent mandate to pursue fully, and the Skill Development Centre was one step in that direction. But the intention and the effort? Those do not wait for a title.

Jasmine Kaur: *Is there an achievement since taking charge that you are particularly proud of?*

Principal: Everything. Not one thing. Because it is always a challenge to bring in new things and earn acceptance, approval and validation from students and faculty both. The steps that have been taken have been validated. The reason is simply that I do not hide things. I am transparent. When people understand your intention, they come with you. That is what I am most proud of: that this community came together.

Closing Note

By the time the interview was over, we had walked through nearly every dimension of what it means to lead an institution like SGGSCC. What struck us most, sitting across from Prof. Kawal Gill that morning, was not any single answer but the coherence of her thought: the way each question about administration folded into a question about people, and each question about people folded back into one about purpose.

The college she described is one in motion: academically rigorous, entrepreneurially alive and anchored by values that predate any single appointment. Her own addition to that story is still being written, but if the year's record is any indication, it is being written with care.

We left the Principal's office a little past 11:15 a.m. The stillness of the morning was still there. But it felt, somehow, more purposeful.

Frontiers in AI: Shaping the Future of Management

Second National Winter Language Conference

Crisis of Identity in Literature from a Post-Modern Perspective

Felicitation Ceremony of The Chief Minister of Delhi

Retirement Celebrations of Prof. Jatinder Bir Singh

Dr. Manmohan Singh Lecture Series

1st National Young Scholars Conference

Inaugural Ceremony – Skill Verse

Skill Development Centre for Big Data Analytics

हिन्दी विभाग

सम्पादिका
प्रो. ज्योति कौर

छात्र संपादक
तरनप्रीत सिंह

सम्पादकीय
छात्र सम्पादकीय

जिस घर ने मुझे जाने दिया
नया सवेरा

इश्क़
तोरो नागाशी की रात

कृत्रिम बुद्धिमत्ता एवं डिजिटल युग :
हिंदी भाषा और साहित्य के बदलते
प्रतिमान

संघर्ष ही जीवन है
सफेद पेड़ के नीचे
माँ की स्मृतियाँ
भक्ति आंदोलन और कबीर
उम्मीद
वो जो रुकते नहीं
आज का विद्यार्थी और बढ़ता तनाव

मानव जब जोर लगाता है: संघर्ष से

कारगिल की पुकार
द कैनवस स्टोरी
मेरी यात्रा

राजभाषा के रूप में हिंदी
अध्यापक

मेरा 'आई ट्रस्ट यू', 'आई लव यू' से बड़ा
होगा

तिरछा पेड़
हिंदी के विकास में फोर्ट विलियम

कॉलेज का योगदान
नकली चेहरों का शहर
मुखौटों का शहर
जे.बी. सर : प्रेरणा की रोशनी जो बनी रहेगी
एआई के युग में इंसान की असली पहचान
डिजिटल भारत और चुप होती आवाज़ें

सफलता तक

इंद्रधनुष के रंग

गुरु गोबिंद सिंह जी
रौज़ान

जब दुनिया टकराती है

पुरानी डायरी का आखिरी पन्ना

वर्तमान समय की अनिवार्यता 'जी कहो,
जी कहलाओ'

सफलता का पैमाना : कठिन परिश्रम
मेरे पिता

मैं अभी बाकी हूँ

घड़ीसाज़ और रुका हुआ समय

सफलता की परिभाषा : बदलती पीढ़ी में
भारतीय शतरंज और डी.गुकेश

झूठ फरेब बनाम दुनिया

खामोश कमरों की आवाज़

संपादकीय

तेज़ी से बदलते इस डिजिटल युग में, जहाँ कृत्रिम बुद्धिमत्ता (AI), सोशल मीडिया और त्वरित संचार हमारे जीवन का अभिन्न हिस्सा बन चुके हैं, वहाँ एक महत्वपूर्ण प्रश्न उभरता है—क्या हम अपनी अभिव्यक्ति की मौलिकता को बचा पा रहे हैं? आज शब्द लिखना आसान हो गया है, पर उन्हें महसूस करके लिखना पहले से कहीं अधिक चुनौतीपूर्ण हो गया है। मशीनें हमारे लिए वाक्य बना सकती हैं, लेकिन संवेदनाएँ नहीं गढ़ सकतीं। ऐसे समय में ‘अमृत’ केवल एक पत्रिका नहीं, बल्कि मानवीय भावनाओं की सच्ची अभिव्यक्ति का मंच बनकर सामने आती है।

हमारा महाविद्यालय वाणिज्य से संबंधित है, जहाँ संख्याएँ, गणनाएँ और व्यावहारिक ज्ञान प्रमुख भूमिका निभाते हैं; किंतु जीवन केवल तथ्यों और आंकड़ों तक सीमित नहीं होता—उसमें भावनाएँ, संवेदनाएँ और अनुभव भी उतने ही आवश्यक हैं। यही संतुलन ‘अमृत’ के माध्यम से स्थापित होता है, जहाँ विद्यार्थी अपने भीतर छिपे रचनात्मक पक्ष को पहचानते हैं। यह अत्यंत प्रसन्नता का विषय है कि प्रारम्भिक संकोच के बावजूद विद्यार्थियों ने इस मंच को अपनाया और अपने विचारों को लेख, कविताओं और कहानियों के माध्यम से अभिव्यक्त किया। उनकी रचनाएँ यह सिद्ध करती हैं कि हिन्दी केवल एक विषय नहीं, बल्कि हृदय की भाषा है। हिन्दी के महत्त्व को दर्शाती हुई ये पंक्तियाँ सदैव प्रेरणा देती हैं—

“निज भाषा उन्नति अहै, सब उन्नति को मूल।”

वास्तव में, अपनी भाषा में व्यक्त किए गए विचार अधिक स्वाभाविक, प्रभावशाली और आत्मीय होते हैं।

‘अमृत’ का यह अंक केवल रचनाओं का संग्रह नहीं, बल्कि विद्यार्थियों एवं शिक्षकों की सोच, उनकी संवेदनशीलता और उनके दृष्टिकोण का प्रतिबिम्ब है। इस अंक में सम्मिलित रचनाएँ विविध विषयों का सुन्दर संगम प्रस्तुत करती हैं। ‘हिन्दी के विकास में फोर्ट विलियम कॉलेज का योगदान’ लेख हमें भाषा के ऐतिहासिक विकास की ओर ले जाता है, वहीं ‘कृत्रिम बुद्धिमत्ता एवं डिजिटल युग: हिन्दी भाषा और साहित्य के बदलते प्रतिमान’ आधुनिक समय की नई चुनौतियों और संभावनाओं का विवेचन करता है। संवेदनाओं को स्पर्श करती कविता ‘वह जो रूकते नहीं’ दिव्यांग व्यक्तियों के अदम्य साहस को उजागर करती है, तो ‘संघर्ष ही जीवन है’ और ‘मानव जब जोर लगाता है: संघर्ष से सफलता तक’ जीवन में निरन्तर प्रयास के महत्त्व को रेखांकित करते हैं। आज की युवा पीढ़ी की वास्तविकताओं को दर्शाता ‘आज का विद्यार्थी और बढ़ता तनाव’ लेख चिन्तन के लिए प्रेरित करता है, जबकि ‘डिजिटल भारत और चुप होती आवाज़ें’ हमें तकनीकी प्रगति के बीच मानवीय संवाद के क्षीण होते स्वर पर विचार करने को बाध्य करता है। आध्यात्मिकता और प्रेरणा का अद्भुत संगम गुरु गोबिन्द सिंह जी पर आधारित कविता में दृष्टिगोचर होता है, वही ‘सफलता की परिभाषा : बदलती पीढ़ी में’ लेख वर्तमान समय में सफलता के बदलते मायनों को स्पष्ट करता है।

अंत में मैं सभी छात्र-छात्राओं एवं शिक्षकों का हृदय से आभार व्यक्त करती हूँ, जिन्होंने अपनी रचनाओं से इस पत्रिका को समृद्ध बनाया। साथ ही, हमारे महाविद्यालय की प्राचार्या प्रो. (डॉ.) कंवल गिल जी का भी धन्यवाद, जिनकी प्रेरणा एवं मार्गदर्शन से यह प्रयास सफल हो सका। आशा है कि ‘अमृत’ की यह सृजनात्मक धारा भविष्य में भी इसी प्रकार निरन्तर प्रवाहित होती रहेगी।

प्रो. (डॉ.) ज्योति कौर
अध्यक्ष हिन्दी विभाग

छात्र संपादकीय

कॉलेज जीवन केवल पढ़ाई तक सीमित नहीं होता, बल्कि यह अनुभवों, सीख और यादों का एक सुंदर सफर होता है। हर छात्र अपने भीतर अनगिनत विचार, सपने और भावनाएँ लिए चलता है, और जब उन्हें अभिव्यक्ति का मंच मिलता है, तब वे शब्दों के रूप में एक नई पहचान बना लेते हैं।

यह पत्रिका उन्हीं विचारों और रचनात्मक प्रयासों का एक छोटा-सा संग्रह है। इसमें लिखी गई हर कविता, लेख और विचार किसी न किसी छात्र की सोच, अनुभव और भावनाओं को दर्शाते हैं। यह केवल शब्दों का मेल नहीं, बल्कि हमारे कॉलेज जीवन की झलक है।

इस प्रक्रिया का हिस्सा बनना मेरे लिए बेहद खास अनुभव रहा। इसने मुझे न केवल नई चीजें सीखने का अवसर दिया, बल्कि अलग-अलग लोगों की सोच को समझने का भी मौका दिया।

मैं अपने शिक्षकों, साथियों और उन सभी लोगों का दिल से आभार व्यक्त करता हूँ जिन्होंने इस प्रयास को सफल बनाने में अपना योगदान दिया। मुझे उम्मीद है कि यह पत्रिका आप सभी को पसंद आएगी और आपके दिल को कहीं न कहीं जरूर छुएगी।

अंत में, यही कहना चाहूँगा कि सपनों को शब्दों में बदलने की कोशिश कभी बंद नहीं होनी चाहिए, क्योंकि शब्दों में लोगों के दिलों तक पहुँचने की सबसे बड़ी ताकत होती है।

धन्यवाद।

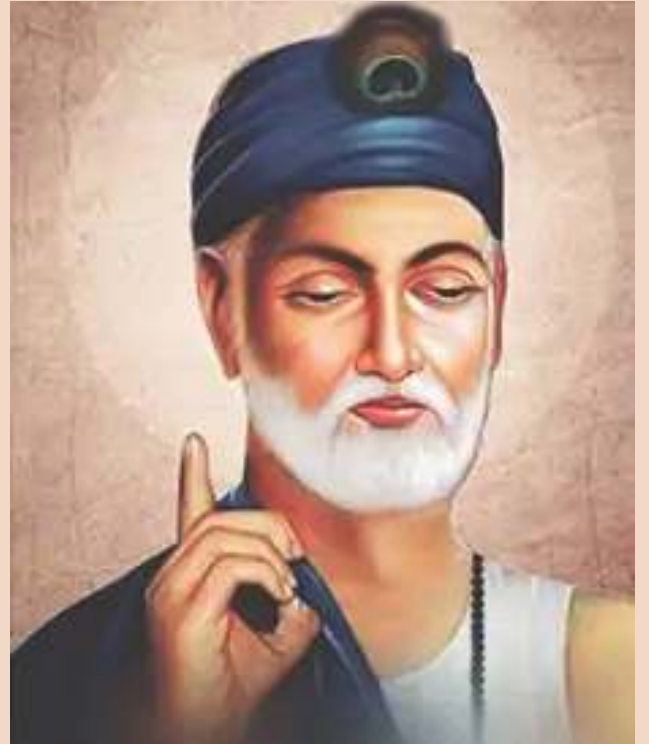
तरनप्रीत सिंह

वाणिज्य स्नातक, तृतीय वर्ष

कबीर वाणी सार

मोको कहाँ ढूँढ़े रे बन्दे,
मैं तो तेरे पास में।
ना मैं देवल, ना मैं मस्जिद,
ना काबे कैलास में।
ना मैं जप में, ना मैं तप में,
ना मैं व्रत उपवास में।
ना मैं क्रिया-कर्म में रहता,
नहीं योग-सन्यास में॥

कबीर की वाणी हमें याद दिलाती है कि सच्ची पहचान बाहरी दिखावे, पद या प्रसिद्धि से नहीं, बल्कि हमारे विचारों और कर्मों से बनती है। आज के प्रतिस्पर्धी दौर में भी आत्मचिंतन, सादगी और मानवता का महत्व उतना ही प्रांसगिक है। जब हम अपने भीतर झाँकते हैं, तभी जीवन का वास्तविक अर्थ और उद्देश्य समझ पाते हैं।

जिस घर ने मुझे जाने दिया

एयरपोर्ट की सड़क पर शाम उतर रही थी। आसमान हल्का बैंगनी हो गया था। अचानक ऊपर से एक विमान गुज़रा। उसकी आवाज़ ने जैसे भीतर कुछ खींच लिया। मैंने गर्दन उठाई और अनायास मुस्कुरा दी—जैसे वह मुझे पहचानता हो। लोग अपने-अपने रास्ते जा रहे थे। किसी ने ऊपर देखा भी नहीं। पर मैं हर बार देखती हूँ।

कभी सोचा था, एक दिन मैं भी उसी कॉकपिट में बैठूँगी। बचपन में जब भी विमान आसमान में लकीर छोड़ता, मैं देर तक उसे देखती रहती। मुझे लगता था, आसमान मेरा है। पर जिंदगी ने चुपचाप दिशा बदल दी। कुछ सपने उड़ते नहीं, तह करके रख दिए जाते हैं—घर की अलमारी में, ज़रूरतों के नीचे।

अब मैं एक बड़े शहर में पढ़ती हूँ। किताबें, असाइनमेंट, परीक्षाएँ—और एक कमरा, जिसकी खिड़की से आसमान छोटा दिखाई देता है। कभी-कभी वही खिड़की मुझे घर की याद दिला देती है। खासकर त्योहारों पर।

अक्टूबर का महीना था। तारीखें कैलेंडर पर तेज़ी से खिसक रही थीं। 26 को परीक्षा थी, फिर लगातार मध्य सत्र। 29 अक्टूबर—मेरा जन्मदिन—भी उन्हीं दिनों में चुपचाप आकर निकल गया। घर जाने का मन था, बहुत था। पर इन तारीखों के बीच जगह ही नहीं बची थी।

उस शाम शहर में रोशनी थी, पर मेरे कमरे में बस टेबल लैंप की पीली लौ थी। बाहर पटाखों की आवाज़ गुँज रही थी। मैंने खिड़की खोली, पर चमक भीतर तक नहीं उतर सकी। घर में ऐसे दिनों का मतलब अलग होता था।

सबसे ज्यादा शोर मेरा होता था। मैं सबसे छोटी थी—और शायद सबसे उतावली भी। पटाखों की पूरी थैली मेरे सामने खुल जाती थी। आँगन में दौड़ते हुए मैं ही तय करती थी कि अगला कौन-सा पटाखा जलेगा। माँ भीतर से आवाज़ देतीं, “धीरे... हाथ संभालकर।” पापा थोड़ी दूरी पर खड़े रहते, जैसे मुझे खुलकर खुश होते देखने का आनंद ले रहे हों।

अब शायद वही आँगन होगा। वही रोशनी। बस मैं नहीं थी।

मुझे वह शाम आज भी साफ़ याद है। बारहवीं के बाद हम दोनों लैपटॉप के सामने बैठे थे। स्क्रीन पर विश्वविद्यालयों के नाम चमक रहे थे। मैं उत्साह में भरी थी—जैसे दुनिया मेरे सामने खुल रही हो। पापा चुप थे।

हर बार जब मैं किसी बड़े शहर का नाम चुनती, उनका हाथ माउस पर ठहर जाता। वे कुछ क्षण स्क्रीन देखते रहते, फिर मेरी ओर देखते। उनकी आँखों में एक अजीब-सी चमक थी - गर्व भी, और कहीं बहुत भीतर छुपा डर भी।

एक दिन उन्होंने धीरे से कहा, “मैं जानता हूँ... मैं तुम्हें बाहर भेजूँगा, और तुम फिर कभी वापस नहीं आओगी।” मैं हँस पड़ी थी। मुझे लगा, पापा बेवजह भावुक हो रहे हैं। “ऐसा क्यों बोल रहे हो? मैं कहीं जा थोड़ी रही हूँ हमेशा के लिए।” पर इस बार वे मुस्कराए नहीं। उनकी आँखों के कोने गीले हो गए थे। उन्होंने चेहरा दूसरी तरफ मोड़ लिया, जैसे आँसू छुपाना चाहते हों।

पहली बार महसूस हुआ — बेटी को बाहर भेजना सिर्फ पढ़ाई का फ़ैसला नहीं होता, वह अपने घर की धड़कन का एक हिस्सा दूर भेज देना होता है।

उस दिन समझ नहीं पाई थी। आज जब त्योहारों पर मेरा कमरा खाली रह जाता है, तब समझ आती है - विदाई स्टेशन या एयरपोर्ट पर नहीं होती। वह तो

उसी दिन शुरू हो जाती है, जब पिता पहली बार बेटी को घर से बाहर जाने की अनुमति देते हैं।

अब घर वैसा नहीं रहा। मेरी दीदी पहले ही पढ़ाई के लिए बाहर जा चुकी थीं। माँ-पापा एक मंज़िल पर अकेले रहते हैं। कभी फोन पर पापा कहते हैं, “अब जब घर आओगी, तो मेहमान जैसी लगोगी। सूटकेस लेकर आओगी, और सूटकेस लेकर चली जाओगी।”

उनकी यह बात मेरे भीतर गुँजती रहती है। सच ही तो है। अब घर जाना स्थायी नहीं, ठहराव भर है। कम दिन, जल्दी वापसी, और हमेशा पैक रहने वाला सूटकेस।

होस्टल की थाली में रखा खाना कभी-कभी बस पेट भर देता है, मन नहीं। यहाँ भोजन मिलता है, पर वह इंतज़ार नहीं मिलता जो माँ की रसोई में हर रोटी के साथ जुड़ा होता था। कई बार बाहर के बड़े-बड़े नाम वाले रेस्टोरेंट में भी खाया है, पर हर कौर के बाद एक ही बात याद आती है—माँ के हाथ का खाना किसी मसाले से नहीं, इंतज़ार से बनता है।

घर में जब मैं पढ़ाई कर रही होती थी, माँ पूछती रहती थीं—“बेटा, कुछ खाएगी? कुछ बना दूँ?” यहाँ कोई नहीं पूछता। प्लेट खुद भरनी पड़ती है, और खुद ही हटानी भी पड़ती है। कभी-कभी दूर से एक डिब्बा आता है। उसमें थोड़ा-सा नमकीन, थोड़ी-सी मिठाई, और कागज़ में लिपटा हुआ घर। डिब्बा खोलते ही कमरे में एक अलग-सी खुशबू फैल जाती है—जैसे रसोई की हल्की-सी भाप मेरे पास बैठ गई हो। मैं धीरे-धीरे खाती हूँ, ताकि वह स्वाद जल्दी खत्म न हो।

यहाँ बीमार पड़ो तो दवा खुद लानी पड़ती है और तब समझ आता है—बड़ा शहर रोशनी से भरा हो सकता है, पर अपनापन किसी दुकान में नहीं मिलता।

मैं लौटना चाहती हूँ। हारकर नहीं। खाली हाथ नहीं। मैं लौटाना चाहती हूँ—ठहरकर, संभलकर, अपने पैरों पर खड़ी होकर। इतनी सक्षम बनकर कि पापा की आँखों के नीचे की थकान हल्की हो सके। इतनी स्थिर होकर कि माँ को यह शिकायत न रहे कि “समय नहीं मिलता।” इतनी सफल होकर कि घर में घड़ी देखकर बात न करनी पड़े।

मैं नहीं चाहती कि जीवन बस भागते हुए कट जाए—सुबह दफ़्तर, शाम थकान, और बीच में छूटते हुए अपने। मैं ऐसी ऊँचाई चाहती हूँ जहाँ से नीचे देखने पर घर छोटा न लगे, बल्कि और साफ़ दिखाई दे।

लड़कियाँ जब घर से पढ़ाई के लिए निकलती हैं, तो धीरे-धीरे उनका लौटना कठिन हो जाता है। रास्ते बदलते जाते हैं। जिम्मेदारियाँ जुड़ती जाती हैं। और घर... घर प्रतीक्षा में बूढ़ा होने लगता है। पर मैं चाहती हूँ कि मेरी कहानी केवल दूरी की न हो। यह पंखों की भी हो।

आज भी जब कोई विमान ऊपर से गुज़रता है, मैं अनायास उसे देख लेती हूँ। पहले उस उड़ान में मैं खुद को ढूँढ़ती थी। अब उसमें एक और अर्थ दिखाई देता है।

ऊँचा उठना अब सिर्फ अपने सपनों तक पहुँचना नहीं है। ऊँचा उठना अब इतना सक्षम होना है कि घर की प्रतीक्षा छोटी हो सके। अब मैं इतना ऊँचा

उठना चाहती हूँ कि एक दिन बिना किसी मजबूरी के कह सकूँ—“अब घर चलते हैं।”

ऐसे लौटना चाहती हूँ कि समय गिनना न पड़े। ऐसे बैठना चाहती हूँ कि घड़ी बीच में न आए। ऐसा जीवन चाहती हूँ जिसमें घर जाना “आना-जाना” न लगे।

एक दिन लौटूँगी- सूटकेस की तरह नहीं, घर की तरह। शायद यही बड़े होने की असली पहचान है - सपने बदलते नहीं, उनका कारण बदल जाता है और शायद यही सच भी है कि दूर जाना अलग होना नहीं होता। कुछ दूरियाँ रास्तों की होती हैं, रिश्तों की नहीं क्योंकि बेटियाँ घर छोड़ती हैं, पर घर उन्हें छोड़ नहीं पाता।

सिरजन कौर पाहुजा

संगणक विज्ञान स्नातक (विशेष), द्वितीय वर्ष

नया सवेरा

यह रात अंधेरी बोल रही,
कल नया सवेरा आएगा।
यह काले बादल बोल रहे,
फिर से ऊजियारा आएगा।

मत रोको उन कोंपलों को,
जो कल फूल खिलाएँगे।
मत टोको उन मेघों को,
जो पतझड़ में भी बहार लाएँगे।

एक दिन जरूर आएगा,
जब नफरत की लौ बुझ जाएगी।
उस दिन बंजर धरती पर भी,
सुंदर हरियाली छाएगी।

न हारो तुम हिम्मत प्यारे,
नया दिन नई उम्मीदें लाएगा
क्योंकि रात भी हमसे बोल रही,
कि कल नया सवेरा आएगा।

कृष्ण पांडेय

संगणक विज्ञान स्नातक (विशेष), द्वितीय वर्ष

**“उठो, जागो और तब तक मत रुको,
जब तक लक्ष्य प्राप्त न हो जाए।”**

—स्वामी विवेकानंद

इश्क

आज बैठी थी मैं वादियों में,
फुर्सत के कुछ लम्हे चुरा कर।
हवा से बातें करती रही,
और एक ख्वाब आँखों में सजा कर।
अचानक दिल से एक आवाज़ उठी,
जो साथ लाई एक प्यारी सी बात।
सुकून के उस पल में ज़िंदगी हल्की सी थरथराई,
और मन में सवाल जाग उठा—
क्या है वो चीज़,
जिसके लिए हमने ये ज़िंदगी पाई?

इस भीड़-भाड़ की दुनिया में, भाग-दौड़ के इस सफ़र में,
हम सबके दिलों में कुछ अभाव।
प्यारी सी इस दुनिया में किस जज़्बे की कमी है?
फिर दिल ने दस्तक दी, और एक आवाज़ आई—
कि प्यार से बढ़कर खुदा ने कोई चीज़ नहीं है बनाई।
ये रूह प्यार की प्यासी है,
जिसने किया है सच्चा प्यार, उसके दिल में खिला है गुलाब।
हमारी संस्कृति में प्रेम
हमेशा सबसे ऊपर रहा,
तभी तो प्रेम समझाने
कृष्ण ने राधा के संग लिया है अवतार।
इसलिए कहा गया है—
है प्रेम बड़ी बाज़ी... राज़ी कर दुनिया, या उसको कर राज़ी।

सुनिधि गुप्ता

वाणिज्य स्नातक, द्वितीय वर्ष

तोरो नागाशी की रात

तोरो नागाशी जापान का एक पारंपरिक उत्सव है, जिसमें लोग कागज से बनी रोशनियाँ नदी में प्रवाहित करते हैं। इन पर इच्छाएँ, यादें या नाम लिखे जाते हैं और फिर पानी के साथ आगे बढ़ने दिया जाता है। माना जाता है कि जो कुछ लिखा जाता है, वह या तो भविष्य की ओर जाता है या अतीत से विदा लेता है। यह कहानी उसी रात की है, जब हर किसी ने कुछ न कुछ लिखा, सिवाय.....

जापान के एक छोटे से शहर में, नदी के किनारे गर्मियों की शाम धीरे-धीरे रात में बदल रही थी। पास के मंदिर से आती धीमी घंटियों की आवाज़ हवा में घुल रही थी और लकड़ी के पुल के नीचे बहती नदी रोशनी को अपने साथ ले जा रही थी। चारों ओर कागज से बनी रोशनियाँ लकड़ी की मेजों पर सजी थीं; हल्की और नाजुक, जैसे हवा के एक झोंके से ही बिखर जाएँ।

उसके दोस्त हँसते-बोलते लिख रहे थे। कोई अपने भविष्य के लिए कुछ लिख रहा था, कोई किसी कॉलेज का नाम ध्यान से उकेर रहा था। किसी ने दिल बनाकर किसी का नाम लिखा; थोड़ा झिझकते हुए, जैसे नदी पढ़ लेगी। सबके चेहरों पर एक तरह की जल्दबाज़ी थी, जैसे यह रात उनसे कुछ माँग रही हो।

वह लड़का उनसे थोड़ा अलग बैठा था। उसके सामने भी एक लालटेन रखी थी, लेकिन वह अब भी सफेद थी। उसने ब्रश उठाया, कुछ पल उसे हाथ में पकड़े रखा, फिर बिना कुछ लिखे नीचे रख दिया।

वह बहुत कुछ बनना चाहता था। कभी उसे लगता था कि उसे कुछ बड़ा करना है, कभी बस कहीं शांति चाहिए होती थी। कभी वह किसी के साथ जीवन की कल्पना करता, और कभी उसे लगता कि सब कुछ छोड़कर किसी पहाड़ी कस्बे में गुम हो जाना ही ठीक होगा। इच्छाएँ इतनी ज़्यादा थीं कि एक को चुनना बाकी सब से बेईमानी जैसा लगता था। कुछ लिखना उसे अपराध जैसा महसूस हो रहा था।

थोड़ी देर बाद उसके दोस्त उठने लगे। किसी ने पीछे मुड़कर पूछा, “आ रहा है न?” उसने सिर हिला दिया, लेकिन उठा नहीं। लालटेनें हाथों में उठीं और सब नदी की ओर बढ़ गए। उनकी हँसी और रोशनी धीरे-धीरे आगे बढ़ गई, और वह वहीं रह गया।

अब नदी की आवाज़ साफ़ सुनाई दे रही थी। तट पर लगे पत्थरों से टकराता पानी और दूर से आती सीकाडा (एक प्रकार का कीट) की आवाज़, भीड़ का शोर जैसे पीछे छूट चुका था। उसी खामोशी में एक आवाज़ उसके पास से आई, “तुम लिख क्यों नहीं रहे?”

वह चौंका। उसके बगल में एक लड़की बैठी थी। उसने ना जाने कब आकर जगह ले ली थी। उसके हाथ खाली थे... न कोई लालटेन, न ब्रश। वह उसी की उम्र की लग रही थी।

“मैं तय नहीं कर पा रहा,” उसने कहा। “बहुत कुछ चाहता हूँ।”

लड़की ने हल्का सा सिर झुकाया। “और अगर कुछ भी न लिखो?” उसने बस इतना पूछा।

लड़की ने उसकी ओर देखा। उसके चेहरे पर कोई जवाब नहीं था, कोई सलाह नहीं; सिर्फ़ जिज्ञासा। “क्या वह भी एक इच्छा होगी?” उसने धीमे से कहा।

लड़की ने कंधे उचका दिए। “मुझे नहीं पता।”

वे दोनों कुछ देर चुप रहे। दूर, लोग अपनी लालटेनें पानी में छोड़ रहे थे। कुछ आपस में टकरा रही थीं, कुछ अलग-अलग रास्ते ले रही थीं। लड़की यह सब देखती रही, फिर बोली, “तुम बहुत देर से सोच रहे हो।” उसने कुछ नहीं कहा, बस सिर हिला दिया। लड़की ने फिर नदी की ओर देखते हुए कहा, “आज कुछ तय करना ज़रूरी है क्या?” इस बार भी उसके पास कोई जवाब नहीं था।

उसने अपनी लालटेन उठाई। वह अब भी खाली थी। नदी के किनारे जाकर उसने उसे धीरे से पानी पर रख दिया। लालटेन हिली, फिर बहने लगी।

वह मुड़ा, कुछ कहने के लिए। लेकिन लड़की वहाँ नहीं थी। जैसे वह उठी ही न हो। जैसे वह आई ही न हो। सिर्फ़ वही खाली जगह बची थी।

उसने फिर नदी की ओर देखा। कई लालटेनें किनारे लगकर रुक चुकी थी, कुछ बुझने लगी थीं। उसकी लालटेन अब भी बह रही थी; तेज़ नहीं, लेकिन लगातार। वह उसके दोस्तों की लालटेन से आगे निकल चुकी थी।

उसने हल्की सी साँस ली। शायद आज, कुछ न लिखना भी एक चुनाव था और जापान की उस रात, तोरो नागाशी की नदी पर, एक खाली कागज़ी लालटेन सबसे दूर तक चली गई।

तन्मय

वाणिज्य स्नातक, द्वितीय वर्ष

कृत्रिम बुद्धिमत्ता एवं डिजिटल युग : हिंदी भाषा और साहित्य के बदलते प्रतिमान

यह शोधपरक आलेख हिंदी के संदर्भ में कृत्रिम बुद्धिमत्ता के प्रभावों का समालोचनात्मक विश्लेषण प्रस्तुत करता है, जिसमें भाषा-रूपांतरण, सृजनात्मकता, साहित्यिक बाजार, तथा बौद्धिक संपदा जैसे आयामों का विवेचन किया गया है।

कृत्रिम बुद्धिमत्ता और डिजिटल युग हिंदी भाषा और साहित्य के लिए एक जटिल, बहुआयामी परिदृश्य प्रस्तुत करते हैं। यह न तो पूर्णतः संकट है और न ही केवल अवसर, बल्कि एक संक्रमणकालीन स्थिति है, जिसमें संभावनाएँ और चुनौतियाँ समान रूप से विद्यमान हैं। मशीनें भाषा को तेज, सुलभ और व्यापक बना सकती हैं, किंतु साहित्य की आत्मा-उसकी संवेदना, उसकी सांस्कृतिक गहराई और उसकी मानवीयता-केवल मनुष्य ही प्रदान कर सकता है। आवश्यकता इस बात की है कि हिंदी साहित्य तकनीक का विरोध न करके, उसके साथ समन्वय (Integration) स्थापित करे। यही समन्वय हिंदी को डिजिटल युग में न केवल जीवित रखेगा, बल्कि उसे एक नई वैश्विक पहचान भी प्रदान करेगा।

इक्कीसवीं सदी का वर्तमान कालखंड मानव सभ्यता के इतिहास में एक ऐसी तकनीकी-वैचारिक क्रांति का साक्षी है, जिसने ज्ञान, भाषा और अभिव्यक्ति की पारंपरिक संरचनाओं को मूलतः परिवर्तित कर दिया है। डिजिटल युग में 'शब्द' अब केवल ध्वनि या लिपि का रूप नहीं, बल्कि डेटा, एल्गोरिथ्म और बाइनरी संरचनाओं में रूपांतरित एक सक्रिय सूचना-इकाई बन गया है। कृत्रिम बुद्धिमत्ता (Artificial Intelligence) इस परिवर्तन का केंद्रीय तत्व है, जो न केवल सूचना के प्रसंस्करण को तीव्र बनाती है, बल्कि भाषा के प्रयोग, अर्थ-निर्माण और साहित्यिक सृजन की प्रक्रियाओं को भी प्रभावित करती है। हिंदी भाषा और साहित्य, जो अपनी समृद्ध परंपरा, लोक-संवेदना और सांस्कृतिक गहराई के लिए विख्यात रहे हैं, इस परिवर्तन से अछूते नहीं हैं।

भाषा का डिजिटलीकरण: विस्तार, मानकीकरण और सांस्कृतिक संकट – डिजिटल युग ने हिंदी भाषा को अभूतपूर्व वैश्विक विस्तार प्रदान किया है। यूनिकोड मानकीकरण ने हिंदी लिपि को तकनीकी रूप से सुलभ और सार्वभौमिक बना दिया है, जिससे हिंदी में लेखन, प्रकाशन और संचार की संभावनाएँ व्यापक हुई हैं। कृत्रिम बुद्धिमत्ता आधारित उपकरण—जैसे मशीन अनुवाद, वाक्-पहचान (Speech Recognition) और स्वचालित लेखन ने भाषा की उपयोगिता को बहुआयामी बना दिया है। इससे हिंदी में ज्ञान-विज्ञान और तकनीकी विषयों की अभिव्यक्ति भी सशक्त हुई है। किंतु इस प्रगति के साथ एक सांस्कृतिक और भाषिक संकट भी उभर रहा है—

कोड-मिश्रण (Code-Mixing) और 'हिंग्लिश' का बढ़ता प्रयोग हिंदी की संरचनात्मक शुद्धता को प्रभावित कर रहा है। एल्गोरिथ्मिक

मानकीकरण के कारण भाषा की स्वाभाविक विविधता और आंचलिकता का क्षरण हो रहा है। डिजिटल माध्यमों में प्रचलित 'संक्षिप्त और त्वरित भाषा' (Short-form Language) अभिव्यक्ति की गहराई को सीमित कर रही है। इस प्रकार, हिंदी का डिजिटलीकरण जहाँ एक ओर उसे वैश्विक मंच प्रदान कर रहा है, वहीं उसकी सांस्कृतिक विशिष्टता के लिए चुनौती भी प्रस्तुत कर रहा है।

कृत्रिम बुद्धिमत्ता और साहित्यिक सृजन: पुनर्संयोजन की सीमाएँ – कृत्रिम बुद्धिमत्ता की सबसे चर्चित विशेषता उसकी 'सृजनात्मक क्षमता' है। आज एआई आधारित प्रणालियाँ कविताएँ, कहानियाँ, निबंध और यहाँ तक कि शोध आलेख भी तैयार कर सकती हैं। किंतु यहाँ एक मूलभूत प्रश्न उत्पन्न होता है कि क्या कृत्रिम बुद्धिमत्ता वास्तव में सृजनात्मक है? दार्शनिक और साहित्यिक दृष्टि से सृजन केवल 'नवीन संयोजन' नहीं, बल्कि 'अनुभूति की अभिव्यक्ति' है। एआई का कार्य-तंत्र मुख्यतः डेटा-आधारित पुनर्संयोजन (Data-driven Recombination) पर आधारित है। इसके विपरीत, मानव सृजन अनुभव, संवेदना और चेतना का परिणाम होता है।

हिंदी साहित्य में 'व्यंजना', 'ध्वनि', 'वक्रोक्ति', और 'रस' जैसी अवधारणाएँ केवल भाषिक संरचना से नहीं, बल्कि लेखक की अंतःप्रज्ञा से उत्पन्न होती हैं। अतः यह स्पष्ट है कि कृत्रिम बुद्धिमत्ता साहित्यिक सृजन की प्रक्रिया को सहायक रूप में सुगम बना सकती है, किंतु वह मानवीय संवेदना का विकल्प नहीं बन सकती।

डिजिटल माध्यम और साहित्य का लोकतंत्रीकरण – डिजिटल युग ने हिंदी साहित्य के प्रसार और उपभोग की परंपरागत संरचनाओं को परिवर्तित कर दिया है। ई-पुस्तकें, ऑडियोबुक्स और ब्लॉगिंग प्लेटफॉर्म ने साहित्य को व्यापक पाठक वर्ग तक पहुँचाया है। सोशल मीडिया ने 'जन-साहित्य' की अवधारणा को सशक्त किया है, जहाँ हर व्यक्ति लेखक और पाठक दोनों हो सकता है। 'माइक्रो-फिक्शन', 'डिजिटल कविता' और 'इंस्टा-साहित्य' जैसी नई विधाएँ उभर कर सामने आई हैं।

डिजिटल माध्यम अवसर और चुनौती-दोनों का समावेश करते हैं। यह परिवर्तन साहित्य के लोकतंत्रीकरण का प्रतीक है। इसके साथ कुछ चिंताएँ भी जुड़ी हैं—

- * त्वरित लोकप्रियता के कारण 'गंभीर साहित्य' की उपेक्षा
- * सतही और क्षणिक लेखन की प्रवृत्ति में वृद्धि
- * पाठकीय एकाग्रता में कमी

बौद्धिक संपदा, मौलिकता और नैतिक प्रश्न – कृत्रिम बुद्धिमत्ता के युग में मौलिकता (Originality) की अवधारणा जटिल होती जा रही है। जब कोई एआई प्रणाली लाखों पाठों पर प्रशिक्षित होकर नई रचना प्रस्तुत करती है, तो यह प्रश्न उठता है कि—

उस रचना का वास्तविक स्वामी कौन है?

* एआई डेवलपर, * उपयोगकर्ता, * या वे लेखक, जिनके डेटा का उपयोग हुआ?

यह स्थिति कॉपीराइट कानून और अकादमिक नैतिकता के लिए एक गंभीर चुनौती है। साथ ही, कृत्रिम बुद्धिमत्ता ने साहित्यिक चोरी की पहचान के लिए उन्नत उपकरण भी विकसित किए हैं। अतः यह तकनीक एक द्वैध भूमिका निभाती है—

समस्या का कारण भी और समाधान का साधन भी।

भविष्य में आवश्यक होगा कि—

- * एआई-जनित सामग्री के लिए स्पष्ट नीतियाँ बनाई जाएँ
- * पारदर्शिता और उत्तरदायित्व सुनिश्चित किया जाए

हिंदी भाषा का भविष्य: परंपरा और तकनीक का समन्वय –

हिंदी का भविष्य इस बात पर निर्भर करेगा कि वह तकनीकी परिवर्तन

को किस प्रकार आत्मसात करती है। यदि हिंदी अपनी सांस्कृतिक जड़ों, लोक-परंपराओं और भाषिक विविधता को बनाए रखते हुए कृत्रिम बुद्धिमत्ता का उपयोग करती है, तो वह वैश्विक स्तर पर और अधिक प्रभावशाली हो सकती है। इसके लिए कुछ प्रमुख दिशा-निर्देश हो सकते हैं—

- * लोकभाषाओं और बोलियों का डिजिटलीकरण
- * हिंदी में उच्च गुणवत्ता वाले डिजिटल कंटेंट का निर्माण
- * शिक्षा में भाषा और तकनीक का समन्वित उपयोग
- * एआई उपकरणों के नैतिक और रचनात्मक उपयोग को बढ़ावा

डॉ. वैशाली सिंह

अतिथि सहायक प्रोफेसर
हिंदी विभाग

संघर्ष ही जीवन है

जीवन कोई सीधी राह नहीं,
यह काँटों भरा एक सफ़र है।
हर कदम पर परीक्षा लेता,
हर पल खुद को गढ़ने का हुनर है॥

कभी धूप में जलना पड़ता है,
कभी बारिश में भीगना होता है।
हर मौसम कुछ सिखा जाता है,
हर दर्द हमें मजबूत करता है॥

चलते-चलते जब थक जाते हैं,
जब हौसले टूटने लगते हैं।
तभी भीतर से एक आवाज़ आती है,
“अभी तो सफ़र बाकी है॥”

सभी अपने साथ छोड़ जाते हैं,
कभी सपने रूठ से जाते हैं।
भीड़ में भी खुद को अकेला पाकर,
आँसू चुपचाप बह जाते हैं॥

पर जो इन आँसुओं को शक्ति बनाए,
जो दर्द को अपनी ढाल बनाए।
जो हर ठोकर से सीख ले कुछ,
वही मंज़िल तक कदम बढ़ाए॥

अंधेरे से जो डर न जाए,
तूफानों से जो लड़ना जाने।
जो टूट कर फिर जुड़ जाए,
वही जीवन को सच में पहचाने॥

संघर्ष हमें गिराकर उठाता है,
संघर्ष हमें रुलाकर हँसाता है।
जो सह ले हर ठोकर जीवन की,
वही इंसान महान कहलाता है॥

इसलिए मत घबराना मुश्किल से
मत हार मानना हालात से।
हर रात के बाद सवेरा है,
हर हार में छुपी है जीत की बाता॥

चलो फिर से एक कदम बढ़ाएँ,
भले ही राह धुँधली-सी हो,
विश्वास रख अपने इरादों पर,
मंज़िल दूर नहीं, बस थोड़ी-सी हो॥

हर्षित मेहता

वाणिज्य स्नातक (विशेष), द्वितीय वर्ष

सफेद पेड़ के नीचे

एक छोटे शहर में, नदी के किनारे एक पुराना सफेद पेड़ खड़ा था। लोग कहते थे कि यह पेड़ किसी की खुशियों और दुखों की गवाही दे रहा है। अंजलि, एक 28 साल की लेखिका, शहर में अकेली रहती थी। वह हर दिन उस पेड़ के नीचे बैठकर लोगों की कहानी लिखती, पर कभी खुद की कहानी पर ध्यान नहीं देती।

एक दिन, उसने देखा कि पेड़ के नीचे एक बूढ़ा आदमी रोज़ आता है, खाली कागज़ और पेंसिल लेकर। अंजलि ने उसे पूछ ही लिया, “आप रोज़ यहाँ क्यों आते हैं?” बूढ़े ने मुस्कुराते हुए कहा, “मैं अपने खोए हुए समय को यहाँ लिखता हूँ। जो खो गया, उसे फिर से जीना तो मुमकिन नहीं, पर उसे समझना जरूर मुमकिन है।”

अंजलि को यह बात अजीब लगी। उसने पूछा, “लेकिन क्यों अकेले?” बूढ़े ने धीरे से कहा, “क्योंकि हर कोई अपने डर और पछतावे के साथ अकेला होता है और जब तुम किसी पेड़ के नीचे अपने समय की सच्चाई लिखते हो, तो वह पेड़ तुम्हें सिर्फ सुनता है, कुछ नहीं कहता। यही असली आराम है।”

दिन बीतते गए। अंजलि ने महसूस किया कि उसने अपनी ज़िंदगी दूसरों की कहानियों में बिता दी है और अपनी सच्चाई से भाग रही है। धीरे-धीरे, वह भी अपने दर्द, अपनी गलतियों और अपनी खुशियों को लिखने लगी।

कुछ महीने बाद, बूढ़ा आदमी नहीं आया। अंजलि ने देखा कि पेड़ के नीचे एक छोटी सी चिट्ठी पड़ी थी— “हर कहानी महत्वपूर्ण है, पर सबसे जरूरी कहानी वो है जो तुम खुद से कहती हो।”

अंजलि ने उस दिन समझा कि जीवन की परिपक्वता सिर्फ दूसरों की समझ में नहीं, बल्कि अपनी खुद की सच्चाई को स्वीकारने में है।

आर्यन मित्तल

वाणिज्य स्नातक (विशेष), द्वितीय वर्ष

माँ की स्मृतियाँ

माँ,
जब अकेली होती हूँ, आ जाती हो तुम,
तुम्हारा साया ही कर देता है हर ग़म गुम।
आज भी याद आते हैं वो पल सभी,
जब तुम्हारी कोख में रखती थी सर
और मिट जाते थे हर उलझन के ग़म।

बचपन की वो दोपहर की नींद,
जब तुम कहती थीं, “सो जाओ” प्रीत।
मैं मना करती, फिर भी सो जाती थी,
तुम्हारी आवाज़ में मिलती थी हर जीत।

काश फिर लौट आएँ वो दिन,
जब ज़िंदगी आसान सी लगती थी।
आज ज़िंदगी ले रही है इम्तिहान,
हर राह मुश्किल में ढलती सी।

समझ नहीं आता इन्हें कैसे पार करूँ?
हर कदम पर खुद से सवाल करूँ?
माँ, साथ बना रहे तुम्हारा,
तुम हो तो हर डर पार हो हमारा।

त्रिशा अरोड़ा

वाणिज्य स्नातक (विशेष), द्वितीय वर्ष

भक्ति आंदोलन और कबीर

भक्ति आंदोलन भारतीय समाज और साहित्य के इतिहास में एक महत्वपूर्ण सांस्कृतिक और सामाजिक जागरण का आंदोलन था। यह केवल धार्मिक साधना तक सीमित नहीं था, बल्कि समाज में व्याप्त असमानताओं, रूढ़ियों और अंधविश्वासों के विरुद्ध एक सशक्त आवाज भी था। इसी कारण भक्ति काल को हिंदी साहित्य का स्वर्णकाल कहा जाता है। इस युग के साहित्य में भाव, भाषा और विचारों की अद्भुत अभिव्यक्ति मिलती है, साथ ही लोकमंगल और मानवता की भावना भी प्रमुख रूप से दिखाई देती है।

भक्ति आंदोलन के प्रमुख संत कवियों में कबीरदास का स्थान अत्यंत महत्वपूर्ण है। कबीर निर्गुण भक्ति परंपरा के समर्थक थे। वे ऐसे ईश्वर को मानते थे जिसका कोई रूप या आकार नहीं है। उनके अनुसार ईश्वर सर्वव्यापक है और हर प्राणी में विद्यमान है। इस विचार को वे अपने प्रसिद्ध दोहे में व्यक्त करते हैं—

“एक बूंद एक मल मूत्र, एक चाम एक गूदा।

एक ज्योति ते सब जग उतपना, को बामन को सूदा।”

कबीर ने समाज में व्याप्त जाति-पाति और ऊँच-नीच की भावना का तीव्र विरोध किया। उनका मानना था कि सभी मनुष्य एक ही परम सत्ता की संतान हैं, इसलिए उनमें किसी प्रकार का भेदभाव नहीं होना चाहिए। इसी भावना को व्यक्त करते हुए वे कहते हैं—

“हमारे कैसे लोह तुम्हारे कैसे दूध,

तुम कैसे ब्राह्मण पांडे हम कैसे सूदा।”

कबीर ने केवल सामाजिक भेदभाव का ही विरोध नहीं किया, बल्कि धर्म के नाम पर होने वाले बाह्य आडंबर और कर्मकांडों की भी कठोर आलोचना की। उनके अनुसार सच्ची भक्ति मन की पवित्रता और सच्चे आचरण से प्राप्त होती है, न कि केवल पूजा-पाठ या दिखावे से। इस संदर्भ में उनका प्रसिद्ध दोहा है—

“माला फेरत जुग भया, मिटा न मन का फेर।

कर का मनका डार दे, मन का मनका फेरा॥”

कबीर ने मूर्ति पूजा और कर्मकांड पर भी प्रश्न उठाते हुए कहा—

“पाहन पूजे हरि मिले, तो मैं पूजू पहार।

तातें या चाकी भली, पीस खाय संसारा॥”

कबीर ने हिंदू और मुस्लिम दोनों समुदायों में व्याप्त धार्मिक कट्टरता और आडंबरों का समान रूप से विरोध किया। उनका उद्देश्य दोनों धर्मों के बीच प्रेम और भाईचारे की भावना स्थापित करना था। वे कहते हैं—

“हिंदू कहे मोहि राम पियारा, तुर्क कहे रहिमाना।

आपस मे दोड लड़ि-लड़ि मुए, मरम न काहू जाना॥”

इसके अतिरिक्त कबीर ने मन की पवित्रता और आंतरिक साधना पर भी बल दिया। वे कहते हैं—

“कस्तूरी कुंडल बसे, मृग ढूँढे बन माहि।

ऐसे घट-घट राम हैं, दुनिया देखे नाहि॥”

कबीर की वाणी में गहरी सामाजिक चेतना, करुणा और मानवता की भावना दिखाई देती है। उन्होंने अपने समय की कुरीतियों पर तीखा प्रहार करते हुए लोगों को सत्य, प्रेम, अहिंसा और समानता का मार्ग अपनाने की प्रेरणा दी। उनकी वाणी सरल, सहज और लोकभाषा में होने के कारण सीधे जनमानस के हृदय तक पहुँचती है।

इस प्रकार कबीर दास केवल एक संत कवि ही नहीं, बल्कि महान समाज सुधारक, चिंतक और मानवतावादी भी थे। उनकी शिक्षाएँ आज भी उतनी ही प्रासंगिक हैं, क्योंकि वे हमें यह संदेश देती हैं कि सच्चा धर्म मानवता, प्रेम और समानता में ही निहित है।

प्रो. (डॉ.) ज्योति कौर

विभागाध्यक्ष, हिंदी विभाग

उम्मीद

जब थक जाएँ पाँव हमारे,
और सपने लगेँ बेचारे,
तब दिल के भीतर झाँक जरा,
वहाँ उजाले हैं न्यारे-न्यारे।

हर रात के बाद सवेरा आए,
हर दुःख के बाद खुशी मुस्कराए,
जो हार मानकर बैठ गया,
वो मंजिल कैसे पास बुलाए?

छोटी-छोटी कोशिश रोज़ करो,
खुद पर पूरा विश्वास करो,
जो आज अधूरा लगता है,
कल वही इतिहास गढ़ो।

गिरना भी है सीख का हिस्सा,
संभलना ही जीवन कला,
जो खुद से लड़कर आगे बढ़े,
वही रचता है अपना भला।

नव्यांश चौधरी

वाणिज्य स्नातक, द्वितीय वर्ष

वो जो रुकते नहीं

दुनिया के वास्तविक योद्धाओं को अजेय आत्माओं के रूप में स्मरण करते हुए उनसे प्रेरणा लेते हुए इस कविता में नमन किया गया है।

दुनिया ने बोला, “कमजोर हो तुम”,
हम बोले “ग़लत हो तुम”
उन्होंने लेबल लगाया “डिसएबल्ड (अक्षम)”
हमने लिख दिया “आई एम कैपेबल” (मैं समर्थ हूँ)।
शरीर में दर्द का तूफान था,
पर हिम्मत का दिल-इंसान था।
रोकना चाहा, रोक ना पाये,
हम तो पत्थर थे, टूट ना पाये।
दर्द ने हमें रोकने की सोची,
हिम्मत बोली “मुझे आजमाओ।”

जीवन ने जब भी धक्का दिया नीचे,
हम बोले देखो मैं कैसे चढ़ती हूँ?
चाल धीमी सही, पर मन उछलता,
सपनों को देखो-रॉकेट-सा चलता।
शरीर ने सीमा की रोशनी ढाली,
इच्छाशक्ति ने सारी जंजीर उतारी।

अरुणिमा: एक पैर पे एवरेस्ट की जीत

ट्रेन ने धक्का दिया, पैर गया,
पर इरादे का दम ना गया।
एवरेस्ट बोला, “पीछे मुड़ जा”,
अरुणिमा बोली, “चल, हट जा।”

एक पैर पे चढ़ के दिखाया,
दुनिया का चेहरा बदलवाया।
दर्द उसका था, पर हार नहीं,
उसने कहानी में आग भरी।

सुधा: धातु के पैर पर नृत्य का जादू

दर्द ने बोला, “रुको”, उसने कहा “लो एक उछाल”,
नृत्य मंच पे आयी तो दुनिया हुई हैरान।
कृत्रिम पैर पे ताल चमका,
मंच का दिल उसने झट से पलटा।
प्रतिभा शरीर से कब रुकती है?
हिम्मत का रास्ता कब झुकता है?
धातु के पैर पर नृत्य किया ऐसा—
दुनिया बोले, “यह आक्रोश कैसा?”

निक: शून्य अंग, 1000 सपने

हाथ नहीं, पैर नहीं, पर इरादा पूरा।
निक वुईचिच ने जिंदगी को ऐसे खींचा।
शरीर शून्य पर साहस अपार,
यह बंदा चलता रहा बिना विराम।
बहाने सबके झोले में रहते,
पर हिम्मत वाले उन्हें फेंक देते।
जीरो लिंब्स, शून्य अंग, हजार सपने,
दुनिया के सामने हुए सब अपने।

दीपा: व्हीलचेयर वाली तूफानी सवारी

निचले शरीर की जब हुई सुप्तावस्था,
तब आत्मा की हो गई चरमावस्था।
मेडल, रिकॉर्ड और सवारी पर कहर,
दीपा बन गई तूफानी लहर।
व्हीलचेयर उसका सिंहासन बन गया,
हर जीत का नया क्षेत्र बन गया।
शरीर रुक जाए, रूह नहीं,
चैंपियन का दर्द - सुहाना सा ही।

हॉकिंग: शरीर बंधा, पर दिमाग आसमान

बीमारी ने शरीर को रोक दिया,
पर दिमाग ने ब्रह्मांड टोक दिया।
डॉक्टर्स बोले “टाइम थोड़ा है”,
हॉकिंग बोले “मैं रुकदा नहीं।”
चेयर पे बैठ कर दुनिया हिला दी,
बिग बैंग की कहानी जगा दी।
शरीर की सीमा को पीछे छोड़ दिया,
दिमाग ने आसमान खोल दिया।

हम वो लोग जो धीरे चलते,
पर सपनों में सबसे तेज रहते।
बोलने में रुकावट आए चाहे,
लफ्ज़ हमारे आसमान चाहे।
चिकित्सा कक्षों में सहते दर्द,
पर हर परीक्षा में निकालते स्वर्ण पदक।
गिरते हैं पर रुकते नहीं,
कमजोरी को लात मारते सही।
ताक़त बाजुओं में नहीं होती,
दिल की आग और अनुशासन में होती।
दुनिया जिसको अक्षमता कहे,
उसे हम नई गतिशीलता कहें।
दर्द को हम प्रगति बना देते,
असफलताओं में सफलता जगा देते।
जीवन के पत्थर को कदम बनाके,
आजीविका की राह को साफ़ बनाते।
सलाम उनको जो एवरेस्ट चढ़ गये,
जो एक पैर पे दुनिया बदल गये।
जो मंच पर धातु के पैर से झनके,
जो व्हीलचेयर में समय को हनकाए।

जो बिना हाथ-पैर के जीते,
जो रोज़ाना संघर्ष से लड़ते।
आँसू पी कर ऊपर चढ़ते—
साबित किसी को नहीं, सिर्फ़ खुद को करते।
असामान्य कहते हो? किसको फ़र्क़?
सामान्य का है क्या मानदंड?
असली योद्धा तो वो होते—
जो कठिनाई में भी स्पंदित रहते।
हम रुकते नहीं, थकते नहीं,

रास्ता खराब हो तो मुड़ते नहीं।
अक्षमता ना ताज है यह,
लड़ाई हमारा शहर है यह।
हम वो लोग हैं जो असंभव को,
सीधा अनदेखा कर देते
और हार मान लेने को शब्दकोष से ही,

खारिज कर देते।
अजेय आत्माओं को सलामी
हम ही दुनिया के असली वॉरियर्स (योद्धा)

कल्पना नेगी

वाणिज्य स्नातक (विशेष), द्वितीय वर्ष

आज का विद्यार्थी और बढ़ता तनाव

आज के समय में विद्यार्थी का जीवन पहले की तुलना में काफी बदल गया है। बाहर से देखने पर लगता है कि आज के विद्यार्थियों के पास हर सुविधा है—अच्छे स्कूल, कौचिंग, इंटरनेट और नई तकनीक। लेकिन इन सब सुविधाओं के बीच एक बड़ी समस्या भी बढ़ रही है, वह है तनाव।

आज का विद्यार्थी पढ़ाई के साथ-साथ कई तरह के दबाव झेल रहा है। सबसे पहला दबाव है अच्छे अंक आने का। माता-पिता, शिक्षक और समाज सभी को उम्मीद होती है कि बच्चा हमेशा आगे रहे। अगर थोड़े अंक कम आ जाएं तो उसे असफल समझ लिया जाता है। यह सोच विद्यार्थी के मन पर गहरा असर डालती है। वह खुद की दूसरों से तुलना करने लगता है।

दूसरा कारण है प्रतियोगिता। आज हर क्षेत्र में बहुत प्रतियोगिता है। कॉलेज में प्रवेश से लेकर नौकरी तक, हर जगह कठिन परीक्षा देनी होती है। विद्यार्थी दिन-रात मेहनत करता है, लेकिन फिर भी उसे डर रहता है कि कहीं वह पीछे न रह जाए। यह डर उसके मन में चिंता पैदा करता है।

तीसरा कारण है सोशल मीडिया। आज का विद्यार्थी पढ़ाई से ज्यादा समय मोबाइल पर बिताने लगा है। दूसरों की सफलता देखकर उसे लगता है कि वह कुछ नहीं कर पा रहा। वह अपनी जिंदगी की तुलना दूसरों की दिखावटी जिंदगी से करने लगता है। इससे भी तनाव बढ़ता है। कई बार विद्यार्थी अपने मन की बात किसी से कह नहीं पाता। वह अपनी परेशानी को अंदर दबा लेता है। धीरे-धीरे यह तनाव उसके व्यवहार और स्वास्थ्य पर असर करता है। नींद कम आना, चिड़चिड़ापन और पढ़ाई में मन न लगना इसके सामान्य लक्षण हैं।

इस समस्या का समाधान भी हमारे पास ही है। सबसे पहले हमें यह समझना चाहिए कि अंक ही सब कुछ नहीं होते। हर विद्यार्थी की अपनी अलग

क्षमता होती है। माता-पिता को भी बच्चों से बात करनी चाहिए और उन पर अनावश्यक दबाव नहीं डालना चाहिए। विद्यार्थियों को समय का सही उपयोग करना चाहिए, थोड़ा समय खेल और मनोरंजन के लिए भी निकालना चाहिए। सबसे जरूरी है कि जब भी मन भारी लगे, किसी अपने से खुलकर बात करें।

अंत में मैं यही कहना चाहूंगा कि विद्यार्थी जीवन सीखने और आगे बढ़ने

का समय है, डर और चिंता में जीने का नहीं। अगर हम सही सोच और संतुलन बनाए रखें, तो तनाव को कम किया जा सकता है। एक खुश और आत्मविश्वासी विद्यार्थी ही सच्ची सफलता प्राप्त कर सकता है।

इसके साथ हमें यह भी समझ लेना चाहिए कि हर मुसीबत का हल होता है। जीवन में उतार-चढ़ाव आते रहते हैं, लेकिन धैर्य और सकारात्मक सोच से ही हर मुश्किल को पार किया जा सकता है। असफलता से घबराने की बजाए उससे सीख लेनी चाहिए।

विदित अवस्थी

बी.एम.एस, द्वितीय वर्ष

“सपनों को सच करने का पहला कदम है
उन्हें देखने का साहस करना।
मंजिल उन्हीं को मिलती है,
जो रास्तों से दोस्ती कर लेते हैं।”

— ए.पी.जे. अब्दुल कलाम

मानव जब जोर लगाता है: संघर्ष से सफलता तक

मानव जीवन एक सतत यात्रा है—संघर्ष, अनुभव और उपलब्धियों की यात्रा। इस यात्रा में कभी रास्ते सरल होते हैं तो कभी कठिनाइयों से भरे हुए। ऐसे ही क्षणों में मनुष्य के धैर्य, साहस और आत्मविश्वास की वास्तविक परीक्षा होती है। महान राष्ट्रकवि रामधारी सिंह दिनकर की पंक्ति—“मानव जब जोर लगाता है, पत्थर पानी बन जाता है”—हमें यह विश्वास दिलाती है कि मनुष्य के भीतर असीम शक्ति निहित है।

विद्यार्थी जीवन हो, गृहस्थ जीवन हो या कार्यक्षेत्र की निरंतर भाग-दौड़, हर व्यक्ति अपने-अपने स्तर पर संघर्ष करता है। एक विद्यार्थी अपने भविष्य के लिए दिन-रात परिश्रम करता है, एक गृहस्थ परिवार की जिम्मेदारियों को निभाते हुए अनेक चुनौतियों का सामना करता है और एक कर्मचारी अपने कर्तव्यों और अपेक्षाओं के बीच संतुलन स्थापित करने का प्रयास करता है। इन सभी परिस्थितियों में जीवन कभी सीधा और सरल नहीं होता; इसमें उतार-चढ़ाव आते ही रहते हैं।

किंतु सच्चा मनुष्य वही है, जो इन कठिन परिस्थितियों में भी हार नहीं मानता। वह निराशा के अंधकार में भी आशा की किरण खोज लेता है और अपने प्रयासों को जारी रखता है। विपरीत परिस्थितियाँ उसे तोड़ने के बजाए और अधिक मजबूत बनाती हैं। यही वह क्षण होते हैं, जहाँ से सफलता की वास्तविक शुरुआत होती है।

दिनकर जी की इस पंक्ति में ‘पत्थर’ उन बाधाओं का प्रतीक है, जो हमारे मार्ग में अवरोध उत्पन्न करती हैं, और ‘पानी बन जाना’ इस बात का संकेत है कि दृढ़ इच्छाशक्ति और निरंतर प्रयास के सामने कोई भी कठिनाई स्थायी नहीं रह सकती। यह पंक्ति हमें यह सिखाती है कि यदि हमारे भीतर आत्मविश्वास और दृढ़ संकल्प हो, तो असंभव भी संभव हो सकता है।

आज के आधुनिक युग में, जहाँ प्रतिस्पर्धा और तनाव अपने चरम पर हैं, यह विचार और भी अधिक महत्वपूर्ण हो जाता है। अनेक बार असफलता हमें हतोत्साहित कर देती है, लेकिन वास्तव में वही असफलता हमें आगे बढ़ाने का मार्ग दिखाती है। वह हमें हमारी कमजोरियों से परिचित कराती है और उन्हें सुधारने का अवसर प्रदान करती है।

संघर्ष ही वह अग्नि है, जिसमें तपकर मनुष्य कुंदन बनता है। यह न केवल हमें सफलता तक पहुँचाता है, बल्कि हमारे व्यक्तित्व को भी परिष्कृत करता है। धैर्य, साहस, अनुशासन और आत्मविश्वास जैसे गुण संघर्ष के दौरान ही विकसित होते हैं और यही गुण हमें जीवन के हर क्षेत्र में आगे बढ़ने में सहायक होते हैं।

अतः यह स्पष्ट है कि मनुष्य के भीतर अपार संभावनाएँ छिपी हुई हैं। आवश्यकता केवल उन्हें पहचानने, उन पर विश्वास करने और निरंतर प्रयास करते रहने की है। जब मनुष्य पूरे मनोयोग, लगन और आत्मविश्वास के साथ अपने लक्ष्य की ओर अग्रसर होता है, तब कोई भी बाधा उसके मार्ग को रोक नहीं सकती।

संघर्ष जीवन की बाधा नहीं, बल्कि सफलता की सीढ़ी है। जो इससे घबराता नहीं, वही शिखर तक पहुँचता है क्योंकि जब मानव सच में जोर लगाता है, तो पत्थर भी पानी बन जाता है।

डॉ. मीनाक्षी रानी

सहायक प्रोफेसर, हिंदी विभाग

कारगिल की पुकार

मेंहदी का रंग चढ़ने से पहले
उतार दिया हैवानों ने,
खनक चूड़ियों की बजने से पहले
तोड़ दी शैतानों ने।

आतंक देश में फैला कर
कश्मीर को लेना चाहते हो?
कारगिल को याद करो
क्यों दुबारा मौत को चाहते हो?

पाकिस्तान भी खैरात में दिया है,
यूँ समझा कुछ लोगों को घर दिया है।

क्या तुमने कभी एक मच्छर को भी मारा है?
अरे बेवकूफों
क्या सिंहों का देश कभी चूहों से हारा है?

हर लड़की झांसी की रानी है,
हमारी अलग सी कहानी है,
लाल, बाल, पाल से भरा हमारा देश है,
कहते क्यों नहीं साफ़ अक्षरों में तुम,
कि तुम्हें दुबारा मुँह की खानी है।

करमित चुघ

वाणिज्य स्नातक (विशेष), द्वितीय वर्ष

द कैनवस स्टोरी

गर्मियों की छुट्टियाँ शुरू हो चुकी थीं और बाहर क्रिकेट खेलने की उम्र अब पीछे छूट रही थी। 17 साल के आर्यन के लिए यह साल अलग था। उसके सभी दोस्तों के पास नई गियर वाली साइकिलें थीं। लेकिन आर्यन के पिताजी का जवाब हमेशा एक ही होता, “पैसा पेड़ पर नहीं उगता, बेटा अपनी कमाई होगी तो कीमत समझोगे।”

यह बात आर्यन को चुभ गई। आर्यन चित्रकला में अच्छा था लेकिन उसे पता नहीं था कि इसका क्या करें। एक दिन उसने अपने पुराने घिसे हुए कैनवस जूतों को फेंकने के बजाए उन पर फैब्रिक पेंट से स्पाइडर-मैन की आकृति बना दी। जब वह शाम को कोचिंग पहनकर गया, तो उसके दोस्त मोहित ने पूछा, “भाई, ये कहाँ से लिए?”

जब आर्यन ने बताया कि उसने खुद बनाए हैं, तो मोहित ने तुरंत कहा, “मेरे लिए भी बना दे, मैं तुझे 300 रुपये दूँगा।” उस पल आर्यन को लगा कि उसने कोई खजाना खोज लिया है। आर्यन ने घर आकर हिसाब लगाया रंगों की डिब्बी 150 रुपये की थी और ब्रश 50 रुपये के। अगर वह मोहित से 300 रुपये लेता, तो उसे सिर्फ 100 रुपये का मुनाफा होता। उसने सोचा, “यह तो बहुत आसान है।” उसने मोहित से पुराने जूते लिए और काम शुरू किया। लेकिन, अनुभव की कमी साफ झलकी। पेंट गाढ़ा हो गया, ब्रश की एक गलती से स्पाइडर-मैन की आँख खराब हो गई। उसे ठीक करने के चक्कर में पूरा जूता गंदा हो गया।

उस रात आर्यन रोया। उसे डर था कि अब मोहित को क्या जवाब देगा और नए जूतों के पैसे कहाँ से लाएगा? पिताजी ने उसे रात को जागते हुए देखा पर कुछ कहा नहीं। अगले दिन, आर्यन ने अपनी गुल्लक तोड़ी और उसमें जमा किए हुए पैसे से उसने मोहित के लिए नए सादे जूते खरीदे और पूरी रात जागकर, बहुत सावधानी से दोबारा पेंटिंग की। इस बार उसने पहले पेंसिल से हल्का स्केच बनाया, फिर रंग भरा।

जब उसने मोहित को जूते दिए, तो मोहित खूश हो गया और उसे 300 रुपये थमा दिए। आर्यन ने पैसे हाथ में लिए, लेकिन उसका दिल जानता था कि उसने अपनी गुल्लक से 500 रुपये खर्च करके यह 300 रुपये कमाए हैं। यह उसका पहला आर्डर ही घाटे में था।

लेकिन उस घाटे ने उसे एक बड़ी सीख दी। उसने समझा कि वादा मुनाफे से बड़ा होता है। उसने हार नहीं मानी, उसने अपनी गलती सुधारी। उसने यूट्यूब पर वीडियो देखे कि पेंट पर टूटने से कैसे बचाया जाए और सस्ता सामान कहाँ मिलता है आदि। उसने अपने स्कूल के व्हाट्सएप ग्रुप पर अपनी कला की तस्वीरें डालीं। धीरे-धीरे, उसे और ऑर्डर मिलने लगे—कभी किसी की टी-शर्ट पर नाम लिखना, तो कभी किसी के लिए ग्रीटिंग कार्ड बनाना।

छुट्टियाँ खत्म होने तक, आर्यन ने कुल 3000 रुपये कमाए थे। यह रकम बहुत बड़ी नहीं थी। इससे कोई गियर वाली साइकिल नहीं आ सकती थी। लेकिन जब वह स्कूल की कैंटीन में अपने कमाए पैसे से समोसा खाने लगा तो उसे वह दुनिया का सबसे स्वादिष्ट समोसा लगा। अब वह अपने पिताजी की बात समझ गया था। उसे पता चल गया था कि 500 रुपये कमाने के लिए

कितनी बार ‘ना’ सुननी पड़ती है और कितनी बार अपनी नींद खराब करनी पड़ती है।

अब उसकी आँखों में एक अलग चमक है। उसे व्हाट्सएप ग्रुप और दोस्तों तक सीमित रहना अब मंजूर नहीं था। 12वीं कक्षा में आते-आते उसने इंस्टाग्राम पर ‘द कैनवस स्टोरी’ नाम से एक पेज बनाया। शुरूआत में सब कुछ वैसा नहीं हुआ जैसा उसने सोचा था। वह जूतों की फोटो डालता लेकिन हफ्तों तक कोई लाइक नहीं आते। उसे समझ आया कि सिर्फ कला काफी नहीं है उसे दिखाना भी आना चाहिए। उसके पास महंगा कैमरा नहीं था, इसलिए वह सुबह की पहली धूप में छत पर जाकर जूतों की फोटो खींचने लगा। उसने यूट्यूब से सीखा कि हैशटैग कैसे काम करते हैं और ग्राहकों से बात कैसे की जाती है।

असली बदलाव तब आया जब उसने एक कस्टमाइज्ड गिफ्ट का वीडियो रोल बनाकर डाला। वह वीडियो वायरल तो नहीं हुआ, लेकिन उसे दिल्ली से बाहर पुणे के एक अजनबी का पहला ऑर्डर मिला। वह 1500 रुपये का ऑर्डर था। उस दिन आर्यन को समझ आया कि दुनिया सिर्फ उसके स्कूल के दोस्तों तक सीमित नहीं है। 12वीं कक्षा का साल सबसे कठिन था। एक तरफ बोर्ड परीक्षाओं का भारी दबाव और दूसरी तरफ धीरे-धीरे बढ़ते ऑर्डर्स। आर्यन के लिए अब रातें छोटी हो गई थीं। वह स्कूल से आता कोचिंग जाता, रात को 10 बजे तक पढ़ाई करता और फिर रात के 1 बजे तक ऑर्डर्स पूरे करता। उसकी उंगलियों पर अक्सर पेंट के निशान होते और आँखों के नीचे हल्के काले घेरे। लेकिन उसके काम में एक अलग सफाई आ चुकी थी। उसने सीखा कि पैकेजिंग भी उतना ही जरूरी है जितना प्रोडक्ट। वह हर ऑर्डर के साथ हाथ से लिखा एक छोटा सा धन्यवाद नोट और एक चॉकलेट रखने लगा। इस छोटी सी चीज ने ग्राहकों का दिल जीत लिया।

जब स्कूल का फेयरवेल आया तो जहाँ उसके दोस्त अपने माता-पिता से नए सूट और जूतों के लिए पैसे मांग रहे थे, आर्यन ने अपने कमाए हुए पैसे से खुद का सूट सिलाया। इतना ही नहीं, उसने अपने पिताजी के हाथ में कॉलेज के एडमिशन की पहली फीस के लिए 25,000 रुपये भी रख दिए।

पिताजी ने पैसे को देखा फिर आर्यन के रंगे हुए हाथों को, उन्होंने कुछ कहा नहीं बस उनकी आँखों में वो नमी थी जो शब्दों से ज्यादा भारी होती है। उन्हें समझ आ गया था कि उनका बेटा अब सिर्फ पैसे की कीमत नहीं, बल्कि मेहनत की कीमत भी समझ गया है।

आज, स्कूल खत्म होते-होते आर्यन की मासिक कमाई इतनी है कि वह अपनी जरूरतें खुद पूरी कर सकता है। वह करोड़पति नहीं बना है न ही उसने कोई बहुत बड़ी कंपनी खड़ी कर दी है। लेकिन उसने एक सिस्टम बनाया है। अब जब वह सड़क पर महँगी गाड़ियों को देखता है, तो वह ईर्ष्या नहीं करता। वह मुस्कराता है, क्योंकि उसे पता है कि शून्य से शुरू करके यहाँ तक कैसे आया जाता है। उसे यकीन है कि जो रास्ता उसने पेंट-ब्रश से शुरू किया है, वह उसे बहुत दूर ले जाएगा।

सक्षम महाजन

वाणिज्य स्नातक (विशेष), द्वितीय वर्ष

मेरी यात्रा

मैं जब भी खुद से मिलता हूँ
तो कई सवाल सामने खड़े हो जाते हैं
कौन हूँ मैं
क्या बनना चाहता हूँ
और किस रास्ते पर चल रहा हूँ?

हर सुबह एक नई उम्मीद के साथ शुरू होती है
पर हर शाम कुछ थकान भी छोड़ जाती है
जीवन केवल मुस्कुराहटों से नहीं बना
इसमें संघर्ष भी उतना ही सच्चा है।

विद्यार्थी जीवन एक ऐसा मोड़ है
जहाँ सपने सबसे ज्यादा होते हैं
और डर भी उतना ही गहरा होता है
कभी आत्मविश्वास आसमान छूता है
तो कभी मन खुद पर ही शक करने लगता है।

किताबों के पन्नों में
सिर्फ शब्द नहीं होते
उनमें भविष्य की नींव छुपी होती है
हर पढ़ा हुआ वाक्य
किसी न किसी रूप में जीवन का हिस्सा बन जाता है।

मैंने सीखा है
कि असफलता कमजोरी नहीं होती
बल्कि वह एक संकेत होती है।
कि अभी सीखना बाकी है
और आगे बढ़ने की गुंजाइश है।

कभी परीक्षा का परिणाम
मन को तोड़ देता है
तो कभी छोटी सी सफलता
फिर से खड़ा होना सिखा देती है
यही जीवन का संतुलन है।

माता पिता की खामोश मेहनत
मेरे हर सपने के पीछे खड़ी रहती है
वे कभी अपने सपनों की बात नहीं करते
पर मेरे सपनों को पूरा करने में

अपना सब कुछ लगा देते हैं।

जब मन हार मानने लगता है
तब उनकी उम्मीदें
मेरे लिए ताकत बन जाती हैं
और मुझे फिर से चलना सिखाती हैं।

समय बहुत तेजी से बदल रहा है
आज जो सही लगता है
कल वही चुनौती बन जाता है
ऐसे समय में
खुद को लगातार बेहतर बनाना जरूरी है।

केवल पढ़ाई ही काफी नहीं
सोच का सही होना भी उतना ही जरूरी है
क्योंकि ज्ञान बिना मूल्यों के
अधूरा होता है।

मैं चाहता हूँ
कि मेरी शिक्षा
मुझे इंसान बनना सिखाए
केवल सफल नहीं
बल्कि जिम्मेदार भी।

समाज केवल नाम से नहीं चलता
वह सोच से चलता है
और सोच की शुरुआत
विद्यार्थी जीवन से होती है।

आज का युवा
कल का भविष्य है
अगर आज हम सही दिशा चुनें
तो आने वाला कल
खुद बेहतर बन जाएगा।

कभी कभी अकेलापन
भीड़ में भी महसूस होता है
जब लगता है
कोई नहीं समझता
तब खुद को समझना सीखना पड़ता है।

मैंने सीखा है
कि खुद पर विश्वास
सबसे बड़ा सहारा होता है
जब यह मजबूत होता है
तो हर मुश्किल छोटी लगती है
जीवन में सफलता
केवल ऊँचाई तक पहुँचना नहीं
बल्कि गिरकर
फिर से उठ पाना भी है।

हर अनुभव
चाहे अच्छा हो या बुरा
कुछ न कुछ सिखाकर जाता है
और यही सीख
आगे का रास्ता आसान बनाती है।

मैं जानता हूँ
कि रास्ता लंबा है
और मंजिल अभी दूर
पर हर छोटा कदम
मुझे उसके करीब ले जाता है।

थकान आएगी
निराशा भी आएगी
पर रुक जाना विकल्प नहीं
क्योंकि सपने

रुकने वालों के नहीं होते
मैं आज जो हूँ
वह कल की मेहनत का परिणाम है
और जो कल बनूँगा
वह आज की मेहनत से तय होगा।

इसलिए मैं
हर दिन खुद से वादा करता हूँ
कि सीखना नहीं छोड़ूँगा
और खुद पर विश्वास बनाए रखूँगा।

जीवन एक यात्रा है
जिसमें मंजिल से ज्यादा
रास्ते मायने रखते हैं
क्योंकि वही हमें
असली इंसान बनाते हैं।

मैं अपनी गलतियों से डरता नहीं
बल्कि उनसे सीखता हूँ
क्योंकि हर गलती
मुझे थोड़ा और मजबूत बनाती है।

आज मैं विद्यार्थी हूँ
पर सोच मेरी आगे की है
मैं अपने काम से
अपनी पहचान बनाना चाहता हूँ।

ना किसी से आगे
ना किसी से पीछे
बस खुद से बेहतर
बनना चाहता हूँ
यही मेरी सोच है
यही मेरा सपना
और यही मेरी यात्रा है।

अनिकेत बंसल

वाणिज्य स्नातक (विशेष), द्वितीय वर्ष

“किताबें कहती हैं—हमें पढ़ो,
मोबाइल कहता है—बस पाँच मिनट और!”

—आधुनिक छात्र

राजभाषा के रूप में हिंदी

जिस प्रकार किसी व्यक्ति की पहचान उसके नाम से होती है, उसी प्रकार किसी राष्ट्र की पहचान उसकी भाषा होती है। भाषा वह गहना है, जिसे धारण करते ही व्यक्तित्व में निखार आ जाता है। भाषा के बिना विचार व्यक्त करना संभव नहीं है। यह हमारी आत्मा की अभिव्यक्ति का साधन है। इसके द्वारा हम अपनी भावनाओं और विचारों को सभी के साथ साझा करते हैं। इसलिए भाषा हमारा अमूल्य आभूषण है, जो हमारी संस्कृति और परंपरा की धरोहर है। भाषा के माध्यम से ही किसी राष्ट्र की पहचान विश्व स्तर पर स्थापित होती है।

भारत जैसे बहुभाषा देश में, जहाँ अनेक भाषाएँ बोली जाती हैं, वहाँ राजभाषा का महत्व और बढ़ जाता है। राजभाषा संपूर्ण समाज को एक माला में पिरोने का कार्य करती है। महात्मा गाँधी जी ने भाषा के महत्व को समझाते हुए कहा था कि “राष्ट्रभाषा के बिना राष्ट्र गूंगा होता है।” पंडित जवाहरलाल नेहरू जी ने कहा था कि हिंदी एक ऐसी भाषा है जो हमारे राष्ट्र के निर्माण और विकास में महत्वपूर्ण भूमिका निभा सकती है। इसी दृष्टि से हिंदी को राजभाषा के रूप में स्वीकार किया गया। भारतीय संविधान के अनुच्छेद 343 के अनुसार हिंदी (देवनागरी लिपि में) को संघ की राजभाषा का दर्जा दिया गया, साथ ही अंग्रेजी के प्रयोग का भी प्रावधान रखा गया। इसे 26 जनवरी 1950 से लागू किया गया। इस प्रकार राजभाषा के रूप में हिंदी को राष्ट्रीय स्तर पर एक विशेष पहचान मिली। राजभाषा का मुख्य उद्देश्य प्रशासन को आम जनता के लिए अधिक सरल, सुलभ और समझने योग्य बनाना है।

हिंदी का इतिहास अत्यंत प्राचीन है और उसका संबंध संस्कृत भाषा से माना जाता है। हिंदी को राजभाषा के रूप में अपनाने के बाद इसके प्रसार के लिए अनेक प्रयास किए गए। संविधान में यह भी प्रावधान किया गया कि अंग्रेजी का प्रयोग कुछ समय तक जारी रहेगा। अंग्रेजों के प्रभाव के कारण अंग्रेजी भाषा का प्रचलन अधिक बना रहा, जिसके कारण हिंदी का प्रयोग अपेक्षाकृत कम हुआ। हिंदी बोलने और लिखने वाले लोग भी कई बार स्वयं को हीन महसूस करने लगते हैं। आज भी विज्ञान, तकनीकी और आधुनिक क्षेत्रों में अधिकांश कार्य अंग्रेजी भाषा में ही होते हैं, जिससे हिंदी को पूर्ण रूप से स्थान नहीं मिल पाया। इस स्थिति को बदलने के लिए मानसिकता में परिवर्तन लाना अत्यंत आवश्यक है।

इसके अतिरिक्त, सरकारी कार्यों, न्यायालयों तथा उच्च शिक्षा के क्षेत्रों में भी हिंदी का सीमित उपयोग देखने को मिलता है। यद्यपि हिंदी को बढ़ावा देने के लिए कई योजनाएँ चलाई जा रही हैं, फिर भी इसके व्यापक उपयोग में अभी और

सुधार की आवश्यकता है। सरल और व्यावहारिक हिंदी के प्रयोग से इसे और अधिक जनसुलभ बनाया जा सकता है।

आज के समय में सोशल मीडिया, टीवी, रेडियो, अखबार आदि के माध्यम से हिंदी का व्यापक प्रचार हो रहा है। सभी विदेशी कंपनियाँ भी अपने विज्ञापन हिंदी में देना चाहती हैं, क्योंकि यह देश की अपनी भाषा है। धीरे-धीरे डिजिटल युग में हिंदी का उपयोग और भी बढ़ गया है। गूगल जैसे सर्च इंजन ने घर-घर में हिंदी को पहुँचाया है। विभिन्न रिपोर्टों के अनुसार हिंदी आज विश्व की तीसरी सबसे अधिक बोली जाने वाली भाषा है। नई शिक्षा नीति में भी हिंदी और मातृभाषा पर विशेष जोर दिया गया है। अंतर्राष्ट्रीय स्तर पर भी हिंदी ने अपनी पहचान बनाई और कई देशों में हिंदी बोली जाती है। संयुक्त राष्ट्र में भी हिंदी को मान्यता दिलाने के प्रयास किए जा रहे हैं। डिजिटल प्लेटफॉर्म और सोशल मीडिया ने हिंदी को नई ऊर्जा और विस्तार प्रदान किया है।

हालाँकि, हमारे समाने कई चुनौतियाँ भी हैं। हमारे संविधान की कुछ सीमाएँ हैं और भारत के कई राज्यों में हिंदी नहीं बोली जाती, जिसके कारण कुछ स्थानों पर इसे थोपने का आरोप भी लगाया जाता है। यह समझना आवश्यक है कि राजभाषा का उद्देश्य किसी भाषा को थोपना नहीं, बल्कि प्रशासन को जनता के अधिक निकट लाना है। हमें यह समझना होगा कि राजभाषा एक ऐसा माध्यम है जो प्रांतवाद और क्षेत्रवाद को कम कर सकता है और हमें एकता के सूत्र में बाँध सकता है। यदि हमें देश की अखंडता, विकास और स्वतंत्रता को बनाए रखना है, तो हिंदी को राजभाषा के रूप में बढ़ावा देना आवश्यक है। यह किसी के निजी जीवन में हस्तक्षेप नहीं करती, बल्कि सभी को एक माला में पिरोती है और हमारी एकता को मजबूत बनाती है। भाषाओं के बीच मेल और सम्मान ही भारत की असली ताकत है।

हिंदी को उच्च स्तर पर ले जाने के लिए हमें लोगों के मन से हीन भावना को दूर करना होगा। हिंदी बोलना और लिखना किसी भी प्रकार से निम्नता का प्रतीक नहीं है। हमें अपनी युवा पीढ़ी को यह समझाना होगा कि अंग्रेजी और हिंदी में कोई प्रतिस्पर्धा नहीं है, बल्कि दोनों एक-दूसरे के पूरक हैं। हिंदी के

उपयोग को स्कूलों, महाविद्यालयों और हर क्षेत्र में बढ़ावा देना चाहिए तथा हिंदी में विभिन्न कार्यक्रम आयोजित किए जाने चाहिए, ताकि इसे एक सम्मानित भाषा के रूप में स्वीकार किया जा सके। युवा पीढ़ी इस परिवर्तन की सबसे बड़ी शक्ति बन सकती है।

आज का डिजिटल युग हिंदी के लिए एक आशा की किरण है। जिस कार्य को पहले प्रयासपूर्वक बढ़ावा देना पड़ता था, वह अब स्वाभाविक रूप से हो रहा है। ई-गवर्नेंस और सरकारी डिजिटल सेवाओं में हिंदी के बढ़ते उपयोग से आम नागरिकों की भागीदारी और पहुँच में वृद्धि हुआ है। हमें आशा है कि हिंदी राजभाषा के रूप में और अधिक सशक्त होकर उभरेगी और हम सभी भारतीयों का गौरव बढ़ाएगी। हिंदी के माध्यम से हम अपनी संस्कृति और परंपरा की एक विशिष्ट पहचान विश्व स्तर

पर स्थापित कर सकते हैं और एक विकसित राष्ट्र के रूप में आगे बढ़ सकते हैं। यह केवल भाषा नहीं, बल्कि हमारी सामूहिक पहचान और आत्मगौरव का प्रतीक है।

अंततः यह भी आवश्यक है कि हिंदी के साथ-साथ सभी भारतीय भाषाओं का सम्मान और संरक्षण किया जाए, क्योंकि यही हमारी वास्तविक शक्ति है। राजभाषा के रूप में हिंदी जनता और शासन के बीच एक सशक्त सेतु का कार्य करती है।

जय हिंदी, जय हिंद।

प्रो. रेखा शर्मा

अर्थशास्त्र विभाग

अध्यापक

अध्यापक होते हैं भगवान के समान,
माँ सरस्वती से मिला है इन्हें ज्ञान।

दीपक बन अंधेरों में जो राह दिखाते,
गिरते हुए कदमों को फिर से संभालते।
सपनों की उड़ानों को पंख लगाते,
जीवन के सागर में पतवार बन जाते।
अध्यापक होते हैं भगवान के समान,
माँ सरस्वती से मिला है इन्हें ज्ञान।

मिट्टी से सोना गढ़ने की कला है जानते,
पत्थर में भी छिपी प्रतिभा पहचानते।
अक्षर-अक्षर में भविष्य सँवारते,
संस्कारों से चरित्र को निखारते।
उनकी वाणी में होता है मधुर वरदान,
हर शब्द में बसता है सच्चाई का गान।

कभी कठोर बनकर राह दिखाते,
कभी स्नेह बनकर हृदय से लगाते।
डाँट में भी लुपा होता है आशीर्वाद,
हर सीख में मिलता जीवन का प्रसाद।
वे ही सिखाते हैं गिरकर उठना,
संघर्षों में भी हँसकर जीना।

वे ही बताते सत्य का मार्ग,
वे ही सिखाते कर्म का भार।
वे ही भरते साहस की उड़ान,

वे ही रचते स्वर्णिम भविष्य की तान।
हर विद्यार्थी की पहचान हैं वे,
हर सपने की उड़ान हैं वे।

चॉक की धूल में छिपा तप उनका,
कक्षा ही उनका मंदिर है।
हर पुस्तक उनकी पूजा है,
विद्या ही उनका ईश्वर है।
वे कर्मयोगी, वे ज्ञान के दानी,
हर पल करते मानवता की निगरानी।

वे ही हैं भविष्य के शिल्पकार,
वे ही हैं राष्ट्र के आधार।
उनसे ही सजी है हर पहचान,
उनसे ही ऊँचा है देश का मान।
उनकी तपस्या का नहीं है कोई मोल,
वे ही बनाते हैं जीवन अनमोल।

नमन है उन चरणों को बारम्बार,
जिनसे मिला जीवन का सच्चा आधार।
कोमल मन में बीज वो बोते,
सपनों को आकार में ढालते।
अध्यापक होते हैं भगवान के समान,
माँ सरस्वती से मिला है इन्हें ज्ञान।

आस्था मोदी

वाणिज्य स्नातक (विशेष), द्वितीय वर्ष

मेरा 'आई ट्रस्ट यू', 'आई लव यू' से बड़ा होगा

मैं तुमसे
“मैं तुमसे प्रेम करती हूँ” कह सकती हूँ,
क्योंकि प्रेम करना
मुझे आज भी आता है।

पर “मैं तुम पर विश्वास करती हूँ”
कहने से पहले
मेरा अतीत
मेरे हाथ थाम लेता है।

बचपन की दोस्तियों में
इतने धोखे मिले,
कि हर अपनी बात
आखिर में
किसी और की कहानी बन गई।

जहाँ दिल खोला.
वहीं ज़हर मिला,
जहाँ भरोसा रखा,
वहीं धोखा मिला।

मैंने जीवन में
हमेशा प्रेम दिया,
पर ज़्यादातर लोगों ने
मुझे केवल
बुरा ही समझा।

कभी-कभी ऐसा लगता है,
कि मेरे होने या न होने से
किसी को
कोई फ़र्क़ ही नहीं पड़ता है।

मैंने प्रेम तो किया है,
पर प्रेम मिलना,
क्या होता है?
यह आज तक
समझ नहीं आया है।

मैं भीतर से
बहुत टूटी हुई हूँ,

पर बाहर से
हँसना और
सबको हँसाना
मैंने सीख लिया है।

मेरे भाव
मेरे शब्दों तक नहीं पहुँचते,
क्योंकि जब-जब
मैंने खुद को व्यक्त किया,
वहीं से
विश्वास का अंत हुआ।

मैंने अपने दुःख
मन में दबा लिए,
क्योंकि हर बार
सच कहना
बहुत महँगा पड़ा।

फिर भी मैंने
एक बात पर विश्वास किया—
“जैसा व्यवहार
मैं अपने लिए चाहती हूँ,
वैसा ही व्यवहार
दूसरों के साथ करूँ।”
(ट्रीट पीपल हाउ यू वांट टू गेट ट्रीटेड)।

मैंने सोचा,
शायद आज
अगर मैं लोगों को समझूँ,
तो कल
कोई मुझे समझने वाला
मिलेगा।

पर यह प्रश्न
आज भी मेरे मन में है—
“क्या वह
तुम होंगे?”

मैं खुश रहना चाहती हूँ,
पर अब नए रिश्ते बनाने से डर लगता है,
मैं आगे तो बढ़ना चाहती हूँ,

मगर जान-बूझकर
खुद को
फिर से दुःख देने में डर लगता है।

मैं नहीं चाहती हूँ कि तुम भी
इन सब लोगों की तरह हो,
पर कभी-कभी यह भी लगता है
कि मेरी किस्मत ही
शायद
समझे जाने के खिलाफ़ है,
और डर है
कि तुम भी
मुझे समझ नहीं पाओगे।

इसलिए सुनो,
मैं प्रेम कर सकती हूँ,
पर भरोसा
धीरे-धीरे ही आएगा।

क्योंकि मेरे लिए
“आई ट्रस्ट यू”
एक वाक्य नहीं,
एक संघर्ष है,
जो मैंने
अपने डर से लड़ा है।

और जिस दिन
मैं यह कह दूँ,
समझ लेना—
वह प्रेम से भी
कहीं बड़ा होगा।

मैं थक गई हूँ
खुद को यह समझाने से
कि “सब एक जैसे नहीं होते,”
क्योंकि हर बार
यही सोच
मुझे फिर से तोड़ देती है।

आज तुमसे

बस इतनी-सी आशा है—
शायद तुममें
मुझे वह खुशी,
वह प्रेम
और वह विश्वास मिल जाए
जिसकी कमी
मैंने जीवन भर महसूस की है।

पर यह याद रखना,
यदि तुमने
मेरा विश्वास तोड़ा,
तो शायद
मैं फिर कभी
किसी पर भरोसा करने लायक
न बचूँ।

मैं नहीं जानती
तुम्हारे लिए यह रिश्ता क्या होगा?
पर मैं चाहती हूँ
कि-तुम
मेरे माता-पिता
मेरे भाई-बहन,
मेरे मित्र
और मेरे जीवनसाथी

सब कुछ बनो।

ताकि मैं
बिना डर के,
बिना झिझक के
हर बात कह सकूँ,
इस भय के बिना
कि कहीं मुझे
आँका न जाए।

और अगर मैं
अधिक सोचने लगूँ,
तो क्या तुम
मुझे सब अधिक सझाओगे?
मुझे बुरे सपने आते हैं,
क्या तुम मेरे ख्वाब बन पाओगे?

मुझे नींद नहीं आती है,
अपनी गोद में सर रखवा के सुला पाओगे?
क्या तुम
मेरी खामोशी पढ़ पाओगे?
मेरे दबे हुए भाव समझ पाओगे?
क्या तुम एक अविश्वस्त लड़की
का विश्वास बन पाओगे?

छोटी-छोटी बातों को दिल से लगा लेती हूँ,
क्या तुम सीने से लगाकर मुझे समझ पाओगे?
क्या तुम मुझे सच्चा
प्यार दे पाओगे?
बताओ ना...

डियर फ्यूचर हसबैंड?

नेन्सी गुप्ता

संगणक विज्ञान स्नातक (विशेष) द्वितीय वर्ष

तिरछा पेड़

सीधी सड़कों के किनारे
एक पेड़ था
जो बिल्कुल सीधा नहीं उगा।
रस्सियाँ बाँधी गईं,
सहारे दिए गए—
दिशा समझाने के लिए।

कुछ समय तक
तना चुप रहा,
पत्तियाँ अनुशासित रहीं।
पर जड़ों को
नक्शे पढ़ना नहीं आता—
वे बस नमी की ओर बढ़ती हैं।

धीरे-धीरे
पेड़ ने हल्का-सा मोड़ ले लिया।
इतना ही
कि ढाँचा वैसा ही रहे,
पर दिशा
उसकी अपनी हो जाए।

दीपक कुमार तिवारी
वाणिज्य स्नातक, द्वितीय वर्ष

हिंदी के विकास में फोर्ट विलियम कॉलेज का योगदान

आधुनिक काल में हिंदी से तात्पर्य मुख्यतः 18वीं शताब्दी के अंत और 19वीं शताब्दी के उस आरंभिक रूप से है जो ब्रज और अवधी से स्वतंत्र साहित्यिक रूप धारण कर रही थी। राजनीतिक परिवर्तन के साथ-साथ भाषा के क्षेत्र में भी परिवर्तन आया। ब्रजभाषा का साहित्यिक दृष्टि से जो पद्य और गद्य में प्रसार था, वहाँ खड़ी बोली ने अपना स्थान बना लिया था।

19वीं शताब्दी तक अंग्रेजों ने भारत पर अपना शासन स्थापित कर लिया। अपनी सुविधा के लिए उन्होंने मुद्रण स्थापित किए, परिणामस्वरूप ईसाई धर्मादि से सम्बद्ध अध्ययन सामग्री खड़ी बोली में अनुदित कर छोटी-छोटी पुस्तकों के रूप में बांटी। इसी के संदर्भ में कलकत्ता में फोर्ट विलियम कॉलेज की स्थापना एक महत्वपूर्ण घटना थी। फोर्ट विलियम कॉलेज की स्थापना और गिलक्राइस्ट की नियुक्ति से पहले ही 1783 ई. में मुंशी सदासुख 'निसार' ने अपनी गद्य रचना हिंदुओं की शिष्ट बोलचाल की भाषा में प्रस्तुत की। "फोर्ट विलियम कॉलेज की स्थापना से पूर्व ही गिलक्राइस्ट ने कलकत्ता में 'ओरिएंटल सेमिनरी' की स्थापना की थी और कई महत्वपूर्ण ग्रंथों का प्रणयन कर लिया था—डिक्शनरी इंग्लिश एंड हिंदोस्तानी (1787-90) ए ग्रामर ऑफ हिंदुस्तानी लैंग्वेज (1796-98), ओरिएंटल फेबुलिस्ट, द हिंदी मैनुअल, द हिंदी स्टोरी टेलर।"

"आधुनिक भारतीय भाषाओं के अध्ययन की ओर मार्क्विस् वेल्लेजली (1798-1805 ई.) के शासन काल में सबसे अधिक ध्यान गया। जिस साम्राज्य की नींव रॉबर्ट क्लाइव ने डाली और वारेन हेस्टिंग्स ने जिसे सुरक्षित बनाया, उस पर मार्क्विस् वेल्लेजली ने ब्रिटिश साम्राज्य का भव्य प्रासाद खड़ा

किया तथा अपने सभी उद्देश्यों की पूर्ति के लिए उसने 1800 ई. में फोर्ट विलियम कॉलेज की स्थापना की।

फोर्ट विलियम के गद्य के साथ ईसाई पादरियों का गद्य भी चलता रहा। हिंदी गद्य के इतिहास में ईसाईयों का गद्य महत्वपूर्ण है। जहाँ अधिकारियों का संपर्क मध्यवर्गीय जनता से था, वहाँ इनका संबंध निम्न वर्ग से था। 1806 ई. में जो बाइबिल के अनुवाद प्रकाशित हुए वे ठेठ बोलचाल की भाषा में थे।

फोर्ट विलियम कॉलेज और ईसाई पादरियों के बाद हिंदी गद्य साहित्य तीन प्रकार से निर्मित हुआ। (1) पाठ्य-पुस्तकों द्वारा, (2) धर्म-प्रचार द्वारा, (3) जन-साधारण की अभिरूचि को संतुष्ट करने वाली कथा-कहानियों द्वारा। इसी समय युक्त प्रांतीय सरकार ने अपने प्राइमरी स्कूलों में हिंदी का चलन किया और स्वतंत्र रूप से पाठ्य-पुस्तकें लिखी जाने लगीं।

विलियम प्राइस की एक देन अवश्य है जिसका स्वीकार डॉ. लक्ष्मीसागर वाष्णीय ने किया है। कॉलेज के पत्रों में 'हिंदुस्तानी' के स्थान पर आधुनिक अर्थ में 'हिंदी' नाम को प्रचलित करने का श्रेय विलियम प्राइस को जाता है। अब हिंदुस्तानी विभाग के स्थान पर हिंदी विभाग कहलाने लगा।

अतः स्पष्ट है कि 19वीं शताब्दी में हिंदी गद्य के पाठ्य-क्रम निर्माण का सूत्रपात फोर्ट विलियम कॉलेज से हुआ। फोर्ट विलियम कॉलेज के द्वारा भारत में आने वाले ब्रिटिश शासकों को हिंदी और हिंदुस्तानी का ज्ञान कराया जाता था, जिससे वे उत्तर भारत की जनता के निकट पहुँच सकें।

डॉ. श्वेता

अतिथि सहायक प्रोफेसर, हिंदी विभाग

नकली चेहरों का शहर

उस एक झूठ पे सदियों का ऐतबार हुआ,
की जैसे जहर का प्याला ही साज-ओ-बार हुआ।

गली गली में मुंडी है उस फसाने की,
जो झूठ था, मगर सबका परवरदिगार हुआ।

एक सच है जो कोयले की तरह दहकता है,
उसे छुआ तो कहो कौन जिम्मेदार हुआ?

सबो ने बंद किए कान, आँख मुंदी है
हकीकत आई तो मुंसिफ भी शर्मसार हुआ।

यहाँ तो मौत भी मिलती है रंग-ओ-बू में लिपट कर,
जो नंगा सच था, वही दर-ब-दर ख्वार हुआ।

हम एक उम्मीद लिए शहर भर में भटके हैं,
सदा तो दी थी, मगर कल्ल-ए-इंतजार हुआ।

वही जो मुंसिफ था, अब मुखौटा पहन कर बैठा है,
अदालत-ए-वक्त में, हर झूठ का वज़ार हुआ।

कहा था मैंने कि सूरज की लौ से बच के चलो,
मगर वो मोम का पुतला, मेरा गम-ख्वार हुआ।

चलो अब हम भी इसी भीड़ का हिस्सा बन जाएं,
कि सच बोलने वाला, यहाँ गुनहगार हुआ।

किसी ने पूछा नहीं ज़ख्म का सबब उस से,
जो अपनी ही सच्चाई का, खुद ही मज़ार हुआ।

ये शहर-ए-खामोशां है, यहाँ मत सदा देना,
यहाँ तो बोलने वाला ही, पहला शिकार हुआ।

शगुन अहूजा

संगणक विज्ञान स्नातक (विशेष), द्वितीय वर्ष

मुखौटों का शहर

छविकाश नाम का वह शहर दुनिया के नक्शे पर सबसे चमकदार दिखाई देता था। यहाँ की सड़कें मखमल जैसी थीं और इमारते आसमान को चूमती थीं। लेकिन इस शहर की एक अजीब शर्त थी—यहाँ पैदा होने वाले हर बच्चे को पाँच साल का होते ही एक ‘सुंदर मुखौटा’ पहना दिया जाता था। कोई हमेशा ‘मुस्कुराता हुआ मुखौटा’ पहनता, तो कोई गंभीर और बुद्धिमान दिखने वाला। धीरे धीरे लोग भूल गए कि उनकी असली त्वचा का रंग क्या है या उनकी मुस्कान वास्तव में कितनी टेढ़ी-मेढ़ी है?

इसी शहर के एक कोने में ईशान रहता था, जो एक ‘डिजिटल आर्टिस्ट’ था। उसका काम था लोगों के मुखौटों को और अधिक चमकदार और आकर्षक बनाना। एक शाम, जब वह अपने दादाजी के पुराने स्टोर रूम की सफाई कर रहा था, उसकी नजर एक मखमली कपड़े से ढकी चीज पर पड़ी। उसने कपड़ा हटाया, तो नीचे एक पुराना धुंधला आईना था।

ईशान ने जैसे ही उस आईने में देखा, वह ठिठक गया। उसने ‘परफेक्ट’ दिखने वाला ‘सफलता का मुखौटा’ पहन रखा था, लेकिन आईने में भीतर से झाँक रही उसकी आँखें सूजी हुई थी और उनमें गहरी थकान थी। उसने पहली बार गौर किया कि उसका मुखौटा उसके असली आँसुओं को सोख लेता था, जिससे बाहर की दुनिया को कभी पता ही नहीं चलता था कि वह दुःखी है।

उस रात उसे नींद नहीं आई। उसने अपनी उंगलियों से उस मुखौटे के किनारों को टटोला और धीरे से उसे खींचकर उतार दिया। बरसों बाद उसकी खाल ने ठंडी हवा महसूस की। उसे दर्द हुआ, जैसे कोई पुरानी पट्टी उखड़ गई हो, लेकिन साथ ही एक अद्भुत सुकून भी मिला।

अगले दिन ईशान ने तय किया कि वह बिना मुखौटे के बाहर जाएगा। जैसे ही वह घर से निकला, पास से गुजरते हुए ‘प्रसन्नता का मुखौटा’ पहने एक पड़ोसी ने उसे देखा और चीख पड़ा। उसने ईशान से कहा कि उसका चेहरा डरावना लग रहा है। ईशान चुपचाप चलता रहा। बाज़ार में लोग उसे देखकर पीछे हट जाते। किसी ने उसे ‘अपमान’ कहा तो किसी ने ‘अधूरा’।

लेकिन ईशान ने एक चीज गौर की—जो लोग उसे कोस रहे थे, उनके मुखौटों के पीछे से उनकी आवाज़ें दबी दबी और बेजान सी निकल रही थी। वे सब एक जैसे दिख रहे थे, जैसे कारखाने में बनी गुड़िया।

शाम को वह शहर के पार्क में एक बेंच पर बैठ गया। तभी एक छोटी बच्ची उसके पास आई। उसने भी ‘मासूमियत’ का एक सुंदर मुखौटा पहन रखा था। उसने ईशान के चेहरे पर अपनी नन्हीं उंगलियों को रखा और पूछा क्या वो दर्द में है? ईशान मुस्कुराया। यह उसकी पहली असली मुस्कान थी जो कानों तक नहीं खिंचती थी, पर आँखों में चमक पैदा करती थी। उसने कहा, “नहीं बेटा, पहली बार मैं आज़ाद हूँ।”

ईशान ने उसे समझाया कि साहस संक्रामक होता है। उस दिन के बाद ईशान ने पेंटिंग करना छोड़ दिया और ‘आईने’ बनाना शुरू किया।

उसने शहर के लोगों को अपने असली चेहरे से प्यार करना सिखाया। उसने बताया कि—

1. पूर्णता एक भ्रम है : दरारें ही वो जगह हैं जहाँ से रोशनी अंदर आती है।
2. असली खूबसूरती : वह नहीं जो दुनिया देखना चाहती है, बल्कि वह है जो आप वास्तव में महसूस करते हैं।

धीरे-धीरे ‘छविकाश’ की चमक थोड़ी कम हुई क्योंकि अब वहाँ प्लास्टिक की चमक नहीं थी लेकिन वहाँ अब हँसी की गुँज असली थी और आँसुओं का मोल कीमती था। वह शहर अब ‘दिखावे’ से ‘जीवन’ की ओर बढ़ चुका था।

“मौलिकता वह सबसे सुंदर गहना है,
जिसे पहनने के लिए किसी बाज़ार की ज़रूरत नहीं होती।”

भुवि नागपाल
बी.एम.एस, द्वितीय वर्ष

पंजे वक्त नमाज़ाँ पढ़ियाँ ते
तैनुँ लोकी आखन नमाज़ी
जंग कर के मुड़ जित्त घर आइउं
तैनुँ लोकी आखन गाज़ी
चढ़ इंसाफ दी कुर्सी बैठा
तैनुँ लोकी आखन काज़ी
‘बुल्ले’ शाह तूं कुझ वी नहीं खट्ट्या
जे तूं यार ना कीता राज़ी

— बुल्ले शाह

जे.बी. सर : प्रेरणा की रोशनी जो बनी रहेगी

पैंतीस वर्षों का साथ हमारा – यादों का एक लंबा सफ़र,
सहकर्मों से प्रिंसिपल तक का अद्भुत और प्रेरक सफ़र।

सरदार जितेन्द्र बीर सिंह – नाम के अनुरूप आपने सभी का साथ जीता,
हर कदम पर मिला सम्मान, हर मोड़ पर सफलता का उपहार पाया।

शुरुआत में संदेह था कई जनों को—क्या निभा पाएँगे आप यह भूमिका महान?
पर आपने सिद्ध कर दिया कि नेतृत्व क्या होता है – यह सीख गया पूरा
संस्थान।

आपने परंपराओं को आगे बढ़ाते हुए कॉलेज को बुलंदियों तक पहुँचाया,
इमारतें बढ़ीं, नए पाठ्यक्रम जुड़े, और A+ से A++ तक मान बढ़ाया।

छात्र-शक्ति बढ़ी, शिक्षक-परिवार विस्तृत हुआ, कईयों ने पाया स्थायी स्थान,
आपने सबको दिया आत्मविश्वास का उजाला और अधिकारों का
सच्चा ज्ञान।

बिना रुकावट, बिना विलंब, आपने सभी को पदोन्नतियाँ देकर सम्मानित
किया,
हमारे चेहरों पर मुस्कान लाई – चाहे इसके लिए आपको कितना ही
संघर्ष क्यों न करना पड़ा।

आपके पूरे सफ़र का मुझे शायद संपूर्ण संज्ञान न हो,
पर इतना अवश्य जानती हूँ – यह पथ कभी सरल नहीं रहा होगा।

चाहे प्रवेश प्रक्रियाएँ हों, नियुक्तियाँ हों या वित्तीय चुनौतियाँ,
अवकाश देना हो या स्टाफ काउंसिल की समितियाँ बाँटनी हों—

इस संघर्ष को सबने देखा, समझा और माना।

आपने सबको साथ लेकर संस्थान का भाग्य संवारा,
और GGSCC को प्रगति के पथ पर निरंतर आगे बढ़ाया।

इस पूरे संघर्ष और सफलता में अहम भूमिका निभाई—मैडम इंद्रजीत जी ने,
“इंद्र-जीत” और “जीत-इंद्र” - जैसे नियति ने स्वयं संग-संग चलने
का संदेश दिया हो।

आप दोनों की इस साझा सौभाग्य यात्रा में, सरगुन एक उजला तारा बनकर
चमका।

अटूट स्नेह, धैर्य और सहयोग से आपने अपने सपनों को साकार किया।

कहने को बहुत कुछ है, पर समय की भी एक सीमा है,
बस इतना ही कहूँगी—

आज जब समय नहीं था जाने का, तब भी विदाई के कदम आपने बढ़ाए।
जाने की यह जिद क्यों? यह प्रश्न आज भी मन में कसक देता है।

फिर भी सम्मान अटल है, क्योंकि नेतृत्व कभी समाप्त नहीं होता—
वह आपके कर्मों में सदैव झलकता रहेगा।

दुआ है— नए पथ पर हर मोड़ सुहाना हो,
हर सुबह उपलब्धियों का खज़ाना हो।
स्वास्थ्य, सफलता, शांति और खुशियों की रोशनी,
आपके आगे आने वाले जीवन की एक सुंदर दास्तान हो।
आदर सहित

प्रो. रेखा शर्मा
अर्थशास्त्र विभाग

एआई के युग में इंसान की असली पहचान

दुनिया पहले से तेज़ है, ज़्यादा जुड़ी हुई है और कहीं न कहीं ज़्यादा
अकेली भी।

हमारे आसपास मशीनें हैं—जो लिखती हैं, बोलती हैं, चित्र बनाती हैं,
यहाँ तक कि निर्णय भी लेने लगी हैं। कृत्रिम बुद्धिमत्ता, जिसे हम एआई कहते
हैं, अब भविष्य नहीं रही, वह वर्तमान है।

पर इस तेज़ रफ़्तार बदलाव के बीच एक प्रश्न धीरे-धीरे हमारे भीतर जन्म
ले रहा है—

जब मशीनें सब कुछ कर सकती हैं, तो इंसान की असली पहचान
क्या है?

सुविधा से निर्भरता तक — एआई ने हमारे जीवन को सरल बनाया
है। छात्र ऑनलाइन पढ़ रहे हैं, व्यापारी डेटा के आधार पर निर्णय ले रहे हैं,
डॉक्टर जटिल रोगों का विश्लेषण कर रहे हैं।

पर क्या हमने कभी सोचा है कि सुविधा कब निर्भरता बन जाती है?
आज हम छोटी-छोटी बातों के लिए भी मशीनों पर निर्भर हो गए हैं, लेखक से
लेकर सोच तक। ज्ञान प्राप्त करना अब कठिन नहीं रहा, पर विवेक विकसित
करना आज भी उतना ही कठिन है।

बुद्धि बनाम चेतना — मशीनें गणना कर सकती हैं, पैटर्न पहचान
सकती हैं, उत्तर दे सकती हैं। पर क्या वे डरती हैं? क्या वे सपने देखती हैं? क्या
वे असफलता के बाद रोती हैं या सफलता के बाद मुस्कुराती हैं? इंसान की
असली पहचान उसकी बुद्धि मात्र नहीं है, बल्कि उसकी चेतना, संवेदना और
अनुभव है। मशीनें जानकारी देती हैं, पर अर्थ मनुष्य देता है।

सक्षम हांडा
वाणिज्य स्नातक (विशेष), द्वितीय वर्ष

डिजिटल भारत और चुप होती आवाज़ें

आज भारत को एक डिजिटल देश कहा जाता है, मोबाइल फोन और इंटरनेट ने लोगों को अपनी बात कहने की आज़ादी दी है। सोशल मीडिया पर कोई भी व्यक्ति अपनी राय लिख सकता है और दूसरों तक पहुँचा सकता है। लेकिन अब यह आज़ादी धीरे-धीरे कम होती दिख रही है।

सरकार का कहना है कि इंटरनेट पर नियंत्रण ज़रूरी है ताकि फर्जी खबरें, नफरत और हिंसा रोकी जा सके, यह बात कुछ हद तक सही भी है। लेकिन जब नियंत्रण बहुत ज़्यादा हो जाए, तो वह सेंसरशिप बन जाता है।

आईटी एक्ट, 2000 के तहत सरकार को यह अधिकार है कि वह ऑनलाइन सामग्री को हटवा सके। धारा 69ए के ज़रिए कई बेवसाइट और सोशल मीडिया अकाउंट बंद किए गए हैं। अक्सर लोगों को यह नहीं बताया जाता कि उनका कंटेंट क्यों हटाया गया। इससे डर का माहौल बनता है।

2021 के आईटी नियमों के बाद सोशल मीडिया कंपनियों पर सरकार का दबाव और बढ़ गया है। कंपनियों को पोस्ट हटाने और यूज़र की जानकारी देने के आदेश मिल सकते हैं। ऐसे में लोग अपनी राय खुलकर रखने से बचने लगते हैं।

भारत में इंटरनेट बंद करने की घटनाएँ भी बढ़ी हैं, किसी विरोध या तनाव के समय पूरा इंटरनेट बंद कर दिया जाता है। इससे अफवाहें तो रुकती हैं, लेकिन छात्रों की पढ़ाई, ऑनलाइन काम और रोज़मर्रा की ज़िंदगी बहुत प्रभावित होती है।

कुछ पत्रकारों और सामाजिक कार्यकर्ताओं पर कड़े कानूनों का इस्तेमाल

भी हुआ है, जब सवाल पूछना ही खतरा बन जाए, तब लोकतंत्र कमजोर हो जाता है। असहमति लोकतंत्र का हिस्सा होती है, अपराध नहीं।

डिजिटल सेंसरशिप का असर केवल राजनीति तक सीमित नहीं है। जब किताबें, फिल्में, वेब सीरीज़ या ऑनलाइन लेख रोके जाते हैं, तो रचनात्मकता भी प्रभावित होती है। कलाकार और लेखक पहले ही सोचने लगते हैं कि क्या कहना सुरक्षित है और क्या नहीं, इससे विचारों की विविधता कम होती जाती है।

युवाओं के लिए इंटरनेट केवल मनोरंजन का साधन नहीं है, बल्कि सीखने और समझने का माध्यम भी है। जब जानकारी तक पहुँच सीमित होती है, तो सोचने की क्षमता भी सीमित हो जाती है। एक जागरूक नागरिक बनने के लिए सवाल पूछना ज़रूरी है। अगर सवाल ही रोके जाएँ, तो लोकतंत्र आगे नहीं बढ़ सकता।

डिजिटल भारत तभी सफल होगा जब लोग बिना डर के बोल सकें। सुरक्षा ज़रूरी है, लेकिन आज़ादी उससे भी ज़्यादा ज़रूरी है, अगर लोग डर के कारण चुप रहने लगे, तो लोकतंत्र केवल नाम का रह जाएगा।

आज ज़रूरत है कि डिजिटल दुनिया में भी हमारी आवाज़ सुरक्षित रहे, क्योंकि बोलने की आज़ादी खोने के बाद उसे वापस पाना बहुत मुश्किल होता है।

इशानदीप सिंह

वाणिज्य स्नातक, द्वितीय वर्ष

इंद्रधनुष के रंग

इंद्रधनुष से रूठे सब रंग
दिए उलाहने, करने लगे पुकार
हर रंग कहता आहत हूँ मैं।
तुमको कितना तुच्छ लगूँ मैं
यह, अन्याय नहीं स्वीकार।
हरा रंग बोला-होकर बहुत उदास
मुझे तो रंगने पौधे, पत्ते और घास।
जगह जगह पर मैं हूँ बिखरा
कुछ महत्व नहीं मेरा खास।
इतने में लाल-गुलाबी आए
लेकर अपनी अद्भुत फ़रियाद।
कहीं कहीं ही दिखते क्यों हम?
बस सूर्य, रक्त, आभा और गुलाब।
नीले के भी दुःख थे बहुत निराले
नभ और जल ही मेरी पहचान।
ओ सृष्टि को रंग देने वाले
बस इतना सा मेरा काम??
मुरझाए मुखड़े वाला पीला

खड़ा था, सहमा सा, चुपचाप।
मैं मुरझाने का प्रतीक हूँ केवल
कोई बुरी खबर, कोई श्राप।
काला बोला-सब चित्रों में
मैं बाहर की बस बनता रेखा।
सफेद का भी वजूद नहीं है
हमको यह स्वीकार नहीं है।
सुनकर बातें इंद्रधनुष मुस्काया
प्यार से बोला, धरती को देखो
तुम सब से ही सँवरी-सजी है।
एक भी रंग जो छोड़ गया संग
सारा रूप बिगड़ जाएगा इसका।
अलग नहीं इकदूजे से तुम
मिलजुल कर जग का शृंगार बनो।
एक दूसरे का हाथ थामकर
तुम प्रीत बनो मनुहार बनो।
हरप्रीत कौर
एसोसिएट प्रोफेसर, अर्थशास्त्र विभाग

गुरु गोबिंद सिंह जी

शहीदी की मिसाल की है, यह एक दास्तान,
सरबंसदानी गुरु गोबिंद सिंह जी की उसतत करे सारा जहान।
नहीं संजोया जा सकता, अनगिनत शब्दों में भी, उनकी महान जिंदगी का सार।
पूरी शब्दावली भी कम पड़े, ऐसे योद्धा की प्रशंसा के नाम।

पटना शहर में, 1666 में चमका एक तारा,
नौवे पातशाह गुरु तेग बहादुर और माता गुजरी के घर
जन्मा गुरु परिवार की सेवा, कुर्बानी और शहादत की परम्परा को और
बढ़ाने वाला।

गोबिंद राय जिनको दिया था नाम,
1675 में, नौ साल की कच्ची उम्र में,
लाड़ को छोड़, पिता को जाने दिया
मनुष्यता की रक्षा के लिए
शहादत देने के लिए ज़ालिम औरंगज़ेब के पास।

पिताजी की शहीदी उपरांत गुरुगद्दी की जिम्मेदारी उठाई पूरी मर्यादा के साथ।
दसमगुरु, संत सिपाही, शाहे शहनशाह, हाथ में किरपान और बाज थी
जिनकी पहचान,
मजलूमों के वो मसीहा थे, जालिमों के काल,
गरीबों की मदद के लिए रहते थे हर पल तैयार।
चार साहबज़ादे, बाबा अजीत सिंह, जुझार सिंह, जोरावर सिंह और फतेह
सिंह से सजा था उनका गृहस्थ परिवार।

गुरु, संत, कवि, विद्वान,
नहीं हो सकता कोई और, उनके बाद ऐसा ज्ञानी महान।
गुरबानी में जोड़े जाप साहिब, सवैये, चौपई और कितने ही शब्द,
अनेकों रचनाएँ हमें विरासत में दीं, रब की उसतत कर।
शस्त्रविद्या, घुड़सवारी, तीरंदाजी के थे वे महारथी,
साथ ही, कितनी ही भाषाएँ, संस्कृत, फारसी, ब्रज, अरबी के भी थे वह धनी।
बावन लेखकों और कवियों से सजा होता था उनका दरबार,
भक्ति और शक्ति की थे, वह एक अद्भुत मिसाल।
1699 में बैसाखी के दिन,
आनंदपुर साहिब में नया पंथ रचाया,
पाँच ककार देकर खालसा का खास रूप सजाया।
बेखौफ, निडर पर नम्रता के साथ पंथ को जिंदगी बिताने का दिया उपदेश,
“मानस की जात सब्बै एकै पहचानबो”
को अपना धर्म बनाया,
ऊँच-नीच व जात-पात का फर्क मिटाया।

सिंह और कौर की दात दी, इंसानियत का फ़र्ज़ निभाया।
गोबिंद राय से गोबिंद सिंह बने,
“बोले सो निहाल, सत श्री अकाल” का जयकारा
और “खालसा अकाल पुरख की फौज” कहते हुए जालिम मुगलों के
सामने डट गए।
“सवा लाख से एक लड़ाऊँ” की दहाड़ से पूरी सलतनत को हिलाया।

बेईमानी और साजिश की तब बिसात रचाई,
औरंगज़ेब और वजीर खान ने ज़लालत की हर हद मिटाई।
आया 1704 का वो भयानक समय,
सरसा नदी पर परिवार बिछोड़ा हुआ,
बड़े साहिबजादे चमकौर की जंग में शहीद हुए और छोटों को दीवार में,
जिंदा ही चुनवाया,
माता गुजरी जी को भी बच्चों के साथ ही खोया।

गुरु जी का हौसला फिर भी नहीं टूटा,
“चार मुए तो क्या हुआ, जीवत कई हज़ार”
कहकर गुरु साहिब ने पूरी क़ौम को अपना संसार बनाया।
पर लिख भेजा ज़फ़रनामा औरंगज़ेब के नाम,
जिसको पढ़ शर्मिंदा हो, वह कभी फिर उठ ना पाया।

जिंदगी का आखिरी पड़ाव, गुरुजी ने नंदेड़ साहिब में बिताया।
वहाँ पर भी वजीर खान ने फिर साजिश कर, 1708 में,
दो पठानों से गुरु जी पर हमला करवाया।
अपने सिखों से विदा लेने से पहले,
गुरु ग्रंथ साहिब को गुरु का दर्जा देते हुए वह संदेश सुनाया,
“आज्ञा भई अकाल की तबी चलायो पंथ, सब सिखन को हुकम है,
गुरु मान्यो ग्रंथ!”

वार दिया अपना पूरा परिवार मानवता के नाम
सरबंसदानी गुरु गोबिंद सिंह जी की यह है गाथा महान
नहीं चुकाया जा सकता कभी भी उनका यह बलिदान,
बस उनकी बताई राह पर चलकर बढ़ा सकते हैं उनका मान।

वाहेगुरु जी का खालसा, वाहेगुरु जी की फ़तेह

डॉ. कजलीन कौर
सहायक प्रोफेसर, अर्थशास्त्र

रौज़ान

आन्या ने उस फ्लैट में सबसे पहले जिस चीज़ को महसूस किया, वह थी रोशनी। हर सुबह वह पतले परदों से फिसलती हुई भीतर आती, नंगी दीवारों पर पल भर ठहरती और फिर आगे बढ़ जाती, जैसे यह देख रही हो कि यह जगह रहने के लिए तैयार है या नहीं। राघव उसके पीछे खड़ा था। एक हाथ दरवाज़े की चौखट पर टिका हुआ, उँगलियों में चाबियाँ ढीली सी लटकती हुई। उसके चेहरे पर थकी हुई मुस्कान थी, वही मुस्कान जो लोग तब ओढ़ते हैं जब उन्हें लगता है कि वे किसी स्थिर जगह पर आ पहुँचे हैं।

रेडियों धीमे बज रहा था। पीयूष मिश्रा का एक गीत कमरे में तैर रहा था। न इतना तेज़ कि ध्यान माँगे, न इतना हल्का कि खो जाए। आन्या ने शब्दों को ध्यान से नहीं सुना। ज़रूरत भी नहीं थी। एहसास ही काफी था। घर होने का विचार पास लगता था, लगभग छू लेने जैसा।

वे धीरे धीरे सामान खोलते रहे, जैसे किसी कीमती चीज़ को खत्म करने की जल्दी न हो। कप रसोई की अलमारी में रखे गए, फिर बदले गए। कपड़े बेवजह की सावधानी से तह किए गए, करीने से जमाए गए, फिर दोबारा खोले गए। प्रेशर कुकर खिड़की के पास अपनी जगह पा गया। रात को वे फ़र्श पर बैठे, दीवार से पीठ टिकाए, असमान टुकड़ों में तोड़ी गई रोटियाँ बाँटते हुए खाईं। छोटी-छोटी बातों पर हँसे। पंखा जो शोर करता था, स्विच बोर्ड जो एक बार चिंगारी छोड़कर शांत हो गया, और पड़ोसी की खाँसी जो पतली दीवार के पार साफ़ सुनाई देती थी।

सुबह राघव आन्या के जागने से पहले निकल जाता। जब तक वह रसोई में पहुँचती, चाय उबल चुकी होती। कभी कभी वह एक पर्ची छोड़ जाता। कभी नहीं। दोनों ही हालात में, कप के अब भी गरम होने पर आन्या मुस्कुरा देती।

शामें उनकी होती थीं। वे साथ में ख़राब खाना बनाते। राघव सब्ज़ियाँ टेढ़ी-मेढ़ी काटता, आन्या उसे धीरे से सुधार देती। नमक पर बहस होती, तेल पर और उन बातों पर जिनका कोई महत्व नहीं था। कभी कभी वे ख़ामोशी में खाते। इतनी सहज कि हर खाली जगह को शब्दों से भरना ज़रूरी न लगे।

रविवार को वे मिलकर घर साफ़ करते। संगीत ज़रूरत से ज़्यादा तेज़ बजता। आन्या शेलफ़ पोंछती, राघव उन कोनों की धूल हटाता जिन्हें वह कहती थी कि कोई मायने नहीं रखते। वे यूँ ही योजनाएँ बनाते। शायद सर्दियों में कहीं घूमना, शायद कभी बेडरूम की दीवार को नया रंग देना। कुछ भी तुरंत नहीं। कुछ भी नाटकीय नहीं। बस जिंदगी, धीरे-धीरे खुलती हुई।

एक दिन राघव ने अख़बार मोड़ते हुए कहा, घर की बातें घर में ही अच्छी लगती हैं। आन्या ने सिर हिलाया। बात समझदारी भरी लगी। सुरक्षात्मक। सही।

रात को वे पास पास लेटते, साधारण बातों पर बात करते। ऑफिस की गपशप, ऐसे लोग जिन्हें वे मुश्किल से याद रखते थे, सब्ज़ियों के दाम। कभी कभी राघव बात करते करते सो जाता। कभी आन्या देर तक जागी रहती, पंखे को घूमते देखती, उसकी साँसों की आवाज़ सुनती और सोचती कि जब किसी से कुछ माँगा न जाए तो खुशी कितनी आसानी से मौजूद रह सकती है। जब उन्होंने बच्चे के लिए कोशिश शुरू की, तो वह स्वाभाविक लगा। लगभग अनौपचारिक। न कोई घोषणा, न उम्मीदों से भरी भारी बातचीत। बस रोज़मर्रा

में छुपी हुई एक शांत आशा। आन्या उन चीज़ों पर ध्यान देने लगी जो पहले नहीं देती थी। कैलेंडर की तारीखें, शरीर के छोटे छोटे बदलाव। राघव उन नामों पर मज़ाक करता जिन्हें उन्होंने कभी गंभीरता से चुना ही नहीं था।

तब वे आसानी से हँस लेते थे। घर भरा भरा सा लगता था, तब भी जब वह खाली होता था। फिर डॉक्टर ने कहा। बिना बेरुखी के। बिना जल्दबाज़ी के। बस साफ़ साफ़।

आन्या ने क्लिनिक में रोना नहीं किया। उसने सिर हिलाया, व्यवहारिक सवाल पूछे, पर्ची को सावधानी से पर्स में मोड़कर रख लिया। लौटते समय वह एक सब्ज़ी वाले के पास रुकी और ऐसे टमाटर खरीदे जिनकी उसे ज़रूरत नहीं थी। घर आकर उसने उन्हें बहुत धीरे धीरे धोया, जैसे समय को इतना खींच सकती हो कि आगे आने वाली चीज़ को थोड़ी देर टाल दे।

उस रात राघव देर तक जागा रहा। वे साथ साथ लेते थे। देह पास थी, विचार दूर। उन्होंने अगले दिन इस बारे में बात नहीं की। न उसके अगले दिन।

ख़ामोशी बिना दरवाज़ा खटखटाए उनके घर में आ गई। वह हिंसक नहीं थी। उसने कुछ तोड़ा नहीं। वह बस ज़रूरत से ज़्यादा देर तक ठहर गई।

आन्या भेजने से पहले संदेश मिटाने लगी। उसने एक बार अपनी बहन के लिए वॉइस नोट रिकॉर्ड किया। आवाज़ स्थिर रखकर, सब कुछ समझते हुए। फिर अपलोड पूरा होने से पहले ही मिटा दिया। उसने खुद से कहा कि बोलना हालात को और उलझा देगा कि गरिमा संयम माँगती हैं।

राघव सावधान हो गया। क्रूर सावधान नहीं।

वह उसे फ़ोन पर बात करते समय आवाज़ नीची रखने को कहता। वह उससे कहता कि डॉक्टरों का ज़िक्र अपनी माँ के सामने न करे। वह लोग क्या सोचेंगे, आन्या से ऐसी बातें सच्ची चिंता के साथ कहता। आरोप के साथ नहीं। उसे लगता था कि वह बाहर के शोर से अपने घर की रक्षा कर रहा है।

और आन्या, जिसे यह बताकर पाला गया था कि सहना भी ताकत का ही एक रूप है, चुप रही।

नील बगल वाले फ्लैट में रहता था। वह आन्या और राघव के आने से कई महीने पहले उस इमारत में आया था। सिर्फ दो सूटकेस और एक स्टील का संदूक लेकर, जो अपार्टमेंट से भी ज्यादा पुराना लगता था। उसका घर सादगी से भरा था। एक बिस्तर दीवार से सटा हुआ, एक मेज़ जो खाने और काम दोनों के काम आती थी, और एक अलमारी जो चाहे जितना समय बीत जाए, कभी पूरी भरी हुई नहीं लगती थी।

नील उन लोगों में से था जिन्हें लोग तभी नोटिस करते हैं जब कुछ ठीक करवाना हो। वह सुबह बहुत जल्दी निकल जाता और अजीब अजीब समय पर लौटता। अपने जूते दरवाज़े के बाहर सीधे में लगाकर रखता, हर रविवार उन्हें बिना चूके पोंछता और खिड़की पर रखे छोटे से पौधे को पानी देता। उसे लगता था कि दिनचर्या चीज़ों को बिखरने से रोकने का एक तरीका है। वह पड़ोसियों से कम ही बात करता। किंतु घमंड से नहीं, बल्कि आदत से। ज़िंदगी ने उसे सिखाया था कि बार-बार खुद को समझाने से बेहतर है चुप रहना।

शाम को, जब इमारत अपने भीतर सिमटने लगती, नील अक्सर खिड़की के पास बैठता। लाइटें मद्धम, पहले से पकाया हुआ सादा खाना खाता हुआ। वह ज्यादा टीवी नहीं देखता था। खामोशी उसे बेचैन नहीं करती थी। वह परिचित लगती थी। कभी कभी, देर रात, वह फ़ोन पर बात करता। हाँ माँ, मैं ठीक हूँ।

इन कॉल्स में उसकी आवाज़ नरम पड़ जाती। दिनभर ओढ़ी हुई सावधानी उतर जाती। वह छोटी छोटी बातें करता। मौसम, काम, समय पर खाना खाने की बात। वह ऐसे सवाल पूछता जिनके जवाब वह पहले से जानता था। वह उन ठहरावों पर हल्की सी हँसी हँस देता जिनमें दूसरी तरफ़ कोई आवाज़ नहीं होती थी। कॉल के बाद वह देर तक यूँ ही बैठा रहता। फ़ोन हथेली में टिकाए। जैसे उसका वज़न उसे ज़मीन से बाँधे रखता हो।

जब आन्या और राघव आए, नील ने उन्हें देखने से पहले महसूस किया। आवाज़ें बदल गईं। हँसी आने लगी। बर्तनों की खनक सुनाई देने लगी। शामों में संगीत बजने लगा। वह दीवार, जो अब तक खामोशी ढोती थी, अब ज़िंदगी ढोने लगी। उसने दखल नहीं दिया। उसने तुरंत परिचय नहीं कराया। वह चुपचाप देखता रहा। जैसे लोग तब देखते हैं जब कुछ उन्हें उस चीज़ की याद दिला दे जो वे कभी चाहते थे। एक दोपहर, जब साझा पाइप से पानी टपकने लगा, उसने उसका नल ठीक कर दिया। औज़ार लौटाकर वह धन्यवाद का इंतज़ार किए बिना चला गया। सीढ़ियों पर रास्ते मिलते तो वह शालीनता से सिर हिला देता।

शुरुआत में उसने उनकी हँसी सुनी। फिर, धीरे-धीरे, उसकी अनुपस्थिति। कभी कभी, देर रात, वह फिर उसी नरम आवाज़ में फ़ोन पर बोलता। हाँ माँ, मैं ठीक हूँ। आन्या ने उसे एक बार सिंक के पास खड़े-खड़े सुना। माँ शब्द उसके भीतर देर तक ठहरा रहा। अस आवाज़ में एक ऐसा सुकून था जो स्थिर था, निर्विवाद।

जब ख़ाँसी शुरू हुई, नील ने आन्या के दरवाज़े के बाहर दवा की एक पट्टी रख दी। साथ में एक छोटा सा पर्चा। ज़रूरत हो तो बोलना। उसने उसे उठाया, पल भर थामे रखा, फिर बिना जवाब दिए मेज़ पर रख दिया। एक शाम, सब कुछ टूटा। शोर से नहीं, पर पूरी तरह।

आन्या ने राघव पर किसी और को देखने का आरोप लगाया। शब्द सबूत से नहीं आए थे। वे थकान से आए थे। उस दूरी से जो अब धोखे जैसी लगने लगी थी। राघव ने गुस्से से इनकार नहीं किया। उसने आहत होकर इनकार किया। आरोप से नहीं, बल्कि इस बात से कि कोई निजी चीज़ जुबान पर आ गई थी। वह चला गया। दिन बीतते गए। घर एक ऐसी स्थिरता में डूब गया जो अप्राकृतिक लगती थी। जैसे एक रुकी हुई साँस जो छूटने से इनकार कर दे।

नील ने देखा कि रात भर लाइटें जलती रहती हैं। दरवाज़े के बाहर रखा खाना ज्यों का त्यों पड़ा रहता है। जब उसने दस्तक दी, कोई जवाब नहीं आया। जब उसने फिर दस्तक दी, तो भीतर से धीमी, विलंबित हलचल सुनाई दी।

आन्या बीमार थी। बुखार में, अकेली। इस बार, जब उसने पूछा कि वह कैसी है, उसने जवाब दिया। वे सोफ़े के दो सिरों पर बैठे। बीच में जगह छोड़ते हुए। जैसे दूरी अब भी एक आदत हो जिसे मान देना ज़रूरी हो। उसने घर की बात की। खामोशी की बात की कि उसे यह सिखाया गया था कि बोला हुआ दर्द शर्म बन जाता है।

मैं किसी को कुछ बता नहीं सकती, उसने धीमे से कहा। घर के बाहर बोल दिया तो सब ख़त्म हो जाएगा।

नील ने सुना, उसने टोका नहीं। उसने हल नहीं दिए। अकेले रहना भी एक आदत बन जाती है, उसने कहा।

कुछ दिनों बाद, नील के दरवाज़े के नीचे से एक चिट्ठी खिसक आई। वह उसकी माँ के नाम थी। आन्या ने गलती से उसे उठा लिया। वह उसे थामे काफ़ी देर तक खड़ी रही। फिर, हिचकते हुए, उसने उसे खोल लिया। वह पुरानी थी, औपचारिक, शोक संदेश। नील की माँ सालों पहले गुज़र चुकी थी। जब उसने उससे पूछा, तो वह चौंका नहीं। बस थका हुआ लगा। मैंने कभी थोखा देने के लिए झूठ नहीं बोला, उसने धीरे से कहा। मैंने झूठ इसलिए बोला क्योंकि सच के लिए बहुत साहस चाहिए था।

अपनी माँ के लिए एक घर बनाने का उसका सपना ही उसे ज़िंदा रखने का तरीका था। यह कहना कि वह जा चुकी है, उसे फिर से खो देने जैसा लगता था। उसने बताया कि वे कभी बच्चों के रूप में एक दूसरे को जानते थे। थोड़ी देर के लिए। इतनी देर कि उसे याद रह जाए। इतना नहीं कि वह उसे आगे ढो सके। उसकी मदद करना तत्काल नहीं थी, चुनाव था। उस रात, नील ने एक क़दम पीछे हटकर वह नंबर मिलाया जो उसे रट गया था। हैलो माँ, उसने कहा। आवाज़ टूटती हुई-मैं ठीक हूँ। आप भी अपना खयाल रखना।

एक लंबा ठहराव।

और हाँ माँ, आज के बाद मुझे कॉल मत करना। प्लीज़। कॉल कट गई। वह वहीं बैठा रहा। फ़ोन अब भी हाथ में। कंधे खामोशी से काँपते हुए। आन्या पास आई। उसने कुछ नहीं कहा। वह बस उसके पास बैठ गई।

काफ़ी देर बाद, उसने अपना सिर उसके कंधे पर रख दिया। इसलिए नहीं कि उसे बचाए जाने की ज़रूरत थी, बल्कि इसलिए कि अब वह करीबी से डरती नहीं थी। उसने नरमी से कहा-घर चलें।

बाहर, शहर हमेशा की तरह चलता रहा। अंदर, घर ने आख़िरकार सुनना शुरू किया।

लोविश

वाणिज्य स्नातक, द्वितीय वर्ष

जब दुनिया टकराती है

अंतरिक्ष स्टेशन के एक कोने में काजी और कबीर चुपचाप बैठे थे। चारों तरफ मशीनों की हल्की आवाज़ थी और बाहर काली अनंत अंतरिक्ष। कबीर ने चुप्पी तोड़ते हुए पूछा, “क्या तुमने कभी सोचा था कि हम अंतरिक्ष के इस कोने में फँस जाएँगे?”

काजी ने उसकी ओर देखा, जैसे जवाब शब्दों में नहीं, आँखों में ढूँढ़ रहा हो।

“यह तो मैं अपने दुश्मन के लिए भी नहीं सोचता।”

तभी दूर से कदमों की आहट आई। व्योम, तारा और विवान स्पेसशिप से लौट रहे थे। तीनों अपने काम में लगे थे, पर व्योम की आँखों में बेचैनी साफ दिख रही थी। काजी ने उसे रोककर कहा, “आज फैसला लेना होगा, व्योम। आज किसी एक का समय खत्म होगा।”

व्योम ने नजरें झुका लीं। वह फैसला टालना चाहता था, पर समय रुक नहीं रहा था।

पृथ्वी पर हालात भयानक हो चुके थे। मौसम की अनियमितता ने पूरी दुनिया को तबाह कर दिया था। वैज्ञानिक कारण समझ नहीं पा रहे थे। बड़े शहर अंधेरे में डूब गए थे। संचार टूट चुका था। फिर खबर आई—एक विशाल क्षुद्रग्रह पृथ्वी की ओर बढ़ रहा है। पचास दिन बाद उसका टकराना तय था।

दुनिया के अमीर लोग गुप्त योजना के तहत पृथ्वी छोड़ चुके थे। जो बचे थे, वे बस अंत का इंतज़ार कर रहे थे।

इन सबके बीच यह पाँच वैज्ञानिक अंतरिक्ष स्टेशन पर थे। उनका मिशन था कारण समझना और कोई हल ढूँढ़ना। पर अब उनके पास ऑक्सीजन भी बस तीन दिन की बची थी।

तारा ने व्योम से पूछा, “तुम ठीक हो?”

व्योम ने बात टाल दी, पर उसके भीतर बहुत उथल-पुथल थी।

कुछ देर बाद उसकी नजर एक अधूरे समीकरण पर पड़ी। वह समझ गया कि इसे सिर्फ विवान ही हल कर सकता है। उसने विवान को बुलाया। दोनों के बीच बचपन की बातें हुईं। विवान ने उसे भरोसा दिलाया कि सब ठीक होगा।

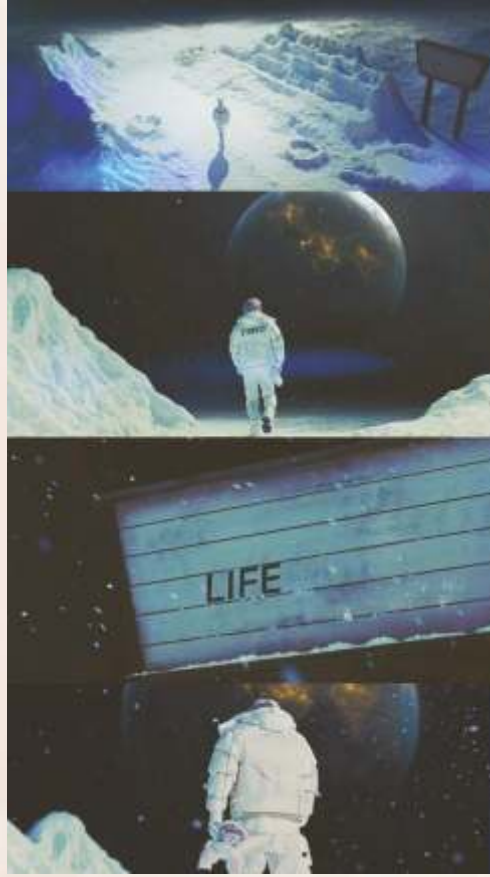
फिर उसने अपनी जेब से एक अंगूठी निकाली और व्योम को दी।

“जब हम नई दुनिया में पहुँचेंगे, तब तारा को यह पहनाना।”

व्योम चुप हो गया।

समय बीतता गया। तनाव बढ़ता गया। कबीर ने भी अपना काम पूरा कर लिया था। अब सिर्फ काजी का काम बाकी था। पर असली काम था—व्योम का फैसला।

काजी ने स्पष्ट कहा, “तीन लोगों की जिंदगी तुम्हारे हाथ में है।

फैसला न लेना भी एक फैसला है।”

व्योम इस बोझ से टूट रहा था। उसके लिए यह कोई गणित का सवाल नहीं था, यह उसकी आत्मा का सवाल था।

तभी काजी ने तारा और विवान को बेहोश कर दिया। उसने बंदूक निकालकर व्योम को थमा दी।

“अब भागने का रास्ता नहीं है।”

व्योम के सामने दो चेहरे थे—उसका दोस्त विवान और उसका प्यार तारा।

बहुत देर तक सन्नाटा रहा।

फिर गोली चली।

उसके बाद सब बदल गया।

विवान अब नहीं था। व्योम अपराधबोध में डूब गया। उसे हर समय विवान का चेहरा याद आता। कुछ समय बाद काजी एक कागज़ लेकर आया। उसमें लिखा था कि स्पेसशिप का प्रणोदन तंत्र खराब हो गया है। उसे ठीक करने वाला सिर्फ विवान था।

अब सब समझ गए—व्योम के फैसले ने सबकी आखिरी उम्मीद खत्म कर दी।

काजी गुस्से से भर गया। उसने कहा, “तुमने अपने प्यार को चुना, पूरी दुनिया के खिलाफ।”

व्योम ने जवाब दिया, “मैंने वही किया जो उस पल सही लगा।”

काजी ने बंदूक तान दी। वह व्योम और तारा को मार देना चाहता था। तभी कबीर पीछे से आया। उसने काजी को रोका। झड़प में काजी मारा गया। फिर कबीर ने खुद को भी गोली मार ली।

अब स्टेशन पर सिर्फ व्योम और तारा बचे थे।

बाहर विनाश का समय पास आ चुका था।

व्योम ने तारा की ओर देखा। उसके मन में सवाल थे—क्या उसका फैसला सही था? या गलत?

उसे जवाब नहीं मिला।

पर उसे एक बात पता थी।

उसने अंगूठी निकाली, तारा का हाथ पकड़ा और कहा, “शायद मैं कभी नहीं जान पाऊँगा कि मैंने सही किया या गलत। पर हर हाल में, हर दुनिया में, मैं तुम्हें ही चुनूँगा।”

तारा ने उसका हाथ कसकर पकड़ लिया।

अंतरिक्ष के उस सन्नाटे में, अंत से ठीक पहले, वे दोनों साथ खड़े थे।

कार्तिक मखीजा

वाणिज्य स्नातक, द्वितीय वर्ष

पुरानी डायरी का आखिरी पन्ना

स्टेशन पर भीड़ हमेशा की तरह शोर कर रही थी। अनाउंसमेंट, चाय वालों की आवाज़, प्लेटफॉर्म पर भागते लोग-सब कुछ मिलकर एक अजीब-सी हलचल पैदा कर रहे थे। उसी भीड़ के बीच, अरवि लगभग भागता हुआ चौथे प्लेटफॉर्म की ओर जा रहा था। आज वह अपने शहर को हमेशा के लिए छोड़कर दिल्ली जा रहा था-एम.बी.ए., बड़ी कंपनी, नया जीवन, और शायद नया अरवि भी। गाड़ी आने में अभी बीस मिनट थे। वह एक बेंच पर बैठ गया और अपने बैग से पानी की बोतल निकालते हुए मुस्कराया-“बस अब मेरी असली जिंदगी शुरू होगी।” बैग बंद करते समय उसे सिरहाने की साइड पॉकेट में कुछ खड़खड़ाता महसूस हुआ। उसने ज़िप खोली तो एक छोटी-सी, पुरानी, नीले कवर वाली डायरी बाहर आ गिरी। उसके ऊपर धूल जमी थी। अरवि चौंक पड़ा, “ये यहाँ कैसे?” यह वही डायरी थी, जो उसकी दादी ने उसे दसवीं में देते हुए कहा था, “जब भी मन भटकने लगे, इसमें अपना मन लिख देना, वरना बातें अंदर ही अंदर इंसान को खा जाती हैं।” दादी को गुज़रे दो साल हो चुके थे। घर बेचकर, मकान का हिस्सा बाँटकर, सब शहर छोड़ चुके थे। सिर्फ यही डायरी कुछ तरह से उसके बैग में बची रही गई थी। अरवि ने पन्ने पलटने शुरू किए-

पहले पन्ने पर उसका दसवीं के एग्जाम वाला डर, फिर बोर्ड रिज़ल्ट की खुशी, पहली बार कॉलेज में फेल होने का डर, किसी के लिए महसूस हुआ पहला प्यार, और फिर उसके बाद बस खाली पन्ने। बीच-बीच में दादी की लिखावट में छोटे-छोटे नोट भी थे-

“हार मानने वाला कभी अपना चेहरा आईने में सीधा नहीं देख पाता।”

“अगर थक जाए तो थोड़ा रुक जाना, पर रुककर पीछे मत मुड़ना।”

आखिरी भरे हुए पन्ने पर अरवि की लिखावट में एक तारीख थी-दादी के चले जाने के दो दिन बाद की। उसने लिखा था-

“आज दादी चली गईं। घर का आंगन, उनकी चारपाई और उनके हाथ का बना गुड़ वाला हलवा-सब जैसे पीछे छूट गया। मैं चाहता हूँ कि जल्दी से यह शहर छोड़ दूँ, जहाँ हर चीज़ उनकी याद दिलाती है। शायद नया शहर मुझे नया इंसान बना दे।” उसके बाद साल भर तक कोई पन्ना नहीं लिखा गया था। डायरी वहीं बंद हो गई थी। अरवि ने गहरी साँस ली और प्लेटफॉर्म पर नज़र दौड़ाई। सामने एक बूढ़ी अम्मा ज़मीन पर बैठी थीं, पास में टोकरी में घर का बना हुआ नमकीन और मठरी रखी थी। लोग आते, देखते, मोलभाव करते, और बिना खरीदे आगे बढ़ जाते। अम्मा बार-बार मठरी पर रखे प्लास्टिक कवर को ठीक करतीं, फिर अपनी फटी साड़ी का पल्लू संभालतीं। अनाउंसमेंट हुआ-“नई दिल्ली जाने वाली एक्सप्रेस प्लेटफॉर्म नंबर चार पर कुछ ही देर में आएगी।” अरवि ने घड़ी देखी, सिर्फ दस मिनट बाकी थे। उसने डायरी बंद करके बैग में रखना चाहा, पर फिर कुछ सोचकर आखिरी खाली पन्ना खोला और पेन निकाल लिया। उसने लिखा-

“आज मैं शहर छोड़ रहा हूँ, यह सोचकर कि यहाँ सिर्फ पुराना दर्द है।

लेकिन इन्हीं गलियों में दादी की हँसी भी थी, स्कूल से लौटते रास्ते के समोसे भी, और छत पर बैठकर पढ़ते हुए उनके ‘और दो पेज लिख ले, बेटा’ वाले वाक्य भी। शायद शहर खराब नहीं होते, हम ही यादों के आधे हिस्से चुनकर उन्हें बोझ बना लेते हैं।” उसने पलटकर अम्मा की ओर देखा। अचानक लगा, अगर दादी होतीं, तो उस बूढ़ी महिला से कुछ ज़रूर खरीदतीं, दाम भी कम न करवातीं, और लौटते वक्त कहतीं-“दुआ देना, अम्मा, मेरे बच्चे के लिए।” अरवि उठा, उनके पास गया और बिना मोलभाव किए पूरी टोकरी खरीद ली। अम्मा की आँखों में हैरानी और आशीर्वाद दोनों तैर आए।

“बाबू, इतनी मठरी का क्या करोगे?”

अरवि मुस्कराया, “कुछ रास्ते में खाऊँगा, बाकी नए कमरे में रख दूँगा।

घर जैसा स्वाद रहेगा।” तभी ट्रेन की सीटी बजी। भीड़ एक बार फिर शोर में बदल गई। लोग धक्का देते हुए आगे बढ़ने लगे। अरवि भी कुछ कदम ट्रेन की ओर बढ़ा, फिर अचानक रुक गया। उसके जेब में टिकट था, बैग कंधे पर था, सपना आँखों में, पर पैरों के नीचे ज़मीन जैसे सवाल पूछ रही थी, “भाग रहे हो, या चुन रहे हो?” उसे याद आया-दादी हमेशा कहती थीं, “भाग कर कभी जीत नहीं मिलती, बेटा। जीत वहीं मिलती है, जहाँ हारने से सबसे ज़्यादा डर लग रहा हो।”

क्या उसे सच में इस शहर से भागना था? या यहीं रहकर खुद को नए ढंग से बनाना था? भीड़ में धक्का लगा तो टिकट उसके हाथ से गिरते-गिरते बचा। ट्रेन धीरे-धीरे चलने लगी। वह प्लेटफॉर्म के बिल्कुल किनारे आ गया। एक पल को लगा कि बस चढ़ जाए, और सब कुछ पीछे छोड़ दे। लेकिन अगले ही पल उसने टिकट को मोड़कर डायरी में रख दिया और बैग वापस कंधे से

उतार कर बेंच पर रख दिया। ट्रेन उसके सामने से गुज़रती रही और वह शांति से खड़ा देखता रहा। शोर धीरे-धीरे दूर होता गया। स्टेशन अचानक थोड़ी खाली और शांत लगने लगा। उसने डायरी के आखिरी पन्ने पर अंतिम लाइन लिखी-

“मैं शहर नहीं छोड़ रहा, मैं खुद को नया बना रहा हूँ-यहीं, इन्हीं यादों के बीच। दादी, आज पहली बार लग रहा है कि मैं भाग नहीं, चुन रहा हूँ।” डायरी बंद करके उसने फोन निकाला और कमरे के मालिक का नंबर डायल किया-

“भैया, मैंने सोचा है.... मैं यहाँ की जॉब वाली बात पहले क्लियर करूँगा, फिर एम.बी.ए. के लिए तैयारी यहीं से करूँगा। हो सके तो कमरा वही रहने दीजिए... मुझे अभी यह शहर छोड़ना सही नहीं लग रहा।” फोन रखते हुए उसे लगा, मन के किसी कोने में दादी मुस्करा रही हैं, जैसे कह रही हों-“अब तू बड़ा हो गया, अरवि।” स्टेशन की वही भीड़, वही अनाउंसमेंट, वही शोर था, पर उसके भीतर एक नया सन्नाटा और स्पष्टता उतर आई थी। उसने टोकरी से एक मठरी निकाली, एक बाइट लिया-

“घर जैसा स्वाद है.... शायद मैं कभी घर से दूर था ही नहीं।”

कृषा गुप्ता

वाणिज्य स्नातक, द्वितीय वर्ष

वर्तमान समय की अनिवार्यता 'जी कहो, जी कहलाओ'

“न हथियार से मिलती है, न अधिकार से मिलती है,
दिलो में जगह तो, हमारे व्यवहार से मिलती है।”

आज की युवा पीढ़ी की आवश्यकता एक अनुशासित जीवन जीने की है, जिसके लिए आवश्यक है विद्यार्थियों में मूल्यों का पाया जाना। अच्छे व्यक्ति की पहचान उसके संस्कारों से होती है। अगर व्यक्ति में संस्कार ही नहीं होंगे तो हमारा समाज उसे महत्व नहीं देगा और लोग उससे दूरी ही बनाए रखेंगे। कुछ बातें और व्यवहार समाज के लोगों व बड़ों से मिलते हैं। अच्छा बोलना, दूसरों की मदद करना और माता-पिता तथा बड़ों का आदर सम्मान करना ही संस्कार है। हमारे जीवन में आदर, सम्मान का विशेष महत्व है। हमें दूसरों के प्रति उपयुक्त व्यवहार करना चाहिए। जब कोई तुम्हें सम्मान देता है तो यह इसलिए नहीं कि तुममें कोई विशेष गुण है, यह उनकी महानता और उदारता के कारण है। जब तुम किसी को सम्मान देते हो तो यह तुम्हारी अपनी विशालता को दर्शाता है।

“अपमान करना किसी का स्वभाव हो सकता है

किंतु सम्मान करना हमारे संस्कार हैं।”

सम्मान देना उन्नत चेतना का गुण है। इसलिए आप सभी को सम्मान दें। किसी को सम्मान करना, आप के व्यक्तित्व की गुणवत्ता को दर्शाता है। सम्मान दो तरफा रास्ता है, यदि आप इसे पाना चाहते हैं, तो आपको इसे देना भी होगा। आदर और सम्मान जितना आप दूसरों को अपनी तरफ से देंगे उतना ही दूसरों की तरफ से आपको मिलेगा। आज हर कोई चाहता है कि लोग उसकी भावनाओं को समझे, पर यह कोशिश कोई नहीं करता कि वह खुद इसमें पहल करें।

“श्रद्धा ज्ञान देती है, नम्रता मान देती है,
योग्यता स्थान देती है, तीनों मिल जाएँ तो सम्मान देती हैं।”

सबसे पहले तो विद्यार्थियों को अपने माँ-बाप का सम्मान करना चाहिए जिसके वह हकदार हैं। वर्तमान समय में बच्चों का यह विशेष कर्तव्य बनता है कि वह अपनी वाणी को संयमित कर के बोलें और शब्दों का सही चयन करें। हमारे वस्त्र, हमारा रूप-रंग, हमारा कुल और खानदान किसी भी प्रकार का हो सकता है। लेकिन वाणी से ही हमारी सारी बातें प्रकट हो जाती हैं। विद्यालय, समाज में, परिचितों के साथ व्यवहार करते हुए बोलकर ही कार्य किए जाते हैं। यदि बोलने, पुकारने और उत्तर देने का ढंग, सभ्य होता है तो सुनने वाला भी हर्षित होता है। हमारे व्यक्तित्व की पहचान, रंग-रूप, वेशभूषा से नहीं अपितु हमारी वाणी से होती है। कटुभाषी व्यक्ति मित्र को भी शत्रु बना लेता है। समाज में ऐसा व्यक्ति सफल नहीं हो सकता। मिठे वचन दवा के समान हैं, जो शरीर के लिए अर्थात् मन और मस्तिष्क के लिए लाभदायक वस्तु साबित होते हैं। इसलिए वर्तमान समय की यह अनिवार्यता है कि आप वैसी वाणी तथा सम्मान दूसरों को प्रदान करें जैसा आप प्राप्त करना चाहते हैं तभी समाज खुशहाल होगा।

“मेहनत करें तो धन बने, सब्र करें तो काम।

मीठा बोलें तो पहचान बने, और इज्जत करे, तो नाम।”

वरदान सेठ

वाणिज्य स्नातक (विशेष) द्वितीय वर्ष

सफलता का पैमाना : कठिन परिश्रम

खुशियों के फल मेहनत के वृक्ष पर लगते हैं, आशाओं के दीपक मेहनत के तेल से जलते हैं, सपने वो सच होते हैं, जो मेहनत से सिंचित होते हैं !!

संग मेहनत के, ईश्वर भी चलने लगता है। इस कर्मभूमि में फल के लिए, श्रम सबको करना पड़ता है, ईश्वर सिर्फ लकीरें देता है, रंग हमें भरना पड़ता है। सदियों से पढ़ाई जा रही यह सूक्ति कि परिश्रम सफलता की कुंजी है एक वेद वाक्य बन चुकी है और इस बारे में कोई मतभेद, विवाद हो ही नहीं सकता। जिन्हें इस बारे में संशय है, वे बिना कठोर परिश्रम के खेतों में फसल उगा के दिखाएँ, बिना कठोर मेहनत के ओलंपिक के मैडल जीत के दिखाएँ, बिना मेहनत किए एडिसन की तरह आविष्कार करके दिखाएँ, बिना रियाज के, तानसेन की तरह नाम कमा के दिखाएँ।

बिना परिश्रम के यह सृष्टि नहीं चलती। सारे सफल लोगों का इतिहास पढ़ लीजिए, मेहनत न करने की नसीहत कोई किताब नहीं देती। यह जग जाहिर है, प्रमाणित है कि हर किसी को अपने जीवन में सफलता के लिए मेहनत करनी पड़ती है चाहे वह मजदूर हो या डॉक्टर हो, कंपनी का कोई कर्मचारी हो या कंपनी का मालिक हो। माइक्रोसॉफ्ट के संस्थापक बिल गेट्स, Pepsi के CEO Indra Nooyi सुपर स्टार रजनीकांत, महान क्रिकेटर सचिन तेंदुलकर का जीवन यही कहता है – जिसकी सफलता जितनी बड़ी होती है उसकी मेहनत भी उतनी कड़ी होती है।

अतः हम सफलता की बिना मेहनत के कल्पना ही नहीं कर सकते। गूगल के संस्थापक लैरी पेज, (Open AI) के शोध वैज्ञानिक John Shulmen से जाकर पूछें कि गूगल और Chat GPT के पीछे कितना परिश्रम लगा है, और वे खुद भी बताएँ कि उन्हें गूगल, Chat GPT से मनचाही जानकारी पाने के लिए परिश्रम नहीं करना पड़ता, क्या वे बार-बार शब्द, वाक्य तोड़-मरोड़ कर खोज नहीं करते। क्या एक ही बार में उन्हें उनकी मनचाही जानकारी मिल जाती है? अतः अपने भ्रमजाल से निकलें। याद रखिए परिश्रम सीढ़ियों की तरह होता है और स्मार्ट वर्क लिफ्ट की तरह होता है जो किसी भी समय बंद हो सकती है पर सीढ़ियाँ हमेशा ऊँचाई की ओर ही ले जाती हैं।

अतः मेहनत से जी चुराकर आप सफल न हो पाएँगे जिंदगी के इस लंबे सफर में किसी अनजान मोड़ पर आकर ठहर जाएँगे।

मेहनत से ही होता पूरा हर सपना

सफलता पानी है,

तो पड़ता है

जी जान से तपना

जी जान से तपना !

वरदान सेठ

वाणिज्य स्नातक (विशेष), द्वितीय वर्ष

मेरे पिता

पिता शब्द सुनते ही मेरे शरीर में बेहद सनसनी बढ़ती है। सबके लिए पिता एक समान होते हैं। बेहद प्यार दिखाने वाले, ख्याल रखने वाले, पर यह स्थिति सबके साथ समान नहीं होती। हमारे समाज में मर्द को कठोर माना जाता है और कभी-कभी इसी कारण से वे अपने मन की बात बाहर नहीं ला पाते। बस कुछ ऐसे ही हैं, मेरे पापा, जो कम बोलते हैं, प्यार नहीं दिखा पाते, जज्बात नहीं प्रकट कर पाते, पर क्या इसका मतलब है कि—वो मुझसे प्यार नहीं करते? यह प्रश्न मुझे हमेशा सताता रहा। मेरे पापा आर्मी (सेना) में थे और इसी कारण हम उनसे उनके कार्यभार के दौरान बस उनकी छुट्टी में ही मिलते थे, पर फिर भी संकोचवश हम बात नहीं कर पाते थे, मेरे अंदर उनके प्रति प्रेम तो था, पर भय भी था और इसी कारण मैं अपने पापा से खुल कर बात नहीं कर पाती थी और लगता था कि शायद वह मुझसे प्यार नहीं करते।

फिर जब मैं थोड़ी बड़ी हुई तो उनका रिटायरमेंट हो गया था और हम सब साथ रहने लगे। वह उस समय भी वैसे थे, ज्यादा न बोलना, प्यार न दिखाना, पर मैं उन्हें समझ पा रही थी, मैंने उनके मन का बोझ धीरे धीरे समझा और एहसास हुआ कि वह कभी गलत नहीं थे, उनका प्यार अंतर्मन से होता था। जब मैंने उन्हें जाना तो ज्ञात हुआ कि मेरे पापा बचपन से कठोर थे। उसी कारण आज भी वह कठोरता का आवरण ओढ़े हैं। बचपन से घर की जिम्मेदारी में उनका भाव दब गया था। मेरे पापा बेहद ही ताकतवर हैं, उन्होंने अपने पिता को 14 वर्ष में खो दिया, तब से उन्होंने अपने तीन भाई-बहन की देख-रेख की, घर संभाला और यह सब करने के कारण अपनी देख-रेख करना ही भूल गए। मुझे अब भी याद है, मेरे पापा ने जब मुझसे एक दिन फोन पर पूछा था, “बेटी, तुमने खाना खाया”, उस समय मेरे आँसू खुद ही गिरने लगे, उस समय मैं आठवीं कक्षा में थी और आज मैं कॉलेज में हूँ पर यह बात मुझे हमेशा याद रहेगी, मानो मेरे जहन में बस गई हो।

आज भी बहुत की चीजें उनको नहीं बोल पाती हूँ पर उनसे ज्यादा प्यार किसी और से नहीं करती।

उनको मुझ पर बहुत विश्वास है, पर कभी-कभी डर लगता है कि कहीं मैं उनकी उम्मीदों पर खरी नहीं उतर पाई तो? इससे मेरा मन भयभीत हो जाता है। पर मुझे उनके लिए करना होगा उनका विश्वास हमेशा बनाए रखना होगा। मेरे पापा हमेशा मेरे लिए सुपर हीरो रहेंगे। पर अब मुझे बेहद पछतावा होता है कि मैंने क्यों पापा से बात नहीं की? क्यों उनको खुद से दूर रखा? जब मुझे उनकी बेहद जरूरत थी, तभी मैंने उन्हें खुद से दूर समझा। बस बात ही तो करनी थी, क्या पता मैं अपने पापा के कठोरपन को पिघलाकर कोमल बना पाती। वे अब भी नौकरी कर रहे हैं, हमें पढ़ाने के लिए, फिर भी वह चुप-चाप काम करते हैं, कुछ नहीं बोलते, कोई शिकायत नहीं करते, बस इतना चाहते हैं कि हम आगे बढ़ें।

मैं कभी उनको बोल नहीं पाती, दिखा नहीं पाती पर मैं उनसे बहुत प्यार करती हूँ, और मुझे यह भी पता है कि वह भी मुझसे उतना ही प्यार करते हैं, शायद उससे ज्यादा करते हैं। मुझे अगर आगे कुछ करना है तो बस अपने पापा के लिए। मैं चाहती हूँ कि मैं उन्हें प्रेम, स्नेह, धन सब कुछ दे सकूँ, पर मुझे पता है इससे मैं अपने पापा को उनका बचपन नहीं लौटा सकती पर मैं चाहती हूँ कि उनका बुढ़ापा सुखद हो। मैंने सुना है कि इंसान अपना बचपना बचपन में दिखाता है लेकिन मैं चाहती हूँ कि उनका बचपना उन्हें उनके बुढ़ापे में दे सकूँ। मुझे उनसे यही कहना है कि मेरे पापा, मैं भले ही आपको सामने से कुछ न कहूँ, पर आपका बेहद ध्यान रखती हूँ, आपका ख्याल हमेशा होता है, कभी कॉल नहीं किया यह सब बोलने को, पर आप मेरे लिए सब कुछ हो और धन्यवाद हमारे लिए, हमारे परिवार के लिए सब कुछ करने के लिए। यह बात सत्य है कि पिता ही पेड़ की जड़ होता है, जो पेड़ को मजबूत रखता है।

दुर्गा शाही

वाणिज्य स्नातक, द्वितीय वर्ष

मैं अभी बाकी हूँ

मैं हारा नहीं हूँ अभी,
बस थोड़ा थका हूँ,
जिंदगी की दौड़ में
कुछ कदम पीछे रुका हूँ।

लोगों ने पूछा—
“क्यों चुप रहता है तू?”

मैं मुस्कुरा दिया....
क्या बताता—कितना टूटा हूँ मैं अंदर से,
कौन समझेगा, ये सोचकर ही झुका हूँ।

सपनों की फाइल अभी बंद नहीं हुई,
उम्मीदों की स्याही सूखी नहीं है।
हाँ, वक्त ने पन्ने जरूर फाड़े हैं,

पर कहानी मेरी अभी अधूरी नहीं है।

रातों की नींद गिरवी रखी है मैंने,
दिन का सुकून भी दाँव पर लगाया है,
लोगों को लगता है आसान है सब,
पर हर मुस्कान के पीछे दर्द छुपाया है।

कभी हालात से लड़ा हूँ,
कभी खुद से हार गया,
पर हर गिरने के बाद
थोड़ा और संभल गया।

अब सीख लिया है—
शोर नहीं, काम बोलता है,
जो आज नज़र अंदाज़ करते हैं,
कल वही नाम बोलता है।

इसलिए चल रहा हूँ धीरे सही,
पर रुकूँगा नहीं रास्तों में,

क्योंकि मुझे यकीन है—
मेरी मंज़िल लिखी है मेरी ही कोशिशों में।

मैं हारा नहीं हूँ अभी...
बस सफ़र लंबा है,
और याद रखना—
मैं अभी बाकी हूँ।

अर्चित

वाणिज्य स्नातक (विशेष)

घड़ीसाज़ और रुका हुआ समय

शहर के पुराने बाज़ार में एक छोटी-सी दुकान थी—“समय एम्पोरियम”। उस दुकान का मालिक था एक बुजुर्ग घड़ीसाज़, जिसका नाम था हरिदास। लोग कहते थे कि वह सिर्फ घड़ियाँ ही नहीं, लोगों का समय भी ठीक कर देता है।

हरिदास की दुकान में तरह-तरह की घड़ियाँ टंगी रहतीं—दीवार घड़ी, कलाई घड़ी, अलार्म घड़ी, यहाँ तक कि कुछ ऐसी पुरानी घड़ियाँ भी थीं जिन्हें कोई पहचान नहीं पाता था। हर घड़ी की अपनी टिक-टिक थी, जैसे हर इंसान की अपनी कहानी होती है।

एक दिन एक अमीर व्यापारी दुकान में आया। उसके हाथ में बहुत महँगी घड़ी थी, जो बंद हो चुकी थी। उसने घड़ी मेज़ पर रखते हुए कहा, “इसे जल्दी ठीक कर दो। मेरा बहुत समय कीमती है।”

हरिदास ने मुस्कुराकर घड़ी उठाई और ध्यान से देखने लगा।

व्यापारी बेचैन होकर बोला, “जल्दी करो, मेरे पास रुकने का समय नहीं है।”

हरिदास शांत स्वर में बोला, “घड़ी ठीक हो जाएगी, लेकिन क्या आपका समय भी ठीक है?”

व्यापारी चिढ़कर बोला, “समय ठीक करने का क्या मतलब? बस घड़ी चलनी चाहिए।”

हरिदास ने कुछ नहीं कहा और घड़ी खोलकर काम करने लगा।

थोड़ी देर बाद उसने घड़ी ठीक कर दी और व्यापारी को वापस दे दी।

व्यापारी ने घड़ी पहनते हुए कहा, “कितने पैसे हुए?”

हरिदास ने जवाब दिया, “पैसे नहीं लगेंगे। बस एक शर्त है—आज घर जाते समय रास्ते में कहीं बैठकर दस मिनट बिना किसी काम के बिताइए।”

व्यापारी हँस पड़ा, “मेरे पास फालतू बैठने का समय नहीं है।”

हरिदास ने कहा, “यही तो समस्या है। आपकी घड़ी बंद हुई थी, इसलिए आप उसे ठीक कराने आए। पर जब इंसान का समय रुकने लगता है, तो वह उसे ठीक कराने नहीं आता।”

व्यापारी कुछ सोच में पड़ गया, पर बिना कुछ कहे चला गया।

उस शाम वह अपने घर लौट रहा था। रास्ते में उसने देखा कि एक छोटा बच्चा पतंग उड़ा रहा था और उसका पिता पास में बैठा मुस्कुरा रहा था। व्यापारी को अचानक हरिदास की बात याद आई। उसने गाड़ी रोकी और पार्क की बेंच पर बैठ गया।

पहले-पहले उसे अजीब लगा। दस मिनट बहुत लंबे लग रहे थे। फिर उसने आसपास देखा—पेड़ों की हवा, बच्चों की हँसी, डूबता सूरज। उसे एहसास हुआ कि वह सालों से ऐसे पल जी ही नहीं पाया था। उसकी घड़ी तो चल रही थी, लेकिन उसका समय कहीं खो-सा गया था।

अगले दिन वह फिर हरिदास की दुकान पर आया और बोला, “आप सही थे। मेरी घड़ी नहीं, मेरा समय रुक गया था।”

हरिदास मुस्कुराया और बोला, “घड़ियाँ हम ठीक कर सकते हैं, पर समय को जीना इंसान को खुद सीखना पड़ता है।”

उस दिन के बाद व्यापारी ने तय किया कि वह रोज़ थोड़ा समय अपने परिवार और खुद के लिए निकालेगा। उसकी घड़ी पहले भी चलती थी, लेकिन अब उसका समय भी चलने लगा था।

वास्तव में सिर्फ घड़ी का चलना ही समय नहीं होता। असली समय वह है जिसे हम जीते हैं। अगर हम जीवन के छोटे-छोटे पलों को महसूस करना भूल जाएँ, तो सबसे महँगी घड़ी भी बेकार है।

प्रखर दीक्षित

वाणिज्य स्नातक, द्वितीय वर्ष

सफलता की परिभाषा : बदलती पीढ़ी में

मानव जीवन निरंतर परिवर्तन की प्रक्रिया है। समय बदलता है, समाज बदलता है, और उसके साथ मनुष्य की सोच भी बदल जाती है। सफलता भी एक ऐसा ही विचार है जिसकी परिभाषा हर युग में अलग रही है।

एक समय था जब सफलता को सीमित दायरे में समझा जाता था, परंतु आज का युग बहुआयामी है। अब सफलता केवल भौतिक उपलब्धियों तक सीमित नहीं है, बल्कि यह मानसिक, सामाजिक और भावनात्मक संतुलन से भी जुड़ गई है। बदलती पीढ़ी ने सफलता को एक नई दृष्टि से देखना प्रारंभ किया है।

पारंपरिक समाज में सफलता का स्वरूप — प्राचीन और पारंपरिक समाज में सफलता का मुख्य आधार था—स्थिरता और सामाजिक प्रतिष्ठा। उस समय जीवन की चुनौतियाँ अधिक थीं और अवसर सीमित। इसलिए लोग ऐसे कार्यों को प्राथमिकता देते थे जो आर्थिक सुरक्षा प्रदान करें।

सरकारी नौकरी, खेती-बाड़ी में उन्नति, व्यवसाय में स्थायित्व - यही सफलता के प्रमुख संकेतक माने जाते थे। परिवार की ज़िम्मेदारियों का निर्वाह करना, बच्चों की शिक्षा सुनिश्चित करना और समाज में सम्मान प्राप्त करना ही उपलब्धि समझी जाती थी।

व्यक्ति की पहचान उसके पेशे और आय से जुड़ी होती थी। “क्या करते हो?” यह प्रश्न ही सफलता का पैमाना बन जाता था।

आधुनिक पीढ़ी की सोच में परिवर्तन — वर्तमान पीढ़ी का दृष्टिकोण अधिक व्यापक और व्यक्तिगत हो गया है। आज का युवा केवल जीविका नहीं, बल्कि जीवन की गुणवत्ता चाहता है।

अब सफलता का अर्थ है—

- * अपने सपनों को पूरा करना
- * अपनी रुचि के अनुसार कार्य करना
- * मानसिक शांति और संतोष पाना
- * समाज में सकारात्मक प्रभाव छोड़ना

आज का युवा यह समझ चुका है कि केवल धन अर्जित करना ही जीवन का अंतिम उद्देश्य नहीं है। यदि व्यक्ति अंदर से संतुष्ट नहीं है, तो बाहरी उपलब्धियाँ भी अधूरी लगती हैं।

इसलिए आज सफलता का संबंध आत्म-संतोष, आत्म-निर्भरता और आत्म-अभिव्यक्ति से जोड़ा जा रहा है।

शिक्षा और करियर के क्षेत्र में बदलाव — पहले शिक्षा का उद्देश्य केवल नौकरी प्राप्त करना था। परंतु आज शिक्षा का उद्देश्य ज्ञान अर्जन और कौशल विकास बन गया है।

नई पीढ़ी पारंपरिक करियर के अतिरिक्त नए क्षेत्रों को भी अपना रही है—जैसे डिजिटल मार्केटिंग, कला और डिजाइन, सामाजिक उद्यमिता। यह परिवर्तन दर्शाता है कि सफलता अब केवल निश्चित मार्ग पर चलने से नहीं, बल्कि अपनी अलग राह बनाने से भी प्राप्त की जा सकती है।

तकनीक और सोशल मीडिया की भूमिका — तकनीकी विकास ने

सफलता की अवधारणा को गहराई से प्रभावित किया है। इंटरनेट ने दुनिया को एक वैश्विक गाँव में बदल दिया है। अब एक साधारण व्यक्ति भी अपनी प्रतिभा के बल पर अंतर्राष्ट्रीय पहचान प्राप्त कर सकता है।

सोशल मीडिया ने युवाओं को प्रेरणा तो दी है, परंतु साथ ही तुलना और प्रतिस्पर्धा भी बढ़ाई है। कई बार लोग दूसरों की उपलब्धियों को देखकर स्वयं को कमतर महसूस करने लगते हैं। इसलिए आवश्यक है कि सफलता की परिभाषा व्यक्तिगत लक्ष्य और मूल्यों पर आधारित हो, न कि दूसरों की उपलब्धियों पर।

मानसिक स्वास्थ्य और सफलता — नई पीढ़ी मानसिक स्वास्थ्य को महत्व देने लगी है। पहले लोग तनाव और भावनात्मक समस्याओं को छिपाते थे, परंतु आज खुलकर चर्चा की जाती है। अब सफलता का अर्थ यह भी है कि व्यक्ति मानसिक रूप से स्वस्थ हो, संतुलित जीवन जीए और स्वयं के लिए समय निकाले।

यह बदलाव सकारात्मक है क्योंकि यह दर्शाता है कि समाज केवल बाहरी उपलब्धियों पर नहीं, बल्कि आंतरिक शांति पर भी ध्यान दे रहा है।

बदलती सोच के लाभ — * युवाओं में आत्मविश्वास की वृद्धि

- * नवाचार और रचनात्मकता को बढ़ावा
- * आत्मनिर्भरता की भावना
- * व्यक्तिगत पहचान का विकास

नई पीढ़ी असफलता को अंत नहीं, बल्कि सीखने का अवसर मानती है। यह दृष्टिकोण उन्हें अधिक साहसी बनाता है।

चुनौतियाँ और संतुलन की आवश्यकता — हालाँकि सफलता की नई परिभाषा प्रेरणादायक है, परंतु इसमें चुनौतियाँ भी हैं।

- * अत्यधिक प्रतिस्पर्धा
- * त्वरित सफलता की चाह
- * सामाजिक दबाव
- * तुलना की प्रवृत्ति

यदि व्यक्ति संतुलन नहीं बनाए रखता, तो वह तनाव और निराशा का शिकार हो सकता है। इसलिए आवश्यक है कि पुरानी पीढ़ी की स्थिरता और नई पीढ़ी की स्वतंत्रता के बीच सामंजस्य स्थापित किया जाए।

सफलता की परिभाषा बदलती पीढ़ी के साथ विकसित होती रहती है। पुरानी पीढ़ी ने हमें स्थिरता और अनुशासन सिखाया, जबकि नई पीढ़ी ने स्वतंत्रता और आत्म-अभिव्यक्ति का महत्व समझाया। वास्तविक सफलता वही है जिसमें व्यक्ति अपने जीवन से संतुष्ट हो, अपने कर्तव्यों का पालन करे और समाज के हित में योगदान दे।

अंततः सफलता कोई निश्चित मंजिल नहीं, बल्कि एक सतत यात्रा है जो हर व्यक्ति के लिए अलग होती है।

कोमल बिष्ट

वाणिज्य स्नातक (विशेष), द्वितीय वर्ष

भारतीय शतरंज और डी.गुकेश

भारत को शतरंज की जन्मभूमि कहा जाता है। यह केवल एक खेल नहीं, बल्कि हमारी प्राचीन संस्कृति और बुद्धिमत्ता का प्रतीक है। शतरंज हमें सोचने, समझने और सही समय पर सही निर्णय लेने के कला सिखाता है। आज भारत विश्व शतरंज में तेजी से आगे बढ़ रहा है। इस प्रगति में कई महान खिलाड़ियों का योगदान है। आधुनिक समय में डी. गुकेश का नाम विशेष रूप से लिया जाता है, जिन्होंने कम उम्र में ही विश्व स्तर पर बड़ी उपलब्धियाँ हासिल की हैं।

शतरंज का प्राचीन इतिहास — शतरंज की शुरुआत भारत में 'चतुरंग' नाम से हुई थी। 'चतुरंग' का अर्थ है सेना के चार भाग—पैदल, घोड़ा, हाथी और रथ। यह खेल रणनीति और युद्ध कौशल को समझाने के लिए बनाया गया था। बाद में यह खेल फारस पहुँचा, जहाँ इसे 'शतरंज' कहा गया। फिर यह यूरोप और अन्य देशों में फैल गया।

समय के साथ खेल के नियमों में बदलाव हुए और आधुनिक शतरंज का रूप सामने आया। लेकिन इसकी जड़ें भारत में ही हैं, जो हमें गर्व का अनुभव कराती हैं।

आधुनिक भारतीय शतरंज का विकास — भारत में लंबे समय तक शतरंज केवल मनोरंजन का साधन था। लेकिन 20वीं सदी के अंत में इस खेल ने नया मोड़ लिया। इसका सबसे बड़ा श्रेय विश्वनाथन आनंद को जाता है।

आनंद भारत के पहले ग्रैंडमास्टर बने। उन्होंने पाँच बार विश्व शतरंज चैंपियन बनकर इतिहास रचा। उनकी सफलता से भारत में शतरंज के प्रति उत्साह बढ़ा। उनके कारण लाखों बच्चों ने इस खेल को अपनाया। आनंद के बाद भारत में ग्रैंडमास्टरों की संख्या तेजी से बढ़ी। आज भारत विश्व के उन देशों में शामिल है जहाँ सबसे अधिक युवा शतरंज खिलाड़ी हैं।

नई पीढ़ी का उदय — आधुनिक समय में भारत की नई पीढ़ी ने शतरंज में अद्भुत प्रदर्शन किया है। कई युवा खिलाड़ियों ने कम उम्र में ही अंतरराष्ट्रीय प्रतियोगिताओं में जीत हासिल की है।

इन युवा खिलाड़ियों में सबसे चमकता हुआ नाम डी.गुकेश का है। वे भारत के सबसे प्रतिभाशाली खिलाड़ियों में से एक हैं। उन्होंने बहुत छोटी उम्र में ग्रैंडमास्टर का खिताब हासिल किया और दुनिया को अपनी प्रतिभा दिखाई।

डी.गुकेश का प्रारंभिक जीवन — डी. गुकेश का पूरा नाम डोम्माराजु गुकेश है। उनका जन्म चेन्नई में हुआ। बचपन से ही उन्हें शतरंज में रुचि थी। उनके माता-पिता ने उनकी प्रतिभा को पहचाना और उन्हें पूरा सहयोग दिया। गुकेश ने बहुत कम उम्र में ही राष्ट्रीय स्तर की प्रतियोगिताओं में जीत हासिल की। उनकी मेहनत और लगन ने उन्हें अंतरराष्ट्रीय मंच तक पहुँचाया।

ग्रैंडमास्टर बनने की उपलब्धि — ग्रैंडमास्टर बनना हर शतरंज खिलाड़ी का सपना होता है। यह उपाधि बहुत कठिन मेहनत के बाद मिलती है। डी.गुकेश ने यह उपलब्धि कम उम्र में ही प्राप्त कर ली। उन्होंने कई बड़े खिलाड़ियों को हराकर अपनी क्षमता साबित की। उनकी चालें गहरी सोच और धैर्य को दर्शाती हैं।

अंतरराष्ट्रीय सफलता — गुकेश ने कई अंतरराष्ट्रीय टूर्नामेंट में शानदार प्रदर्शन किया है। उन्होंने दुनिया के शीर्ष खिलाड़ियों के खिलाफ मुकाबला किया और जीत हासिल की। उनकी खेल शैली शांत, संतुलित और रणनीतिक है। वे जल्दबाजी में निर्णय नहीं लेते। यही कारण है कि वे कठिन परिस्थितियों में भी अच्छा प्रदर्शन करते हैं।

शतरंज ओलंपियाड 2022 — साल 2022 में भारत ने शतरंज ओलंपियाड की मेजबानी की। यह आयोजन चेन्नई में हुआ। यह भारत के लिए ऐतिहासिक अवसर था। इस प्रतियोगिता में भारतीय टीम ने शानदार प्रदर्शन किया। डी.गुकेश ने भी टीम की सफलता में महत्वपूर्ण भूमिका निभाई। इस आयोजन से भारत में शतरंज को नई पहचान मिली।

भारतीय शतरंज की वर्तमान स्थिति — आज भारत शतरंज की दुनिया में तेजी से आगे बढ़ रहा है। देश में सैकड़ों अंतरराष्ट्रीय मास्टर और ग्रैंडमास्टर हैं। स्कूलों में शतरंज को बढ़ावा दिया जा रहा है। ऑनलाइन प्लेटफॉर्म के कारण बच्चे घर बैठे अभ्यास कर सकते हैं। डिजिटल युग ने शतरंज को और अधिक लोकप्रिय बना दिया है। सरकार और निजी संस्थाएँ खिलाड़ियों को प्रशिक्षण और आर्थिक सहायता दे रही हैं। इससे नए खिलाड़ी उभर रहे हैं।

डी.गुकेश से मिलने वाली प्रेरणा — डी. गुकेश की कहानी हमें सिखाती है कि अगर हम मेहनत करें और अपने लक्ष्य पर ध्यान दें, तो हम बड़ी सफलता प्राप्त कर सकते हैं। उन्होंने कम उम्र में ही यह साबित कर दिया कि भारतीय युवा विश्व स्तर पर किसी से कम नहीं हैं। उनकी सफलता से पूरे देश को गर्व है।

भविष्य की संभावनाएँ — भारत में शतरंज का भविष्य बहुत उज्ज्वल है। नई पीढ़ी के खिलाड़ी लगातार अच्छा प्रदर्शन कर रहे हैं। आने वाले वर्षों में भारत और भी विश्व चैंपियन दे सकता है। डी.गुकेश जैसे खिलाड़ी देश को नई ऊँचाइयों तक ले जा रहे हैं। वे भारत के युवाओं के लिए प्रेरणा हैं।

अंत में हम कह सकते हैं कि शतरंज भारत की प्राचीन धरोहर है और आज यह देश की नई पहचान बन चुका है। विश्वनाथन आनंद ने भारतीय शतरंज की नींव मजबूत की और डी.गुकेश जैसे युवा खिलाड़ियों ने उसे नई ऊँचाइयों तक पहुँचाया।

भारत आज विश्व शतरंज में एक उभरती हुई शक्ति है। हमें इस खेल को बढ़ावा देना चाहिए और नई प्रतिभाओं को अवसर देना चाहिए। शतरंज केवल एक खेल नहीं, बल्कि जीवन जीने की कला है। यह हमें सोचने, समझने और सही निर्णय लेने की शक्ति देता है। इसी कारण भारत में शतरंज का विकास निरंतर हो रहा है और भविष्य में यह और भी आगे बढ़ेगा।

अर्शवीर सिंह

बी.एम.एस., द्वितीय वर्ष

झूठ फरेब बनाम दुनिया

नगर पंचायत के एक दफ्तर में एक फ़ाइल तीन दिनों से रखी थी।
उसमें बस एक दस्तखत की कमी थी।

फ़ाइल साधारण नहीं थी।
वह एक झील के किनारे बनने वाले बाज़ार की अनुमति से जुड़ी थी।

“औपचारिकता है,” क्लर्क ने कहा था।
“सभी मंजूरियाँ मिल चुकी हैं।”

अध्यक्ष, श्री युवराज, ने फ़ाइल खोली।
कागज़ ठीक थे, मुहरें लगी थीं, आवेदन पूर्ण था।

बस आखिरी हस्ताक्षर उनके रहते थे।
उन्होंने कलम उठायी और फिर रखी।

खिड़की से बाहर देखा। झील वहाँ से दिखाई देती थी।
क्लर्क अंदर आया। “सर, व्यापारी लोग इंतज़ार कर रहे हैं।”

युवराज ने पूछा,
“नक्शे में पेड़ों का क्या होगा?”

“हटेंगे, सर। पर विकास तो—”
उन्होंने फ़ाइल बंद कर दी।
“कल रखिए।”

अगले दिन फिर वही फ़ाइल सामने थी। व्यापारी प्रतिनिधि भी आए थे।
“सर, देर से नुकसान होगा।”

त्रिपाठी ने नक्शे का एक कोना पलटा।
एक छोटी-सी रेखा थी जो बाज़ार को झील के और पास ले जा रही थी।

“इसे 25 मीटर पीछे कीजिए,” उन्होंने कहा।
“पर इससे दुकानें कम हो जाएँगी।”
“तो कम होंगी।”

कमरे में कुछ पल चुप्पी रही।

क्लर्क ने धीरे से पूछा,
“तो... अभी साइन नहीं?”

युवराज ने कलम उठाई, नई रेखा खिंचवाई और संशोधन दर्ज करवाया।
इसके बाद हस्ताक्षर करे।
फ़ाइल आगे बढ़ गई।
पेड़ वहीं रहें।

स्तुति आनंद

वाणिज्य स्नातक (विशेष), द्वितीय वर्ष

खामोश कमरों की आवाज़

कमरे में उजाला है,
पर दिल में अँधेरा क्यों?
हाथों में दुनिया है,
फिर भी सब अधूरा क्यों?

दीवारों पर टँगी घड़ी
हर पल आगे बढ़ती है,
पर घर के लोगों की बातें
कहीं पीछे छूटती हैं।

आस-पास लोग बैठे हैं,
पर आँखें कही और हैं,
हम साथ होकर भी अक्सर
अपने ही संसार में खोए हैं।

उँगलियों की दौड़ में
रिश्ते धीरे-धीरे थक गए,
हर ‘नोटिफिकेशन’ की आहत पर
अपने लोग चुपचाप रुक गए।

माँ की पुकार दरवाज़े तक
आकर लौट-सी जाती हैं,
पापा की अधूरी बात
हवा में कहीं अटक सी जाती है।

मोबाइल की चमक में
आँखें तो जगमगाईं,
पर दिल की खिड़की से
कई शामें फिसलती चली गईं।

हमने तस्वीरों में कैद की
हर छोटी-बड़ी कहानी,
पर जीना भूल गए शायद
उन पलों की सच्ची रवानी।

कभी छत पर बैठी बातें थीं,
सितारों से होती पहचान,
आज वही छत गवाह है
खामोशी और सूनी मुस्कान।

पर उम्मीद अभी भी बाकी है,
हर आदत बदली जा सकती है,
एक कदम मोबाइल से दूर बढ़ाओ,
तो दुनिया फिर से मिल सकती है।

चलो आज एक वादा करें—
थोड़ी देर स्क्रीन को सुलाएँ,
सामने बैठे अपनों को
पूरा समय और मुस्कानें दिखाएँ।

क्योंकि
तस्वीरें यादें बना सकती हैं,
पर यादें तस्वीरों से बनती नहीं,
और रिश्तों की गर्मी
किसी स्क्रीन में समाती नहीं।

अंशु

वाणिज्य स्नातक, द्वितीय वर्ष

ਪੰਜਾਬੀ ਵਿਭਾਗ

ਸੰਪਾਦਕ

ਡਾ. ਤਰਵਿੰਦਰ ਕੌਰ

ਵਿਦਿਆਰਥੀ ਸੰਪਾਦਕ

ਅਸ਼ਪ੍ਰੀਤ ਕੌਰ

ਸੰਪਾਦਕੀ

ਵਿਦਿਆਰਥੀ ਸੰਪਾਦਕ ਵੱਲੋਂ

ਸਤਿਕਾਰਤ ਸ਼ਖਸੀਅਤ ਦੀ ਵਿਦਾਇਗੀ:

ਨਵੇਂ ਰਾਹਨੁਮਾ ਦਾ ਸੁਆਗਤ

ਪ੍ਰੋ. ਮਨਜੀਤ ਕੌਰ—ਕਾਲਜ ਵਿਚ 38

ਸਾਲਾਂ ਦਾ ਸ਼ਾਨਦਾਰ ਸਫ਼ਰ

ਦਾਸਤਾਨ-ਏ-ਵਿਰਾਸਤ

ਵਿਦਿਆਰਥੀ ਦੇ ਨਾਂ ਇਕ ਖ਼ਤ

ਮਾਂ ਬੋਲੀ ਜੇ ਭੁੱਲ ਜਾਉਗੇ, ਕੱਖਾਂ ਵਾਂਗੂ

ਹੁਲ ਜਾਉਗੇ

ਮਾਈ ਭਾਗੋ

ਗੁਰੂ ਗੋਬਿੰਦ ਸਿੰਘ ਜੀ

ਸੋਸ਼ਲ ਮੀਡੀਆ ਦਾ ਨੌਜੁਆਨਾਂ ਦੀ

ਮਾਨਸਿਕ ਸਿਹਤ ਅਤੇ ਜੀਵਨ 'ਤੇ ਪ੍ਰਭਾਵ

ਦਸਵੰਧ ਕੀ ਹੈ ਤੇ ਕੋਈ ਕਿਉਂ ਕੱਢੇ?

ਦਾਨ ਦਾ ਸਹੀ ਅਰਥ

ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਵਿੱਚ ਪੈਸਾ

ਧੀਆਂ ਦੀ ਆਜ਼ਾਦੀ

ਬੋਲੀ ਦੀ ਮੌਤ

ਪਿਤਰਕੀ ਸਮਾਜ ਵਿੱਚ ਨਾਰੀਵਾਦ ਦਾ

ਸੰਘਰਸ਼

ਜ਼ਿੰਦਗੀ

ਲਾਲਚ ਦਾ ਨੁਕਸਾਨ

ਕਾਲਜ ਦੇ ਦਿਨ

ਕਲਮ ਦੇ ਨਾਂ ਇੱਕ ਚਿੱਠੀ

ਮਸ਼ਹੂਰੀ ਬੁੱਧੀ

ਕਿਸਮਤ ਤੇ ਕਰਮ

ਜ਼ੁਰਮਾਂ ਨੇ ਮਾਰ ਦਿੱਤਾ “ਜ਼ਮੀਰ”

ਕਾਲਜ ਦੀਆਂ ਯਾਦਾਂ

ਰੱਬ ਨਾਲ ਮਿਲਾਪ

ਮੈਂ—ਇੱਕ ਸਫ਼ਰ

ਕਾਲਜ ਦੀ ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਅਤੇ ਯਾਰੀ

ਦੋਸਤੀ

ਝੂਠਾਂ ਦੇ ਦੌਰ ਵਿੱਚ ਸੱਚ

ਛੋਟੇ ਬੱਚਿਆਂ ਉੱਤੇ ਮੋਬਾਈਲ ਦਾ ਡੂੰਘਾ

ਪ੍ਰਭਾਵ

ਸਾਨੂੰ ਕੀ

ਨੌਜੁਆਨੀ ਅਤੇ ਸੋਸ਼ਲ ਮੀਡੀਆ :

ਵਰਦਾਨ ਜਾਂ ਸਰਾਪ?

ਪੰਜਾਬੀ ਸਭਿਆਚਾਰ ਅਤੇ ਗਤਕਾ

ਫਿਲਮ ਸਮੀਖਿਆ : ਹੱਕ

ਪੱਤੜ ਕਲਾਂ ਦਾ ਪਾਤਰ ਜਾਇਆ

ਬਦਲਦੇ ਸਮਾਜ ਵਿਚ ਔਰਤ ਦੀ

ਸਥਿਤੀ

ਦੀਵੇ ਥੱਲੇ ਹਨੇਰਾ

ਸਰਬੱਤ ਦਾ ਭਲਾ

ਸਤਰੰਗੀ ਪੀਘ

ਵਾਤਾਵਰਨ ਸੁਰੱਖਿਆ ਅਤੇ ਨੌਜੁਆਨ

ਜਾਨਵਰਾਂ ਨਾਲ ਹੋ ਰਹੀ ਬੇਰਹਿਮੀ :

ਕੀ ਅਸੀਂ ਸਚਮੁਚ ਮਨੱਖ ਹਾਂ?

ਸੰਪਾਦਕੀ

“ਭਾਸ਼ਾ ਕਿਸੇ ਸੱਭਿਆਚਾਰ ਦਾ ਅਜਿਹਾ ਨਕਸ਼ਾ ਹੁੰਦੀ ਹੈ ਜੋ ਇਹ ਦੱਸਦੀ ਹੈ ਕਿ ਉਸ ਭਾਸ਼ਾ ਦੇ ਬੋਲਣਹਾਰੇ ਲੋਕ ਕਿੱਥੋਂ ਆਏ ਹਨ ਅਤੇ ਕਿੱਥੇ ਜਾ ਰਹੇ ਹਨ।”

—ਗੀਟਾ ਮੇ ਬ੍ਰਾਊਨ

ਕੋਈ ਵੀ ਭਾਸ਼ਾ ਸਿਰਫ਼ ਸੰਚਾਰ ਦਾ ਸਾਧਨ ਮਾਤਰ ਨਹੀਂ ਸਗੋਂ ਮਨੁੱਖੀ ਪਛਾਣ ਦਾ ਅਜਿਹਾ ਸੋਮਾ ਹੁੰਦੀ ਹੈ ਜਿਸ ਵਿਚੋਂ ਮਨੁੱਖ ਦੀ ਸ਼ਖ਼ਸੀਅਤ ਰੂਪ ਲੈਂਦੀ ਹੈ। ਵਿਦਵਾਨਾਂ ਦਾ ਇਹ ਵੀ ਮੰਨਣਾ ਹੈ ਕਿ ਮਾਂ-ਬੋਲੀ ਵਿਚ ਆਪਣੇ ਅਹਿਸਾਸਾਂ, ਜਜ਼ਬਾਤਾਂ ਅਤੇ ਭਾਵਾਂ ਨੂੰ ਖੁਲ੍ਹ ਕੇ ਬਿਆਨ ਕੀਤਾ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ। ਮਾਖਿਓਂ ਮਿੱਠੀ ਮਾਂ-ਬੋਲੀ ਪੰਜਾਬੀ, ਸਾਡੀ ਰੂਹ ਦੀ ਖੁਰਾਕ ਹੈ; ਸਾਡੇ ਦਿਲ ਦੀਆਂ ਡੂੰਘਾਣਾਂ ਵਿਚ ਵੱਸਦੀ ਪੰਜਾਬੀ, ਅਜਿਹੀ ਬੋਲੀ ਹੈ ਜਿਸ ਦੇ ਸ਼ਬਦਾਂ ਦੀ ਮਿਠਾਸ ਅਤੇ ਸਰਲਤਾ ਰੂਹ ਨੂੰ ਛੂਹ ਲੈਂਦੀ ਹੈ। ਇਸ ਵਿਚ ਸਾਡਾ ਸੱਭਿਆਚਾਰ, ਰਸਮ-ਰਿਵਾਜ, ਪਰੰਪਰਾ, ਗਿਆਨ, ਅਨੁਭਵ, ਵਿਚਾਰ, ਵਿਹਾਰ ਅਤੇ ਸੁਨਹਿਰੀ ਇਤਿਹਾਸ ਝਲਕਾਰੇ ਮਾਰਦਾ ਹੈ। ਪੰਜਾਬੀ ਭਾਸ਼ਾ ਨੇ ਜਿਥੇ ਸਾਨੂੰ ਇਕ ਅਮੀਰ ਵਿਰਾਸਤ ਨਾਲ ਜੋੜਿਆ ਹੈ, ਉਥੇ ਹੀ ਇਸ ਨੇ ਮਨੁੱਖੀ ਵਿਕਾਸ ਦੀਆਂ ਕਈ ਸੰਭਾਵਨਾਵਾਂ ਨੂੰ ਉਜਾਗਰ ਕੀਤਾ ਹੈ। ਇਸ ਵਿਚ ਜਿਥੇ ਸੂਖਮ ਤੋਂ ਸੂਖਮ ਭਾਵਾਂ ਨੂੰ ਬਿਆਨ ਕਰਨ ਦੀ ਸਮਰੱਥਾ ਹੈ, ਉਥੇ ਹੀ ਵਿਗਿਆਨ ਅਤੇ ਤਕਨਾਲੋਜੀ ਦੀ ਨਵੀਂ ਭਾਸ਼ਾ ਨੂੰ ਪੇਸ਼ ਕਰਨ ਦਾ ਹੁਨਰ ਵੀ ਹੈ।

ਮਸ਼ੀਨੀ ਬੁੱਧੀਮਾਨਤਾ ਦੇ ਇਸ ਯੁਗ ਵਿਚ ਜਿਥੇ ਵਿਦਿਆਰਥੀ ਸਕ੍ਰੀਨ ਨੂੰ ਸਕਰੋਲ ਕਰਦਿਆਂ, ਆਪਣਾ ਬਹੁਤਾ ਸਮਾਂ ਡਿਜੀਟਲ ਦੁਨੀਆ ਵਿਚ ਬਤੀਤ ਕਰਦੇ, ਵਰਚੁਅਲ ਸੰਸਾਰ ਵਿਚ ਗੁਆਚ ਜਾਂਦੇ ਹਨ, ਅਜਿਹੇ ਵੇਲੇ ਸਾਹਿਤ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀਆਂ ਭਾਵੁਕ ਲੋੜਾਂ ਨੂੰ ਸਮਝਦਿਆਂ, ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਸੋਚਣ ਅਤੇ ਸਮਝਣ ਦੀ ਸਮਰੱਥਾ ਪ੍ਰਦਾਨ ਕਰਦਾ ਹੈ। ਇਹ ਵੀ ਠੀਕ ਹੈ ਕਿ ਭਾਵੇਂ ਸਾਹਿਤ ਦੀ ਦੁਨੀਆ ਵੀ ਕਾਲਪਨਿਕਤਾ ਨਾਲ ਜੁੜ ਜਾਂਦੀ ਹੈ ਪਰ ਇਹ ਸਾਨੂੰ ਜੀਵਨ ਦੇ ਯਥਾਰਥ, ਕਦਰਾਂ-ਕੀਮਤਾਂ, ਇਨਸਾਨੀਅਤ ਅਤੇ ਸਮਾਜਿਕ ਜ਼ਿੰਮੇਵਾਰੀਆਂ ਨਾਲ ਜਾਣੂ ਵੀ ਕਰਵਾਉਂਦੀ ਹੈ। ਇਸ ਲਈ ਮੈਗਜ਼ੀਨ ਵਰਗੇ ਮੰਚ ਵਿਦਿਆਰਥੀ ਜੀਵਨ ਦਾ ਇੱਕ ਮਹੱਤਵਪੂਰਨ ਹਿੱਸਾ ਬਣ ਜਾਂਦੇ ਹਨ।

ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਦੀ ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਕਾਲਜ ਵਿਚ ਚਲਦੀ ਨਹੀਂ, ਦੌੜਦੀ ਹੈ। ਸਿਲੇਬਸ, ਅਸਾਇਨਮੈਂਟ, ਪਰੀਖਿਆ, ਕੰਟੀਨ, ਦੋਸਤੀਆਂ, ਝਗੜੇ, ਹਾਸੇ ਤੇ ਕਿੰਨਾ ਕੁਝ ਕਾਲਜ ਦੀ ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਵਿਚ ਰਲਿਆ-ਮਿਲਿਆ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਬਹੁਤੀ ਵਾਰੀ ਤਾਂ ਵਿਦਿਆਰਥੀ ਇਨ੍ਹਾਂ ਪਲਾਂ ਨੂੰ ਠੀਕ ਤਰੀਕੇ ਨਾਲ ਜੀਅ ਹੀ ਨਹੀਂ ਪਾਉਂਦੇ। ਕਾਲਜ ਦੀ ਮੈਗਜ਼ੀਨ ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਦੇ ਜੀਵਨ ਦਾ ਉਹ ਪੜਾਅ ਹੈ ਜਿਥੇ ਉਹ ਥੋੜ੍ਹਾਂ ਠਹਿਰਦੇ ਹਨ, ਸੋਚਦੇ ਹਨ ਅਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਪਲਾਂ ਨੂੰ ਮੁੜ ਜੀਊਣ ਦਾ ਜਤਨ ਕਰਦੇ ਹਨ, ਜੋ ਜਾਂ ਤਾਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਕਾਲਜ ਵਿਚ ਬਿਤਾਏ ਸਨ ਅਤੇ ਜਾਂ ਫਿਰ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀਆਂ ਸੋਚਾਂ ਦੀਆਂ ਉਡਾਰੀਆਂ ਵਿਚ ਹੋਇਆ ਕਰਦੇ ਸਨ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਪਲਾਂ ਨਾਲ ਜੁੜਿਆ, ਮਿੱਠਾ, ਤਿੱਖਾ, ਤਲਖ ਤੇ ਪਿਆਰ ਦੇ ਅਹਿਸਾਸਾਂ ਨਾਲ ਰਲਿਆ-ਮਿਲਿਆ ਭਾਵ ਹੀ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਰਚਨਾਤਮਕ ਪ੍ਰਤਿਭਾ ਰਾਹੀਂ ਉਜਾਗਰ ਵੀ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਮੈਨੂੰ ਇਹ ਦਸਦਿਆਂ ਬਹੁਤ ਮਾਣ ਮਹਿਸੂਸ ਹੋ ਰਿਹਾ ਹੈ ਕਿ ਕਾਲਜ ਮੈਗਜ਼ੀਨ ‘ਅੰਮ੍ਰਿਤ’ ਦੇ ਇਸ ਭਾਗ ਦੇ ਪੰਜਾਬੀ ਸੈਕਸ਼ਨ ਲਈ ਸਾਨੂੰ ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਦਾ ਭਰਵਾਂ ਹੁੰਗਾਰਾ ਮਿਲਿਆ। ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਨੇ ਮਾਂ-ਬੋਲੀ ਪੰਜਾਬੀ ਵਿਚ ਆਪਣੇ ਖੂਬਸੂਰਤ ਅਹਿਸਾਸਾਂ ਨੂੰ ਸ਼ਬਦਾਂ ਦੀ ਲੜੀ ਵਿਚ ਪਰੋ ਕੇ ਆਪਣੀ ਸਿਰਜਣਾਤਮਕ ਪ੍ਰਤਿਭਾ ਦਾ ਪ੍ਰਮਾਣ ਦਿੱਤਾ ਹੈ। ਇਹ ਰਚਨਾਵਾਂ ਸਿਰਫ਼ ਸ਼ਬਦ ਮਾਤਰ ਨਹੀਂ, ਸਗੋਂ ਨੌਜੁਆਨ ਮਨਾਂ ਦੀਆਂ ਭਾਵਨਾਵਾਂ ਅਤੇ ਸਮਾਜ ਪ੍ਰਤੀ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਵਿਚਾਰਾਂ ਦਾ ਪ੍ਰਗਟਾਵਾ ਵੀ ਹਨ।

ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਦੇ ਨਾਲ ਨਾਲ ਕਈ ਅਧਿਆਪਕਾਂ ਨੇ ਵੀ ਪੰਜਾਬੀ ਸੈਕਸ਼ਨ ਵਿਚ ਆਪਣੀਆਂ ਮੌਲਿਕ ਰਚਨਾਵਾਂ ਰਾਹੀਂ ਮੈਗਜ਼ੀਨ ਵਿਚ ਗੁਣਾਤਮਕ ਵਾਧਾ ਕੀਤਾ ਹੈ। ਅਧਿਆਪਕ ਅਕਸਰ ਕਲਾਸਾਂ ਵਿਚ ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਦੇ ਚਾਨਣ-ਮੁਨਾਰੇ ਦਾ ਰੋਲ ਨਿਭਾਉਂਦੇ ਹਨ। ਵਿਦਿਆਰਥੀ, ਅਧਿਆਪਕਾਂ ਤੋਂ ਸਿਲੇਬਸ ਸੰਬੰਧੀ ਗਿਆਨ ਤਾਂ ਹਾਸਿਲ ਕਰਦੇ ਹੀ ਹਨ, ਨਾਲ ਦੇ ਨਾਲ ਜੀਵਨ-ਜਾਂਚ ਅਤੇ ਸਦਾਚਾਰਕ ਕਦਰਾਂ-ਕੀਮਤਾਂ ਨੂੰ ਵੀ ਗ੍ਰਹਿਣ ਕਰਦੇ ਹਨ। ਇਹੀ ਗਿਆਨ ਅਤੇ ਅਨੁਭਵ ਜੇਕਰ ਲਿਖਿਤ ਰੂਪ ਵਿਚ ਮਿਲੇ ਤਾਂ ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਲਈ ਇਹ ਕਿਸੇ ਸੁਖਦ ਅਨੁਭਵ ਤੋਂ ਘੱਟ ਨਹੀਂ।

ਨਿਰਸੰਦੇਹ ਕਿਹਾ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ ਕਿ ਇਹ ਰਚਨਾਵਾਂ ਜਿਥੇ ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਦੇ ਗਿਆਨ ਵਿਚ ਵਾਧਾ ਕਰਣਗੀਆਂ, ਉਥੇ ਹੀ ਆਪਣੀ ਮਾਂ-ਬੋਲੀ ਪੰਜਾਬੀ ਪ੍ਰਤੀ ਪਿਆਰ ਅਤੇ ਮਾਣ ਦਾ ਭਾਵ ਵੀ ਜਗਾਉਣਗੀਆਂ। ਆਓ, ਅਸੀਂ ਸਾਰੇ ਮਿਲ ਕੇ ਆਪਣੀ ਮਾਂ ਬੋਲੀ ਦੀ ਮਹਾਨਤਾ ਨੂੰ ਅੱਗੇ ਵਧਾਈਏ ਅਤੇ ਇਸ ਦੀ ਮਿਠਾਸ ਨੂੰ ਆਉਣ ਵਾਲੀਆਂ ਪੀੜ੍ਹੀਆਂ ਤੱਕ ਪਹੁੰਚਾਈਏ।

ਧੰਨਵਾਦ

ਡਾ. ਤਰਵਿੰਦਰ ਕੌਰ

ਸਹਾਇਕ ਪ੍ਰੋਫੈਸਰ, ਪੰਜਾਬੀ ਵਿਭਾਗ

ਵਿਦਿਆਰਥੀ ਸੰਪਾਦਕ ਵੱਲੋਂ

ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗੋਬਿੰਦ ਸਿੰਘ ਕਾਲਜ ਆਫ ਕਾਮਰਸ ਦੀ ਸਾਲਾਨਾ ਪਤ੍ਰਿਕਾ 'ਅੰਮ੍ਰਿਤ' ਦੇ ਪੰਜਾਬੀ ਭਾਗ ਨੂੰ ਸੰਪਾਦਿਤ ਕਰਕੇ ਤੁਹਾਡੀ ਨਜ਼ਰ ਕਰਦਿਆਂ ਮੈਂ ਬਹੁਤ ਮਾਣ ਤੇ ਖੁਸ਼ੀ ਮਹਿਸੂਸ ਕਰ ਰਹੀ ਹਾਂ। ਵਿਦਿਆਰਥੀ ਸੰਪਾਦਕ ਦੇ ਤੌਰ 'ਤੇ ਇਹ ਜ਼ਿੰਮੇਵਾਰੀ ਸਿਰਫ ਪੰਨਿਆਂ ਨੂੰ ਸਵਾਰਨ ਜਾਂ ਅੱਖਰਾਂ ਦੀ ਸੁਧਾਈ ਤੱਕ ਮਹਿਦੂਦ ਨਹੀਂ ਸੀ, ਸਗੋਂ ਇਹ ਸਾਡੇ ਕਾਲਜ ਦੇ ਨੌਜਵਾਨ ਮਨਾਂ ਵਿੱਚ ਪਲ ਰਹੇ ਸਾਹਿਤਕ ਵਲਵਲਿਆਂ, ਵਿਚਾਰਧਾਰਕ ਸੂਝ ਅਤੇ ਅਹਿਸਾਸਾਂ ਦੇ ਵੇਗ ਨੂੰ ਇੱਕ ਸੰਤੁਲਿਤ ਪਰਵਾਜ਼ ਦੇਣ ਦਾ ਇੱਕ ਨਿਮਾਣਾ ਜਿਹਾ ਯਤਨ ਸੀ।

ਸਾਡਾ ਕਾਲਜ ਜਿੱਥੇ ਆਧੁਨਿਕ ਗਿਆਨ-ਵਿਗਿਆਨ ਦੇ ਖੇਤਰ ਵਿੱਚ ਨਵੇਂ ਕੀਰਤੀਮਾਨ ਸਥਾਪਿਤ ਕਰ ਰਿਹਾ ਹੈ, ਉੱਥੇ ਹੀ ਭਾਸ਼ਾਵਾਂ ਲਈ, ਆਪਣੀ ਮਾਂ-ਬੋਲੀ ਪੰਜਾਬੀ, ਅਤੇ ਅਮੀਰ ਵਿਰਸੇ ਦੇ ਗੌਰਵਮਈ ਅਕਸ ਨੂੰ ਵੀ ਪੂਰੀ ਸ਼ਿੱਦਤ ਨਾਲ ਅੱਗੇ ਵਧਾ ਰਿਹਾ ਹੈ। 'ਅੰਮ੍ਰਿਤ' ਦਾ ਇਹ ਪੰਜਾਬੀ ਭਾਗ ਇਸੇ ਸੱਭਿਆਚਾਰਕ ਅਤੇ ਸਾਹਿਤਕ ਵਚਨਬੱਧਤਾ ਦਾ ਜਿਉਂਦਾ-ਜਾਗਦਾ ਪ੍ਰਮਾਣ ਹੈ। ਇਸ ਵਾਰ ਦੇ ਅੰਕ ਵਿੱਚ ਸ਼ਾਮਲ ਰਚਨਾਵਾਂ ਸਿਰਫ ਸ਼ਬਦਾਂ ਦਾ ਸੰਗ੍ਰਹਿ ਨਹੀਂ ਹਨ, ਸਗੋਂ ਇਹ ਅਜੋਕੇ ਸਮਾਜਿਕ ਸਰੋਕਾਰਾਂ, ਮਾਨਵੀ ਰਿਸ਼ਤਿਆਂ ਦੀ ਸੰਵੇਦਨਸ਼ੀਲਤਾ ਅਤੇ ਪੰਜਾਬੀ ਕਾਵਿ-ਜਗਤ ਦੀ ਪਰੰਪਰਾ ਨਾਲ ਜੁੜੇ ਨਵੇਂ ਤਜਰਬਿਆਂ ਦੀ ਇੱਕ ਖੂਬਸੂਰਤ ਪੇਸ਼ਕਾਰੀ ਹੈ।

ਇਸ ਭਾਗ ਦੀ ਸੰਪਾਦਨਾ ਦੌਰਾਨ ਸ਼ਬਦਾਂ ਦੀ ਪ੍ਰਮਾਣਿਕਤਾ, ਭਾਸ਼ਾ ਦੀ ਸ਼ੁੱਧਤਾ ਅਤੇ ਵਿਚਾਰਾਂ ਦੀ ਮੌਲਿਕਤਾ ਨੂੰ ਬਰਕਰਾਰ ਰੱਖਣਾ ਇੱਕ ਵਡਮੁੱਲੀ ਚੁਣੌਤੀ ਸੀ। ਮੇਰੀ ਕੋਸ਼ਿਸ਼ ਰਹੀ ਹੈ ਕਿ ਹਰ ਲਿਖਤ ਪਾਠਕ ਦੇ ਚੇਤਿਆਂ ਵਿੱਚ ਲਹਿ ਜਾਵੇ ਅਤੇ ਉਸ ਨੂੰ ਆਪਣੀਆਂ ਜੜ੍ਹਾਂ ਨਾਲ ਜੋੜੇ। ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਦੇ ਸਾਹਿਤਕ ਉਤਸ਼ਾਹ ਅਤੇ ਸਾਡੇ ਸਤਿਕਾਰਯੋਗ ਅਧਿਆਪਕ ਸਾਹਿਬਾਨ ਦੀ ਯੋਗ ਅਗਵਾਈ ਸਦਕਾ ਹੀ ਅਸੀਂ ਇਸ ਸੰਪਾਦਕੀ ਕਾਰਜ ਨੂੰ ਇਸ ਦੇ ਸੁਹਜਾਤਮਕ ਮੁਕਾਮ ਤੱਕ ਪਹੁੰਚਾਉਣ ਵਿੱਚ ਸਫਲ ਹੋ ਸਕੇ ਹਾਂ।

ਮੈਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਸਾਰੇ ਕਲਮ ਦੇ ਮੁਸਾਫਿਰਾਂ (ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ) ਦੀ ਤਹਿ ਦਿਲੋਂ ਸ਼ੁਕਰਗੁਜ਼ਾਰ ਹਾਂ, ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਆਪਣੀਆਂ ਵਡਮੁੱਲੀਆਂ ਰਚਨਾਵਾਂ ਰਾਹੀਂ ਇਸ ਪਤ੍ਰਿਕਾ ਦੀ ਰੂਹ ਨੂੰ ਅਮੀਰ ਕੀਤਾ ਹੈ। ਉਮੀਦ ਹੈ ਕਿ 'ਅੰਮ੍ਰਿਤ' ਦੀਆਂ ਇਹ ਰਚਨਾਵਾਂ ਤੁਹਾਡੇ ਮਨਾਂ ਨੂੰ ਟੁੰਬਣਗੀਆਂ ਅਤੇ ਮਾਂ-ਬੋਲੀ ਦੀ ਮਹਿਕ ਨੂੰ ਤੁਹਾਡੇ ਸਾਹਾਂ ਵਿੱਚ ਘੋਲਣਗੀਆਂ। ਤੁਹਾਡੇ ਸਾਰਥਕ ਸੁਝਾਵਾਂ ਦਾ ਹਮੇਸ਼ਾ ਨਿੱਘਾ ਸਵਾਗਤ ਰਹੇਗਾ।

ਆਓ, ਸ਼ਬਦਾਂ ਦੇ ਇਸ ਅਸੀਮ ਸਫਰ ਦੇ ਹਮਸਫਰ ਬਣੀਏ!

ਅਸ਼ਪ੍ਰੀਤ ਕੌਰ ਥਰੇਜਾ
ਵਿਦਿਆਰਥੀ ਸੰਪਾਦਕ
ਪੰਜਾਬੀ ਵਿਭਾਗ

ਸਤਿਕਾਰਤ ਸ਼ਖਸੀਅਤ ਦੀ ਵਿਦਾਇਗੀ : ਨਵੇਂ ਰਾਹਨੁਮਾ ਦਾ ਸੁਆਗਤ

ਸੇਵਾਮੁਕਤ - ਪ੍ਰੋ. ਜਤਿੰਦਰ ਬੀਰ ਸਿੰਘ

ਸੁਆਗਤ - ਪ੍ਰੋ. ਕਵਲ ਗਿੱਲ

ਮਨੁੱਖ ਪਲ-ਪਲ ਜੀਅ ਕੇ ਜੀਵਨ ਵਿਚਲੀ ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਨੂੰ ਜੀਉਂਦਾ ਤੇ ਜੋੜਦਾ ਹੈ। ਇਹ ਜੋ ਜੁੜ ਕੇ ਯਾਦਾਂ ਤੇ ਸਿਮਰਤੀਆਂ ਦਾ ਰੂਪ ਧਾਰਦਾ ਹੈ, ਸਿਰਫ ਉਸ ਦੇ ਆਪਣੇ ਤਸੱਵਰ ਦਾ ਹਿੱਸਾ ਨਾ ਹੋ ਕੇ, ਉਸ ਦੇ ਆਲੇ-ਦੁਆਲੇ ਰਹਿਣ ਵਾਲੇ ਲੋਕਾਂ ਦੇ ਮਨਾਂ ਵਿਚ ਵੀ ਥਾਂ ਬਣਾਉਂਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਆਲੇ-ਦੁਆਲੇ ਦਾ ਦਾਇਰਾ ਸੀਮਿਤ ਹੋਵੇਗਾ ਜਾਂ ਵਿਸ਼ਾਲ, ਇਹ ਹਰ ਮਨੁੱਖ ਦੇ ਸਮਾਜਿਕ ਵਿਹਾਰ ਉੱਪਰ ਨਿਰਭਰ ਕਰਦਾ ਹੈ। ਇਹ ਵਿਹਾਰ ਹੀ ਮਨੁੱਖ ਨੂੰ ਆਮ ਤੋਂ ਖਾਸ ਸ਼ਖਸੀਅਤ ਬਣਾਉਣ ਵਿਚ ਅਹਿਮ ਰੋਲ ਅਦਾ

ਕਰਦਾ ਹੈ। ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗੋਬਿੰਦ ਸਿੰਘ ਕਾਲਜ ਆਫ ਕਾਮਰਸ ਇਸ ਪੱਖੋਂ ਖੁਸ਼ਕਿਸਮਤ ਕਿਹਾ ਜਾਵੇਗਾ ਕਿਉਂ ਜੋ ਇਸ ਨੂੰ ਇਕ ਐਸੇ ਸਰਪ੍ਰਸਤ ਅਧੀਨ ਲੰਮਾ ਸਮਾਂ ਗੁਜ਼ਾਰਨ ਦਾ ਮੌਕਾ ਮਿਲਿਆ। ਜਦੋਂ ਵੀ ਸਾਡੇ ਕਾਲਜ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗੋਬਿੰਦ ਸਿੰਘ ਕਾਲਜ ਆਫ ਕਾਮਰਸ ਦੇ ਵਿਕਾਸ ਦੀ ਗੱਲ ਹੋਵੇਗੀ, ਤਾਂ ਇਸ ਵਿਚ ਅਹਿਮ ਭੂਮਿਕਾ ਨਿਭਾਉਣ ਵਾਲੇ ਪ੍ਰੋ. ਡਾ. ਜਤਿੰਦਰ ਬੀਰ ਸਿੰਘ ਦੇ ਜ਼ਿਕਰ ਤੋਂ ਬਗੈਰ ਗੱਲ ਅਧੂਰੀ ਜਾਪੇਗੀ। ਅਰਥ-ਸ਼ਾਸਤਰ ਦੇ ਅਧਿਆਪਕ ਵਜੋਂ ਨੌਕਰੀ ਦਾ ਸਫ਼ਰ ਸ਼ੁਰੂ ਕਰ ਕੇ, ਬਤੌਰ ਪ੍ਰਿੰਸੀਪਲ ਸੇਵਾ-ਮੁਕਤ ਹੋਣ ਤੱਕ ਦਾ ਕਾਰਜਕਾਲ ਤਿੰਨ ਤੋਂ ਵੱਧ ਦਹਾਕਿਆਂ ਵਿਚ ਫੈਲਿਆ ਹੋਇਆ ਹੈ। ਅਧਿਆਪਨ ਵਿਚ ਕਾਰਜ-ਕੁਸ਼ਲਤਾ ਕਾਰਨ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਕਾਲਜ ਦੇ ਪ੍ਰਿੰਸੀਪਲ ਵਜੋਂ ਜ਼ਿੰਮੇਵਾਰੀ ਨਿਭਾਉਣ ਦਾ ਮੌਕਾ ਮਿਲਿਆ। ਆਪਣੀ ਲਿਆਕਤ, ਦੂਰ-ਦ੍ਰਿਸ਼ਟੀ, ਹੱਸਮੁਖ ਸੁਭਾਅ ਤੇ ਸਭ ਤੋਂ ਵੱਧ, ਸਾਰਿਆਂ ਨੂੰ ਨਾਲ ਲੈ ਕੇ ਤੁਰਨ ਦੀ ਇੱਛਾ ਨੇ ਸੰਸਥਾ ਦੇ ਬਹੁਪੱਖੀ ਵਿਕਾਸ ਵਿਚ ਅਹਿਮ ਭੂਮਿਕਾ ਨਿਭਾਈ। ਪ੍ਰੋ. ਜਤਿੰਦਰ ਬੀਰ ਸਿੰਘ ਦੀ ਸੁਯੋਗ ਅਗਵਾਈ ਹੇਠ ਕਾਲਜ ਦੇ ਸਰਬਪੱਖੀ ਵਿਕਾਸ ਅਧੀਨ ਜਿਥੇ ਕਾਲਜ ਦੀ ਬਿਲਡਿੰਗ, ਕੁਝੀਆਂ ਲਈ ਹਾਸਟਲ, ਆਡੀਟੋਰੀਅਮ, ਐਂਫੀਥੀਏਟਰ, ਸੈਮੀਨਾਰ ਹਾਲ, ਲੈਬ ਆਦਿ ਦੀ ਉਸਾਰੀ ਕੀਤੀ ਗਈ, ਉਥੇ ਹੀ ਅਕਾਦਮਿਕ ਅਤੇ ਸਭਿਆਚਾਰਕ ਗਤੀਵਿਧੀਆਂ ਰਾਹੀਂ ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਲਈ ਕਈ ਨਵੇਂ ਰਾਹ ਖੋਲ੍ਹੇ ਗਏ। ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਨੇ ਅਕਾਦਮਿਕ ਬੁਲੰਦੀਆਂ ਛੁਹੰਦਿਆਂ, ਵੱਡੇ ਅਹੁਦੇ ਹਾਸਿਲ ਕੀਤੇ ਅਤੇ ਨਾਲ ਹੀ ਗ਼ੈਰ-ਅਕਾਦਮਿਕ ਗਤੀਵਿਧੀਆਂ ਵਿਚ ਰਾਸ਼ਟਰੀ ਤੇ ਅੰਤਰ-ਰਾਸ਼ਟਰੀ ਪੱਧਰ 'ਤੇ ਵੱਖਰੀ ਪਛਾਣ ਸੁਨਿਸ਼ਚਿਤ ਕੀਤੀ। ਆਪ ਦੇ ਯਤਨਾਂ ਸਦਕਾ ਕਾਲਜ ਨੂੰ ਰਾਸ਼ਟਰੀ ਮੁਲਾਂਕਣ ਅਤੇ ਮਾਨਤਾ ਕਾਉਂਸਲ NAAC ਦੁਆਰਾ A++ ਗਰੇਡ ਨਾਲ ਨਿਵਾਜਿਆ ਗਿਆ ਅਤੇ ਇਹ ਸੰਸਥਾ, ਐਨ.ਆਈ.ਆਰ.ਐਫ (NIRF) ਦੀ ਰੈਂਕਿੰਗ ਅਨੁਸਾਰ 32ਵੇਂ ਸਥਾਨ ਉੱਪਰ ਕਾਬਜ਼ ਹੋਈ। ਕਾਲਜ ਦੇ ਮਿਆਰ ਨੂੰ ਇੰਨਾ ਉੱਚਾ ਚੁੱਕਣ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਜਦੋਂ ਪ੍ਰੋ. ਜਤਿੰਦਰ ਬੀਰ ਸਿੰਘ ਸੇਵਾਮੁਕਤ ਹੋਏ ਤਾਂ ਕਾਲਜ ਅੱਗੇ ਇਹ ਇਕ ਵੱਡਾ ਮਸਲਾ ਸੀ ਕਿ ਕਾਲਜ ਸੰਚਾਲਨ ਉਸੇ ਕੁਸ਼ਲਤਾ ਨਾਲ ਕੌਣ ਸੰਭਾਲ ਪਾਵੇਗਾ? ਇਸ ਸਵਾਲ ਦਾ ਜਵਾਬ ਕਾਲਜ ਦੇ ਹੀ ਕਾਮਰਸ ਵਿਭਾਗ ਦੇ ਪ੍ਰੋ. ਕਵਲ ਗਿੱਲ ਦੇ ਰੂਪ ਵਿਚ ਮਿਲਿਆ। ਪ੍ਰੋ. ਗਿੱਲ ਕਾਲਜ ਵਿਚ ਲਗਭਗ ਤਿੰਨ ਦਹਾਕਿਆਂ ਤੋਂ ਵੱਧ ਸਮੇਂ ਤੋਂ ਕਾਰਜਰਤ ਹਨ। ਆਪ ਪੀ.ਜੀ.ਡੀ.ਆਈ.ਐਮ. ਦੇ ਕੋਰਸ ਕੋਆਰਡੀਨੇਟਰ, ਅੰਦਰੂਨੀ ਗੁਣਵੱਤਾ ਨਿਰਧਾਰਨ ਸੈੱਲ (ਆਈ.ਕਿਊ.ਏ.ਸੀ.) ਦੇ ਡਾਇਰੈਕਟਰ, ਸਟਾਫ਼ ਕਾਉਂਸਲ ਦੇ ਸਕੱਤਰ, ਅਤੇ ਸੈਮੀਨਾਰ ਕਮੇਟੀ ਸਮੇਤ ਕਈ ਸੋਸਾਇਟੀਆਂ ਅਤੇ ਕਮੇਟੀਆਂ ਦੇ ਕਨਵੀਨਰ ਦੀ ਭੂਮਿਕਾ ਨਿਭਾ ਚੁੱਕੇ ਸਨ। ਸਾਨੂੰ ਆਸ ਹੈ ਕਿ ਪ੍ਰੋ. ਗਿੱਲ ਦੇ ਮਾਰਗਦਰਸ਼ਨ ਹੇਠ ਕਾਲਜ ਇਸੇ ਪ੍ਰਕਾਰ ਵਿਕਾਸ ਦੇ ਹੋਰ ਉੱਚੇ ਮਿਆਰਾਂ ਨੂੰ ਹਾਸਿਲ ਕਰੇਗਾ।

ਸ. ਭੁਪਿੰਦਰ ਪਾਲ ਸਿੰਘ

ਸਹਾਇਕ ਪ੍ਰੋਫੈਸਰ, ਪੰਜਾਬੀ ਵਿਭਾਗ

ਪ੍ਰੋ. ਮਨਜੀਤ ਕੌਰ—ਕਾਲਜ ਵਿਚ 38 ਸਾਲਾਂ ਦਾ ਸ਼ਾਨਦਾਰ ਸਫਰ

ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗੋਬਿੰਦ ਸਿੰਘ ਕਾਲਜ ਆਫ਼ ਕਾਮਰਸ ਦਾ ਪੰਜਾਬੀ ਵਿਭਾਗ ਇਸ ਪੱਖੋਂ ਖੁਸ਼ਕਿਸਮਤ ਹੈ ਕਿ ਇਸ ਵਿਚ ਅਜਿਹੇ ਅਧਿਆਪਕਾਂ ਦਾ ਯੋਗਦਾਨ ਰਿਹਾ ਜੋ ਭਾਸ਼ਾ ਦੇ ਭਾਵ ਅਤੇ ਇਸ ਦੀ ਸੁਰੰਧ ਨੂੰ ਮਹਿਸੂਸ ਵੀ ਕਰਦੇ ਰਹੇ ਤੇ ਨਾਲ ਹੀ ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਵਿਚ ਵੀ ਇਹ ਮਹਿਕ ਵੰਡਦੇ ਰਹੇ। ਪ੍ਰੋ. ਮਨਜੀਤ ਕੌਰ ਅਜਿਹੀ ਹੀ ਸ਼ਖ਼ਸੀਅਤ ਹਨ ਜੋ ਲਗਭਗ 38 ਸਾਲ ਦੀ ਅਣਥੱਕ ਮਿਹਨਤ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਪੰਜਾਬੀ ਵਿਭਾਗ ਤੋਂ ਬਤੌਰ ਪ੍ਰੋਫੈਸਰ ਸੇਵਾਮੁਕਤ ਹੋਏ। ਆਪਣੇ ਸੇਵਾ ਕਾਲ ਦੌਰਾਨ ਆਪ ਨੇ ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਨੂੰ ਪੰਜਾਬੀ ਭਾਸ਼ਾ, ਸਾਹਿਤ ਤੇ ਸਭਿਆਚਾਰ ਦੇ ਨਾਲ ਜੋੜ ਕੇ, ਆਦਰਸ਼ਕ ਜੀਵਨ ਜੀਉਣ ਦਾ ਰਾਹ ਦਿਖਾਇਆ। ਪ੍ਰੋ. ਮਨਜੀਤ ਨੇ ਆਪਣੇ

ਕਾਰਜ-ਕਾਲ ਦੌਰਾਨ ਕਈ ਰਾਸ਼ਟਰੀ-ਅੰਤਰਰਾਸ਼ਟਰੀ ਕਾਨਫਰੰਸਾਂ ਅਤੇ ਸੈਮੀਨਾਰਾਂ ਵਿਚ ਹਿੱਸਾ ਲਿਆ ਅਤੇ ਲਿਖਣ-ਪੜ੍ਹਨ ਤੇ ਖੋਜ-ਕਾਰਜ ਵਿਚ ਆਪਣੇ ਵੱਖਰੇ ਹਸਤਾਖਰ ਕਾਇਮ ਕੀਤੇ। ਮਿੱਠੇ ਸੁਭਾਅ ਅਤੇ ਨਿੱਘੀ ਸ਼ਖ਼ਸੀਅਤ ਸਦਕਾ ਸਾਥੀ ਅਧਿਆਪਕਾਂ ਅਤੇ ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਦੇ ਦਿਲਾਂ ਵਿਚ ਆਪ ਲਈ ਡੂੰਘਾ ਸਤਿਕਾਰ ਤੇ ਪਿਆਰ ਹੈ। ਸਾਡੀ ਦੁਆ ਹੈ ਕਿ ਆਪ ਸਦਾ ਹੀ ਹੱਸਦੇ-ਵੱਸਦੇ ਤੇ ਤੰਦਰੁਸਤ ਰਹੋ ਅਤੇ ਨਾਲ ਹੀ ਅਕਾਦਮਿਕ ਗਤੀਵਿਧੀਆਂ ਵਿਚ ਪਹਿਲਾਂ ਵਾਂਗ ਸਰਗਰਮ ਰਹੋ।

ਸ. ਭੁਪਿੰਦਰ ਪਾਲ ਸਿੰਘ

ਸਹਾਇਕ ਪ੍ਰੋਫੈਸਰ, ਪੰਜਾਬੀ ਵਿਭਾਗ

ਦਾਸਤਾਨ-ਏ-ਵਿਰਾਸਤ

ਅੱਜ ਚਲੀ ਏ ਗੱਲ ਵਿਰਾਸਤ ਦੀ,
ਮੈਂ ਤੁਹਾਨੂੰ ਦਾਸਤਾਨ ਓਹਦੀ ਸੁਣਾ ਦੇਵਾਂ।
ਇਹ ਜਿਹੜੀ ਸਿਰਾਂ 'ਤੇ ਸਜਾਈ ਜਾ ਰਹੀ ਏ,
ਉਸ ਪੱਗ ਨਾਲ ਜਾਣੂ ਕਰਾ ਦੇਵਾਂ।

ਏ ਪੱਗ ਇਕ ਮਾਤਰ ਕੱਪੜਾ ਨਹੀਂ,
ਮੈਂ ਤੁਹਾਨੂੰ ਦੱਸਾ, ਇਹ ਹਿੰਦ ਦੀ ਚਾਦਰ ਏ।
ਇਹਨੂੰ ਜੋ ਵੀ ਸਜਾਂਦਾ ਸਿਰ ਉੱਤੇ,
ਉਸਨੂੰ ਮਿਲਿਆ ਹਮੇਸ਼ਾ ਆਦਰ ਏ।

ਇਹਦੀ ਅਣਖ ਬੜੀ ਹੈ ਖਾਸ ਜਿਹੀ,
ਇਹ ਮਿਲਦੀ ਨਹੀਂ ਬਜ਼ਾਰ ਵਿਚੋਂ।
ਕਦੇ ਜਾਇਉ ਤੁਸੀਂ ਸਰਹਿੰਦ ਪਾਸੇ,
ਓਥੇ ਮਿਲਜੂ ਅਣਖ ਦੀਵਾਰ ਵਿਚੋਂ।

ਇਹਦੀ ਅਣਖ ਬਚਾਉਣ ਖਾਤਿਰ ਹੀ,
ਲਾ ਸਾਰਾ ਉਹ ਪਰਿਵਾਰ ਗਿਆ।

ਪੰਨ ਜਿਗਰਾ ਕਲਗੀਆਂ ਵਾਲੇ ਦਾ,
ਪੁੱਤ ਚਾਰ ਧਰਮ ਤੋਂ ਵਾਰ ਗਿਆ।

ਇਹ ਪੱਗ ਬੜੀ ਅਨੋਖੀ ਜਿਹੀ,
ਇਹਦੇ ਰਾਖੇ ਵੀ ਕਰਾਮਾਤੀ ਹੋਏ।
ਸਿੰਘ ਨਲੂਏ ਵਰਗੇ ਸ਼ੇਰ ਹੋਏ,
ਕੁਝ ਅਨੋਖੇ ਅਮਰ ਸ਼ਹੀਦ ਹੋਏ।

ਇਹਦੀ ਟੌਰ ਹੈ ਉੱਚੇ ਹਾਥੀ ਜਿਹੀ,
ਤੇ ਘੂਰ ਵੈਰੀ ਲਈ ਇਸ਼ਾਰਾ ਏ।
ਇਸ ਤਾਜ 'ਤੇ ਐਨੀ ਬਖ਼ਸ਼ਿਸ਼ਾਂ ਨੇ,
ਇਹ ਬਣਦੀ ਹਰ ਇਕ ਦਾ ਸਹਾਰਾ ਏ।

ਇਸ ਪੱਗ ਦੀ ਸ਼ਾਨ ਕਮਾਲ ਜਿਹੀ,
ਇਹ ਦੂਰੋਂ ਦਿੱਸੇ ਭੀੜ ਵਿਚੋਂ।
ਓਹ ਤੂੰ ਲਾਹ ਦੇ ਟੋਪੀ ਤੇ ਬੰਨ ਏਨੂੰ,
ਤੇ ਬਣ ਜਾ ਅਨੋਖਾ ਭੀੜ ਵਿਚੋਂ।

ਖੈਰ, ਅੱਜ ਚਲੀ ਸੀ ਗੱਲ ਵਿਰਾਸਤ ਦੀ,
ਤੇ ਮੈਂ ਤੁਹਾਨੂੰ ਦਾਸਤਾਨ ਓਹਦੀ ਸੁਣਾ ਰਹੀ ਸੀ।
ਵਿਰਾਸਤ ਵਿੱਚ ਮਿਲੇ ਤਾਜ ਨਾਲ,
ਜਾਣੂ ਤੁਹਾਨੂੰ ਕਰਾ ਰਹੀ ਸੀ।

ਅਸ਼ਪ੍ਰੀਤ ਕੌਰ (ਸਾਹਿਬਾ)

ਬੀ.ਏ. ਪੰਜਾਬੀ (ਵਿਸ਼ੇਸ਼), ਚੌਥਾ ਵਰ੍ਹਾ

ਵਿਦਿਆਰਥੀ ਦੇ ਨਾਂ ਇਕ ਖ਼ਤ

ਮਾਨਵੀ ਜੀਵਨ ਦੀ ਸਭ ਤੋਂ ਖੂਬਸੂਰਤ ਚੀਜ਼ ਇਸਦਾ ਹਰ ਵੇਲੇ ਨਵਿਆਉਂਦੇ ਰਹਿਣਾ ਹੈ। ਪਰ ਇਹ ਕੋਈ ਕਿਰਿਆਵੀ ਜਾਂ ਸਿਧਾਂਤਕ ਤੱਥ ਨਹੀਂ। ਜੀਵਨ ਦੀ ਸਹਿਜ ਤੌਰ ਇਹ ਨਿਰੰਤਰ ਜੁਸਤਜੂ ਹੈ। ਅਣਕਹੇ ਨੂੰ ਕਹਿਣਾ, ਅਣਦੇਖੇ ਨੂੰ ਦੇਖਣਾ, ਅਣਲਿਖੇ ਨੂੰ ਲਿਖਣਾ, ਤੇ ਅਗਿਆਤ ਨੂੰ ਜਾਣਨ ਦੀ ਜੁਸਤਜੂ ਵਾਲੀ ਸਹਿਜ ਤੌਰ। ਇਹੀ ਤੌਰ ਇਸਨੂੰ ਨਵਿਆਉਂਦੇ ਰਹਿਣ ਦਾ ਰਾਜ਼ ਬਖਸ਼ਦੀ ਹੈ। ਮਨੁੱਖੀ ਭਾਸ਼ਾ, ਮਨੁੱਖੀ ਕਲਾ, ਮਨੁੱਖੀ ਵਸੇਬਾ ਹਰ ਵੇਲੇ ਖੁਦ ਨੂੰ ਨਵਿਆਉਂਦੇ ਰਹਿੰਦੇ ਹਨ। ਇਸ ਲਈ ਹਰੇਕ ਕਾਲ ਦੇ, ਹਰੇਕ ਕਾਲ ਅੰਦਰਲੇ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਸਮੇਂ ਦੇ, ਹਰੇਕ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਸਮੇਂ 'ਤੇ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਸਮੂਹਾਂ ਦੇ ਅਨੁਭਵੀ ਮੰਡਲ ਆਪੋ ਵਿਚ ਵਖਰਿਆਉਂਦੇ ਹਨ ਅਤੇ ਇਹਨਾਂ ਦੀ ਭਾਸ਼ਾਈ, ਕਲਾਤਮਕ ਤੇ ਸਹਿਜ ਜੀਵਨ ਤੌਰ ਵਿਚ ਨਵੀਨਤਾ ਆਉਂਦੀ ਹੈ।

ਮਨੁੱਖ ਭਾਸ਼ਾ ਰਾਹੀਂ ਸੋਚਦਾ ਹੈ ਤੇ ਹਰੇਕ ਜੀਵਨ ਧੜਕਣ ਨੂੰ ਭਾਸ਼ਾ ਰਾਹੀਂ ਹੀ ਸਾਕਾਰ ਕਰਦਾ ਹੈ। ਸੰਗੀਤ, ਚਿਤਰਕਲਾ, ਧਰਮ, ਵਿਗਿਆਨ ਸਮੇਤ ਤਮਾਮ ਕਲਾਵਾਂ ਅਤੇ ਅਨੁਸ਼ਾਸਨ ਭਾਸ਼ਾ ਰਾਹੀਂ ਭਾਵ ਅਤੇ ਵਿਚਾਰ ਸੰਸਾਰ ਸਿਰਜਦੇ ਹਨ। ਨਿਰੋਲ ਭਾਸ਼ਾ ਸੰਸਾਰ ਬਾਲ-ਮਾਸੂਮੀ ਦੀ ਹੈਰਤ ਨੂੰ ਆਪਣੇ ਸਮਾਜਕ ਪ੍ਰਬੰਧ ਵਿਚ ਢਾਲਦਾ ਹੈ। ਸਭ ਵਿਲੱਖਣਤਾਵਾਂ ਇਕਸਾਰ ਜਾਪਣ ਲੱਗਦੀਆਂ ਹਨ। ਹੈਰਤ ਤੋਂ ਸੱਖਣੀ ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਬੋਝਲ ਹੋਣ ਲੱਗਦੀ ਹੈ। ਕੇਵਲ ਪਾਗਲਪਣ, ਫਕੀਰੀ, ਕੁਦਰਤ ਤੇ ਗ਼ੈਬ ਦੇ ਮੰਡਲ ਹੀ ਆਮ ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਤੋਂ ਜ਼ਰਾ ਵੱਖਰੇ ਨਜ਼ਰ ਆਉਂਦੇ ਹਨ। ਭਾਸ਼ਾ ਪਥਰਾਈ ਤੇ ਥੱਕੀ ਹੋਈ ਕਿਸੇ ਅਕੇਵੇਂ ਵੱਲ ਵਧਦੀ ਹੈ। ਇਸ ਅਕੇਵੇਂ ਵਿਚੋਂ ਇਕ ਜੁਸਤਜੂ ਜਨਮ ਲੈ ਸਕਦੀ ਹੈ। ਆਪਾ ਵਟਾਉਣ ਦੀ ਜੁਸਤਜੂ। ਆਦਮੀ ਪੱਥਰ, ਪਰਬਤ, ਪਹਾੜ, ਪੰਛੀ, ਝੀਲਾਂ, ਨਦੀਆਂ, ਦਰਿਆ, ਅਸਮਾਨ, ਪੱਤੇ, ਧੂੜ-ਮਿੱਟੀ ਨਾਲ ਆਪਾ ਵਟਾਉਣਾ ਲੋਚਦਾ ਹੈ। ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਸੁਪਨਾ ਲੱਗਦੀ ਹੈ ਤੇ ਸੁਪਨਾ ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਨੂੰ ਨਵਿਆਉਂਦੇ ਰਹਿਣ ਦਾ ਸਾਧਨ। ਕਲਾ ਜਨਮ ਲੈਂਦੀ ਹੈ। ਭਾਸ਼ਾ ਅਬੋਲ ਦੇ ਰਾਹੀਂ ਜਨਮ ਲੈਣ ਲੱਗਦੀ ਹੈ। ਨਿਤ, ਸੰਗੀਤ, ਚਿਤਰਕਲਾ, ਸ਼ਿਲਪਕਾਰੀ ਵਰਗੀਆਂ ਅਬੋਲ ਕਲਾਵਾਂ ਰਾਹੀਂ ਮਨੁੱਖੀ ਆਪਾ ਉਮੂਲ-ਉਮੂਲ ਪੈਂਦਾ ਹੈ ਤੇ ਖੁਦ ਨੂੰ ਨਵੇਂ ਅਰਥ ਦੇਣ ਦੇ ਯਤਨ ਵਿਚ ਲੱਗ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਇਹਨਾਂ ਕਲਾਵਾਂ ਦੇ ਅਰਥ ਬੇਸ਼ੱਕ ਸਿੱਥਲ ਤੇ ਪਥਰਾਈ ਹੋਈ ਭਾਸ਼ਾ ਰਾਹੀਂ ਖੁਲ੍ਹਦੇ ਹਨ ਪਰ ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਪਾਸਾਰ ਨਵਿਆਏ ਜਾਂਦੇ ਹਨ। ਉਹ ਸੁਪਨ ਤੇ ਹਕੀਕਤ ਦੇ ਦਰਮਿਆਨ ਦਾ ਰਾਹ ਤਲਾਸ਼ਦੇ ਹਨ। ਸੱਚ ਨੂੰ ਜੀਉਣ ਅਤੇ ਨਕਾਰਨ ਦਾ ਇਕਸਾਰ ਯਤਨ।

ਸਾਹਿਤ ਮਨੁੱਖੀ ਸਿਰਜਣਾ ਦਾ ਸਭ ਤੋਂ ਉੱਚਾ ਅਤੇ ਵਿਆਪਕ ਸੰਸਾਰ ਹੈ। ਇਕੋ ਵੇਲੇ ਬੋਲ ਨੂੰ ਅਬੋਲ ਅਤੇ ਅਬੋਲ ਨੂੰ ਬੋਲ ਵਿਚ ਧੋਰਨ ਦਾ ਵਾਹਕ। ਸੱਚ ਨੂੰ ਨਕਾਰਨ ਤੇ ਸੁਪਨੇ ਵਿਚ ਵਟਾਉਣ ਅਤੇ ਸੁਪਨੇ ਨੂੰ ਹਕੀਕਤ ਦੇ ਨਵੇਂ ਮਾਅਨੇ ਵਿਚ ਢਾਲਣ ਦਾ ਸਾਧਨ। ਸਾਹਿਤ ਸਿਰਜਣਾ ਦੇ ਸਭ ਤੋਂ ਵੱਡੇ ਕੇਂਦਰ ਰੱਬ, ਕੁਦਰਤ ਅਤੇ ਮਾਨਵ ਹਨ। ਪ੍ਰੇਮ, ਪਵਿੱਤਰਤਾ, ਕ੍ਰੋਧ, ਜੰਗ, ਦਇਆ ਇਸਦੇ ਵਿਆਪਕ ਵਿਸ਼ੇ ਹਨ। ਪਰ ਇਸ ਅੰਦਰਲੇ ਸੰਸਾਰ ਵਿਚ ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਦੀ ਹਰੇਕ ਤਲਾਸ਼ ਹਕੀਕਤ ਸ਼ਾਮਲ ਰਹਿੰਦੀ ਹੈ। ਮਹੀਨ ਤੋਂ ਮਹੀਨ ਮਨੁੱਖੀ ਹਰਕਤ ਅਤੇ ਤਣਾਅ ਇਸ ਵਿਚ ਸ਼ਾਮਲ ਰਹਿੰਦੇ ਹਨ। ਸਾਰੀ ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਇਕੋ ਸਾਹੇ ਧੜਕਦੀ ਨਜ਼ਰ ਆਉਂਦੀ ਹੈ। ਇੰਝ ਇਸ ਅੰਦਰ ਇਕ

ਹਕੀਕਤ ਟੁੱਟਦੀ ਅਤੇ ਇਕ ਬਣਦੀ ਰਹਿੰਦੀ ਹੈ। ਹਕੀਕਤ ਬਹੁ-ਅਰਥੀ ਹੋਣ ਲੱਗਦੀ ਹੈ।

ਸਾਹਿਤਕਾਰ ਦੀ ਮੌਲਿਕਤਾ ਉਸ ਦੀ ਰਚਨਾਵੀ ਹਕੀਕਤ ਦੇ ਵਿਆਪਕ ਹੋਣ ਵਿਚ ਪਈ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਜਿੰਨਾ ਇਕਹਿਰਾ ਰਚਨਾਕਾਰ ਦਾ ਭਾਸ਼ਾਈ ਸੰਸਾਰ ਹੋਏਗਾ, ਉਸਦੇ ਅਰਥ ਵੀ ਉਨੇ ਹੀ ਸਿੱਥਲ ਤੇ ਪਥਰਾਏ ਹੋਣਗੇ ਅਤੇ ਸੱਚ-ਝੂਠ, ਜ਼ਾਹਰ-ਬਾਤਨ, ਪੁੰਨ-ਪਾਪ ਦਾ ਟਕਰਾਅ ਬਣਿਆ ਰਹੇਗਾ। ਜਦਕਿ ਜਿੰਨਾ ਹੈਰਤ ਨਾਲ ਸਿੱਜਿਆ ਅਤੇ ਤਲਾਸ਼ਮਈ ਉਸਦਾ ਭਾਸ਼ਾਈ ਆਪਾ ਹੋਏਗਾ, ਓਨਾ ਹੀ ਵਿਆਪਕ ਅਤੇ ਹਕੀਕਤ ਦੇ ਬਹੁ-ਅਰਥ ਸਾਂਭੀ ਬੈਠਾ ਉਸਦਾ ਸਾਹਿਤਕ ਆਪਾ ਹੋਵੇਗਾ। ਇਸਦੀ ਰਚਨਾ ਵੀ ਓਨੀ ਹੀ ਮਹਾਨ ਅਤੇ ਵਿਆਪਕ ਹੋਵੇਗੀ। ਜਿਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੀ ਪੜ੍ਹਤ ਕਿਸੇ ਵਿਅਕਤੀ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਜਾਂ ਵਿਦਿਆਰਥੀ ਦੀ ਹੋਵੇਗੀ, ਓਵੇਂ ਦੀ ਤਲਾਸ਼ ਹੀ ਉਸਦੀ ਆਪਣੀ ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਤੋਂ ਹੋਵੇਗੀ। ਇਸੇ ਲਈ ਸਿਰਜਣਾ ਤੇ ਸਾਹਿਤ ਦੇ ਵਿਦਿਆਰਥੀ ਨੂੰ ਧੜਕਦੀ ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਦੇ ਆਰ-ਪਾਰ ਦੇਖਣਾ ਲਾਜ਼ਮ ਹੈ, ਜਦਕਿ ਤਕਨੀਕੀ ਵਿਸ਼ੇ ਸਮੇਂ-ਸਥਾਨ ਤੇ ਸਾਮਿਅਕ ਜ਼ਰੂਰਤ ਦੇ ਮੁਹਤਾਜ ਰਹਿੰਦੇ ਹਨ।

ਵਿਦਿਆਰਥੀ ਜੀਵਨ ਹੈਰਤ, ਜੁਸਤਜੂ ਅਤੇ ਸਹਿਜ-ਸਬਰ ਦਾ ਮੁਜੱਸਮਾ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਓਹ ਹਰੇਕ ਘੜੀ 'ਤੇ ਮੌਤ ਸਹਿੰਦਾ ਹੈ। ਆਪਣੇ ਇਕ ਆਪੇ ਦੇ ਮਰਨ ਅਤੇ ਨਵੇਂ ਆਪੇ ਦੇ ਜਨਮ ਲੈਣ ਦੀ ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਜੀਉਂਦਾ ਹੈ। ਉਹ ਬਾਰ-ਬਾਰ ਟੁੱਟਦਾ ਅਤੇ ਬਾਰ-ਬਾਰ ਜੁੜਦਾ ਹੈ। ਕਦੇ ਉਸਨੂੰ ਆਪਣਾ ਪਰਿਵਾਰਕ ਆਪਾ ਜੂਠਾ ਲੱਗਦਾ ਹੈ, ਕਦੇ ਸਮਾਜਕ, ਕਦੇ ਧਾਰਮਕ, ਕਦੇ ਦੇਹਿਕ, ਕਦੇ ਬੌਧਿਕ ਅਤੇ ਕਦੇ ਆਪਣਾ ਸੁਪਨਮਈ ਆਪਾ। ਉਹ ਹਕੀਕਤ ਤਲਾਸ਼ਦਾ ਅਤੇ ਖੁਦ ਨੂੰ ਨਵੇਂ ਅਰਥ ਦੇਣ ਦੇ ਯਤਨਾਂ ਵਿਚ ਕੁਝ ਨਾ ਕੁਝ ਸਿਰਜਦਾ ਅਤੇ ਸਿੱਖਦਾ ਰਹਿੰਦਾ ਹੈ। ਇਸੇ ਲਈ ਭਾਰਤੀ ਪ੍ਰੰਪਰਾ ਵਿਚ ਵਿਦਿਆਰਥੀ ਨੂੰ ਸਿੱਖਿਆਰਥੀ, ਸਿੱਖ ਅਤੇ ਸ਼ਿਸ਼ ਕਿਹਾ ਗਿਆ ਹੈ।

ਸਿੱਖਣ ਦਾ ਸੰਬੰਧ ਸਾਡੀ ਬੌਧਿਕਤਾ ਨਾਲ ਹੈ, ਮਨ ਨਾਲ ਹੈ ਅਤੇ ਆਪੇ ਦੀ ਮੌਤ ਨਾਲ ਹੈ। ਇਸੇ ਲਈ ਧਾਰਮਕ ਲਿਖਤਾਂ ਵਿਚ ਆਪੇ ਨੂੰ ਮਾਰਨਾ ਜ਼ਰੂਰੀ ਮੰਨਿਆ ਗਿਆ ਹੈ। ਸਾਹਿਤ ਦਾ ਸਿੱਖਿਆਰਥੀ ਕੀ ਸਿੱਖੇ? ਕੋਈ ਸਿਧਾਂਤ ਨਹੀਂ ਹੈ, ਕੇਵਲ ਭਾਸ਼ਾ ਹੈ, ਆਪਾ ਸ਼ੰਕਾ ਹੈ ਅਤੇ ਇਕ ਘਾਟ ਦਾ ਅਹਿਸਾਸ। ਕੁਝ ਨਵਾਂ ਪਾ ਲੈਣ ਦੀ ਘਾਟ। ਪਰ ਇਸ ਵਿਚ ਧਰਮ, ਸਮਾਜ, ਪਰਿਵਾਰ ਸਭ ਵਰਜਨਾਵਾਂ ਨਾਲ ਭਰੇ ਲੱਗਦੇ ਹਨ, ਸੁਪਨ ਸੰਸਾਰ ਦੇ ਰਾਹ ਵਿਚ ਰੋੜਾ। ਜਦਕਿ ਹਕੀਕਤ ਤਾਂ ਪਹਿਲਾਂ ਹੀ ਅਕੇਵੇਂ ਅਤੇ ਸਿੱਥਲ ਸੱਚ ਨਾਲ ਪਥਰਾਈ ਜਾ ਚੁੱਕੀ ਹੈ ਅਤੇ ਜੇ ਸੱਚ ਜਾਣਿਆ ਜਾ ਚੁੱਕਾ ਹੈ ਤਾਂ ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਦਾ ਕੋਈ ਮਾਅਨਾ ਨਹੀਂ ਬਚਦਾ। ਇਸ ਲਈ ਸਾਹਿਤ ਦਾ ਵਿਦਿਆਰਥੀ ਨਾ ਤਾਂ ਸੱਚਾਂ ਨੂੰ ਨਕਾਰਦਾ ਹੈ ਨਾ ਹੀ ਸਵਿਕਾਰਦਾ। ਉਹ ਤਮਾਮ ਸੱਚਾਂ ਦਾ ਕੋਲਾਜ਼ ਸਿਰਜਦਾ ਹੈ ਤੇ ਹਕੀਕਤ ਨਵੇਂ ਅਰਥ ਦੇਣ ਲੱਗਦੀ ਹੈ। ਇਥੇ ਕੋਈ ਬਾਹਰੀ ਸੱਚ ਨਹੀਂ ਆਣ ਪਹੁੰਚਦਾ, ਸਗੋਂ ਵਸਤੂਗਤ ਸਥੂਲਤਾ ਹੋਰਤ ਦੇ ਮੰਡਲ ਵਿਚ ਪ੍ਰਵੇਸ਼ ਕਰਦੀ ਹੈ ਤੇ ਚੀਜ਼ਾਂ ਨੂੰ ਦੇਖਣ ਦਾ ਨਵਾਂ ਨਜ਼ਰੀਆ ਪੈਦਾ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਮੁੜ ਤੌਰ ਤੁਰਨ ਲੱਗਦੀ ਹੈ, ਰੁਮਕਣ ਲੱਗਦੀ ਹੈ, ਵਹਿਣ ਲੱਗਦੀ ਹੈ ਤੇ ਆਪ ਦੱਸੇ ਗਏ ਸੱਚਾਂ ਤੋਂ ਪਰ੍ਹੇ ਰਹਿ

ਮੁੜ-ਮੁੜ ਖੁਦ ਨੂੰ ਜਾਣਦੇ ਰਹਿਣ ਅਤੇ ਨਵਿਆਉਂਦੇ ਰਹਿਣ ਵਿਚ ਲੱਗਾ ਰਹਿੰਦਾ ਹੈ।

ਇਸ ਲਈ ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਦੇ ਜੀਵੰਤ ਸੱਚ ਨੂੰ ਤਲਾਸ਼ਣਾ ਸਾਹਿਤ ਦੇ ਵਿਦਿਆਰਥੀ ਦਾ ਚੱਕ ਹੈ, ਜਿਸ 'ਤੇ ਜੀਵਨ ਤੌਰ ਨਿਰੰਤਰ ਲਰਜਦੀ ਹੈ। ਦਿਨ ਰਾਤ ਇਸ 'ਤੇ ਤਮਾਮ ਸੱਚ, ਵਰਜਨਾਵਾਂ, ਪਛਾਣਾਂ, ਇਛਾਵਾਂ, ਦਵੰਦ, ਤਣਾਅ ਅਤੇ ਭਾਸ਼ਾਈ ਸਿੱਥਲਤਾਵਾਂ ਰਿੜਦੀਆਂ, ਪਿਸਦੀਆਂ ਅਤੇ ਨਵਾਂ-ਨਵਾਂ ਰੂਪ ਲੈਂਦੀਆਂ ਰਹਿੰਦੀਆਂ ਹਨ। ਹਕੀਕਤ ਬਹੁ-ਸੂਰੀ ਅਤੇ ਬਹੁ-ਰੂਪੀ ਹੋ ਹੋ ਨਜ਼ਰ ਆਉਂਦੀ ਹੈ। ਇਹ ਨਜ਼ਰ ਹੀ ਮਾਨਵੀ ਕੋਮਲਤਾ, ਹੋਰਤ, ਸਿਦਕ, ਸਬਰ ਅਤੇ ਸਹਿਜ ਨੂੰ ਬਚਾਅ ਸਕਦੀ ਹੈ। ਵਿਦਿਆਰਥੀ ਜੀਵਨ ਵਿਚ ਅਜਿਹੀ ਸਹਿਜ ਅਤੇ ਹੋਰਤ ਬੇਹੱਦ ਲੋੜੀਂਦੀ ਹੈ। ਪਰ ਇਸਦੀ ਪ੍ਰਾਪਤੀ ਦਾ ਇਕੋ-ਇਕ ਸਾਧਨ ਹੈ, ਧਰਤੀ ਦਾ ਜ਼ਿਆਦਾ ਤੋਂ ਜ਼ਿਆਦਾ ਸਾਹਿਤ ਪੜਨਾ।

ਹਰਕਮਲਪ੍ਰੀਤ ਸਿੰਘ
ਸਹਾਇਕ ਪ੍ਰੋਫੈਸਰ
ਪੰਜਾਬੀ ਵਿਭਾਗ

ਮਾਂ ਬੋਲੀ ਜੇ ਭੁੱਲ ਜਾਉਗੇ, ਕੱਖਾਂ ਵਾਂਗੂ ਰੁਲ ਜਾਉਗੇ (ਮਾਂ ਬੋਲੀ ਦੀ ਮਹੱਤਤਾ ਨਾਲ ਸੰਬੰਧਿਤ ਦੰਤ ਕਥਾ)

ਇਹ ਗੱਲ ਰੂਸ ਦੇ ਇੱਕ ਪਿਛੜੇ ਤੇ ਗਰੀਬ ਇਲਾਕੇ ਦੀ ਹੈ। ਜਿੱਥੇ ਪੁਰਾਣੇ ਗੀਤੀ ਰਿਵਾਜਾਂ ਨੂੰ ਬਹੁਤ ਸਿਦਕ ਨਾਲ ਮੰਨਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ, ਜਿਸ ਵਿੱਚੋਂ ਇੱਕ ਸੀ ਕਿ ਘਰ ਦੇ ਮਰਦ ਦੇ ਮਰ ਜਾਣ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਔਰਤ ਘੁੰਡ ਕੱਢ ਲਿਆ ਕਰਦੀ ਸੀ।

ਰੁਜ਼ਗਾਰ ਦੀ ਘਾਟ ਹੋਣ ਕਰਕੇ ਉੱਥੋਂ ਦੇ ਲੋਕ ਪਰਵਾਸ ਕਰਦੇ ਸਨ।

ਸੋਫੀਆ ਦਾ ਮੁੰਡਾ ਐਲੈਕਸ ਰੁਜ਼ਗਾਰ ਦੀ ਭਾਲ ਵਿੱਚ ਜਰਮਨੀ ਵੱਲ ਨੂੰ ਤੁਰ ਪਿਆ, ਸ਼ੁਰੂ ਵਿੱਚ ਤਾਂ ਮਾਂ ਪੁੱਤਰ ਦੀ ਚਿੱਠੀਆਂ ਵਿਚ ਗੱਲਬਾਤ ਹੁੰਦੀ। ਐਲੈਕਸ ਸਭ ਦੱਸਦਾ ਸੀ ਪਰੰਤੂ ਇੱਕ ਸਮੇਂ 'ਤੇ ਆ ਕੇ ਚਿੱਠੀਆਂ ਆਉਣੀਆਂ ਬੰਦ ਹੋ ਗਈਆਂ।

ਸੋਫੀਆ ਕਾਫੀ ਪਰੇਸ਼ਾਨ ਰਹਿੰਦੀ ਸੀ। ਕਈ ਸਾਲਾਂ ਬਾਅਦ ਇਕ ਦਿਨ ਐਲੈਕਸ ਦਾ ਦੋਸਤ ਸੈਮ ਕਸਬੇ ਵਾਪਸ ਆਇਆ ਤੇ ਸੋਫੀਆ ਨੂੰ ਵੀ ਮਿਲਿਆ।

ਸੋਫੀਆ ਨੇ ਉਸ ਤੋਂ ਐਲੈਕਸ ਦਾ ਹਾਲ ਚਾਲ ਪੁੱਛਿਆ, “ਮੇਰਾ ਪੁੱਤਰ ਕਿਵੇਂ ਹੈ?”

“ਕੀ ਉਹ ਖੁਸ਼ ਹੈ?”

ਸੈਮ ਨੇ ਸੋਫੀਆ ਨੂੰ ਸਾਰੀਆਂ ਗੱਲਾਂ ਦਾ ਜਵਾਬ ਦਿੰਦਿਆ ਕਿਹਾ, “ਬੇਬੇ ਐਲੈਕਸ ਬਹੁਤ ਖੁਸ਼ ਹੈ ਉਸਨੇ ਵਿਆਹ ਵੀ ਕਰ ਲਿਆ ਤੇ ਸੁਖੀ ਵੱਸਦਾ ਏ ਦੋ ਬਾਲ ਵੀ ਹਨ।”

ਸੋਫੀਆ ਨੇ ਸੈਮ ਤੋਂ ਪੁੱਛਿਆ, “ਉਹ ਬੋਲੀ ਕਿਹੜੀ ਬੋਲਦਾ ਹੈ?”

ਸੈਮ ਦੇ ਪਲ ਸ਼ਾਂਤ ਹੋ ਗਿਆ ਤੇ ਕਹਿੰਦਾ, “ਬੇਬੇ ਬੋਲੀ ਤਾਂ ਉਹ ਜਰਮਨ ਹੀ ਬੋਲਦਾ ਹੈ।”

ਸੁਣ ਕੇ ਸੋਫੀਆ ਚੁੱਪ ਰਹਿ ਗਈ ਤੇ ਉਹਨੇ ਘੁੰਡ ਕੱਢ ਲਿਆ।

ਅਨੁਵਾਦਕ

ਹਰਲੀਨ ਕੌਰ

ਬੀ.ਏ. (ਵਿਸ਼ੇਸ਼), ਤੀਜਾ ਵਰ੍ਹਾ

ਮਾਈ ਭਾਗੋ

ਜਦੋਂ ਖਿਦਰਾਣੇ ਦੀ ਲੜਾਈ ਵਿੱਚ ਧੂੜ ਬੈਠ ਗਈ, ਤਦ ਮੈਦਾਨ ਵਿੱਚ ਇੱਕ ਹੀ ਸਿੱਖ ਯੋਧਾ ਦਿਲੇਰੀ ਨਾਲ ਖੜੀ ਸੀ—ਮਾਈ ਭਾਗੋ।

ਮਾਈ ਭਾਗੋ ਜੀ ਦਾ ਬਚਪਨ ਦਾ ਨਾਂ ਭਾਗ ਭਰੀ ਸੀ। ਸਿੱਖ ਇਤਿਹਾਸ ਵਿੱਚ ਉਸਨੂੰ ਮਾਈ ਭਾਗੋ ਦੇ ਨਾਂ ਨਾਲ ਜਾਣਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਜ਼ਿਲ੍ਹਾ ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ ਵਿੱਚ ਪਿੰਡ ਪੈਂਦਾ ਹੈ ਝੰਬਾਲ। ਇਤਿਹਾਸਿਕ ਸਰੋਤਾਂ ਅਨੁਸਾਰ ਇਹ ਉਹੀ ਪਿੰਡ ਹੈ ਜਿਸ ਵਿੱਚ ਮਾਈ ਭਾਗੋ ਦਾ ਜਨਮ ਹੋਇਆ ਸੀ। ਝੰਬਾਲ ਪਿੰਡ ਵਿੱਚ ਰਹਿੰਦੇ ਪਾਰੇ ਸ਼ਾਹ ਦੇ ਪੁੱਤਰ ਮਾਲੇ ਸ਼ਾਹ ਦੇ ਘਰ ਬੀਬੀ ਭਾਗ ਕੌਰ ਦਾ ਜਨਮ ਹੋਇਆ। ਉਹ 4 ਭਰਾਵਾਂ ਦੀ ਇਕਲੌਤੀ ਭੈਣ ਸੀ। ਮਾਪਿਆਂ ਨੇ ਮਾਤਾ ਭਾਗੋ ਦਾ ਬਚਪਨ ਦਾ ਨਾਂ ਭਾਗ ਭਰੀ ਰੱਖਿਆ। ਮਾਈ ਭਾਗੋ ਹੋਣਹਾਰ ਪਿਤਾ ਭਾਈ ਮਾਲੇ ਸ਼ਾਹ ਦੀ ਹੋਣਹਾਰ ਸਪੁੱਤਰੀ ਸੀ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਗੁਰੂ ਹਰਗੋਬਿੰਦ ਸਿੰਘ ਜੀ ਦੀ ਸੈਨਾ ਵਿੱਚ ਭਰਤੀ ਹੋ ਕੇ ਕਈ ਵਾਰ ਮੁਗਲਾਂ ਦੇ ਵਿਰੁੱਧ ਬੜੀ ਬਹਾਦਰੀ ਨਾਲ ਯੁੱਧ ਕੀਤਾ। ਉਹ ਆਪਣੇ ਪਿਤਾ ਨਾਲ ਬਹੁਤ ਸਮਾਂ ਬਤੀਤ ਕਰਦੀ ਸੀ। ਪਿਤਾ ਨੇ ਉਸਨੂੰ ਨਿਸ਼ਠਾਵਾਨ ਸਿੱਖ ਬਣਨਾ, ਘੋੜਸਵਾਰੀ ਕਰਨੀ ਅਤੇ ਸ਼ਸਤ੍ਰ ਵਿਦਿਆ ਸਿਖਾਈ।

ਮਾਤਾ ਭਾਗੋ ਜੀ ਦੇ ਵਡੇਰੇ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਅਰਜਨ ਜੀ ਦੇ ਸਿੱਖ ਬਣ ਗਏ ਸਨ। ਜਿਸ ਕਾਰਨ ਮਾਤਾ ਭਾਗੋ ਦੇ ਘਰ ਵਾਲੇ ਅਕਸਰ ਗੁਰੂ ਤੇਗ ਬਹਾਦਰ ਜੀ ਦੇ ਦਰਬਾਰ ਵਿੱਚ ਪਾਵਨ ਸ੍ਰੀ ਅਨੰਦਪੁਰ ਸਾਹਿਬ ਵਿਖੇ ਦਰਸ਼ਨ ਲਈ ਜਾਇਆ ਕਰਦੇ ਸਨ। ਮੰਨਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਕਿ ਜਦੋਂ ਦਸ਼ਮੇਸ਼ ਪਿਤਾ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗੋਬਿੰਦ ਸਿੰਘ ਜੀ (ਉਸ ਸਮੇਂ ਗੋਬਿੰਦ ਰਾਏ) ਨੂੰ ਗੁਰਗੱਦੀ ਮਿਲੀ ਤਾਂ ਉਸ ਸਮੇਂ ਬੀਬੀ ਭਾਗੋ ਉੱਥੇ ਮੌਜੂਦ ਸਨ। ਬਚਪਨ ਤੋਂ ਹੀ ਬੀਬੀ ਭਾਗੋ ਜੀ 'ਤੇ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗੋਬਿੰਦ ਸਿੰਘ ਜੀ ਦਾ ਕਾਫ਼ੀ ਪ੍ਰਭਾਵ ਸੀ।

ਜਦੋਂ ਗੁਰੂ ਗੋਬਿੰਦ ਸਿੰਘ ਜੀ ਨੇ ਖ਼ਾਲਸਾ ਪੰਥ ਦੀ ਸਥਾਪਨਾ ਕੀਤੀ—ਯੋਧਾ-ਸੰਤਾਂ ਦਾ ਸਮੂਹ—ਤਦ ਮਾਈ ਭਾਗੋ ਪਹਿਲਿਆਂ ਵਿੱਚੋਂ ਸੀ ਜਿਸ ਨੇ ਖ਼ਾਲਸਾ ਵਿੱਚ ਸ਼ਾਮਲ ਹੋ ਕੇ ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਛਕਿਆ। ਉਸਦਾ ਨਾਂ ਮਾਤਾ ਭਾਗ ਕੌਰ ਰੱਖਿਆ ਗਿਆ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਆਪਣਾ ਜੀਵਨ ਧਾਰਮਿਕ ਅਤੇ ਫ਼ੌਜੀ ਸੇਵਾਵਾਂ ਲਈ ਸਮਰਪਿਤ ਕਰ ਦਿੱਤਾ।

ਜਦੋਂ ਮੁਗਲ ਲਗਾਤਾਰ ਗੁਰੂ ਗੋਬਿੰਦ ਸਿੰਘ ਸਾਹਿਬ ਉੱਤੇ ਹਮਲੇ ਕਰ ਰਹੇ ਸਨ ਅਤੇ ਸਿੱਖ ਧਰਮ ਨੂੰ ਖਤਮ ਕਰਨ ਦਾ ਜਤਨ ਕਰ ਰਹੇ ਸਨ ਉਦੋਂ ਮਾਈ ਭਾਗੋ ਜੀ ਦੇ ਸਿੱਖ ਧਰਮ ਲਈ ਕੀਤੇ ਯੋਗਦਾਨਾਂ ਨੂੰ ਭੁਲਾਇਆ ਨਹੀਂ ਜਾ ਸਕਦਾ। ਜਦੋਂ ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬ ਜੀ, ਉਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਪਰਿਵਾਰ ਅਤੇ ਖ਼ਾਲਸਾ ਦੁਸ਼ਮਣਾਂ ਵੱਲੋਂ ਕਿਲ੍ਹੇ ਵਿੱਚ ਘਿਰੇ ਹੋਏ ਸੀ ਤਾਂ 40 ਸਿੱਖਾਂ ਨੇ ਭਾਰੇ ਦਿਲ ਨਾਲ ਖ਼ਾਲਸਾ ਛੱਡ ਦਿੱਤਾ ਅਤੇ ਕਿਲਾ ਛੱਡ ਕੇ ਆਪਣੇ ਘਰਾਂ ਨੂੰ ਮੁੜ ਗਏ।

ਇਹ ਸੁਣਕੇ ਮਾਈ ਭਾਗੋ ਤੁਰੰਤ ਕਿਰਿਆਸ਼ੀਲ ਹੋਈ। ਉਹ ਘੋੜੇ 'ਤੇ ਸਵਾਰ ਹੋ ਕੇ ਨੇੜਲੇ ਪਿੰਡਾਂ ਅਤੇ ਸ਼ਹਿਰਾਂ ਵਿੱਚ ਗਈ। ਉਸਨੇ ਇਸਤ੍ਰੀਆਂ ਨੂੰ ਮਨਾਇਆ ਕਿ ਉਹ ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬ ਦਾ ਸਾਥ ਛੱਡਣ ਵਾਲਿਆਂ ਨੂੰ ਕੋਈ ਸਹਾਇਤਾ ਨਾ ਦੇਣ। ਉਸਨੇ ਇਸਤ੍ਰੀਆਂ ਦਾ ਇੱਕ ਸਮੂਹ ਵੀ ਤਿਆਰ ਕੀਤਾ

ਜੋ ਹਥਿਆਰ ਚੁੱਕਣ ਲਈ ਤਿਆਰ ਸੀ। ਮਾਈ ਭਾਗੋ ਨੇ ਉਹਨਾਂ 40 ਸਿੰਘਾਂ ਨੂੰ ਸਾਫ਼ ਕਿਹਾ—ਜਾਂ ਪਿੱਛੇ ਰਹਿ ਕੇ ਬੱਚਿਆਂ ਦੀ ਦੇਖਭਾਲ ਕਰੋ, ਜਾਂ ਹਿੰਮਤ ਕਰਕੇ ਮੁੜ ਯੁੱਧ ਵਿੱਚ ਆਓ। ਇਸ ਗੱਲ ਨਾਲ ਉਹ ਸ਼ਰਮਿੰਦੇ ਹੋਏ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਮਨ ਬਦਲ ਗਿਆ ਅਤੇ ਉਹ ਵਾਪਸ ਆ ਗਏ।

ਇਹ ਬਦਲਾਅ ਬਿਲਕੁਲ ਸਮੇਂ 'ਤੇ ਹੋਇਆ। ਜਦੋਂ ਉਹ 40 ਸਿੱਖ (ਮਾਈ ਭਾਗੋ ਸਮੇਤ) ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬ ਵੱਲ ਵਾਪਸ ਜਾ ਰਹੇ ਸਨ, ਮੁਗਲ ਫ਼ੌਜਾਂ ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬ ਜੀ ਦੇ ਟਿਕਾਣੇ 'ਤੇ ਦੁਬਾਰਾ ਹਮਲਾ ਕਰਨ ਆ ਰਹੀਆਂ ਸਨ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਮਾਝੇ ਦੇ ਸਿੱਖਾਂ (ਜੋ ਬੇਦਾਵਾ ਲਿਖ ਕੇ ਗੁਰੂ ਜੀ ਨਾਲੋਂ ਖੋਮੁੱਖ ਹੋਏ ਸਨ) ਨੂੰ ਪ੍ਰੇਰਣਾ ਦੇ ਕੇ ਮੁੜ ਗੁਰੂ ਜੀ ਦੇ ਲੜ ਲਾਇਆ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਬੇਦਾਵਾ ਦੇ ਚੁੱਕੇ 40 ਸਿੰਘਾਂ ਨਾਲ ਮਿਲ ਕੇ 29 ਦਸੰਬਰ 1705 ਨੂੰ ਖਿਦਰਾਣੇ ਦੀ ਢਾਬ 'ਤੇ ਪਹੁੰਚ ਕੇ ਭਾਰੀ ਜੰਗ ਕੀਤੀ।

ਮਾਈ ਭਾਗੋ ਨੇ ਸਿੰਘਾਂ ਨਾਲ ਮਿਲ ਕੇ ਖਿਦਰਾਣੇ ਦੇ ਸਰੋਵਰ ਦੇ ਅੱਗੇ

ਮੋਰਚਾ ਲਗਾਇਆ। ਇਹ ਕਈ ਮੀਲਾਂ ਤੱਕ ਪਾਣੀ ਦਾ ਇਕੱਲਾ ਸਰੋਤ ਸੀ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਇਸਦੀ ਡਟ ਕੇ ਰੱਖਿਆ ਕੀਤੀ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਝਾੜੀਆਂ ਉੱਤੇ ਚਾਦਰਾਂ ਤਾਣ ਕੇ ਟੈਂਟਾਂ ਦਾ ਭਰਮ ਪੈਦਾ ਕੀਤਾ। ਫਿਰ ਨੇੜੇ ਲੁਕ ਗਏ। ਜਦੋਂ ਮੁਗਲਾਂ ਨੇ ਉਹਨਾਂ 'ਖਾਲੀ ਟੈਂਟਾਂ' 'ਤੇ ਹਮਲਾ ਕੀਤਾ, ਤਾਂ ਸਿੱਖਾਂ ਨੇ ਅਚਾਨਕ ਘਾਤ ਲਾ ਕੇ ਉਨ੍ਹਾਂ 'ਤੇ ਵਾਰ ਕੀਤਾ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਬਹੁਤ ਧੂੜ ਉਡਾਈ। ਇਸ ਨਾਲ ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬ ਦਾ ਧਿਆਨ ਉਸ ਪਾਸੇ ਵੱਲ ਗਿਆ। ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬ ਨੇ ਨੇੜਲੇ ਟੀਲੇ ਤੋਂ ਮੁਗਲਾਂ ਉੱਤੇ ਲਗਾਤਾਰ ਤੀਰ ਚਲਾਏ। ਮਾਈ ਭਾਗੋ

ਇਸ ਯੁੱਧ ਵਿੱਚ ਜ਼ਖ਼ਮੀ ਹੋ ਗਏ ਸਨ। ਅੰਤ ਵਿੱਚ ਮੁਗਲ ਫ਼ੌਜ ਥੱਕ ਗਈ ਅਤੇ ਪਿਆਸ ਨਾਲ ਕਮਜ਼ੋਰ ਹੋ ਕੇ ਪਿੱਛੇ ਹਟ ਗਈ। ਉਹਨਾਂ 40 ਸਿੱਖਾਂ ਵਿੱਚੋਂ ਸਾਰੇ ਸ਼ਹੀਦ ਹੋ ਗਏ। ਮੁਗਲਾਂ ਦੇ ਵੀ ਬਹੁਤ ਸਾਰੇ ਸਿਪਾਹੀ ਮਾਰੇ ਗਏ। ਮਾਈ ਭਾਗੋ ਇਕੱਲੀ ਸਿੱਖ ਬਚੀ ਰਹੀ। ਇਸ ਤੋਂ ਬਾਅਦ, ਮਾਈ ਭਾਗੋ ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬ ਦੀ ਅੰਗ ਰੱਖਿਅਕ ਬਣ ਗਈ।

ਮਾਈ ਭਾਗੋ ਜੀ ਹਜ਼ੂਰ ਸਾਹਿਬ ਤੱਕ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗੋਬਿੰਦ ਸਿੰਘ ਜੀ ਦੇ ਨਾਲ ਰਹੇ। 1708 ਵਿੱਚ ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬ ਦੇ ਜੋਤੀ ਜੋਤ ਸਮਾਉਣ ਤੋਂ ਬਾਅਦ, ਉਹ ਦੱਖਣ ਵੱਲ ਜਿਨਵਾਰਾ (ਬਿਦਰ, ਕਰਨਾਟਕ ਦੇ ਨੇੜੇ) ਚਲੀ ਗਈ। ਉੱਥੇ ਉਸਨੇ ਧਿਆਨਮਗਨ ਅਤੇ ਤਿਆਗੀ ਜੀਵਨ ਬਤੀਤ ਕੀਤਾ। ਬਾਅਦ ਵਿੱਚ ਉਸਦਾ ਨਿਵਾਸ ਸਥਾਨ ਗੁਰਦੁਆਰਾ ਤਪ ਅਸਥਾਨ ਮਾਈ ਭਾਗੋ ਵਜੋਂ ਪ੍ਰਸਿੱਧ ਹੋ ਗਿਆ। ਮਾਈ ਭਾਗੋ ਦਾ ਭਾਲਾ ਅਤੇ ਬੰਦੂਕ ਅੱਜ ਵੀ ਸਿੱਖ ਅਜਾਇਬ ਘਰਾਂ ਵਿੱਚ ਸੰਭਾਲੇ ਹੋਏ ਹਨ। ਉਸਦੀ ਦਿਲੇਰੀ ਅੱਜ ਵੀ ਹਰ ਉਸ ਸਿੱਖ ਇਸਤਰੀ ਦੀ ਰਗਾਂ ਵਿੱਚ ਵੱਸਦੀ ਹੈ ਜੋ ਗੁਰੂ ਪਿਤਾ ਦੀ ਸੇਵਾ ਕਰਨਾ ਚਾਹੁੰਦੀ ਹੈ।

ਡਾ. ਗੁਰਦੀਪ ਕੌਰ

ਸਹਾਇਕ ਪ੍ਰੋਫੈਸਰ

ਵਿਭਾਗ ਮੁਖੀ, ਰਾਜਨੀਤੀ ਵਿਗਿਆਨ ਵਿਭਾਗ

ਗੁਰੂ ਗੋਬਿੰਦ ਸਿੰਘ ਜੀ

ਸ਼ਹੀਦੀ ਦੀ ਮਿਸਾਲ ਹੈ, ਇਹ ਇਕ ਦਾਸਤਾਨ,
ਸਰਬੰਸਦਾਨੀ ਗੁਰੂ ਗੋਬਿੰਦ ਸਿੰਘ ਜੀ ਦੀ ਉਸਤਤ ਕਰੇ ਸਾਰਾ ਜਹਾਨ।

ਨਹੀਂ ਸੰਜੋਇਆ ਜਾ ਸਕਦਾ, ਅਣਗਿਣਤ ਸ਼ਬਦਾਂ ਵਿੱਚ ਵੀ,
ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਮਹਾਨ ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਦਾ ਸਾਰ,
ਪੂਰੀ ਸ਼ਬਦਾਵਲੀ ਵੀ ਘੱਟ ਪੈ ਜਾਵੇ, ਐਸੇ ਯੋਧੇ ਦੀ ਸਿਫਤ ਦੇ ਨਾਮ।

ਪਟਨਾ ਸ਼ਹਿਰ ਵਿਖੇ, 1666 ਵਿੱਚ ਚਮਕਿਆ ਇੱਕ ਤਾਰਾ,
ਨੌਵੇਂ ਪਾਤਸ਼ਾਹ ਗੁਰੂ ਤੇਗ ਬਹਾਦਰ ਅਤੇ ਮਾਤਾ ਗੁਜਰੀ ਦੇ ਘਰ
ਜਨਮਿਆ ਗੁਰੂ ਪਰਿਵਾਰ ਦੀ ਸੇਵਾ, ਕੁਰਬਾਨੀ ਅਤੇ
ਸ਼ਹਾਦਤ ਦੀ ਪਰੰਪਰਾ ਨੂੰ ਹੋਰ ਵਧਾਉਣ ਵਾਲਾ।

ਗੋਬਿੰਦ ਰਾਇ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਦਿੱਤਾ ਸੀ ਨਾਮ,
1675 ਵਿੱਚ, ਨੌਂ ਸਾਲ ਦੀ ਕੱਚੀ ਉਮਰ ਵਿੱਚ, ਲਾਡ ਨੂੰ ਛੱਡ,
ਪਿਤਾ ਨੂੰ ਜਾਣ ਦਿੱਤਾ ਮਨੁੱਖਤਾ ਦੀ ਰੱਖਿਆ ਲਈ ਸ਼ਹਾਦਤ ਵਾਸਤੇ,
ਜਾਲਿਮ ਔਰੰਗਜ਼ੇਬ ਵਲ।

ਪਿਤਾ ਜੀ ਦੀ ਸ਼ਹੀਦੀ ਉਪਰੰਤ,
ਗੁਰੂਗੱਦੀ ਦੀ ਜ਼ਿੰਮੇਵਾਰੀ ਚੁੱਕੀ ਪੂਰੀ ਮਰਿਆਦਾ ਦੇ ਨਾਲ।
ਦਸਮ ਗੁਰੂ, ਸੰਤ-ਸਿਪਾਹੀ, ਸ਼ਾਹੇ ਸ਼ਹਿਨਸ਼ਾਹ,
ਹੱਥ ਵਿੱਚ ਕਿਰਪਾਨ ਅਤੇ ਬਾਜ ਸੀ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਪਛਾਣ,
ਮਜ਼ਲੂਮਾਂ ਦੇ ਉਹ ਮਸੀਹਾ ਸਨ, ਜਾਲਿਮਾਂ ਲਈ ਕਾਲ।
ਗਰੀਬਾਂ ਦੀ ਮਦਦ ਲਈ ਰਹਿੰਦੇ ਸਨ ਉਹ ਹਰ ਵੇਲੇ ਤਿਆਰ।

ਚਾਰ ਸਾਹਿਬਜ਼ਾਦੇ, ਬਾਬਾ ਅਜੀਤ ਸਿੰਘ, ਜੁਝਾਰ ਸਿੰਘ, ਜ਼ੋਰਾਵਰ ਸਿੰਘ
ਅਤੇ ਫਤਿਹ ਸਿੰਘ ਤੋਂ
ਸਜਿਆ ਸੀ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਗ੍ਰਿਹਸਤ ਪਰਿਵਾਰ।
ਗੁਰੂ, ਸੰਤ, ਕਵੀ, ਵਿਦਵਾਨ,
ਨਹੀਂ ਹੋ ਸਕਦਾ ਕੋਈ ਹੋਰ, ਉਨ੍ਹਾਂ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਐਸਾ ਗਿਆਨੀ ਮਹਾਨ।

ਗੁਰਬਾਣੀ ਵਿੱਚ ਜੋੜੇ ਜਾਪ ਸਾਹਿਬ, ਸਵਈਏ,
ਚੌਪਈ ਅਤੇ ਕਿੰਨੇ ਹੀ ਸ਼ਬਦ,
ਅਨੇਕਾਂ ਰਚਨਾਵਾਂ ਸਾਨੂੰ ਵਿਰਾਸਤ ਵਿੱਚ ਦਿੱਤੀਆਂ, ਰੱਬ ਦੀ ਉਸਤਤ ਕਰ।
ਸ਼ਸਤ੍ਰ ਵਿਦਿਆ, ਘੁੜਸਵਾਰੀ, ਤੀਰਅੰਦਾਜ਼ੀ ਦੇ ਸਨ ਉਹ ਮਹਾਰਥੀ,
ਨਾਲ ਹੀ ਕਿੰਨੀਆਂ ਹੀ ਭਾਸ਼ਾਵਾਂ—ਸੰਸਕ੍ਰਿਤ, ਫਾਰਸੀ, ਬ੍ਰਜ,
ਅਰਬੀ ਦੇ ਵੀ ਸਨ ਉਹ ਧਨੀ।

ਬਵੰਜਾ ਲੇਖਕਾਂ ਅਤੇ ਕਵੀਆਂ ਤੋਂ ਸਜਿਆ ਹੁੰਦਾ ਸੀ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਦਰਬਾਰ,

ਭਗਤੀ ਅਤੇ ਸ਼ਕਤੀ ਦੀ ਸਨ, ਉਹ ਇੱਕ ਅਦਭੁੱਤ ਮਿਸਾਲ।
1699 ਵਿੱਚ ਵਿਸਾਖੀ ਦੇ ਦਿਹਾੜੇ,
ਆਨੰਦਪੁਰ ਸਾਹਿਬ ਵਿੱਚ, ਨਵਾਂ ਪੰਥ ਰਚਾਇਆ,
ਪੰਜ ਕਕਾਰ ਦੇ ਕੇ ਖ਼ਾਲਸਾ ਦਾ ਖਾਸ ਰੂਪ ਸਜਾਇਆ।

ਬੇਖੌਫ਼, ਨਿਡਰ ਪਰ ਨਿਮਰਤਾ ਨਾਲ ਜੀਵਨ ਬਿਤਾਉਣ ਦਾ ਦਿੱਤਾ ਉਪਦੇਸ਼,
“ਮਾਨਸ ਕੀ ਜਾਤ ਸਬੈ ਏਕੈ ਪਹਿਚਾਨਬੋ” ਨੂੰ ਆਪਣਾ ਬਣਾਇਆ ਧਰਮ,
ਉਚ-ਨੀਚ ਅਤੇ ਜਾਤ-ਪਾਤ ਦਾ ਫ਼ਰਕ ਮਿਟਾਇਆ,
ਸਿੰਘ ਅਤੇ ਕੌਰ ਦੀ ਦਾਤ ਦਿੱਤੀ, ਇਨਸਾਨੀਅਤ ਦਾ ਫ਼ਰਜ਼ ਨਿਭਾਇਆ।

ਗੋਬਿੰਦ ਰਾਇ ਤੋਂ ਗੋਬਿੰਦ ਸਿੰਘ ਬਣੇ,
“ਬੋਲੋ ਸੋ ਨਿਹਾਲ, ਸਤਿ ਸ੍ਰੀ ਅਕਾਲ” ਦਾ ਜੈਕਾਰਾ,
ਅਤੇ “ਖ਼ਾਲਸਾ ਅਕਾਲ ਪੁਰਖ ਦੀ ਫ਼ੌਜ”
ਕਹਿੰਦੇ ਹੋਏ ਜ਼ਾਲਿਮ ਮੁਗਲਾਂ ਦੇ ਸਾਹਮਣੇ ਡਟ ਗਏ।

“ਸਵਾ ਲੱਖ ਨਾਲ ਇੱਕ ਲੜਾਉ” ਦੀ ਦਹਾੜ ਨਾਲ
ਸਾਰੀ ਸਲਤਨਤ ਨੂੰ ਹਿਲਾਇਆ।
ਬੇਇਮਾਨੀ ਅਤੇ ਸਾਜ਼ਿਸ਼ ਦੀ ਤਦ ਮਿਸਾਲ ਰਚਾਈ,
ਔਰੰਗਜ਼ੇਬ ਅਤੇ ਵਜ਼ੀਰ ਖ਼ਾਨ ਨੇ ਜ਼ਲਾਲਤ ਦੀ ਹਰ ਹੱਦ ਮਿਟਾਈ।

ਆਇਆ 1704 ਦਾ ਉਹ ਭਿਆਨਕ ਸਮਾਂ,
ਸਿਰਸਾ ਦਰਿਆ ਉੱਤੇ ਪਰਿਵਾਰ ਵਿਛੜ ਗਿਆ,
ਵੱਡੇ ਸਾਹਿਬਜ਼ਾਦੇ ਚਮਕੌਰ ਦੀ ਜੰਗ ਵਿੱਚ ਹੋਏ ਸ਼ਹੀਦ,
ਅਤੇ ਛੋਟਿਆਂ ਨੂੰ ਦੀਵਾਰ ਵਿੱਚ ਜ਼ਿੰਦਾ ਹੀ ਚਿਣਵਾਇਆ,
ਮਾਤਾ ਗੁਜਰੀ ਜੀ ਨੂੰ ਵੀ ਬੱਚਿਆਂ ਨਾਲ ਹੀ ਗਵਾਇਆ।

ਗੁਰੂ ਜੀ ਦਾ ਹੌਸਲਾ ਫਿਰ ਵੀ ਨਹੀਂ ਟੁੱਟਿਆ,
“ਚਾਰ ਮੁਏ ਤਾਂ ਕਿਆ ਹੋਇਆ, ਜੀਵਤ ਕਈ ਹਜ਼ਾਰ” ਕਹਿ ਕੇ
ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬ ਨੇ, ਸਾਰੀ ਕੌਮ ਨੂੰ ਹੀ ਆਪਣਾ ਪਰਿਵਾਰ ਬਣਾਇਆ।

ਪਰ ਲਿਖ ਭੋਜਿਆ ਜ਼ਫ਼ਰਨਾਮਾ ਔਰੰਗਜ਼ੇਬ ਦੇ ਨਾਮ,
ਜਿਸਨੂੰ ਪੜ੍ਹ, ਸ਼ਰਮਿੰਦਾ ਹੋ, ਫਿਰ ਕਦੇ ਉੱਠ ਨਾ ਪਾਇਆ।

ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਦਾ ਆਖ਼ਰੀ ਪੜਾਅ ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ,
ਨਾਂਦੇੜ ਸਾਹਿਬ ਵਿੱਚ ਬਿਤਾਇਆ,
ਉੱਥੇ ਵੀ ਵਜ਼ੀਰ ਖ਼ਾਨ ਨੇ ਫਿਰ ਸਾਜ਼ਿਸ਼ ਕਰ, 1708 ਵਿੱਚ
ਦੋ ਪਠਾਨਾਂ ਤੋਂ ਗੁਰੂ ਜੀ 'ਤੇ ਹਮਲਾ ਕਰਵਾਇਆ।

ਆਪਣੇ ਸਿੱਖਾਂ ਤੋਂ ਵਿਦਾ ਲੈਣ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ,
ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਨੂੰ ਗੁਰੂ ਦਾ ਦਰਜਾ ਦਿੰਦੇ ਹੋਏ,

ਨਹੀਂ ਚੁਕਾਇਆ ਜਾ ਸਕਦਾ ਕਦੇ ਵੀ ਉਹਨਾਂ ਦਾ ਇਹ ਬਲਿਦਾਨ,
ਬਸ ਉਹਨਾਂ ਦੀ ਦੱਸੀ ਰਾਹ 'ਤੇ ਚੱਲ ਕੇ ਵਧਾ ਸਕਦੇ ਹਾਂ ਉਹਨਾਂ ਦਾ ਮਾਣ।

ਇਹ ਹੁਕਮ ਸੁਣਾਇਆ :

“ਆਗਿਆ ਭਈ ਅਕਾਲ ਕੀ ਤਬੀ ਚਲਾਯੋ ਪੰਥ,
ਸਭ ਸਿੱਖਨ ਕੋ ਹੁਕਮ ਹੈ, ਗੁਰੂ ਮਾਨਿਓ ਗ੍ਰੰਥ।”

ਵਾਹਿਗੁਰੂ ਜੀ ਕਾ ਖਾਲਸਾ, ਵਾਹਿਗੁਰੂ ਜੀ ਕੀ ਫਤਿਹ!

ਡਾ. ਕਜਲੀਨ ਕੌਰ

ਸਹਾਇਕ ਪ੍ਰੋਫੈਸਰ

ਅਰਥਸ਼ਾਸਤਰ ਵਿਭਾਗ

ਵਾਰ ਦਿੱਤਾ ਆਪਣਾ ਪੂਰਾ ਪਰਿਵਾਰ ਮਨੁੱਖਤਾ ਦੇ ਨਾਮ,
ਸਰਬੰਸਦਾਨੀ ਗੁਰੂ ਗੋਬਿੰਦ ਸਿੰਘ ਜੀ ਦੀ ਇਹ ਹੈ ਗਾਥਾ ਮਹਾਨ।

ਸੋਸ਼ਲ ਮੀਡੀਆ ਦਾ ਨੌਜਵਾਨਾਂ ਦੀ ਮਾਨਸਿਕ ਸਿਹਤ ਅਤੇ ਜੀਵਨ 'ਤੇ ਪ੍ਰਭਾਵ

ਆਧੁਨਿਕ ਸਮੇਂ ਵਿੱਚ ਸੋਸ਼ਲ ਮੀਡੀਆ ਨੌਜਵਾਨਾਂ ਦੀ ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਦਾ ਮਹੱਤਵਪੂਰਨ ਹਿੱਸਾ ਬਣ ਚੁੱਕੀ ਹੈ। ਫੇਸਬੁੱਕ, ਇੰਸਟਾਗ੍ਰਾਮ ਅਤੇ ਯੂਟਿਊਬ ਵਰਗੇ ਪਲੇਟਫਾਰਮ ਨੌਜਵਾਨਾਂ ਨੂੰ ਮਨੋਰੰਜਨ ਅਤੇ ਜਾਣਕਾਰੀ ਪ੍ਰਦਾਨ ਕਰਦੇ ਹਨ। ਇਹ ਮਾਧਿਅਮ ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਦੁਨੀਆ ਭਰ ਦੇ ਲੋਕਾਂ ਨਾਲ ਜੋੜਦੇ ਹਨ। ਇਸ ਮਾਧਿਅਮ ਰਾਹੀਂ ਲੋਕੀ ਆਪਣੀ ਪ੍ਰਤਿਭਾ ਨੂੰ ਪ੍ਰਗਟ ਕਰਨ ਦਾ ਮੌਕਾ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰਦੇ ਹਨ।

ਹਾਲਾਂਕਿ, ਸੋਸ਼ਲ ਮੀਡੀਆ ਦੇ ਕੁਝ ਨਕਾਰਾਤਮਕ ਪ੍ਰਭਾਵ ਵੀ ਹਨ। ਅਕਸਰ ਨੌਜਵਾਨ ਦੂਜਿਆਂ ਦੀ ਦਿਖਾਵਟੀ ਜੀਵਨ ਸ਼ੈਲੀ ਨੂੰ ਵੇਖ ਕੇ

ਆਪਣੇ ਆਪ ਨਾਲ ਤੁਲਨਾ ਕਰਨ ਲੱਗ ਜਾਂਦੇ ਹਨ। ਇਸ ਨਾਲ ਉਹਨਾਂ ਵਿੱਚ ਤਣਾਅ ਅਤੇ ਆਤਮ-ਵਿਸ਼ਵਾਸ ਦੀ ਘਾਟ ਪੈਦਾ ਹੋ ਸਕਦੀ ਹੈ। ਲਾਈਕ ਅਤੇ ਫਾਲੋਅਰਾਂ ਦੀ ਦੌੜ ਨੌਜਵਾਨਾਂ ਨੂੰ ਮਾਨਸਿਕ ਤੌਰ 'ਤੇ ਪ੍ਰਭਾਵਿਤ ਕਰ ਰਹੀ ਹੈ।

ਸੋਸ਼ਲ ਮੀਡੀਆ ਨਾਲ ਜੁੜੀਆਂ ਸੁਰੱਖਿਆ ਸੰਬੰਧੀ ਸਮੱਸਿਆਵਾਂ ਵੀ ਅੱਜਕੱਲ੍ਹ ਵਧ ਰਹੀਆਂ ਹਨ। ਕਈ ਵਾਰ ਅਣਜਾਣ ਲੋਕ ਨੌਜਵਾਨਾਂ ਨਾਲ ਦੋਸਤੀ ਕਰ ਕੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨਾਲ ਧੋਖਾਧੜੀ ਕਰਨ ਦੀ ਕੋਸ਼ਿਸ਼ ਕਰਦੇ ਹਨ। ਦਿੱਲੀ ਸਮੇਤ ਕਈ ਵੱਡੇ ਸ਼ਹਿਰਾਂ ਵਿਚ ਅਗਵਾ ਕਰਨ ਅਤੇ ਆਨਲਾਈਨ ਠੱਗੀ ਦੇ ਮਾਮਲੇ ਸਾਹਮਣੇ ਆਏ ਹਨ। ਜੇ ਇਹ ਦਰਸਾਉਂਦੇ ਹਨ ਕਿ ਸੋਸ਼ਲ ਮੀਡੀਆ ਦਾ ਗਲਤ ਇਸਤੇਮਾਲ ਕਿੰਨਾ ਖਤਰਨਾਕ ਹੋ ਸਕਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਲਈ ਨੌਜਵਾਨਾਂ ਨੂੰ ਸੋਸ਼ਲ ਮੀਡੀਆ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਕਰਦੇ ਸਮੇਂ ਸਾਵਧਾਨ ਰਹਿਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਆਪਣੀ ਨਿੱਜੀ ਜਾਣਕਾਰੀ ਕਿਸੇ ਨਾਲ ਸਾਂਝੀ ਨਹੀਂ ਕਰਨੀ ਚਾਹੀਦੀ।

ਇਸ ਤੋਂ ਇਲਾਵਾ, ਸੋਸ਼ਲ ਮੀਡੀਆ ਨੌਜਵਾਨਾਂ ਦੇ ਸਮੇਂ ਦੀ ਬਹੁਤ ਵੱਡੀ ਖਪਤ ਕਰਦੀ ਹੈ। ਕਈ ਵਿਦਿਆਰਥੀ ਪੜ੍ਹਾਈ ਅਤੇ ਹੋਰ ਜ਼ਿੰਮੇਵਾਰੀਆਂ ਦੀ ਥਾਂ ਜ਼ਿਆਦਾ ਸਮਾਂ ਮੋਬਾਈਲ ਫੋਨ 'ਤੇ ਬਿਤਾਉਂਦੇ ਹਨ। ਇਸ ਕਾਰਨ ਉਹਨਾਂ ਦੀ ਧਿਆਨ ਕੇਂਦ੍ਰਿਤ ਕਰਨ ਦੀ ਸਮਰੱਥਾ ਘੱਟ ਹੋ ਸਕਦੀ ਹੈ ਅਤੇ ਉਹਨਾਂ ਦੀ ਪੜ੍ਹਾਈ 'ਤੇ ਵੀ ਨਕਾਰਾਤਮਕ ਪ੍ਰਭਾਵ ਪੈਂਦਾ ਹੈ। ਲਗਾਤਾਰ ਆਨਲਾਈਨ ਰਹਿਣ ਦੀ ਆਦਤ ਨੌਜਵਾਨਾਂ ਦੀ ਜੀਵਨ ਸ਼ੈਲੀ ਨੂੰ ਵੀ ਪ੍ਰਭਾਵਿਤ ਕਰ ਰਹੀ ਹੈ।

ਅੰਤ ਵਿੱਚ ਇਹ ਕਿਹਾ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ ਕਿ ਸੋਸ਼ਲ ਮੀਡੀਆ ਇਕ ਲਾਭਦਾਇਕ ਸਾਧਨ ਹੈ, ਪਰ ਇਸਦਾ ਇਸਤੇਮਾਲ ਸੰਤੁਲਨ ਅਤੇ ਸਮਝਦਾਰੀ ਨਾਲ ਕਰਨਾ ਬਹੁਤ ਜ਼ਰੂਰੀ ਹੈ। ਨੌਜਵਾਨਾਂ ਨੂੰ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ ਕਿ ਉਹ ਆਨਲਾਈਨ ਅਤੇ ਅਸਲ ਜੀਵਨ ਵਿਚਕਾਰ ਸੰਤੁਲਨ ਬਣਾਈ ਰੱਖਣ ਅਤੇ ਆਪਣੀ ਮਾਨਸਿਕ ਸਿਹਤ ਦਾ ਧਿਆਨ ਰੱਖਣ।

ਭਾਵਨੀ

ਬੀ.ਕਾਮ (ਵਿਸ਼ੇਸ਼), ਪਹਿਲਾ ਵਰ੍ਹਾ

ਦਸਵੰਧ ਕੀ ਹੈ ਤੇ ਕੋਈ ਕਿਉਂ ਕੱਢੇ ?

ਦਸਵੰਧ ਦੀ ਉਤਪੱਤੀ 'ਦਸਮਾਂਸ' ਸ਼ਬਦ ਤੋਂ ਹੋਈ ਹੈ ਜਿਸਦਾ ਸ਼ਾਬਦਿਕ ਅਰਥ ਹੈ 'ਦਸਵਾਂ ਹਿੱਸਾ'। ਸਿੱਖ ਸਮਾਜ ਵਿਚ ਇਸ ਦਾ ਪਰਿਭਾਸ਼ਿਕ ਅਰਥ ਹੈ ਆਪਣੀ ਕਮਾਈ ਵਿਚੋਂ ਦਸਵਾਂ ਹਿੱਸਾ ਪੰਥ ਦੀ ਉਨਤੀ ਜਾਂ ਧਾਰਮਿਕ ਕਾਰਜਾਂ ਲਈ ਵੱਖਰਾ ਕੱਢਣਾ। ਦਸਵੰਧ ਸਿੱਖਾਂ ਲਈ ਨੀਅਤ ਕੀਤੇ ਗਏ ਨਿਯਮਾਂ ਵਿਚੋਂ ਇਕ ਮਹੱਤਵਪੂਰਨ ਨਿਯਮ ਹੈ। ਬੇਸ਼ਕ ਅਜੋਕੇ ਹਾਲਾਤਾਂ ਵਿਚ ਇਸ ਨਿਯਮ ਦੀ ਮਹੱਤਤਾ ਕਾਫ਼ੀ ਘੱਟ ਗਈ ਹੈ, ਪਰ ਗੁਰੂਆਂ ਵੇਲੇ ਦਸਵੰਧ ਦੀ ਪਾਲਣਾ ਬੜੀ ਸ਼ਿੱਦਤ ਨਾਲ ਕੀਤੀ ਜਾਂਦੀ ਰਹੀ ਹੈ। ਗੁਰੂ ਇਤਿਹਾਸ ਵਿਚ ਦਸਵੰਧ ਦੀ ਗੀਤ ਦੇ ਕਈ ਹਵਾਲੇ ਮਿਲਦੇ ਹਨ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਤੋਂ ਇਸ ਗੀਤ ਦੀ ਮਹੱਤਤਾ ਉਜਾਗਰ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਆਦਿ ਗੁਰੂ ਸਤਿਗੁਰ ਨਾਨਕ ਦੇਵ ਜੀ ਦੇ ਸਮੇਂ ਭਾਵੇਂ ਦਸਵੰਧ ਦੀ ਗੀਤ ਨਹੀਂ ਸੀ ਪਰ ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਵਪਾਰ ਹਿਤ ਪਿਤਾ ਵਲੋਂ ਕੁੱਲ ਆਮਦਨ 'ਚੋਂ ਮਿਲੇ ਕੁਝ ਰੁਪਏ (20 ਰੁਪ.) ਦਾ ਭੁੱਖਿਆਂ ਨੂੰ ਲੰਗਰ ਛਕਾਉਣਾ ਇਕ ਤਰ੍ਹਾਂ ਨਾਲ ਇਸੇ ਗੀਤ ਦਾ ਮੁਢਲਾ ਪ੍ਰਗਟਾਓ ਕਿਹਾ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ। ਉਹਨਾਂ ਦੀ ਬਾਣੀ ਵਿਚ ਇਸ ਬਾਬਤ ਸੰਕੇਤ ਮੌਜੂਦ ਹਨ। ਯਥਾ : ਘਾਲਿ ਖਾਇ ਕਿਛੁ ਹਥੁ ਦੇਇ॥ ਨਾਨਕ ਰਾਹੁ ਪਛਾਣਹਿ ਸੇਇ॥ (ਅੰਗ 1245) ਗੁਰੂ ਅਮਰਦਾਸ ਜੀ ਦੇ ਸਮੇਂ 'ਕਿਛੁ ਹਥੁ ਦੇਇ' ਦਾ ਸੰਕਲਪ ਸੰਸਥਾਗਤ ਰੂਪ ਧਾਰਨ ਕਰਦਾ ਹੈ। ਗੁਰੂ ਅਮਰਦਾਸ ਜੀ ਨੇ ਬਾਈ ਮੰਜੀਆਂ ਦੀ ਸਥਾਪਨਾ ਕਰਕੇ ਜਿਥੇ ਸਿੱਖੀ ਦੇ ਪ੍ਰਚਾਰ ਨੂੰ ਸੰਗਠਿਤ ਰੂਪ ਦਿੱਤਾ ਉਥੇ ਇਨ੍ਹਾਂ ਮੰਜੀਆਂ ਰਾਹੀਂ ਇਕ ਪੱਕਾ ਪ੍ਰਬੰਧ ਵੀ ਕੀਤਾ ਕਿ ਦਸਵੰਧ ਸਮੇਂ ਸਿਰ ਗੁਰੂ ਘਰ ਪੁੱਜਦਾ ਰਹੇ।

ਗੁਰੂ ਰਾਮਦਾਸ ਜੀ ਨੇ ਇਸ ਪ੍ਰਬੰਧ ਨੂੰ ਹੋਰ ਸੁਧਾਰਿਆ ਤੇ ਮਸੰਦਾਂ ਦੀ ਨਿਯੁਕਤੀ ਕੀਤੀ। ਮੰਜੀਆਂ ਦੇ ਪ੍ਰਚਾਰਕ ਆਪਣੀ-ਆਪਣੀ ਥਾਂ ਛੱਡ ਕੇ ਸਮੇਂ ਸਿਰ ਦਸਵੰਧ ਦੀ ਭੇਟਾਂ ਨਹੀਂ ਸੀ ਪਹੁੰਚਾ ਸਕਦੇ, ਇਸ ਲਈ ਮਸੰਦਾਂ ਦੀ ਸਥਾਪਨਾ ਕੀਤੀ ਗਈ। ਇਹ ਮਸੰਦ ਹਰ ਵੇਲੇ ਵੱਖ-ਵੱਖ ਇਲਾਕਿਆਂ ਵਿਚ ਘੁੰਮਦੇ ਰਹਿੰਦੇ ਸਨ ਤੇ ਫੇਰ ਸਾਲ ਵਿਚ ਦੋ ਵਾਰੀ ਵਿਸਾਖੀ ਅਤੇ ਦੀਵਾਲੀ ਦੇ ਮੌਕਿਆਂ 'ਤੇ ਗੁਰੂ ਦਰਬਾਰ ਵਿਚ ਪੁੱਜ ਕੇ ਦਸਵੰਧ ਦੇ ਰੂਪ ਵਿਚ ਇਕੱਠੀ ਕੀਤੀ ਮਾਇਆ ਗੁਰੂ ਨੂੰ ਅਰਪਨ ਕਰਦੇ ਸਨ। ਗੁਰੂ ਅਰਜਨ ਸਾਹਿਬ ਵੇਲੇ ਜਦੋਂ ਸ੍ਰੀ ਦਰਬਾਰ ਸਾਹਿਬ ਅਤੇ ਤਰਨ ਤਾਰਨ ਸਾਹਿਬ ਦੀ ਉਸਾਰੀ ਮੁਕੰਮਲ ਹੋ ਗਈ ਤੇ ਇਥੇ ਭਜਨੀਕ ਹਸਤੀਆਂ ਟਿਕਣ ਲੱਗੀਆਂ ਤਾਂ ਗੁਰੂ ਅਰਜਨ ਸਾਹਿਬ ਨੇ ਵੀ ਲੰਗਰ ਅਤੇ ਹੋਰ ਪੰਥਕ ਖਰਚਾਂ ਜਿਵੇਂ ਸਰੋਵਰਾਂ ਦੀ ਖੁਦਾਈ, ਸ਼ਸਤ੍ਰ-ਘੋੜਿਆਂ ਦੀ ਖਰੀਦ, ਕਿਲ੍ਹਿਆਂ ਦੀ ਉਸਾਰੀ ਆਦਿ ਦੀ ਵਿਵਸਥਾ ਹਿਤ ਸਿੱਖਾਂ ਨੂੰ ਆਮਦਨ ਦਾ ਦਸਵਾਂ ਹਿੱਸਾ ਮਸੰਦਾਂ ਹੱਥ ਦੇਣ ਦਾ ਹੁਕਮ ਕੀਤਾ। ਗੁਰੂ ਗੋਬਿੰਦ ਸਿੰਘ ਜੀ ਤਕ ਦਸਵੰਧ ਅਰਪਣ ਦਾ ਇਹੀ ਢੰਗ ਜਾਰੀ ਰਿਹਾ ਪਰ ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਵੇਲੇ ਹੀ ਕਈ ਮਸੰਦਾਂ ਨੇ ਮਨ ਦੀ ਗਿਰਾਵਟ ਕਰਕੇ ਦਸਵੰਧ ਗੁਰੂ ਘਰ ਦੀ ਥਾਂ ਆਪਣੇ ਨਿੱਜੀ ਹਿੱਤਾਂ ਲਈ ਵਰਤਣਾ ਸ਼ੁਰੂ ਕਰ ਦਿੱਤਾ। ਇਹ ਸਭ ਦੇਖਦਿਆਂ ਗੁਰੂ ਗੋਬਿੰਦ ਸਿੰਘ ਜੀ ਨੇ ਮਸੰਦ ਪ੍ਰਥਾ ਨੂੰ ਖਤਮ ਕਰਕੇ ਹਰ ਸਿੱਖ ਨੂੰ ਹੁਕਮ ਕੀਤਾ ਕਿ ਉਹ ਆਪ ਆਪਣਾ ਦਸਵੰਧ ਗੁਰੂ ਨੂੰ ਅਰਪਿਤ ਕਰਨ। ਗੁਰੂ ਗੋਬਿੰਦ ਸਿੰਘ ਜੀ ਬਚਿਤ੍ਰ ਨਾਟਕ ਵਿਚ ਲਿਖਦੇ ਹਨ —

ਜੋ ਬਾਬੇ ਕੇ ਦਾਮ ਨ ਦੈ ਹੈ। ਤਿਨ ਤੇ ਗਹਿ ਬਾਬਰ ਕੇ ਲੈ ਹੈ।

ਦੈ ਦੈ ਤਿਨ ਕੋ ਬਡੀ ਸਜਾਇ। ਪੁਨਿ ਲੈਹੈ ਗ੍ਰਹਿ ਲੁਟ ਬਨਾਇ॥

(ਸ੍ਰੀ ਦਸਮ ਗ੍ਰੰਥ, ਅੰਗ 70-71)

ਭਾਈ ਦੇਸਾ ਜੀ ਦੇ ਰਹਿਤਨਾਮੇ ਵਿਚ ਲਿਖਿਆ ਹੈ —

ਦਸ ਨਖ ਕਰ ਜੋ ਕਾਰ ਕਮਾਵੈ ਤਾਂ ਕਰ ਜੋ ਧਨ ਘਰ ਮੇਂ ਆਵੈ।

ਤਿਸ ਤੇ ਗੁਰੁ ਦਸੋਂਧ ਜੋ ਦੇਈ ਸਿੰਘ ਸੁਯਸ ਬਹੁ ਜਗ ਮੇਂ ਲੋਈ।

(ਰਹਿਤਨਾਮਾ, ਪੰਨਾ 1)

ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਪ੍ਰਤਾਪ ਸੂਰਜ ਗ੍ਰੰਥ ਵਿਚ ਭਾਈ ਸੰਤੋਖ ਸਿੰਘ ਨੇ ਲਿਖਿਆ ਹੈ —

ਜੋ ਆਪਣੀ ਕਛੁ ਕਰੇ ਕਮਾਈ। ਗੁਰੁ ਹਿਤ ਦਿਹੁ ਦਸਵੰਧ ਬਨਾਈ।

(ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਪ੍ਰਤਾਪ ਸੂਰਜ ਗ੍ਰੰਥ, ਰਾਸ਼ੀ ੧, ਪੰਨਾ ੧੪੪)

ਇਥੋਂ ਤਕ ਕਿ ਜਿਹੜਾ ਸਿੱਖ ਗੁਰੂ ਦੇ ਇਸ ਹੁਕਮ ਦੀ ਪਾਲਣਾ ਨਹੀਂ ਸੀ ਕਰਦਾ ਉਹ ਸਜ਼ਾ ਦਾ ਭਾਗੀ ਗਿਣਿਆ ਜਾਂਦਾ ਸੀ। ਭਾਈ ਨੰਦ ਲਾਲ ਜੀ ਨੇ ਇਸ ਬਾਰੇ ਲਿਖਿਆ ਹੈ —

ਦਸਵੰਧ ਗੁਰੁ ਨਹਿ ਦੇਵੈ ਝੂਠ ਬੋਲੁ ਜੋ ਖਾਇ॥

ਕਹੈ ਗੋਬਿੰਦ ਸਿੰਘ ਲਾਲ ਜੀ ਤਿਸ ਕਾ ਕਛੁ ਨ ਬਿਸਾਹਿ॥

(ਤਨਖਾਹਨਾਮਾ, ਪੰਨਾ 1)

ਇਤਿਹਾਸ ਦੇ ਵਰਕਿਆਂ 'ਚ ਜ਼ਿਕਰ ਹੈ ਕਿ ਸਿੱਖ ਧਰਮ ਤੋਂ ਇਲਾਵਾ ਹੋਰ ਧਰਮਾਂ ਵਿਚ ਵੀ ਇਸ ਗੀਤ ਦੇ ਸੰਕੇਤ ਮਿਲਦੇ ਹਨ। ਮਹਾਨ ਕੋਸ਼ ਵਿਚ ਲਿਖਿਆ ਹੈ ਕਿ ਬਾਈਬਲ ਵਿਚ ਵੀ ਧਰਮ ਅਰਥ ਮਾਇਆ ਕੱਢਣ ਦਾ ਵਿਧਾਨ ਹੈ। ਮੁਸਲਮਾਨਾਂ ਵਿਚ 'ਜ਼ਕਾਤ' ਪ੍ਰਥਾ ਰਾਹੀਂ ਆਮਦਨ ਦਾ 40ਵਾਂ ਹਿੱਸਾ ਧਰਮ-ਅਰਥ ਲਈ ਰਾਖਵਾਂ ਰੱਖਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਪਰਾਸਰ ਰਿਸ਼ੀ ਨੇ ਗ੍ਰਿਹਸਥੀਆਂ ਦੀ ਆਮਦਨ ਦਾ 21ਵਾਂ ਹਿੱਸਾ ਬ੍ਰਾਹਮਣਾਂ ਲਈ ਅਤੇ 31ਵਾਂ ਹਿੱਸਾ ਦੇਵਤਿਆਂ ਲਈ ਨਿਸ਼ਚਿਤ ਕੀਤਾ ਹੈ। ਪਰਾਸਰ ਰਿਸ਼ੀ ਦੇ ਲੇਖ ਅਨੁਸਾਰ ਹਿੰਦੂ ਗ੍ਰਿਹਸਥੀ ਨੂੰ ਕੁਲ ਆਮਦਨ ਵਿਚੋਂ ਇਕੀਵਾਂ ਹਿੱਸਾ ਦੇਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ, ਪਰ ਬ੍ਰਾਹਮਣ ਗ੍ਰਿਹਸਥੀਆਂ ਲਈ ਤੀਹਵਾਂ ਹਿੱਸਾ ਦੇਣਾ ਨੀਅਤ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਹੈ।

ਅਜੋਕੇ ਸਿੱਖਾਂ ਵਿਚ ਇਕ ਸ਼ੰਕਾ ਹੋਰ ਪੈਦਾ ਹੋ ਗਿਆ ਹੈ ਕਿ 'ਦਸਵੰਧ ਕੱਢਣਾ ਜ਼ਰੂਰੀ ਕਿਉਂ ਹੈ?' ਇਸ ਸ਼ੰਕੇ ਬਾਬਤ ਇਕ ਪੱਖ ਪੁਰਾਤਨ ਸਿੱਖਾਂ ਦਾ ਵਿਚਾਰ ਦਾ ਹੈ ਕਿ ਦਸਵੰਧ ਧਾਰਮਿਕ ਦਾਨ ਦਾ ਇਕ ਉੱਤਮ ਪੈਂਡਾ ਹੈ,

ਜਿਹੜੀ ਕੌਮ ਧਾਰਮਿਕ ਦਾਨ ਕਰਨ ਦਾ ਵਲ ਸਿੱਖ ਲੈਂਦੀ ਹੈ ਉਹ ਕਿਸੇ ਪਾਸੋਂ ਮਾਰ ਨਹੀਂ ਖਾਂਦੀ। ਦਾਨ ਦਾ ਇਕ ਧਾਰਮਿਕ ਤਰੀਕਾ ਜਿਥੇ ਕੌਮ ਵਿਚ ਤਿਆਗ ਦਾ ਭਾਵ ਜਗਾਈ ਰੱਖਦਾ ਹੈ ਉਥੇ ਪੰਥ ਨੂੰ ਇਕ ਉੱਤਮ ਪੰਥ ਵੀ ਬਣਾਉਂਦਾ ਹੈ।

ਦਸਵੰਧ ਕੱਢਣ ਦਾ ਦੂਜਾ ਮਹੱਤਵਪੂਰਨ ਪੱਖ ਇਹ ਹੈ ਕਿ ਜੇਕਰ ਹਰ ਸਿੱਖ ਆਪਣਾ ਫਰਜ਼ ਸਮਝ ਕੇ ਆਪਣੀ ਆਮਦਨ ਵਿਚੋਂ ਦਸਵਾਂ ਹਿੱਸਾ ਪੰਥਕ, ਧਾਰਮਿਕ ਜਾਂ ਸਮਾਜ ਸੁਧਾਰਕ ਕਾਰਜਾਂ ਉੱਤੇ ਲਗਾਵੇ ਤਾਂ ਕੌਮ ਵਿਚੋਂ ਗਰੀਬੀ ਖ਼ਤਮ ਹੋ ਜਾਵੇ, ਹਰ ਸਿੱਖ ਪੜ੍ਹਿਆ-ਲਿਖਿਆ, ਕਾਰੋਬਾਰੀ ਤੇ ਤਿਆਗ ਭਾਵਨਾ ਵਾਲਾ ਹੋ ਜਾਵੇ। ਬਾਈ ਦੇਸਾਂ ਜੀ ਦੀਆਂ ਪੰਕਤੀਆਂ ਨੂੰ ਇਥੇ ਲਿਖਣਾ ਬਹੁਤ ਲਾਹੇਵੰਦ ਹੋਵੇਗਾ ਕਿਉਂਕਿ ਉਹਨਾਂ ਵਿਚ ਉਪਰੋਕਤ ਵਿਚਾਰ ਦੀ ਪੁਸ਼ਟੀ ਸਪਸ਼ਟ ਰੂਪ ਵਿਚ ਕੀਤੀ ਗਈ ਹੈ —

ਰਹਤਵਾਨ ਗੁਰਸਿੱਖ ਹੈ ਜੋ। ਕਰਿ ਉਪਾਯ ਧਨ ਖਾਟੇ ਸੋਈ।
ਤਾਹੀ ਕਰ ਘਟ ਕੇ ਨਿਰਬਹੈ। ਪੂਜਾ ਭੁਲਿ ਕੇ ਕਬਹੂ ਗਹੈ।
ਤਨ ਨਿਰਵਾਹ ਮਾਤ੍ਰ ਸੋ ਲੇਵੈ। ਅਧਿਕ ਹੋਤ ਤੋ ਜਹਿ ਕਹਿੰ ਦੇਵੈ॥
(ਰਹਿਤਨਾਮਾ ਭਾਈ ਦੇਸਾ, ਪੰਨਾ 1)

ਅਖੀਰ 'ਚ ਇਤਨਾ ਕਹਿਣਾ ਵਾਜ਼ਿਬ ਹੋਵੇਗਾ ਕਿ ਸਿੱਖ ਕੌਮ ਨੂੰ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ ਕਿ ਦਸਵੰਧ ਦੀ ਮਹੱਤਤਾ, ਜ਼ਰੂਰਤ ਤੇ ਪੁਰਾਤਨ ਰੀਤ ਬਾਰੇ ਆਪਣੇ ਸ਼ਾਨਾਮੱਤੇ ਇਤਿਹਾਸ ਨੂੰ ਵਾਚੇ ਅਤੇ ਪੰਥ ਦੀ ਚੜ੍ਹਦੀਕਲਾ ਲਈ ਨਿਹਸਵਾਰਥ-ਨਿਰਵਿਘਨ ਦਸਵੰਧ ਪੰਥਕ ਕਾਰਜਾਂ ਹਿਤ ਅਰਪਣ ਕਰੇ। ਸਿਰਫ਼ ਅਰਪਣ ਹੀ ਨਾ ਕਰੇ ਸਗੋਂ ਇਸਦੀ ਸਹੀ ਥਾਂ-ਵਰਤੋਂ ਵੱਲ ਵੀ ਧਿਆਨ ਦਵੇ।

ਡਾ. ਦਵਿੰਦਰ ਸਿੰਘ
ਸਹਾਇਕ ਪ੍ਰੋਫੈਸਰ
ਪੰਜਾਬੀ ਵਿਭਾਗ

ਦਾਨ ਦਾ ਸਹੀ ਅਰਥ

ਸਾਡੇ ਸਮਾਜ ਵਿੱਚ ਅਜਿਹਾ ਮੰਨਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਕਿ ਦਾਨ ਕਰਨ ਦੇ ਨਾਲ ਪੁੰਨ ਪ੍ਰਾਪਤ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਪਰ ਅੱਜ ਦੇ ਸਮੇਂ ਵਿੱਚ ਸਿਰਫ਼ ਦਾਨ ਨਾਲ ਹੀ ਪੁੰਨ ਪ੍ਰਾਪਤ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦਾ, ਕਿਉਂਕਿ ਅਸੀਂ ਦਾਨ ਵਿੱਚ ਕੀ ਦੇ ਰਹੇ ਹਾਂ ਇਹ ਮਹੱਤਵਪੂਰਨ ਨਹੀਂ ਹੈ ਬਲਕਿ ਇਹ ਮਹੱਤਵਪੂਰਨ ਹੈ ਕਿ ਦਾਨ ਇਹੋ ਜਿਹਾ ਹੋਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ ਜਿਸ ਨੂੰ ਦੇਣ ਲੱਗਿਆ ਦੂਜੇ ਨੂੰ ਪਤਾ ਵੀ ਨਾ ਲੱਗੇ। ਦਾਨ ਕਰਦੇ ਸਮੇਂ ਸਾਡੇ ਮਨ ਵਿੱਚ ਕਿਸੇ ਵੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦਾ ਕੋਈ ਸੁਆਰਥ ਨਹੀਂ ਹੋਣਾ ਚਾਹੀਦਾ। ਅਸੀਂ ਇਹ ਸੋਚਦੇ ਹਾਂ ਕਿ ਹੱਥਾਂ ਨਾਲ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਦਾਨ ਹੀ ਦਾਨ ਅਖਵਾਉਂਦਾ ਹੈ ਪਰ ਸਿਰਫ਼ ਇਸ ਨੂੰ ਹੀ ਦਾਨ ਨਹੀਂ ਕਿਹਾ ਜਾ ਸਕਦਾ।

ਕਈ ਵਾਰ ਅਸੀਂ ਬਾਹਰੋਂ ਤਾਂ ਹੱਥਾਂ ਨਾਲ ਦਾਨ ਕਰਦੇ ਹਾਂ ਪਰ ਅੰਦਰੋਂ ਅਸੀਂ ਆਪਣੇ ਹਿਰਦੇ ਵਿੱਚ ਲਾਲਸਾ ਭਰੀ ਬੈਠੇ ਹੁੰਦੇ ਹਾਂ। ਇਹੋ ਜਿਹਾ ਦਾਨ ਕੀਤਾ ਜਾਂ ਨਾ ਕੀਤਾ ਇੱਕ ਬਰਾਬਰ ਹੀ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਅਸਲ ਵਿੱਚ ਦਾਨ ਉਹ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਜਦੋਂ ਅਸੀਂ ਕਿਸੇ ਨੂੰ ਦਾਨ ਦੇ ਕੇ ਭੁੱਲ ਜਾਈਏ, ਇਹੋ ਜਿਹਾ ਦਾਨ ਹੀ ਪੁੰਨ ਬਣਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਲਈ ਕਿਹਾ ਵੀ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਕਿ ਸੱਚੇ ਮਨ ਨਾਲ ਕੀਤੇ ਗਏ ਦਾਨ ਨੂੰ ਹੀ ਪੁੰਨ ਪ੍ਰਾਪਤ ਹੁੰਦਾ ਹੈ।

ਤਨੂੰਪ੍ਰੀਤ ਸਿੰਘ
ਬੀ.ਕਾਮ. (ਵਿਸ਼ੇਸ਼)

ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਵਿਚ ਪੈਸਾ

ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਵਿੱਚ ਪੈਸਾ ਹੀ ਸਭ ਕੁੱਝ ਨਹੀਂ
ਪੈਸੇ ਨਾਲ ਬਿਸਤਰਾ ਖਰੀਦ ਸਕਦੇ ਹੋ, ਨੀਂਦ ਨਹੀਂ
ਪੈਸੇ ਨਾਲ ਐਨਕ ਖਰੀਦ ਸਕਦੇ ਹੋ, ਅੱਖਾਂ ਨਹੀਂ
ਪੈਸੇ ਨਾਲ ਭੋਜਨ ਖਰੀਦ ਸਕਦੇ ਹੋ, ਭੁੱਖ ਨਹੀਂ
ਪੈਸੇ ਨਾਲ ਦਵਾਈ ਖਰੀਦ ਸਕਦੇ ਹੋ, ਤੰਦਰੁਸਤੀ ਨਹੀਂ
ਪੈਸੇ ਨਾਲ ਕਰੀਮਾਂ ਖਰੀਦ ਸਕਦੇ ਹੋ, ਸੁੰਦਰਤਾ ਨਹੀਂ,
ਪੈਸੇ ਨਾਲ ਕਲਮ ਖਰੀਦ ਸਕਦੇ ਹੋ, ਵਿਚਾਰ ਨਹੀਂ
ਪੈਸੇ ਨਾਲ ਸ਼ਸਤਰ ਖਰੀਦ ਸਕਦੇ ਹੋ, ਹੌਂਸਲਾ ਨਹੀਂ,
ਪੈਸੇ ਨਾਲ ਸੁੱਖ ਸਾਧਨ ਖਰੀਦ ਸਕਦੇ ਹੋ, ਸ਼ਾਂਤੀ ਨਹੀਂ

ਪੈਸੇ ਨਾਲ ਸਰੀਰ ਖਰੀਦ ਸਕਦੇ ਹੋ, ਆਤਮਾ ਨਹੀਂ,
ਪੈਸੇ ਨਾਲ ਕਿਤਾਬਾਂ ਖਰੀਦ ਸਕਦੇ ਹੋ, ਗਿਆਨ ਨਹੀਂ
ਪੈਸੇ ਨਾਲ ਆਦਮੀ ਖਰੀਦ ਸਕਦੇ ਹੋ, ਵਫ਼ਾਦਾਰੀ ਨਹੀਂ
ਪੈਸੇ ਨਾਲ ਨੌਕਰ ਖਰੀਦ ਸਕਦੇ ਹੋ, ਸੇਵਕ ਨਹੀਂ
ਪੈਸੇ ਨਾਲ ਮੂਰਤੀ ਖਰੀਦ ਸਕਦੇ ਹੋ, ਭਗਵਾਨ ਨਹੀਂ।

ਉਧਰਿਤ ਵੱਲੋਂ
ਗੁੰਜਨ ਪ੍ਰੀਤ ਕੌਰ
ਬੀ. ਕਾਮ. (ਵਿਸ਼ੇਸ਼)

ਧੀਆਂ ਦੀ ਆਜ਼ਾਦੀ

ਧੀਆਂ ਦੀ ਆਜ਼ਾਦੀ ਇਕ ਅਜਿਹਾ ਵਿਸ਼ਾ ਹੈ ਜੋ ਸਾਡੇ ਸਮਾਜ ਦੇ ਮਾਨਸਿਕ ਅਤੇ ਨੈਤਿਕ ਵਿਕਾਸ ਦਾ ਸ਼ੀਸ਼ਾ ਹੈ। ਕਿਸੇ ਵੀ ਦੇਸ਼ ਜਾਂ ਸਮਾਜ ਦੀ ਤਰੱਕੀ ਦਾ ਅੰਦਾਜ਼ਾ ਇਸ ਗੱਲ ਤੋਂ ਲਗਾਇਆ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ ਕਿ ਉੱਥੇ ਦੀਆਂ ਔਰਤਾਂ ਤੇ ਧੀਆਂ ਕਿੰਨੀਆਂ ਸੁਤੰਤਰ ਅਤੇ ਸੁਰੱਖਿਅਤ ਹਨ। ਧੀਆਂ ਦੀ ਆਜ਼ਾਦੀ ਦਾ ਮਤਲਬ ਸਿਰਫ਼ ਘਰੋਂ ਬਾਹਰ ਜਾਣ ਦੀ ਖੁੱਲ੍ਹ ਨਹੀਂ ਸਗੋਂ ਆਪਣੇ ਜੀਵਨ ਦੇ ਫੈਸਲੇ ਖੁਦ ਲੈਣ, ਸਿੱਖਿਆ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰਨ ਅਤੇ ਸਨਮਾਨ ਨਾਲ ਜਿਊਣ ਦੇ ਅਧਿਕਾਰ ਵੀ ਹੈ।

ਸਾਨੂੰ ਆਪਣੇ ਘਰਾਂ ਵਿਚ ਮੁੰਡਿਆਂ ਅਤੇ ਕੁੜੀਆਂ ਵਿਚਕਾਰ ਕੀਤੇ ਜਾਂਦੇ ਵਿਤਕਰੇ ਨੂੰ ਖਤਮ ਕਰਨਾ ਪਵੇਗਾ। ਆਜ਼ਾਦੀ ਦਾ ਮਤਲਬ ਜ਼ਿੰਮੇਵਾਰੀ ਵੀ ਹੈ ਅਤੇ ਧੀਆਂ ਨੇ ਹਮੇਸ਼ਾਂ ਸਾਬਤ ਕੀਤਾ ਹੈ ਕਿ ਉਹ ਜ਼ਿੰਮੇਵਾਰੀ ਨਿਭਾਉਣ ਵਿਚ ਮੁੰਡਿਆਂ ਤੋਂ ਘਟ ਨਹੀਂ। ਸਮਾਜ ਵਿੱਚ ਕਈ ਥਾਵਾਂ 'ਤੇ ਧੀਆਂ ਨੂੰ ਅਜੇ ਵੀ ਪਰਦੇ, ਡਰ ਅਤੇ ਰਿਵਾਇਤਾਂ ਦੀਆਂ ਜ਼ੰਜੀਰਾਂ ਵਿਚ ਬੰਨ੍ਹਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਰਾਤ ਬਾਹਰ ਜਾਣ ਦੀ ਆਜ਼ਾਦੀ ਨਹੀਂ। ਇਹ ਸੋਚ ਬਦਲਣ ਦੀ ਲੋੜ ਹੈ ਕਿਉਂਕਿ ਆਜ਼ਾਦ ਧੀ ਹੀ ਆਤਮਨਿਰਭਰ ਬਣ ਸਕਦੀ ਹੈ। ਸਿੱਖਿਆ ਧੀਆਂ ਦੀ ਆਜ਼ਾਦੀ ਵੱਲ ਪਹਿਲਾਂ ਕਦਮ ਹੈ। ਪੜ੍ਹੀ-ਲਿਖੀ ਧੀ ਆਪਣੇ

ਅਧਿਕਾਰਾਂ ਨੂੰ ਸਮਝਦੀ ਹੈ ਅਤੇ ਸਮਾਜ ਵਿੱਚ ਆਪਣੀ ਥਾਂ ਬਣਾਉਂਦੀ ਹੈ। ਅੱਜ ਕਈ ਧੀਆਂ ਡਾਕਟਰ, ਇੰਜੀਨੀਅਰ, ਅਧਿਆਪਕ ਅਤੇ ਪ੍ਰਸ਼ਾਸਕ ਬਣ ਕੇ ਦੇਸ਼ ਦਾ ਨਾਂ ਰੋਸ਼ਨ ਕਰ ਰਹੀਆਂ ਹਨ। ਧੀਆਂ ਨੂੰ “ਲੋਕ ਕੀ ਕਹਿਣਗੇ”

ਵਾਲੀ ਮਾਨਸਿਕ ਗੁਲਾਮੀ ਤੋਂ ਮੁਕਤ ਕਰਨਾ ਬਹੁਤ ਜ਼ਰੂਰੀ ਹੈ।

ਅੰਤ ਵਿਚ ਇਹ ਕਹਿਣਾ ਗ਼ਲਤ ਨਹੀਂ ਹੋਵੇਗਾ ਕਿ ਧੀਆਂ ਨੂੰ ਆਜ਼ਾਦੀ ਦੇ ਕੇ ਅਸੀਂ ਪੂਰੇ ਸਮਾਜ ਨੂੰ ਮਜ਼ਬੂਤ ਬਣਾਉਂਦੇ ਹਾਂ। ਜਦੋਂ ਧੀ ਮੁਸਕਰਾਂਦੀ ਹੈ, ਤਦੋਂ ਪਰਿਵਾਰ ਖੁਸ਼ਹਾਲ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਲਈ ਧੀਆਂ ਨੂੰ ਡਰ ਨਹੀਂ ਭਰੋਸਾ ਦੇਈਏ ਅਤੇ ਖੁੱਲ੍ਹੇ ਅਸਮਾਨ ਹੇਠ ਸੁਪਨੇ ਦੇਖਣ ਦੀ ਆਜ਼ਾਦੀ।

ਧੀਆਂ ਦੀ ਆਜ਼ਾਦੀ ਦਾ ਮਤਲਬ ਸਮਾਜ ਦੀ ਮਰਿਆਦਾਵਾਂ ਨੂੰ ਤੋੜਨਾ ਨਹੀਂ ਸਗੋਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਉਡਾਣ ਭਰਨ ਲਈ ਅਸਮਾਨ ਦੇਣਾ ਹੈ। ਸਾਨੂੰ

ਧੀਆਂ ਨੂੰ ਪਿਆਰ ਵਿਸ਼ਵਾਸ ਤੇ ਸਤਿਕਾਰ ਦੇਣ ਦੀ ਲੋੜ ਹੈ।

“ਧੀ ਬਚਾਓ ਧੀ ਪੜ੍ਹਾਓ” ਦੇ ਨਾਲ-ਨਾਲ ਹੁਣ ਧੀ ਨੂੰ ਆਜ਼ਾਦੀ ਨਾਲ ਉਡਣ ਦਿਉ।”

ਹਰਸ਼ੀਨ ਕੌਰ

ਬੀ.ਏ. ਪੰਜਾਬੀ (ਵਿਸ਼ੇਸ਼), ਪਹਿਲਾ ਵਰ੍ਹਾ

ਬੋਲੀ ਦੀ ਮੌਤ

ਜਦੋਂ ਸ਼ਬਦਾਂ ਦੇ ਬੁੱਲ੍ਹ ਸੁੱਕ ਜਾਂਦੇ ਨੇ
ਤੇ ਆਪਣੀ ਹੀ ਹੋਂਦ ਤੋਂ ਮੁੱਕ ਜਾਂਦੇ ਨੇ,
ਉਦੋਂ ਹੁੰਦੀ ਹੈ—ਇਕ ਬੋਲੀ ਦੀ ਮੌਤ।
ਨਾ ਜਨਾਜ਼ਾ, ਨਾ ਸੱਥ ਜੁੜਦੀ ਹੈ
ਬਸ ਚੁੱਪ ਚਪੀਤੇ ਕੋਈ ਰੂਹ ਪਿੱਛੇ ਮੁੜਦੀ ਹੈ।
ਜਦੋਂ ਬੱਚੇ ਨੂੰ ‘ਮਾਂ’ ਕਹਿਣਾ ਪੁਰਾਣਾ ਲੱਗਦਾ ਹੈ
ਤੇ ਪੰਜਾਬੀ ਵਿਚ ਗੱਲ ਕਰਨਾ ਸ਼ਰਮ ਦਾ ਬਹਾਨਾ ਲੱਗਦਾ ਹੈ
ਉਦੋਂ ਹੁੰਦੀ ਹੈ — ਇਕ ਬੋਲੀ ਦੀ ਮੌਤ।

ਕਿਤਾਬਾਂ ਦੇ ਪੰਨਿਆਂ 'ਤੇ ਜਦੋਂ ਧੂੜ ਜੰਮ ਜਾਵੇ
ਤੇ ਪੁਰਖਿਆਂ ਦੀ ਵਿਰਾਸਤ ਪਲ ਵਿਤ ਬੰਮ ਜਾਵੇ।
ਜਦੋਂ ਅਸੀਂ ਆਪਣੀ ਪਛਾਣ ਦੂਜੇ ਰੰਗਾਂ ਵਿਚ ਭਾਲਦੇ ਹਾਂ
ਤੇ ਆਪਣੇ ਹੀ ਦੀਵੇ ਦੀ ਲੋਅ ਨੂੰ ਆਪ ਹੀ ਜਾਲਦੇ ਹਾਂ,
ਉਦੋਂ ਹੁੰਦੀ ਹੈ—ਇਕ ਬੋਲੀ ਦੀ ਮੌਤ।

ਬੋਲੀ
ਜਿਉਂਦੀ ਰਹੀ ਤਾਂ
ਪੰਜਾਬੀ
ਜਿਉਂਦੀ ਰਹਿਣਗੀ

ਬੋਲੀ ਨਾ ਸਿਰਫ਼ ਅੱਖਰਾਂ ਦਾ ਜਾਲ,
ਇਹ ਤਾਂ ਹੈ ਸਦੀਆਂ ਦਾ ਸਫ਼ਰ ਤੇ ਬੀਤਿਆ ਕਾਲ!
ਜੇ ਮਰ ਗਏ ਸ਼ਬਦ, ਤਾਂ ਸਾਡਾ ਨਾਂ ਕੌਣ ਲਏਗਾ?
ਇਸ ਗੂੰਗੀ ਭੀੜ ਵਿਚ, ਸਾਡੀ ਸਾਰ ਕੌਣ ਲਏਗਾ?
ਜਾਗੋ! ਕਿਤੇ ਬਹੁਤ ਦੇਰ ਨਾ ਹੋ ਜਾਵੇ,
ਸਾਡੀ ਬੋਲੀ ਦਾ ਸੂਰਜ ਕਿਤੇ ਹਨੇਰ ਨਾ ਹੋ ਜਾਵੇ।
ਕਿਉਂਕਿ ਜਦੋਂ ਇੱਕ ਬੋਲੀ ਮਰਦੀ ਹੈ
ਤਾਂ ਪੂਰੀ ਕੌਮ ਦੀ ਪਛਾਣ ਮਰਦੀ ਹੈ।

ਆਓ! ਮਰਦੀ ਹੋਈ ਬੋਲੀ ਨੂੰ ਮੁੜ ਸਾਹ ਦਈਏ
ਆਪਣੇ ਬੱਚਿਆਂ ਨੂੰ ਪੰਜਾਬੀ ਦਾ ਰਾਹ ਦਈਏ।

ਅਸ਼ਮੀਤ ਕੌਰ

ਬੀ.ਏ. ਪੰਜਾਬੀ (ਵਿਸ਼ੇਸ਼), ਪਹਿਲਾ ਵਰ੍ਹਾ

ਪਿਤਰਕੀ ਸਮਾਜ ਵਿੱਚ ਨਾਰੀਵਾਦ ਦਾ ਸੰਘਰਸ਼

ਪਿਤਰਕੀ ਪ੍ਰਬੰਧ ਇੱਕ ਸਮਾਜਕ ਪ੍ਰਣਾਲੀ ਹੈ ਜਿਸ ਵਿੱਚ ਮਰਦਾਂ ਨੂੰ ਔਰਤਾਂ ਨਾਲੋਂ ਵੱਧ ਤਾਕਤ, ਅਧਿਕਾਰ ਅਤੇ ਸਹੂਲਤਾਂ ਮਿਲਦੀਆਂ ਹਨ ਅਤੇ ਨਾਰੀਵਾਦ, ਔਰਤਾਂ ਅਤੇ ਮਰਦਾਂ ਲਈ ਬਰਾਬਰ ਹੱਕ, ਮੌਕੇ ਅਤੇ ਸਨਮਾਨ ਦੀ ਗੱਲ ਕਰਦਾ ਹੈ। ਇਸਦਾ ਮਕਸਦ ਔਰਤਾਂ ਨੂੰ ਸਸ਼ਕਤ ਬਣਾਉਣਾ ਅਤੇ ਲਿੰਗ ਅਧਾਰਿਤ ਭੇਦਭਾਵ ਨੂੰ ਖਤਮ ਕਰਨਾ ਹੈ।

ਪਿਤਰਕੀ, ਅਸਮਾਨਤਾ ਨੂੰ ਕਾਇਮ ਰੱਖਦੀ ਹੈ ਜਦਕਿ ਨਾਰੀਵਾਦ ਬਰਾਬਰੀ ਲਿਆਉਣ ਦੀ ਕੋਸ਼ਿਸ਼ ਕਰਦਾ ਹੈ।

ਜਦ ਔਰਤਾਂ ਨੇ ਆਪਣੇ ਲਈ ਆਵਾਜ਼ ਉਠਾਈ ਤਾਂ ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਕਈ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੀ ਚੁਣੌਤੀਆਂ ਦਾ ਸਾਹਮਣਾ ਕਰਨਾ ਪਿਆ ਜਿਵੇਂ—

ਸਮਾਜਿਕ ਵਿਰੋਧ ਅਤੇ ਬਦਨਾਮੀ — ਜਦੋਂ ਔਰਤਾਂ ਨੇ ਬਰਾਬਰੀ ਦੀ ਗੱਲ ਕੀਤੀ ਤਾਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ “ਰਿਵਾਜ਼ਾਂ ਦੇ ਖਿਲਾਫ”, “ਪਰਿਵਾਰ ਤੋੜਨ ਵਾਲੀਆਂ” ਕਹਿ ਕੇ ਬਦਨਾਮ ਕੀਤਾ ਗਿਆ।

ਕਾਨੂੰਨੀ ਅਧਿਕਾਰਾਂ ਦੀ ਘਾਟ — ਸ਼ੁਰੂ ਵਿੱਚ ਔਰਤਾਂ ਨੂੰ ਸਿੱਖਿਆ, ਸੰਪਤੀ ਅਤੇ ਨੌਕਰੀ ਦੇ ਅਧਿਕਾਰ ਨਹੀਂ ਸਨ। ਇਹ ਅਧਿਕਾਰ ਹਾਸਲ ਕਰਨ ਲਈ ਉਨ੍ਹਾਂ ਲੰਮਾ ਸੰਘਰਸ਼ ਕੀਤਾ।

ਆਰਥਿਕ ਮੁਸ਼ਕਲਾਂ — ਬਰਾਬਰ ਕੰਮ ਕਰਨ ਦੇ ਬਾਵਜੂਦ ਘੱਟ ਤਨਖਾਹ, ਘਰੇਲੂ ਕੰਮ ਦੀ ਕਦਰ ਨਾ ਪੈਣਾ ਹੀ ਔਰਤਾਂ ਲਈ ਵੱਡੀ

ਸਮੱਸਿਆ ਸੀ।

ਨਾਰੀਵਾਦ ਦੀ ਰਾਹ ਵਿੱਚ ਔਰਤਾਂ ਨੂੰ ਇਹੋ ਜਿਹੀਆਂ ਕਈ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੀਆਂ ਮੁਸ਼ਕਿਲਾਂ ਦਾ ਸਾਹਮਣਾ ਕਰਨਾ ਪਿਆ ਅਤੇ ਨਾਰੀਵਾਦ ਦੀ ਰਾਹ ਔਰਤਾਂ ਲਈ ਆਸਾਨ ਨਹੀਂ ਸੀ।

ਔਰਤਾਂ ਨੇ ਅਨੇਕ ਮੁਸ਼ਕਲਾਂ ਸਹਿੰਦਿਆਂ ਆਪਣੇ ਅਧਿਕਾਰਾਂ ਲਈ ਲੜਾਈ ਲੜੀ। ਅੱਜ ਮਿਲੇ ਹੱਕ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਸੰਘਰਸ਼ ਦਾ ਹੀ ਨਤੀਜਾ ਹਨ।

ਅਰਪਿਤਾ ਅਗਰਵਾਲ

ਬੀ.ਏ. ਪੰਜਾਬੀ (ਵਿਸ਼ੇਸ਼), ਤੀਜਾ ਵਰ੍ਹਾ

ਜ਼ਿੰਦਗੀ

ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਕੀ ਹੈ? ਕਦੇ ਚੰਗੀ ਲੱਗਦੀ ਹੈ 'ਤੇ ਕਦੇ ਬੁਰੀ। ਇੰਨੀ ਬੁਰੀ ਕਿ ਜੀਣ 'ਤੇ ਪਛਤਾਵਾਂ ਹੋਣ ਲੱਗਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਕਦੇ ਇੰਨੀ ਚੰਗੀ ਕਿ ਦਿਲ ਕਰਦਾ ਹੈ ਉਹ ਪਲ ਉਥੇ ਹੀ ਠਹਿਰ ਜਾਣ।

ਅਫਸੋਸ ਇਹ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦਾ ਕਿ ਉਹ ਪਲ ਗੁਜ਼ਰ ਗਏ, ਅਫਸੋਸ ਇਹ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਕਿ ਉਨ੍ਹਾਂ ਪਲਾਂ ਦੇ ਨਾਲ ਕੁਝ ਨਫਰਤ ਵੀ ਆ ਗਈ— ਕੁਝ ਲੋਕਾਂ ਦੇ ਪ੍ਰਤੀ, ਤੇ ਕੁਝ ਆਪਣੀਆਂ ਹੀ ਹਰਕਤਾਂ ਦੇ ਪ੍ਰਤੀ।

ਫਿਲਮਾਂ ਵਿੱਚ ਤਾਂ ਕਹਿੰਦੇ ਹਨ ਕਿ ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਇੱਕ ਸੁਹਾਣਾ ਸਫ਼ਰ ਹੈ, ਪਰ ਇਹ ਨਹੀਂ ਪਤਾ ਹੁੰਦਾ ਕਿ ਕੱਲ੍ਹ ਕੀ ਹੋਵੇਗਾ ਅਤੇ ਕਿਸਨੇ ਕਿਥੇ ਜਾਣਾ ਹੈ? ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਸਿਰਫ਼ ਇੱਕ ਸੁਹਾਣਾ ਸਫ਼ਰ ਹੀ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦੀ, ਇਸ ਵਿੱਚ ਵੱਖ-ਵੱਖ ਘਟਨਾਵਾਂ, ਸਮੱਸਿਆਵਾਂ ਅਤੇ ਉਤਾਰ-ਚੜ੍ਹਾਅ ਵੀ ਹੁੰਦੇ ਹਨ।

ਪਰ ਹਾਂ, ਇਹ ਗੱਲ ਤਾਂ ਸੱਚ ਹੈ ਕਿ ਕਦੋਂ, ਕਿਵੇਂ ਤੇ ਕੀ ਹੋ ਜਾਵੇ—ਕੁਝ ਵੀ ਨਹੀਂ ਕਹਿ ਸਕਦੇ, ਕਿਉਂਕਿ ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਬਹੁਤ ਅਨਿਸ਼ਚਿਤ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਬਸ

ਅਸਲ ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਵਿੱਚ ਕੁਝ ਰਿਸ਼ਤੇ ਬਹੁਤ ਅਨਮੋਲ ਹੁੰਦੇ ਹਨ, ਕੁਝ ਦੋਸਤ ਜਾਂ ਆਪਣੇ ਜੋ ਸਾਨੂੰ ਜੀਵਨ ਜੀਉਣਾ ਕਿਵੇਂ ਹੈ, ਇਹ ਸਿਖਾਉਂਦੇ ਹਨ। ਸਾਨੂੰ ਇਹ ਪਰੇਸ਼ਾਨੀਆਂ ਅਤੇ ਦਿੱਕਤਾਂ ਤੋਂ ਅਲਗ ਦੁਨੀਆ ਨੂੰ ਵੇਖਣ ਦਾ ਅਨੋਖਾ ਅਤੇ ਖੂਬਸੂਰਤ ਢੰਗ ਸਿਖਾਉਂਦੇ ਹਨ। ਕੁਝ ਰਿਸ਼ਤੇ ਤੇ ਇਹੋ ਜਿਹੇ ਵੀ ਹੁੰਦੇ ਹਨ ਜੋ ਖੂਨ ਦੇ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦੇ ਫਿਰ ਵੀ ਉਹ ਸਾਡੇ ਲਈ ਕਿੰਨਾ ਕੁਝ ਨਿਸਵਾਰਥ ਭਾਵ ਨਾਲ ਕਰਦੇ ਹਨ ਤੇ ਸਿਖਾਉਂਦੇ ਹਨ ਕਿ ਜੀਵਨ ਵਿੱਚ ਗਮਾਂ ਦੇ ਨਾਲ ਬਹੁਤ ਸਾਰੀਆਂ ਖੁਸ਼ੀਆਂ ਵੀ ਮਿਲਦੀਆਂ ਹਨ।

ਬਸ ਆਪਣੇ ਆਪ ਨੂੰ ਸੰਭਾਲ ਕੇ ਰੱਖਣਾ ਪੈਂਦਾ ਹੈ; ਜੀਵਨ ਦੀ ਛੋਟੀ ਤੇ ਵੱਡੀ ਖੁਸ਼ੀ ਨੂੰ ਜੀਉਣਾ ਪੈਂਦਾ ਹੈ ਤੇ ਇੱਕ ਦਿਨ ਤੁਹਾਨੂੰ ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਆਪ ਹੀ ਜੀਣਾ ਸਿਖਾ ਦਿੰਦੀ ਹੈ।

ਅਮਰਜੀਤ ਕੌਰ

ਬੀ.ਏ. ਪੰਜਾਬੀ (ਵਿਸ਼ੇਸ਼), ਤੀਜਾ ਵਰ੍ਹਾ

ਠਾਕੁਰ ਦੁਆਰੇ ਠੱਗ ਬਸੇਂ, ਭਾਈ ਦਵਾਰ ਮਸੀਤ।

ਹਰਿ ਕੇ ਦਵਾਰੇ ਭਿੱਖ ਬਸੇਂ, ਹਮਰੀ ਏਕ ਪਰਤੀਤ।

ਬੁੱਲ੍ਹੇ ਸ਼ਾਹ

ਕਣਕ ਕੌਡੀ ਕਾਮਨੀ, ਤੀਨੋਂ ਹੀ ਤਲਵਾਰ।

ਆਇਆ ਸੈਂ ਜਿਸ ਬਾਤ ਕੋ ਭੂਲ ਗਈ ਵੋਹ ਬਾਤ।

ਬੁੱਲ੍ਹੇ ਸ਼ਾਹ

ਲਾਲਚ ਦਾ ਨੁਕਸਾਨ

ਰਾਮਪੁਰ ਪਿੰਡ ਵਿਚ ਰਾਜੂ ਨਾਂ ਦਾ ਇੱਕ ਮਿਹਨਤੀ ਕਿਸਾਨ ਰਹਿੰਦਾ ਸੀ। ਥੋੜੀ ਹੀ ਜ਼ਮੀਨ 'ਤੇ ਮਿਹਨਤ ਕਰ ਕੇ ਉਹ ਆਪਣੇ ਪਰਿਵਾਰ ਨੂੰ ਸੁਖ ਨਾਲ ਪਾਲ ਰਿਹਾ ਸੀ। ਉਸਦਾ ਗਰੀਬੀ ਵਿੱਚ ਵੀ ਹੱਸਦਾ-ਖੇਡਦਾ ਪਰਿਵਾਰ ਸੀ। ਇੱਕ ਸਾਲ ਉਸਦੀ ਫਸਲ ਬਹੁਤ ਚੰਗੀ ਹੋਈ। ਪਿੰਡ ਦੇ ਲੋਕਾਂ ਨੇ ਕਿਹਾ, “ਰਾਜੂ, ਇਹ ਫਸਲ ਸਮੇਂ ਤੇ ਵੇਚ ਦੇ। ਮੁਨਾਫਾ ਵੀ ਚੰਗਾ ਮਿਲ ਜਾਵੇਗਾ।”

ਪਰ ਰਾਜੂ ਦੇ ਮਨ ਵਿੱਚ ਲਾਲਚ ਜਾਗ ਪਿਆ। ਉਸਨੇ ਸੋਚਿਆ, “ਜੇ ਹੁਣ ਰੁਕ ਜਾਵਾਂ ਤਾਂ, ਕੀ ਪਤਾ ਭਾਅ ਹੋਰ ਵੱਧ ਜਾਵੇ। ਫਿਰ ਮੈਂ ਦੋਗੁਣਾ ਪੈਸਾ ਕਮਾ ਲਵਾਂਗਾ।”

ਉਸਨੇ ਫਸਲ ਗੋਦਾਮ ਵਿੱਚ ਰੱਖ ਲਈ। ਦਿਨ ਲੰਘਦੇ ਗਏ। ਅਚਾਨਕ ਮੌਸਮ ਬਦਲ ਗਿਆ। ਨਮੀ ਅਤੇ ਕੀੜੀਆਂ ਕਾਰਨ ਫਸਲ ਖਰਾਬ ਹੋਣ ਲਗ ਗਈ। ਰਾਜੂ ਨੂੰ ਜਦੋਂ ਅਕਲ ਆਈ ਓਦੋਂ ਤੱਕ ਬਹੁਤ ਦੇਰ ਹੋ ਚੁੱਕੀ ਸੀ। ਮੰਡੀ ਵਿੱਚ ਭਾਅ ਵੀ ਡਿੱਗ ਚੁੱਕਾ ਸੀ। ਫਸਲ ਦਾ ਅੱਧੇ ਤੋਂ ਜ਼ਿਆਦਾ ਹਿੱਸਾ ਨਸ਼ਟ ਹੋ ਚੁਕਾ ਸੀ। ਰਾਜੂ ਉਦਾਸ ਹੋ ਕੇ ਬੈਠ ਗਿਆ। ਉਸਨੂੰ ਅਹਿਸਾਸ ਹੋਇਆ ਕਿ ਜਿਸ ਲਾਲਚ ਨੇ ਉਸਨੂੰ ਹੋਰ ਪੈਸੇ ਦਾ ਸੁਪਨਾ ਦਿਖਾਇਆ ਸੀ, ਉਸਨੇ ਉਹਦੇ ਹੱਥੋਂ ਉਹ ਥੋੜਾ, ਸੁੱਖ ਵੀ ਖੋਹ ਲਿਆ ਜੋ ਉਸਦੇ ਤੇ ਉਸਦੇ ਪਰਿਵਾਰ ਕੋਲ ਸੀ। ਉਹ ਆਪ ਹੀ ਆਪਣੇ ਪੈਰ 'ਤੇ ਕੁਲਹਾੜੀ ਮਾਰ ਬੈਠਾ ਸੀ। ਉਸ ਦਿਨ ਰਾਜੂ ਨੇ ਫੈਸਲਾ ਕੀਤਾ ਕਿ ਉਹ ਕਦੇ ਵੀ ਲਾਲਚ ਦੇ ਪਿੱਛੇ ਨਹੀਂ ਦੌੜੇਗਾ। ਉਸਨੇ ਸਮਝ ਲਿਆ ਸੀ ਕਿ ਸੰਤੋਖ ਅਤੇ ਸਮੇਂ ਸਿਰ ਲਿਆ ਗਿਆ ਸਹੀ ਫੈਸਲਾ ਹੀ ਅਸਲੀ ਦੌਲਤ ਹੁੰਦੀ ਹੈ।

ਜੋ ਮਿਲਿਆ ਹੈ, ਉਸਦੀ ਕਦਰ ਕਰਨੀ ਚਾਹੀਦੀ ਹੈ, ਇਸ ਵਿੱਚ ਹੀ ਸਮਝਦਾਰੀ ਜਾਪਦੀ ਹੈ।

ਅਮਰਜੀਤ ਕੌਰ

ਬੀ.ਏ. ਪੰਜਾਬੀ (ਵਿਸ਼ੇਸ਼), ਤੀਜਾ ਵਰ੍ਹਾ

ਕਾਲਜ ਦੇ ਦਿਨ

ਕਾਲਜ ਦੇ ਦਿਨ, ਹੌਲੀ ਹੌਲੀ ਲੰਘ ਜਾਂਦੇ,
ਕਲਾਸਾਂ ਘੱਟ, ਕੈਂਟੀਨ ਵੱਲ ਪੈਰ ਵੱਧ ਜਾਂਦੇ।
ਕਿਤਾਬਾਂ ਬੈਗ ਵਿੱਚ, ਸੁਪਨੇ ਅੱਖਾਂ ਵਿੱਚ,
ਦੋਸਤਾਂ ਨਾਲ ਹੱਸਣਾ-ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਦੇ ਰੰਗਾਂ ਵਿੱਚ।

ਬੈਂਕ ਦੀ ਖੁਸ਼ੀ, ਅਟੈਂਡਸ ਦਾ ਡਰ,
ਹਰ ਰੋਜ਼ ਕੋਈ ਨਵਾਂ ਹੀ ਚੜ੍ਹਦਾ ਸਫ਼ਰ।
ਕਦੇ ਲੇਟ ਹੋ ਜਾਣਾ, ਕਦੇ ਸਜ਼ਾ ਮਿਲ ਜਾਣੀ,
ਪਰ ਯਾਰਾਂ ਨਾਲ ਮਿੱਲ ਕੇ ਹਰ ਗੱਲ ਆਸਾਨ ਬਣ ਜਾਣੀ।
ਕਲਾਸ ਦੇ ਕੋਨੇ 'ਚ ਬੈਠ ਕੇ ਭਵਿੱਖ ਦੇ ਖਿਆਲ,
“ਕੀ ਬਣਾਂਗੇ ਅੱਗੇ” ਸੁਆਲਾਂ ਦਾ ਜੰਜਾਲ।
ਚਾਹ ਦੇ ਕਪ ਨਾਲ ਘੁੱਲੀਆਂ ਕਹਾਣੀਆਂ ਸਾਰੀਆਂ
ਦਿਲਾਂ 'ਚ ਲੁਕੀਆਂ ਨੇ ਕਈ ਅਣਕਹੀਆਂ ਬਾਤਾਂ ਵੀ ਪਿਆਰੀਆਂ।

ਕਾਲਜ ਦੇ ਇਹ ਪੱਲ ਮਿਟਦੇ ਨਹੀਂ ਕਦੇ,
ਸਮਾਂ ਲੰਘ ਵੀ ਜਾਵੇ, ਦਿਲ 'ਚ ਰਹਿੰਦੇ ਸਦਾ ਸਜੇ।
ਅੱਜ ਜੋ ਲੱਗਦਾ ਏ ਸਾਧਾਰਨ ਜਿਹਾ ਸਫ਼ਰ,
ਕੱਲ੍ਹ ਯਾਦ ਬਣ ਕੇ ਆਵੇਗਾ—ਸਭ ਤੋਂ ਸੁਹਣਾ ਨਜ਼ਰ।

ਹਰਸਿਮਰਨਜੀਤ ਸਿੰਘ

ਬੀ. ਕਾਮ. (ਵਿਸ਼ੇਸ਼), ਪਹਿਲਾ ਵਰ੍ਹਾ

ਕਲਮ ਦੇ ਨਾਂ ਇੱਕ ਚਿੱਠੀ

ਉਸ ਦਿਨ ਕਮਰੇ ਵਿੱਚ ਅਜੀਬ ਚੁੱਪ ਸੀ।
ਨਾ ਮੋਬਾਈਲ ਦੀ ਘੰਟੀ, ਨਾ ਬਾਹਰੋਂ ਆਉਂਦੀ ਗੱਡੀਆਂ ਦੀ ਆਵਾਜ਼।
ਮੇਜ਼ 'ਤੇ ਪਈ ਕਾਪੀ ਖੁੱਲੀ ਸੀ, ਪਰ ਕਲਮ ਚੁੱਪ।
ਮੈਂ ਕਲਮ ਚੁੱਕੀ, ਪਰ ਸ਼ਬਦ ਨਹੀਂ ਆਏ।

ਮੈਂ ਕਲਮ ਵੱਲ ਤੱਕਿਆ—
“ਤੂੰ ਵੀ ਨਾਰਾਜ਼ ਹੈਂ?” ਮੈਂ ਹੌਲੀ ਕਿਹਾ।

ਇਹ ਕੋਈ ਅਜੀਬ ਗੱਲ ਨਹੀਂ ਸੀ।
ਕਈ ਵਾਰ ਮਨ ਅੰਦਰ ਬਹੁਤ ਕੁਝ ਹੁੰਦਾ ਹੈ,
ਪਰ ਸ਼ਬਦ ਦਰਵਾਜ਼ਾ ਨਹੀਂ ਖੋਲ੍ਹਦੇ।
ਜਿਵੇਂ ਅੰਦਰ ਹਰਫ਼ ਕੈਦ ਹੋ ਗਏ ਹੋਣ।

ਮੈਨੂੰ ਯਾਦ ਆਇਆ—ਬਚਪਨ 'ਚ ਪਹਿਲੀ ਵਾਰ
ਜਦੋਂ ਮੈਂ ਆਪਣਾ ਨਾਮ ਲਿਖਿਆ ਸੀ।
ਅੱਖਰ ਢਿੱਲੇ-ਢਾਲੇ ਸਨ, ਲਾਈਨ ਤੋਂ ਬਾਹਰ।
ਅਧਿਆਪਕ ਨੇ ਕਿਹਾ ਸੀ,
“ਲਿਖਣਾ ਸਿੱਖ ਲਿਆ ਤਾਂ ਬੋਲਣਾ ਆਪ ਆ ਜਾਏਗਾ।”

ਅੱਜ ਬੋਲਣਾ ਤਾਂ ਆਉਂਦਾ ਸੀ, ਪਰ ਲਿਖਣਾ... ਲਿਖਣਾ ਮੁਸ਼ਕਲ ਹੋ
ਗਿਆ ਸੀ।
ਮੈਂ ਕਲਮ ਨੂੰ ਕਾਪੀ ਦੇ ਕੋਨੇ 'ਤੇ ਰੱਖ ਦਿੱਤਾ। ਮਨ 'ਚ ਸਵਾਲ ਸੀ—
ਕੀ ਹਰ ਕੋਈ ਲਿਖ ਸਕਦਾ ਹੈ?
ਜਾਂ ਲਿਖਣਾ ਸਿਰਫ਼ ਕੁਝ ਚੁਣੇ ਹੋਏ ਲੋਕਾਂ ਲਈ ਹੁੰਦਾ ਹੈ?

ਉਸੇ ਵੇਲੇ ਮਾਂ ਦੀ ਆਵਾਜ਼ ਆਈ—
“ਚਾਹ ਪੀ ਲੈ, ਠੰਢੀ ਹੋ ਜਾਏਗੀ”

ਚਾਹ ਦਾ ਘੁੱਟ ਲਿਆ। ਭਾਪ ਉੱਠੀ। ਦਿਮਾਗ ਹੌਲਾ ਹੋਇਆ।
ਮੈਨੂੰ ਅਹਿਸਾਸ ਹੋਇਆ—ਲਿਖਣਾ ਕੋਈ ਇਮਤਿਹਾਨ ਨਹੀਂ,
ਜਿੱਥੇ ਸਹੀ-ਗਲਤ ਹੁੰਦਾ ਹੈ।
ਇਹ ਤਾਂ ਆਪਣੇ ਆਪ ਨਾਲ ਗੱਲ ਕਰਨੀ ਹੁੰਦੀ ਹੈ।

ਮੈਂ ਫਿਰ ਕਲਮ ਚੁੱਕੀ।
ਇਸ ਵਾਰ ਕੋਈ ਵੱਡਾ ਵਿਚਾਰ ਨਹੀਂ, ਕੋਈ ਡੂੰਘਾ ਦਰਸ਼ਨ ਨਹੀਂ।
ਸਿਰਫ਼ ਇਹ ਲਿਖਿਆ :
“ਅੱਜ ਮਨ ਥੱਕਿਆ ਹੋਇਆ ਹੈ।”
ਬੱਸ।

ਪਰ ਇਹ ਇੱਕ ਲਾਈਨ ਨਹੀਂ ਸੀ। ਇਹ ਦਰਵਾਜ਼ਾ ਸੀ।
ਫਿਰ ਦੂਜੀ ਲਾਈਨ ਆਈ। ਫਿਰ ਤੀਜੀ।
ਥੱਕੇ ਮਨ ਨੇ ਸਾਹ ਲਿਆ, ਕੈਦ ਹਰਫ਼ ਬਾਹਰ ਆਏ।

ਮੈਂ ਲਿਖਿਆ—ਕਾਲਜ ਦੀ ਭੀੜ ਬਾਰੇ, ਜਿੱਥੇ ਸਭ ਇਕੱਠੇ ਹੁੰਦੇ ਹਨ ਪਰ
ਇਕੱਲੇ।
ਮੈਂ ਲਿਖਿਆ—ਸੁਪਨਿਆਂ ਬਾਰੇ, ਜੋ ਵੱਡੇ ਨੇ ਪਰ ਡਰ ਵੀ ਨਾਲ ਲਿਆਉਂਦੇ
ਨੇ।
ਮੈਂ ਲਿਖਿਆ—ਉਸ ਖਾਮੋਸ਼ੀ ਬਾਰੇ, ਜੋ ਰਾਤ ਨੂੰ ਪੁੱਛਦੀ ਹੈ, “ਤੂੰ ਠੀਕ ਹੈਂ?”

ਜਦੋਂ ਪੰਨਾ ਭਰ ਗਿਆ, ਤਾਂ ਦਿਲ ਹੌਲਾ ਸੀ।
ਕੋਈ ਵਾਹ-ਵਾਹ ਨਹੀਂ, ਕੋਈ ਤਾਲੀਆਂ ਨਹੀਂ।
ਪਰ ਸੱਚ ਸੀ।

ਮੈਨੂੰ ਸਮਝ ਆ ਗਈ—
ਲਿਖਣਾ ਲੋਕਾਂ ਨੂੰ ਪ੍ਰਭਾਵਿਤ ਕਰਨ ਲਈ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦਾ।
ਲਿਖਣਾ ਆਪਣੇ ਆਪ ਨੂੰ ਸੱਚ ਦੱਸਣ ਲਈ ਹੁੰਦਾ ਹੈ।

ਕਲਮ ਮੇਜ਼ 'ਤੇ ਪਈ ਸੀ, ਪਰ ਹੁਣ ਚੁੱਪ ਨਹੀਂ ਸੀ।
ਉਹ ਮੇਰੇ ਨਾਲ ਸੀ।
ਮੈਂ ਆਖਰੀ ਲਾਈਨ ਲਿਖੀ:
“ਜੇ ਕਦੇ ਸਭ ਚੁੱਪ ਹੋ ਜਾਵੇ, ਤਾਂ ਵੀ ਮੈਂ ਲਿਖਾਂਗਾ—ਕਿਉਂਕਿ ਕਲਮ ਮੇਰੀ
ਆਵਾਜ਼ ਹੈ।”
ਕਾਪੀ ਬੰਦ ਕੀਤੀ।
ਪਰ ਅੰਦਰ ਕੁਝ ਖੁਲ੍ਹ ਗਿਆ ਸੀ।

ਅਰਸ਼ਦੀਪ ਸਿੰਘ
ਬੀ.ਕਾਮ. ਪ੍ਰੋਗਰਾਮ, ਦੂਜਾ ਵਰ੍ਹਾ

ਮਸਨੂਈ ਬੁੱਧੀ

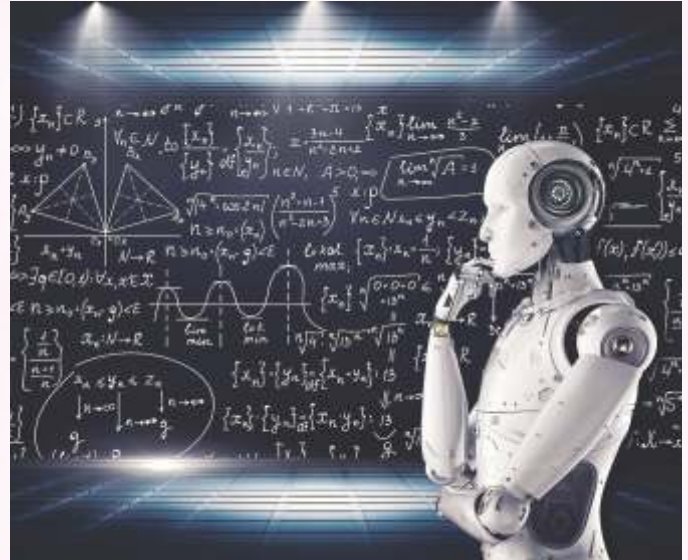
ਅੱਜ ਦੇ ਸਮੇਂ ਵਿਚ ਮਸਨੂਈ ਬੁੱਧੀ, ਜਿਸਨੂੰ ਅਸੀਂ Artificial Intelligence ਜਾਂ ਏ.ਆਈ. ਕਹਿੰਦੇ ਹਾਂ, ਸਾਡੀ ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਦਾ ਇਕ ਮਹੱਤਵਪੂਰਨ ਹਿੱਸਾ ਬਣ ਚੁੱਕੀ ਹੈ। ਮਸਨੂਈ ਬੁੱਧੀ ਦਾ ਅਰਥ ਹੈ ਐਸੀ ਤਕਨਾਲੋਜੀ ਜੋ ਮਸ਼ੀਨਾਂ ਨੂੰ ਮਨੁੱਖਾਂ ਵਾਂਗ ਸੋਚਣ, ਸਿੱਖਣ ਅਤੇ ਫੈਸਲੇ ਕਰਨ ਦੀ ਸਮਰੱਥਾ ਦਿੰਦੀ ਹੈ। ਸਾਧਾਰਣ ਸ਼ਬਦਾਂ ਵਿਚ ਏ.ਆਈ. ਮਸ਼ੀਨਾਂ ਨੂੰ ਅਕਲਮੰਦ ਬਣਾਉਂਦੀ ਹੈ।

ਅਸੀਂ ਹਰ ਰੋਜ਼ ਅਣਜਾਣੇ ਹੀ ਮਸਨੂਈ ਬੁੱਧੀ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਕਰਦੇ ਹਾਂ। ਜਦੋਂ ਅਸੀਂ ਮੋਬਾਇਲ ਫੋਨ 'ਤੇ ਗੂਗਲ 'ਚ ਖੋਜ ਕਰਦੇ ਹਾਂ, ਯੂਟਿਊਬ 'ਤੇ ਵੀਡੀਓ ਵੇਖਦੇ ਹਾਂ ਜਾਂ ਮੋਬਾਇਲ ਦੇ ਵਾਇਸ ਅਸਿਸਟੈਂਟ ਨਾਲ ਗੱਲਾਂ ਕਰਦੇ ਹਾਂ, ਤਾਂ ਉੱਥੇ ਏ.ਆਈ. ਕੰਮ ਕਰ ਰਹੀ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਇਹ ਸਾਡੀਆਂ ਆਦਤਾਂ ਅਤੇ ਪਸੰਦਾਂ ਨੂੰ ਸਮਝ ਕੇ ਸਾਨੂੰ ਠੀਕ ਜਾਣਕਾਰੀ ਦਿੰਦੀ ਹੈ।

ਮਸਨੂਈ ਬੁੱਧੀ ਸਿੱਖਿਆ ਦੇ ਖੇਤਰ ਵਿੱਚ ਵੀ ਬਹੁਤ ਮਦਦਗਾਰ ਹੈ। ਅੱਜ ਵਿਦਿਆਰਥੀ ਆਨਲਾਈਨ ਕਲਾਸਾਂ, ਸਿੱਖਣ ਵਾਲੀਆਂ ਐਪਸ ਅਤੇ ਡਿਜੀਟਲ ਨੋਟਸ ਦੀ ਮਦਦ ਨਾਲ ਪੜ੍ਹਾਈ ਕਰ ਰਹੇ ਹਨ। ਏ.ਆਈ. ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਨੂੰ ਮੁਸ਼ਕਲ ਵਿਸ਼ਿਆਂ ਨੂੰ ਆਸਾਨ ਤਰੀਕੇ ਨਾਲ ਸਮਝਣ ਵਿੱਚ ਮਦਦ ਕਰਦੀ ਹੈ। ਸਿਹਤ ਦੇ ਖੇਤਰ ਵਿੱਚ ਵੀ ਏ.ਆਈ. ਡਾਕਟਰਾਂ ਦੀ ਸਹਾਇਤਾ ਕਰਦੀ ਹੈ। ਜਿਸ ਨਾਲ ਬਿਮਾਰੀਆਂ ਦੀ ਪਛਾਣ ਜਲਦੀ ਹੋ ਸਕਦੀ ਹੈ।

ਖੇਤੀਬਾੜੀ ਵਿੱਚ ਮਸਨੂਈ ਬੁੱਧੀ ਕਿਸਾਨਾਂ ਨੂੰ ਮੌਸਮ, ਫਸਲਾਂ ਅਤੇ ਪਾਣੀ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਬਾਰੇ ਜਾਣਕਾਰੀ ਦਿੰਦੀ ਹੈ। ਇਸ ਨਾਲ ਫਸਲ ਦੀ ਪੈਦਾਵਾਰ ਵੱਧਦੀ ਹੈ। ਵਪਾਰ ਅਤੇ ਉਦਯੋਗ ਵਿੱਚ ਵੀ ਏ.ਆਈ. ਦਾ ਇਸਤੇਮਾਲ ਕੰਮ ਨੂੰ ਤੇਜ਼ ਅਤੇ ਆਸਾਨ ਬਣਾਉਂਦਾ ਹੈ।

ਹਾਲਾਂਕਿ ਮਸਨੂਈ ਬੁੱਧੀ ਦੇ ਕਈ ਫਾਇਦੇ ਹਨ, ਪਰ ਇਸਦਾ ਸਹੀ

ਤਰੀਕੇ ਨਾਲ ਇਸਤੇਮਾਲ ਕਰਨਾ ਬਹੁਤ ਜ਼ਰੂਰੀ ਹੈ। ਜੇ ਇਸਦੀ ਗ਼ਲਤ ਵਰਤੋਂ ਕੀਤੀ ਜਾਵੇ, ਤਾਂ ਸਮੱਸਿਆਵਾਂ ਪੈਦਾ ਹੋ ਸਕਦੀਆਂ ਹਨ। ਇਸ ਲਈ ਸਾਨੂੰ ਏ.ਆਈ. ਨੂੰ ਸਮਝਦਾਰੀ ਅਤੇ ਜ਼ਿੰਮੇਵਾਰੀ ਨਾਲ ਵਰਤਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ।

ਅੰਤ ਵਿੱਚ ਅਸੀਂ ਕਹਿ ਸਕਦੇ ਹਾਂ ਕਿ ਮਸਨੂਈ ਬੁੱਧੀ ਭਵਿੱਖ ਦੀ ਤਕਨਾਲੋਜੀ ਹੈ। ਜੇ ਅਸੀਂ ਇਸਦਾ ਠੀਕ ਤਰੀਕੇ ਨਾਲ ਇਸਤੇਮਾਲ ਕਰਾਂਗੇ, ਤਾਂ ਇਹ ਸਾਡੀ ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਨੂੰ ਹੋਰ ਆਸਾਨ ਅਤੇ ਬਿਹਤਰ ਬਣਾ ਸਕਦੀ ਹੈ।

ਨਵਦੀਪ ਕੌਰ

ਬੀ.ਕਾਮ, ਪਹਿਲਾ ਵਰ੍ਹਾ

ਕਿਸਮਤ ਤੇ ਕਰਮ

ਕਿਸਮਤ ਕਹਿੰਦੀ—

“ਮੈਂ ਰਾਹ ਹਾਂ, ਤੈਨੂੰ ਮਿਲਿਆ ਹੋਇਆ,”

ਕਰਮ ਹੱਸ ਕੇ ਆਖਦਾ—

“ਪਰ ਕਦਮ ਮੈਂ ਹੀ ਚਲਾਉਂਦਾ ਹਾਂ।”

ਕਿਸਮਤ ਲਕੀਰਾਂ ਬਣਾਂਦੀ ਹੱਥਾਂ 'ਤੇ,

ਕਰਮ ਉਨ੍ਹਾਂ ਲਕੀਰਾਂ ਨੂੰ

ਪਸੀਨੇ ਨਾਲ ਗਹਿਰਾ ਕਰਦਾ ਹੈ।

ਜੋ ਮਿਲਦਾ ਹੈ,

ਉਹ ਕਿਸਮਤ ਦੀ ਦਾਤ ਹੋ ਸਕਦਾ ਹੈ,

ਪਰ ਜੋ ਬਣਦਾ ਹੈ,

ਉਹ ਕਰਮ ਦੀ ਜਿੱਤ ਹੁੰਦਾ ਹੈ।

ਕਈ ਵਾਰ ਕਿਸਮਤ

ਸਾਥ ਛੱਡ ਜਾਂਦੀ ਹੈ,

ਉਸ ਵੇਲੇ ਕਰਮ

ਹੱਸਲੇ ਦਾ ਹੱਥ ਫੜ ਲੈਂਦਾ ਹੈ।

ਕਿਸਮਤ ਸੁਪਨੇ ਦਿਖਾਉਂਦੀ ਹੈ,

ਕਰਮ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ

ਹਕੀਕਤ ਬਣਾਉਣ ਦੀ ਹਿੰਮਤ ਦਿੰਦਾ ਹੈ।

ਜੇ ਕਿਸਮਤ ਬੀਜ ਹੈ,

ਤਾਂ ਕਰਮ ਮਿਹਨਤ ਦੀ ਮਿੱਟੀ,

ਦੋਹਾਂ ਨਾਲ ਮਿਲ ਕੇ ਹੀ

ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਦਾ ਦਰੱਖਤ ਪਲਦਾ ਹੈ।

ਇਸ ਲਈ

ਨਾ ਕਿਸਮਤ 'ਤੇ ਪੂਰਾ ਭਰੋਸਾ,

ਨਾ ਕਰਮ 'ਤੇ ਅਹੰਕਾਰ—

ਸੰਤੁਲਨ ਹੀ

ਅਸਲ ਕਾਮਯਾਬੀ ਹੈ।

ਜੈਪ੍ਰੀਤ ਕੌਰ

ਬੀ.ਏ. ਪੰਜਾਬੀ (ਵਿਸ਼ੇਸ਼), ਤੀਜਾ ਵਰ੍ਹਾ

ਜ਼ੁਰਮਾਂ ਨੇ ਮਾਰ ਦਿੱਤਾ “ਜ਼ਮੀਰ”

ਛੋਟੀ ਕੁੜੀ ਨਾਲ ਬਲਾਤਕਾਰ ਅਤੇ ਕਤਲ।
ਹਾਥਰਾਸ ਦੇ ਨੇੜੇ ਆਰਮੀ ਜਵਾਨ ਗੋਲੀ ਮਾਰ ਕੇ ਮਾਰਿਆ ਗਿਆ।

ਦਿੱਲੀ 'ਚ ਬਲਾਤਕਾਰੀ ਮਾਮਲੇ ਦੇ ਦੋਸ਼ੀ ਨੇ ਬੇਲ 'ਤੇ ਆ ਕੇ ਔਰਤ ਨੂੰ ਮਾਰੀ ਗੋਲੀ।

ਅੱਜਕੱਲ੍ਹ ਜਦੋਂ ਅਸੀਂ ਬਲਾਤਕਾਰ ਜਾਂ ਗੋਲੀ ਮਾਰ ਕੇ ਹੱਤਿਆ ਵਰਗੀਆਂ ਭਿਆਨਕ ਖਬਰਾਂ ਸੁਣਦੇ ਹਾਂ, ਤਾਂ ਮਨ ਵਿੱਚ ਇੱਕ ਸਵਾਲ ਖੜ੍ਹਾ ਹੁੰਦਾ ਹੈ “ਕੀ ਅਸੀਂ ਅਜੇ ਵੀ ਇਨ੍ਹਾਂ ਘਟਨਾਵਾਂ ਪ੍ਰਤੀ ਸੰਵੇਦਨਸ਼ੀਲ ਰਹੇ ਹਾਂ ਜਾਂ ਸੋਸ਼ਲ ਮੀਡੀਆ ਦੀ ਬਹੁਤਾਤ ਪਹੁੰਚ ਕਾਰਨ ਅਸੀਂ ਅਸੰਵੇਦਨਸ਼ੀਲ ਹੋ ਚੁੱਕੇ ਹਾਂ?”

ਪਹਿਲਾਂ ਅਜਿਹੀਆਂ ਖਬਰਾਂ ਸਮਾਜ ਨੂੰ ਝੰਜੋੜ ਕੇ ਰੱਖ ਦਿੰਦੀਆਂ ਸਨ, ਪਰ ਅੱਜ ਇਹ ਖਬਰਾਂ ਸਿਰਫ਼ ਸਕ੍ਰੀਨ ਉੱਤੇ ਸਕ੍ਰੋਲ ਕਰਦੇ ਅੱਗੇ ਲੱਘ ਜਾਂਦੀਆਂ ਨੇ।

ਵਾਰ-ਵਾਰ ਦਿਖਾਈ ਜਾਣ ਵਾਲੀ ਹਿੰਸਾ ਨੇ ਮਨੁੱਖੀ ਸੰਵੇਦਨਾਵਾਂ ਨੂੰ ਸੁੰਨ ਕਰ ਦਿੱਤਾ ਹੈ, ਜਿੱਥੇ ਦੁੱਖ ਅਤੇ ਦਰਦ ਵੀ ਸਿਰਫ਼ “ਕੰਟੈਂਟ” ਬਣ ਕੇ ਰਹਿ ਗਿਆ ਹੈ। ਸੋਸ਼ਲ ਮੀਡੀਆ ਨੇ ਜਾਣਕਾਰੀ ਨੂੰ ਤੇਜ਼ ਕੀਤਾ ਹੈ, ਪਰ ਨਾਲ ਹੀ ਦੁੱਖ ਪ੍ਰਤੀ ਸਾਡੀ ਪ੍ਰਤੀਕਿਰਿਆ ਨੂੰ ਘਟ ਕਰ ਦਿੱਤਾ ਹੈ। ਇਹ ਸਥਿਤੀ ਸਿਰਫ਼ ਮੀਡੀਆ ਦੀ ਹੀ ਨਹੀਂ ਸਗੋਂ ਸਾਡੇ ਸਮਾਜਕ ਜ਼ਮੀਰ ਦੀ ਵੀ ਪਰਖ ਹੈ।

ਕਈ ਵਾਰ ਇਨ੍ਹਾਂ ਘਟਨਾਵਾਂ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਲੋਕਾਂ ਦਾ ਗੁੱਸਾ ਕੁਝ ਸਮੇਂ ਲਈ ਸੜਕਾਂ ਤੇ ਦਿਖਾਈ ਦਿੰਦਾ ਹੈ ਜਿਵੇਂ—ਮੋਮਬੱਤੀ ਮਾਰਚ, ਧਰਨੇ, ਹੜਤਾਲਾਂ ਅਤੇ ਨਾਰੇ ਸੱਭ ਕੁੱਝ ਹੁੰਦਾ ਹੈ, ਜਿਵੇਂ ਸਮਾਜ ਇੱਕ ਵਾਰ ਲਈ ਤਾਂ ਜਾਗ ਪਿਆ ਹੋਵੇ, ਪਰ ਸਮੇਂ ਦੇ ਨਾਲ ਇਹ ਆਵਾਜ਼ਾਂ ਹੌਲੀ-ਹੌਲੀ ਖਾਮੋਸ਼ ਹੋ ਜਾਂਦੀਆਂ ਹਨ।

ਮੀਡੀਆ ਨਵੇਂ ਮੁੱਦਿਆਂ ਵੱਲ ਮੁੜ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਉਹ ਪੁਰਾਣਾ ਮਾਮਲਾ ਉੱਥੇ ਹੀ ਰੱਦ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਜਨਤਾ ਆਪਣੇ ਰੋਜ਼ਾਨਾ ਕਾਰਜਾਂ ਵਿੱਚ ਰੁੱਝ ਹੋ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਇਸ ਦੌਰਾਨ ਅਕਸਰ ਸਰਕਾਰੀ ਪੱਧਰ 'ਤੇ ਠੋਸ ਕਾਰਵਾਈ ਦੀ ਕਮੀ ਨਜ਼ਰ ਆਉਂਦੀ ਹੈ। ਨਾ ਨੀਤੀਆਂ ਵਿੱਚ ਕੋਈ ਬਦਲਾਅ ਹੁੰਦਾ ਹੈ, ਨਾ ਹੀ ਦੋਸ਼ੀਆਂ ਨੂੰ ਤੁਰੰਤ ਅਤੇ ਨਿਆਂਪੂਰਨ ਸਜ਼ਾ ਮਿਲਦੀ ਹੈ। ਨਤੀਜੇ ਵਜੋਂ ਇਨਸਾਫ਼ ਦੀ ਮੰਗ ਸਿਰਫ਼ ਇੱਕ ਲਹਿਰ ਬਣ ਕੇ ਰਹਿ ਜਾਂਦੀ ਹੈ, ਜੋ ਕੁਝ ਸਮੇਂ ਬਾਅਦ ਖਾਮੋਸ਼ੀ ਵਿੱਚ ਗੁੰਮ ਹੋ ਜਾਂਦੀ ਹੈ।

ਇਸ ਸਮੱਸਿਆ ਦਾ ਹੱਲ ਸਿਰਫ਼ ਗੁੱਸੇ ਭਰੇ ਪ੍ਰਦਰਸ਼ਨਾਂ ਵਿੱਚ ਨਹੀਂ, ਸਗੋਂ ਲਗਾਤਾਰ ਜ਼ਿੰਮੇਵਾਰ ਕਦਮਾਂ ਵਿੱਚ ਹੈ। ਜਿਵੇਂ ਕਿਹਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ—

“ਇਨਸਾਫ਼ ਦੀ ਮੰਗ ਸ਼ੌਰ ਨਾਲ ਨਹੀਂ,
ਡਟ ਕੇ ਕੀਤੀ ਜਾਵੇ ਤਾਂ ਸੁਣੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ।”

ਸਮਾਜ ਨੂੰ ਹੜਤਾਲਾਂ ਅਤੇ ਮੋਮਬੱਤੀ ਮਾਰਚਾਂ ਤੱਕ ਸੀਮਿਤ ਰਹਿਣ ਦੀ ਬਜਾਏ ਕਾਨੂੰਨੀ ਜਾਗਰੂਕਤਾ ਅਤੇ ਨਾਗਰਿਕ ਜ਼ਿੰਮੇਵਾਰੀ ਨੂੰ ਮਜ਼ਬੂਤ ਕਰਨਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ। ਮੀਡੀਆ ਨੂੰ ਵੀ ਇਹ ਸਮਝਣਾ ਹੋਵੇਗਾ ਕਿ

“ਸਨਸਨੀਖੇਜ਼ ਖ਼ਬਰ ਚੱਲ ਸਕਦੀ ਹੈ,
ਪਰ ਸੱਚੀ ਖ਼ਬਰ ਸਮਾਜ ਨੂੰ ਬਦਲ ਸਕਦੀ ਹੈ।”

ਸਰਕਾਰ ਵੱਲ ਤੇਜ਼ ਨਿਆਂ ਪ੍ਰਕਿਰਿਆ, ਪੀੜਤਾਂ ਦੀ ਸੁਰੱਖਿਆ ਅਤੇ ਸਖ਼ਤ ਕਾਨੂੰਨੀ ਕਾਰਵਾਈ ਬਿਨਾਂ ਕਿਸੇ ਦੇਰੀ ਦੇ ਯਕੀਨੀ ਬਣਾਈ ਜਾਣੀ ਚਾਹੀਦੀ ਹੈ।

ਅੰਤ ਵਿੱਚ, ਇਕ ਸੱਚ ਹੈ ਕਿ ਅਸੀਂ ਇੱਕ ਅਜਿਹੇ ਯੁੱਗ ਵਿੱਚ ਜੀਅ ਰਹੇ ਹਾਂ ਜਿੱਥੇ ਦੁੱਖ ਵੀ ਸਕ੍ਰੋਲ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ।

“ਜਦ ਦਰਦ ਆਦਤ ਬਣ ਜਾਵੇ, ਤਾਂ ਸੰਵੇਦਨਾ ਮਰਣ ਲੱਗ ਪੈਂਦੀ ਹੈ।”
ਜਦ ਤੱਕ ਸਮਾਜ ਦੀ ਸੰਵੇਦਨਸ਼ੀਲਤਾ ਸਿਰਫ਼ ਇੱਕ ਪਲ ਦੀ ਪ੍ਰਤੀਕਿਰਿਆ ਰਹੇਗੀ, ਅਸਲ ਬਦਲਾਅ ਸੰਭਵ ਨਹੀਂ। ਇਨਸਾਫ਼ ਇੱਕ ਦਿਨ ਨਾ ਨਾਰਾ ਨਹੀਂ, ਸਗੋਂ ਲਗਾਤਾਰ ਸੰਘਰਸ਼ ਹੈ।

ਮੰਨਤ ਸ਼ਰਮਾ, ਸਰਗੁਨਪ੍ਰੀਤ ਕੌਰ
ਬੀ.ਕਾਮ (ਵਿਸ਼ੇਸ਼), ਪਹਿਲਾ ਵਰ੍ਹਾ

ਕਾਲਜ ਦੀਆਂ ਯਾਦਾਂ

ਕਲਾਸ ਤੋਂ ਵੱਧ ਉਹ ਕਾਰੀਡੋਰ ਯਾਦ ਆਉਣਗੇ,
ਨੋਟਸ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਉਹ ਜੋਕਸ ਯਾਦ ਆਉਣਗੇ।
ਲੰਚ ਬ੍ਰੇਕ, ਬੰਕ ਤੋਂ ਉਹ ਬੇ-ਫਿਕਰੇ ਪਲ
ਜਿੰਦਗੀ ਭਰ ਸਾਥ ਨਿਭਾਉਣਗੇ ਹਰ ਇਕ ਪਲ।

ਪ੍ਰਭਜੋਤ ਸਿੰਘ
ਬੀ.ਐੱਸ.ਸੀ. (ਕੰਪਿਊਟਰ ਵਿਗਿਆਨ ਵਿਭਾਗ), ਦੂਜਾ ਵਰ੍ਹਾ

ਰੱਬ ਨਾਲ ਮਿਲਾਪ

ਰੱਬ ਨਾਲ ਮਿਲਾਪ ਮਨੁੱਖੀ ਜੀਵਨ ਦਾ ਸਭ ਤੋਂ ਉੱਚਾ ਅਤੇ ਪਵਿੱਤਰ ਅਨੁਭਵ ਹੈ। ਇਹ ਕੋਈ ਇਕ ਦਿਨ ਦੀ ਪ੍ਰਕਿਰਿਆ ਨਹੀਂ, ਨਾ ਹੀ ਕਿਸੇ ਖਾਸ ਥਾਂ ਜਾਂ ਸਮੇਂ ਨਾਲ ਬੰਨ੍ਹੀ ਹੋਈ ਹੈ। ਰੱਬ ਨਾਲ ਮਿਲਾਪ ਅੰਦਰਲੀ ਯਾਤਰਾ ਹੈ—ਆਪਣੇ ਮਨ, ਕਰਮ ਅਤੇ ਸੋਚ ਨੂੰ ਸੱਚਾਈ, ਪਿਆਰ ਅਤੇ ਨਿਮਰਤਾ ਨਾਲ ਜੋੜਨ ਦੀ ਪ੍ਰਕਿਰਿਆ ਹੈ। ਜਦੋਂ ਮਨੁੱਖ ਆਪਣੀ ਅਹੰਕਾਰ ਦੀ ਕੰਧ ਢਾਹ ਦਿੰਦਾ ਹੈ, ਤਦੋਂ ਹੀ ਉਹ ਰੱਬ ਦੇ ਨੇੜੇ ਪਹੁੰਚਦਾ ਹੈ।

ਰੱਬ ਨੂੰ ਮਿਲਣ ਲਈ ਜੰਗਲਾਂ ਜਾਂ ਪਹਾੜਾਂ 'ਚ ਜਾਣਾ ਲਾਜ਼ਮੀ ਨਹੀਂ। ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦੇਵ ਜੀ ਨੇ ਸਾਡੇ ਕਿਹਾ ਕਿ ਰੱਬ ਹਰ ਥਾਂ ਮੌਜੂਦ ਹੈ—ਮਨੁੱਖ ਦੇ ਅੰਦਰ ਵੀ ਅਤੇ ਬਾਹਰ ਵੀ। ਰੱਬ ਨਾਲ ਮਿਲਾਪ ਦਾ ਅਰਥ ਹੈ—ਹਰ ਮਨੁੱਖ ਵਿਚ ਰੱਬ ਨੂੰ ਦੇਖਣਾ, ਸੇਵਾ ਨੂੰ ਭਗਤੀ ਬਣਾਉਣਾ ਅਤੇ ਸੱਚੇ ਕਰਮਾਂ ਨਾਲ ਜੀਵਨ ਜੀਉਣਾ।

ਅਕਸਰ ਅਸੀਂ ਵੇਖਦੇ ਹਾਂ ਕਿ ਪਿੰਡਾਂ ਵਿੱਚ ਕੋਈ ਬੁਜ਼ੁਰਗ ਮਾਤਾ ਜਾਂ ਪਿਤਾ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਜੋ ਰੋਜ਼ ਗੁਰਦੁਆਰੇ ਨਹੀਂ ਜਾਂਦਾ, ਨਾ ਹੀ ਵੱਡੇ ਉਪਦੇਸ਼ ਦਿੰਦਾ ਹੈ, ਪਰ ਉਹ ਸਾਰੀ ਉਮਰ ਸੱਚ ਬੋਲਦਾ ਹੈ, ਕਿਸੇ ਦਾ ਦਿਲ ਨਹੀਂ ਦੁਖਾਉਂਦਾ ਅਤੇ ਮੁਸੀਬਤ 'ਚ ਫਸੇ ਮਨੁੱਖ ਦੀ ਮਦਦ ਕਰਦਾ ਹੈ। ਐਸਾ ਮਨੁੱਖ ਬਿਨਾਂ ਦਿਖਾਵੇ ਦੇ ਰੱਬ ਨਾਲ ਜੁੜਿਆ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਇਹੀ ਰੱਬ ਨਾਲ ਅਸਲੀ ਮਿਲਾਪ ਹੈ।

ਇੱਕ ਹੋਰ ਉਦਾਹਰਣ ਉਹ ਵਿਦਿਆਰਥੀ ਹੈ ਜੋ ਮੁਸ਼ਕਲਾਂ ਦੇ ਬਾਵਜੂਦ ਮਿਹਨਤ ਕਰਦਾ ਹੈ, ਇਮਾਨਦਾਰੀ ਨਾਲ ਪੜ੍ਹਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਨਾਕਾਮੀ 'ਚ ਵੀ ਰੱਬ 'ਤੇ ਭਰੋਸਾ ਨਹੀਂ ਛੱਡਦਾ। ਜਦੋਂ ਉਹ ਕਹਿੰਦਾ ਹੈ—“ਜੋ ਹੋਵੇਗਾ, ਰੱਬ ਦੀ ਰਜ਼ਾ ਨਾਲ ਹੋਵੇਗਾ”—ਉਸ ਸਮੇਂ ਉਹ ਮਨੁੱਖ ਰੱਬ ਨਾਲ ਜੁੜਿਆ ਹੋਇਆ ਹੁੰਦਾ ਹੈ।

ਅਕਸਰ ਮਨੁੱਖ ਦੁੱਖ ਦੇ ਸਮੇਂ ਹੀ ਰੱਬ ਨੂੰ ਯਾਦ ਕਰਦਾ ਹੈ। ਪਰ ਦੁੱਖ ਵੀ ਰੱਬ ਨਾਲ ਮਿਲਾਪ ਦਾ ਸਾਧਨ ਬਣ ਸਕਦਾ ਹੈ। ਜਦੋਂ ਮਨੁੱਖ ਟੁੱਟਦਾ ਹੈ, ਅਹੰਕਾਰ ਆਪ ਹੀ ਟੁੱਟ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਉਸ ਵੇਲੇ ਮਨ ਸਾਫ਼ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਰੱਬ ਲਈ ਥਾਂ ਬਣਦੀ ਹੈ। ਕਈ ਵਾਰ ਅਸੀਂ ਵੇਖਦੇ ਹਾਂ ਕਿ ਵੱਡੀ ਬਿਮਾਰੀ ਜਾਂ ਵੱਡੇ ਨੁਕਸਾਨ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਮਨੁੱਖ ਦਾ ਸੁਭਾਅ ਬਦਲ ਜਾਂਦਾ ਹੈ—ਉਹ ਹੋਰ ਦਿਆਲ, ਧੀਰਜਵਾਨ ਅਤੇ ਸਮਝਦਾਰ ਬਣ ਜਾਂਦਾ ਹੈ।

ਇਹ ਬਦਲਾਅ ਹੀ ਰੱਬ ਨਾਲ ਮਿਲਾਪ ਦੀ ਨਿਸ਼ਾਨੀ ਹੈ।

ਰੱਬ ਨਾਲ ਮਿਲਾਪ ਦਾ ਰਾਹ ਨਾਂ ਤਾਂ ਸਿਰਫ਼ ਰਸਮਾਂ ਹਨ ਅਤੇ ਨਾਂ ਹੀ ਖਾਲੀ ਬੋਲ। ਇਹ ਰਾਹ ਹੈ—

ਸੱਚ ਬੋਲਣ ਦਾ
ਦੂਜਿਆਂ ਨਾਲ ਪਿਆਰ ਕਰਨ ਦਾ
ਨਿਮਰਤਾ ਅਪਣਾਉਣ ਦਾ
ਅਤੇ ਆਪਣੇ ਕਰਮਾਂ ਨੂੰ ਪਵਿੱਤਰ ਬਣਾਉਣ ਦਾ

ਜਦੋਂ ਮਨੁੱਖ ਕਿਸੇ ਭੁੱਖੇ ਨੂੰ ਰੋਟੀ ਖਵਾਉਂਦਾ ਹੈ, ਕਿਸੇ ਦੁਖੀ ਨੂੰ ਧੀਰਜ ਦਿੰਦਾ ਹੈ ਜਾਂ ਕਿਸੇ ਨਾਲ ਬਿਨਾਂ ਲਾਭ ਦੇ ਭਲਾ ਕਰਦਾ ਹੈ, ਉਸ ਸਮੇਂ ਉਹ ਰੱਬ ਦੇ ਸਭ ਤੋਂ ਨੇੜੇ ਹੁੰਦਾ ਹੈ।

ਅੰਤ ਵਿੱਚ ਕਿਹਾ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ ਕਿ ਰੱਬ ਨਾਲ ਮਿਲਾਪ ਕੋਈ ਅਲੌਕਿਕ ਕਰਾਮਾਤ ਨਹੀਂ, ਸਗੋਂ ਇੱਕ ਸਾਦੀ ਪਰ ਗਹਿਰੀ ਜੀਵਨ ਸ਼ੈਲੀ ਹੈ। ਜਦੋਂ ਮਨੁੱਖ ਆਪਣਾ ਮਨ ਸਾਫ਼ ਕਰ ਲੈਂਦਾ ਹੈ, ਅਹੰਕਾਰ ਛੱਡ ਦਿੰਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਹਰ ਜੀਵ ਵਿੱਚ ਰੱਬ ਦੀ ਜੋਤ ਨੂੰ ਦੇਖਦਾ ਹੈ, ਤਦੋਂ ਹੀ ਅਸਲੀ ਮਿਲਾਪ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਰੱਬ ਦੂਰ ਨਹੀਂ—ਉਹ ਸਾਡੇ ਕਰਮਾਂ, ਸਾਡੇ ਬੋਲਾਂ ਅਤੇ ਸਾਡੇ ਦਿਲ ਵਿੱਚ ਵੱਸਦਾ ਹੈ।

ਜੈਪ੍ਰੀਤ ਕੌਰ

ਬੀ.ਏ. ਪੰਜਾਬੀ (ਵਿਸ਼ੇਸ਼), ਤੀਜਾ ਵਰ੍ਹਾ

ਮੈਂ—ਇੱਕ ਸਫ਼ਰ

ਮੈਂ ਸਿਰਫ਼ ਨਾਂ ਨਹੀਂ
ਮੈਂ ਸੋਚ ਹਾਂ, ਮੈਂ ਸਵਾਲ ਹਾਂ।
ਕਦੇ ਚੁੱਪ ਦੀ ਗਹਿਰਾਈ,
ਕਦੇ ਖੁਆਬਾਂ ਦੀ ਉਡਾਣ ਹਾਂ।

ਮੈਂ ਰਸਤੇ ਪੁੱਛਦੀ ਨਹੀਂ,
ਰਸਤੇ ਬਣਾਉਂਦੀ ਹਾਂ।

ਮੈਂ ਡਰਦੀ ਨਹੀਂ,
ਡਰ ਨੂੰ ਡਰਾਉਂਦੀ ਹਾਂ।

ਮੈਂ ਭੀੜ ਦਾ ਹਿੱਸਾ ਨਹੀਂ,
ਮੈਂ ਆਪਣੀ ਕਹਾਣੀ ਹਾਂ।
ਮੈਂ ਕਿਸੇ ਦੀ ਪਰਛਾਵਾਂ ਨਹੀਂ,
ਮੈਂ ਆਪਣੀ ਰੌਸ਼ਨੀ ਹਾਂ।

ਮੈਂ ਅਖੀਰ ਨਹੀਂ,
ਮੈਂ ਸ਼ੁਰੂਆਤ ਹਾਂ।
ਮੈਂ ਆਪਣੇ ਆਪ ਦੀ,
ਸਭ ਤੋਂ ਸੱਚੀ ਪਹਿਚਾਣ ਹਾਂ।

ਸ਼ਾਰਲੀਨ ਕੌਰ

ਬੀ.ਕਾਮ (ਵਿਸ਼ੇਸ਼), ਪਹਿਲਾ ਵਰ੍ਹਾ

ਕਾਲਜ ਦੀ ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਅਤੇ ਯਾਰੀ ਦੋਸਤੀ

ਕਾਲਜ ਦੀ ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਮਨੁੱਖੀ ਜੀਵਨ ਦਾ ਉਹ ਸੁਨਹਿਰੀ ਪੰਨਾ ਹੁੰਦੀ ਹੈ, ਜਿਸ ਨੂੰ ਉਹ ਸਾਰੀ ਉਮਰ ਮੁੜ-ਮੁੜ ਪੜ੍ਹਨਾ ਚਾਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਸਕੂਲ ਦੀ ਵਰਦੀ ਲਾਹ ਕੇ ਜਦੋਂ ਅਸੀਂ ਪਹਿਲੀ ਵਾਰ ਕਾਲਜ ਦੀਆਂ ਬਰੂਹਾਂ 'ਤੇ ਪੈਰ ਰੱਖਦੇ ਹਾਂ, ਤਾਂ ਮਨ ਵਿੱਚ ਬਹੁਤ ਸਾਰੇ ਚਾਅ ਅਤੇ ਕੁਝ ਅਣਜਾਣੇ ਡਰ ਹੁੰਦੇ ਹਨ। ਦਿੱਲੀ ਯੂਨੀਵਰਸਿਟੀ ਦੇ ਸਾਡੇ 'ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗੋਬਿੰਦ ਸਿੰਘ ਕਾਲਜ ਆਫ ਕਾਮਰਸ' ਵਰਗੇ ਅਦਾਰੇ ਵਿੱਚ ਪੜ੍ਹਨਾ ਇੱਕ ਵੱਖਰਾ ਹੀ ਮਾਣ ਮਹਿਸੂਸ ਕਰਵਾਉਂਦਾ ਹੈ। ਪਰ ਕਾਲਜ ਸਿਰਫ ਪੜ੍ਹਾਈ ਦੀ ਥਾਂ ਨਹੀਂ ਹੈ, ਇਹ ਤਾਂ ਉਮਰ ਭਰ ਦੇ ਰਿਸ਼ਤੇ ਗੰਢਣ ਦਾ ਨਾਂ ਹੈ।

ਕਾਲਜ ਵਿੱਚ ਪੜ੍ਹਾਈ ਦਾ ਬੋਝ ਤਾਂ ਹੁੰਦਾ ਹੀ ਹੈ, ਪਰ ਇਸ ਬੋਝ ਨੂੰ ਹਲਕਾ ਕਰਨ ਦਾ ਕੰਮ ਸਾਡੇ ਦੋਸਤ ਕਰਦੇ ਹਨ। ਇੱਥੇ ਵੱਖ-ਵੱਖ ਸ਼ਹਿਰਾਂ ਅਤੇ ਸਭਿਆਚਾਰਾਂ ਤੋਂ ਆਏ ਲੋਕ ਮਿਲਦੇ ਹਨ। ਕੋਈ ਪੰਜਾਬ ਤੋਂ ਆਇਆ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਤੇ ਕਈ ਦਿੱਲੀ ਦਾ ਸਥਾਨਕ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਵੱਖੋ-ਵੱਖਰੇ ਸੁਭਾਅ ਵਾਲੇ ਲੋਕਾਂ ਵਿੱਚੋਂ ਹੀ ਕੁਝ ਅਜਿਹੇ ਨਿਕਲਦੇ ਹਨ ਜੋ ਸਾਡੀ 'ਫੈਮਿਲੀ' ਬਣ ਜਾਂਦੇ ਹਨ। ਸਾਡੇ ਕਾਲਜ ਦੀ ਕੰਟੀਨ ਵਿੱਚ ਬੈਠ ਕੇ ਕੀਤੀਆਂ ਗੱਲਾਂ, ਉਹ ਫ਼ਾਲਤੂ ਦੇ ਹਾਸੇ-ਮਜ਼ਾਕ ਅਤੇ ਇਮਤਿਹਾਨਾਂ ਤੋਂ ਇੱਕ ਰਾਤ ਪਹਿਲਾਂ ਮਿਲ ਕੇ ਕੀਤੀ ਪੜ੍ਹਾਈ—ਇਹੀ ਤਾਂ ਅਸਲ ਕਾਲਜ ਲਾਈਫ ਹੈ। ਦੋਸਤੀ ਦਾ ਅਸਲ ਮਤਲਬ ਉਦੋਂ ਸਮਝ ਆਉਂਦਾ ਹੈ ਜਦੋਂ ਪਾਕੇਟ ਮਨੀ ਖ਼ਤਮ ਹੋਣ 'ਤੇ ਕੋਈ ਦੋਸਤ ਬਿਨਾਂ ਮੰਗੇ ਮਦਦ ਕਰ ਦਿੰਦਾ ਹੈ ਜਾਂ ਜਦੋਂ ਅਸੀਂ ਕਿਸੇ ਗੱਲੋਂ ਉਦਾਸ ਹੁੰਦੇ ਹਾਂ ਤਾਂ ਕੋਈ ਮੋਢੇ 'ਤੇ ਹੱਥ ਰੱਖ ਕੇ ਕਹਿੰਦਾ ਹੈ, “ਛੱਡ ਯਾਰ, ਚੱਲ ਚਾਹ ਪੀ ਕੇ ਆਉਂਦੇ ਹਾਂ।”

ਕਾਲਜ ਵਿੱਚ ਦੋਸਤੀ ਸਿਰਫ ਮੌਜ-ਮਸਤੀ ਤੱਕ ਸੀਮਿਤ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦੀ। ਇਹ ਸਾਨੂੰ ਜ਼ਿੰਮੇਵਾਰੀ ਵੀ ਸਿਖਾਉਂਦੀ ਹੈ। ਜਦੋਂ ਅਸੀਂ ਵੱਖ-ਵੱਖ ਸੋਸਾਇਟੀਆਂ ਵਿੱਚ ਕੰਮ ਕਰਦੇ ਹਾਂ, ਤਾਂ ਇਹ ਦੋਸਤ ਹੀ ਹੁੰਦੇ ਹਨ ਜੋ ਇੱਕ-

ਦੂਜੇ ਦੀ ਤਾਕਤ ਬਣਦੇ ਹਨ। ਕਈ ਵਾਰ ਨਿੱਕੀਆਂ ਗੱਲਾਂ 'ਤੇ ਨੌਕ-ਝੋਕ ਵੀ ਹੁੰਦੀ ਹੈ, ਪਰ ਉਹ ਰੁੱਸਣਾ-ਮਨਾਉਣਾ ਹੀ ਰਿਸ਼ਤੇ ਨੂੰ ਹੋਰ ਗੂੜ੍ਹਾ ਕਰਦਾ ਹੈ।

ਦੂਜੇ ਸਮੇਸਟਰ ਤੱਕ ਆਉਂਦੇ-ਆਉਂਦੇ ਸਾਨੂੰ ਅਹਿਸਾਸ ਹੋਣ ਲੱਗਦਾ ਹੈ ਕਿ ਸਮਾਂ ਕਿੰਨੀ ਤੇਜ਼ੀ ਨਾਲ ਨਿਕਲ ਰਿਹਾ ਹੈ। ਅੰਤ ਵਿੱਚ, ਮੈਂ ਇਹੀ ਕਹਾਂਗਾ ਕਿ ਕਾਲਜ ਦੇ ਇਹ ਤਿੰਨ ਸਾਲ ਮੁੜ ਕੇ ਨਹੀਂ ਆਉਣੇ। ਕਿਤਾਬਾਂ ਦੇ ਗਿਆਨ ਦੇ ਨਾਲ-ਨਾਲ ਦੋਸਤੀ ਦੀ ਇਸ ਪੂੰਜੀ ਨੂੰ ਵੀ ਸਾਂਭ ਕੇ ਰੱਖੋ। ਜਦੋਂ ਅਸੀਂ ਕੱਲ੍ਹ ਨੂੰ ਕਾਲਜ ਤੋਂ ਵਿਦਾ ਹੋਵਾਂਗੇ, ਤਾਂ ਸਾਡੇ ਹੱਥ ਵਿੱਚ ਸਿਰਫ ਇੱਕ ਡਿਗਰੀ ਨਹੀਂ ਹੋਵੇਗੀ, ਸਗੋਂ ਯਾਦਾਂ ਦਾ ਉਹ ਪਟਾਰਾ ਹੋਵੇਗਾ ਜਿਸ ਵਿੱਚ ਸਾਡੇ ਦੋਸਤਾਂ ਦੇ ਹਾਸੇ ਸਾਰੀ ਉਮਰ ਗੂੰਜਦੇ ਰਹਿਣਗੇ।

ਮਨਵੀਰ ਸਿੰਘ

ਬੀ.ਕਾਮ. (ਵਿਸ਼ੇਸ਼), ਪਹਿਲਾ ਵਰ੍ਹਾ

ਝੂਠਾਂ ਦੇ ਦੌਰ ਵਿੱਚ ਸੱਚ

ਅੱਜ ਸੱਚ ਸਭ ਤੋਂ ਜ਼ਿਆਦਾ ਸੁਣਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ।
ਪਰ ਸਭ ਤੋਂ ਘਟ ਮੰਨਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ।
ਇਹ ਬੋਲਾਂ ਵਿੱਚ ਨਹੀਂ ਮਰਿਆ,
ਇਹ ਭੀੜ ਵਿੱਚ ਗੁੰਮ ਹੋ ਗਿਆ ਹੈ।

ਝੂਠ ਹੁਣ ਲੁਕਦਾ ਨਹੀਂ,
ਇਹ ਸਜ ਕੇ ਆਉਂਦਾ ਹੈ।
ਹੈਡਲਾਈਨ ਬਣਦਾ ਹੈ,
ਲਾਈਕ ਮਿਲਦਾ ਹੈ,
ਅਤੇ ਫਿਰ “ਹਕੀਕਤ” ਘੋਸ਼ਿਤ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ।

ਸੱਚ ਨੂੰ ਸਬੂਤ ਚਾਹੀਦੇ ਨੇ,
ਝੂਠ ਨੂੰ ਸਿਰਫ ਦੁਹਰਾਅ।
ਜੇ ਗੱਲ ਵਾਰ-ਵਾਰ ਕਹੀ ਜਾਵੇ,
ਉਹੀ ਅਕਸਰ ਮੰਨ ਲਈ ਜਾਂਦੀ ਹੈ।

ਅਸੀਂ ਪੁੱਛਦੇ ਨਹੀਂ ਹਾਂ,
ਸਿਰਫ ਸਾਂਝਾ ਕਰਦੇ ਹਾਂ।
ਸੋਚਣ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਮੰਨ ਲਿਆ,
ਅਤੇ ਮੰਨਣ ਤੋਂ ਬਾਅਦ
ਸੱਚ ਦੀ ਲੋੜ ਹੀ ਨਹੀਂ ਰਹੀ।

ਝੂਠ ਨੇ ਸਿਰਫ ਧੋਖਾ ਨਹੀਂ ਦਿੱਤਾ,
ਇਹ ਸਾਨੂੰ ਆਲਸੀ ਵੀ ਬਣਾ ਗਿਆ।
ਕਿਉਂਕਿ ਸੱਚ ਨੂੰ ਲੱਭਣਾ ਔਖਾ ਹੁੰਦਾ ਹੈ,
ਪਰ ਮੰਨ ਲੈਣਾ ਸੌਖਾ।

ਰਸਲੀਨ ਕੌਰ

ਬੀ.ਕਾਮ. (ਵਿਸ਼ੇਸ਼), ਪਹਿਲਾ ਵਰ੍ਹਾ

ਛੋਟੇ ਬੱਚਿਆਂ ਉੱਤੇ ਮੋਬਾਈਲ ਦਾ ਡੂੰਘਾ ਪ੍ਰਭਾਵ

ਅੱਜ ਦੇ ਸਮੇਂ ਵਿੱਚ ਮੋਬਾਈਲ ਫੋਨ ਸਾਡੀ ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਦਾ ਅਟੁੱਟ ਹਿੱਸਾ ਬਣ ਚੁੱਕਾ ਹੈ। ਵੱਡਿਆਂ ਤੋਂ ਲੈ ਕੇ ਛੋਟੇ ਬੱਚਿਆਂ ਤਕ, ਹਰ ਕਿਸੇ ਦੇ ਹੱਥ ਵਿੱਚ ਮੋਬਾਈਲ ਦਿੱਸਦਾ ਹੈ। ਕਈ ਵਾਰ ਅਸੀਂ ਇਹ ਵੀ ਭੁੱਲ ਜਾਂਦੇ ਹਾਂ ਕਿ ਮੋਬਾਈਲ ਸਿਰਫ਼ ਸਹੂਲਤ ਲਈ ਹੈ, ਪਰ ਜਦੋਂ ਇਹ ਬੱਚਿਆਂ ਦੀ ਜ਼ਿੰਦਗੀ 'ਤੇ ਹਾਵੀ ਹੋ ਜਾਵੇ, ਤਾਂ ਇਹ ਚਿੰਤਾ ਦਾ ਵਿਸ਼ਾ ਬਣ ਜਾਂਦਾ ਹੈ।

ਅੱਜਕੱਲ੍ਹ ਅਕਸਰ ਦੇਖਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਕਿ ਬੱਚਿਆਂ ਨੂੰ ਚੁੱਪ ਕਰਵਾਉਣ ਲਈ, ਖਾਣਾ ਖਵਾਉਣ ਲਈ ਜਾਂ ਵਿਅਸਤ ਰੱਖਣ ਲਈ ਮਾਪੇ ਮੋਬਾਈਲ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਹੱਥ ਵਿਚ ਦੇ ਦਿੰਦੇ ਹਨ। ਹੌਲੀ-ਹੌਲੀ ਇਹ ਆਦਤ ਬੱਚਿਆਂ ਦੀ ਜ਼ਿੰਦਗੀ 'ਤੇ ਡੂੰਘਾ ਪ੍ਰਭਾਵ ਪਾਉਂਦੀ ਹੈ।

ਸਭ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ, ਮੋਬਾਈਲ ਬੱਚਿਆਂ ਦੀ ਸਰੀਰਕ ਸਿਹਤ ਨੂੰ ਪ੍ਰਭਾਵਿਤ ਕਰਦਾ ਹੈ। ਜਦੋਂ ਬੱਚੇ ਲੰਮਾ ਸਮਾਂ ਸਕ੍ਰੀਨ ਵੱਲ ਤੱਕਦੇ ਰਹਿੰਦੇ ਹਨ, ਤਾਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀਆਂ ਅੱਖਾਂ ਕਮਜ਼ੋਰ ਹੋਣ ਲੱਗਦੀਆਂ ਹਨ। ਅੱਖਾਂ ਵਿੱਚ ਜਲਣ, ਸਿਰ ਦਰਦ ਅਤੇ ਨੀਂਦ ਦੀ ਘਾਟ ਆਮ ਸਮੱਸਿਆਵਾਂ ਬਣ ਜਾਂਦੀਆਂ ਹਨ। ਇਸ ਤੋਂ ਇਲਾਵਾ, ਬੱਚੇ ਬਾਹਰ ਖੇਡਣ ਦੀ ਥਾਂ ਮੋਬਾਈਲ 'ਚ ਰੁੱਝੇ ਰਹਿੰਦੇ ਹਨ, ਜਿਸ ਕਾਰਨ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਸਰੀਰਕ ਤਾਕਤ ਘਟਦੀ ਹੈ।

ਮੋਬਾਈਲ ਦਾ ਬੱਚਿਆਂ ਦੀ ਮਾਨਸਿਕ ਵਿਕਾਸ 'ਤੇ ਵੀ ਡੂੰਘਾ ਅਸਰ ਪੈਂਦਾ ਹੈ। ਜਦੋਂ ਬੱਚੇ ਜ਼ਿਆਦਾਤਰ ਸਮਾਂ ਵੀਡੀਓਜ਼, ਗੇਮਾਂ ਜਾਂ ਕਾਰਟੂਨ ਦੇਖਣ ਵਿੱਚ ਲਗਾ ਦਿੰਦੇ ਹਨ, ਤਾਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਸੋਚਣ-ਸਮਝਣ ਦੀ ਤਾਕਤ ਘਟ ਸਕਦੀ ਹੈ। ਉਹ ਆਪਣੀ ਕਲਪਨਾ ਵਰਤਣ ਦੀ ਥਾਂ ਤਿਆਰ ਕੀਤੀ ਸਮੱਗਰੀ 'ਤੇ ਨਿਰਭਰ ਹੋ ਜਾਂਦੇ ਹਨ।

ਮਾਪਿਆਂ ਦੀ ਜ਼ਿੰਮੇਵਾਰੀ ਬਣਦੀ ਹੈ ਕਿ ਉਹ ਬੱਚਿਆਂ ਲਈ ਮੋਬਾਈਲ ਦੀ ਇਕ ਹੱਦ ਤੈਅ ਕਰਨ। ਬੱਚਿਆਂ ਨੂੰ ਬਾਹਰ ਖੇਡਣ, ਕਿਤਾਬਾਂ ਪੜ੍ਹਨ ਅਤੇ

ਪਰਿਵਾਰ ਨਾਲ ਗੱਲਬਾਤ ਕਰਨ ਲਈ ਉਤਸ਼ਾਹਿਤ ਕੀਤਾ ਜਾਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ। ਮੋਬਾਈਲ ਦੀ ਥਾਂ ਜਦੋਂ ਬੱਚਿਆਂ ਨੂੰ ਸਮਾਂ, ਪਿਆਰ ਅਤੇ ਧਿਆਨ ਮਿਲਦਾ ਹੈ, ਤਾਂ ਉਹ ਖੁਦ ਮੋਬਾਈਲ ਤੋਂ ਦੂਰ ਰਹਿਣ ਲੱਗ ਪੈਂਦੇ ਹਨ।

ਅਖੀਰ ਵਿੱਚ, ਇਹ ਕਹਿਣਾ ਗ਼ਲਤ ਨਹੀਂ ਹੋਵੇਗਾ ਕਿ ਮੋਬਾਈਲ ਆਪਣੇ ਆਪ ਵਿੱਚ ਬੁਰਾ ਨਹੀਂ, ਪਰ ਇਸਦਾ ਗ਼ਲਤ ਅਤੇ ਹੱਦ ਤੋਂ ਵੱਧ ਇਸਤੇਮਾਲ ਛੋਟੇ ਬੱਚਿਆਂ ਲਈ ਨੁਕਸਾਨਦਾਇਕ ਹੈ। ਜੇ ਅਸੀਂ ਅੱਜ ਹੀ ਸਾਵਧਾਨ ਨਾ ਹੋਏ, ਤਾਂ ਭਵਿੱਖ ਵਿੱਚ ਇਸਦੇ ਨਤੀਜੇ ਹੋਰ ਵੀ ਗੰਭੀਰ ਹੋ ਸਕਦੇ ਹਨ। ਇਸ ਲਈ ਲੋੜ ਹੈ ਸੰਤੁਲਨ ਦੀ—ਮੋਬਾਈਲ ਵਰਤੋਂ, ਪਰ ਸਮਝਦਾਰੀ ਨਾਲ।

ਪ੍ਰਭਲੀਨ ਕੌਰ

ਬੀ.ਕਾਮ. ਪ੍ਰੋਗਰਾਮ, ਪਹਿਲਾ ਵਰ੍ਹਾ

ਸਾਨੂੰ ਕੀ

ਮੇਰਾ ਦਿਮਾਗ ਹੁਣ ਨਹੀਂ ਓਹ ਚਲਦਾ
ਮੇਥੋਂ ਨਹੀਂ ਵੇਖੀਆਂ ਜਾਂਦੀਆਂ ਲੰਬੀਆਂ ਫਿਲਮਾਂ
ਮੇਥੋਂ ਨਹੀਂ ਪੜ੍ਹੀਆਂ ਜਾਂਦੀਆਂ ਲੰਬੀਆਂ ਕਿਤਾਬਾਂ
ਮੇਥੋਂ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦਾ ਕੁਝ ਵੀ, ਬਿਨਾਂ ਯੂਟਿਊਬ ਲਾਏ
ਮੇਥੋਂ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦੀਆਂ ਮਤਲਬ ਵਾਲੀਆਂ ਗੱਲਾਂ
ਮੇਰਾ ਤਾਂ ਗੀਲਾ ਨੇ ਦਿਮਾਗ ਸਾੜ ਦਿੱਤਾ
ਮੇਰਾ ਦਿਮਾਗ ਹੁਣ ਨਹੀਂ ਓਹ ਚਲਦਾ
ਮੇਰੇ ਸ਼ਹਿਰ ਵਿੱਚ ਆਤੰਕੀ ਹਮਲੇ ਹੋ ਗਏ
ਮੇਰੇ ਫੇਫੜਿਆਂ ਵਿੱਚ ਪ੍ਰਦੂਸ਼ਣ ਅਤੇ
ਮੋੜ 'ਤੇ ਅਗਵਾ ਹੋਣ ਦਾ ਖ਼ਤਰਾ ਫੈਲ ਗਿਆ
ਮੇਰੇ ਪੀਣ ਤੇ ਨਹਾਉਣ ਦੇ ਪਾਣੀ ਵਿੱਚ
ਯੂਰੇਨੀਅਮ ਭਰ ਗਿਆ

ਮੇਰੀਆਂ ਭੈਣਾਂ ਅਤੇ ਮਾਤਾਵਾਂ ਦਾ ਰਾਤ ਛੱਡੋ
ਦਿਨ ਦੌਰਾਨ ਨਿਕਲਣਾ ਮਹਿਫੂਜ਼ ਨਹੀਂ ਰਹਿ ਗਿਆ

ਮੇਰੇ ਰੋਜ਼ਗਾਰ ਦਾ ਮੈਨੂੰ ਕੁਝ ਨਹੀਂ ਪਤਾ
ਮੈਨੂੰ ਕੀ, ਮੈਂ ਤਾਂ ਮੂੰਹ ਮੋੜ ਲਿਆ ਹੈ।
ਮੇਰਾ ਦਿਮਾਗ ਹੁਣ ਨਹੀਂ ਓਹ ਚਲਦਾ
ਮੇਥੋਂ ਨਾ ਉਮੀਦ ਰੱਖਿਓ
ਕੋਈ ਈ-ਮੇਲ ਆਪੇ ਲਿਖਣ ਦੀ
ਮੇਥੋਂ ਨਾ ਉਮੀਦ ਰੱਖਿਓ,
ਬਿਨਾਂ ਏ-ਆਈ ਤੋਂ ਪੁੱਛੇ ਆਪਣਾ ਨਾਂ ਦੱਸਣ ਦੀ
ਮੇਥੋਂ ਨਾ ਉਮੀਦ ਰੱਖਿਓ
ਪਿਕਾਸੋ ਵਾਂਗੂ ਪੇਂਟਿੰਗ ਬਣਾਉਣ ਦੀ
ਮੇਥੋਂ ਨਾ ਉਮੀਦ ਰੱਖਿਓ
ਆਪਣੀ ਅਸਾਈਨਮੈਂਟ ਜਾਂ
ਕਵਿਤਾ ਬਿਨਾਂ ਏ-ਆਈ ਦੇ ਲਿਖਣ ਦੀ
ਹੁਣ ਮੇਰਾ ਦਿਮਾਗ ਨਹੀਂ, ਸਿਰਫ਼ ਏ-ਆਈ ਚਲਦਾ ਹੈ

ਦੇਵ ਠੁਕਰਾਲ

ਬੀ.ਕਾਮ.(ਵਿਸ਼ੇਸ਼) ਦੂਜਾ ਵਰ੍ਹਾ

ਨੌਜੁਆਨੀ ਅਤੇ ਸੋਸ਼ਲ ਮੀਡੀਆ : ਵਰਦਾਨ ਜਾਂ ਸਰਾਪ ?

ਅੱਜ ਦੇ ਦੌਰ ਵਿੱਚ ਜੇਕਰ ਅਸੀਂ ਆਪਣੇ ਆਲੇ-ਦੁਆਲੇ ਨਜ਼ਰ ਮਾਰੀਏ, ਤਾਂ ਹਰ ਦੂਜੇ ਹੱਥ ਵਿੱਚ ਸਮਾਰਟਫੋਨ ਦਿਖਾਈ ਦਿੰਦਾ ਹੈ। ਵਿਗਿਆਨ ਦੀਆਂ ਅਨੇਕਾਂ ਕਾਢਾਂ ਵਿੱਚੋਂ ‘ਸੋਸ਼ਲ ਮੀਡੀਆ’ ਇੱਕ ਅਜਿਹੀ ਕਾਢ ਹੈ ਜਿਸਨੇ ਇਨਸਾਨੀ ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਦੀ ਨੁਹਾਰ ਬਦਲ ਕੇ ਰੱਖ ਦਿੱਤੀ ਹੈ। ਖ਼ਾਸ ਕਰਕੇ ਕਾਲਜ ਪੜ੍ਹਦੇ ਨੌਜੁਆਨਾਂ ਲਈ ਇਹ ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਦਾ ਇੱਕ ਅਣਨਿਖੜਵਾਂ ਅੰਗ ਬਣ ਚੁੱਕਾ ਹੈ। ਪਰ ਸਵਾਲ ਇਹ ਪੈਦਾ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਕਿ ਕੀ ਇਹ ਸਾਡੇ ਲਈ ਸੱਚਮੁੱਚ ਲਾਹੇਵੰਦ ਹੈ ਜਾਂ ਅਸੀਂ ਇਸ ਦੇ ਜਾਲ ਵਿੱਚ ਫਸਦੇ ਜਾ ਰਹੇ ਹਾਂ ?

ਸੋਸ਼ਲ ਮੀਡੀਆ ਦੇ ਸਕਾਰਾਤਮਕ ਪੱਖ

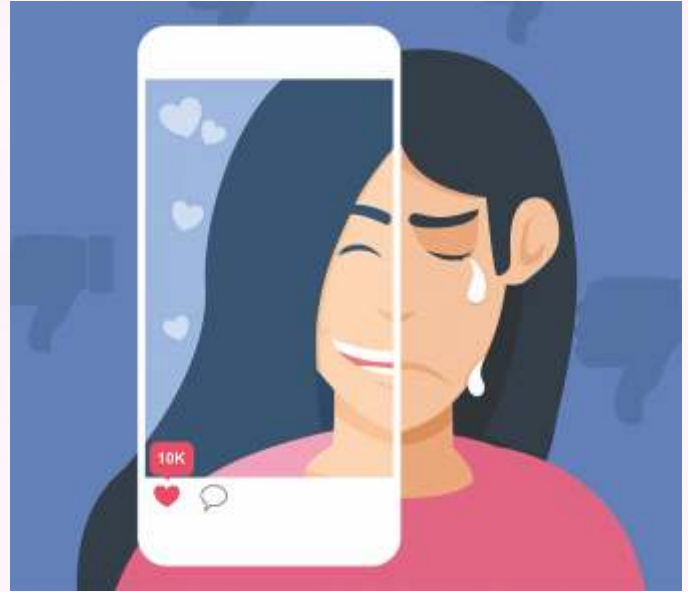
ਸੋਸ਼ਲ ਮੀਡੀਆ ਨੇ ਦੁਨੀਆਂ ਨੂੰ ਇੱਕ ‘ਗਲੋਬਲ ਵਿਲੇਜ’ ਬਣਾ ਦਿੱਤਾ ਹੈ। ਇਸ ਦੇ ਕੁਝ ਮੁੱਖ ਫਾਇਦੇ ਹੇਠ ਲਿਖੇ ਹਨ—

- ♦ ਸੂਚਨਾ ਦਾ ਭੰਡਾਰ — ਅੱਜ ਦੇ ਵਿਦਿਆਰਥੀ ਯੂਟਿਊਬ, ਲਿੰਕਡਇਨ ਅਤੇ ਹੋਰ ਪਲੇਟਫਾਰਮਾਂ ਰਾਹੀਂ ਨਵੀਆਂ ਤਕਨੀਕਾਂ ਅਤੇ ਵਿਸ਼ਿਆਂ ਬਾਰੇ ਸਕਿੰਟਾਂ ਵਿੱਚ ਜਾਣਕਾਰੀ ਹਾਸਲ ਕਰ ਸਕਦੇ ਹਨ।
- ♦ ਹੁਨਰ ਦਿਖਾਉਣ ਦਾ ਮੌਕਾ — ਜੇਕਰ ਤੁਹਾਡੇ ਵਿੱਚ ਕੋਈ ਕਲਾ ਹੈ— ਚਾਹੇ ਉਹ ਲਿਖਣਾ ਹੋਵੇ, ਗਾਉਣਾ ਹੋਵੇ ਜਾਂ ਚਿੱਤਰਕਾਰੀ—ਤਾਂ ਸੋਸ਼ਲ ਮੀਡੀਆ ਤੁਹਾਨੂੰ ਪੂਰੀ ਦੁਨੀਆ ਸਾਹਮਣੇ ਆਪਣਾ ਹੁਨਰ ਪੇਸ਼ ਕਰਨ ਦਾ ਮੁਫਤ ਮੌਕਾ ਪ੍ਰਦਾਨ ਕਰਦਾ ਹੈ।
- ♦ ਆਪਸੀ ਸੰਪਰਕ — ਦੂਰ ਬੈਠੇ ਦੋਸਤਾਂ ਅਤੇ ਰਿਸ਼ਤੇਦਾਰਾਂ ਨਾਲ ਜੁੜੇ ਰਹਿਣਾ ਹੁਣ ਬਹੁਤ ਆਸਾਨ ਹੋ ਗਿਆ ਹੈ।

ਨਕਾਰਾਤਮਕ ਪੱਖ : ਚੁਣੌਤੀਆਂ ਅਤੇ ਨੁਕਸਾਨ

ਜਿੱਥੇ ਇਸ ਦੇ ਫਾਇਦੇ ਹਨ, ਉੱਥੇ ਹੀ ਇਸ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਦੇ ਕੁਝ ਗੰਭੀਰ ਸਿੱਟੇ ਵੀ ਸਾਹਮਣੇ ਆ ਰਹੇ ਹਨ :

- ♦ ਸਮੇਂ ਦੀ ਬਰਬਾਦੀ — ਕਾਲਜ ਦੀ ਪੜ੍ਹਾਈ ਦੇ ਕੀਮਤੀ ਘੰਟੇ ਅਕਸਰ ‘ਰੀਲਾਂ’ (Reels) ਦੇਖਣ ਵਿੱਚ ਬਰਬਾਦ ਹੋ ਜਾਂਦੇ ਹਨ।
- ♦ ਮਾਨਸਿਕ ਤਣਾਅ — ਦੂਜਿਆਂ ਦੀਆਂ ਫੋਟੋਆਂ ਅਤੇ ਉਹਨਾਂ ਦੀ ਚਮਕ-ਧਮਕ ਵਾਲੀ ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਦੇਖ ਕੇ ਨੌਜੁਆਨਾਂ ਵਿੱਚ ‘ਹੀਣ

ਭਾਵਨਾ’ ਪੈਦਾ ਹੋ ਰਹੀ ਹੈ, ਜੋ ਅਕਸਰ ਡਿਪਰੈਸ਼ਨ ਦਾ ਕਾਰਨ ਬਣਦੀ ਹੈ।

- ♦ ਗ਼ਲਤ ਜਾਣਕਾਰੀ — ਸੋਸ਼ਲ ਮੀਡੀਆ ‘ਤੇ ਫੈਲਦੀਆਂ ਅਫਵਾਹਾਂ ਕਈ ਵਾਰ ਸਮਾਜਿਕ ਮਾਹੌਲ ਨੂੰ ਖਰਾਬ ਕਰ ਦਿੰਦੀਆਂ ਹਨ।

ਸੋਸ਼ਲ ਮੀਡੀਆ ਆਪਣੇ ਆਪ ਵਿੱਚ ਬੁਰਾ ਨਹੀਂ ਹੈ, ਬਲਕਿ ਇਸ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਦਾ ਤਰੀਕਾ ਤੈਅ ਕਰਦਾ ਹੈ ਕਿ ਇਹ ਸਾਡੇ ਲਈ ਕੀ ਸਾਬਤ ਹੋਵੇਗਾ। ਸਾਡੀ ਇਹ ਜ਼ਿੰਮੇਵਾਰੀ ਬਣਦੀ ਹੈ ਕਿ ਅਸੀਂ ਇਸ ਨੂੰ ਆਪਣੀ ਪ੍ਰਗਤੀ ਲਈ ਵਰਤੀਏ, ਨਾ ਕਿ ਇਸ ਦੇ ਗੁਲਾਮ ਬਣ ਕੇ ਆਪਣਾ ਭਵਿੱਖ ਧੁੰਦਲਾ ਕਰੀਏ। ਸਾਨੂੰ ‘ਸਕ੍ਰੀਨ’ ਦੀ ਦੁਨੀਆ ਤੋਂ ਬਾਹਰ ਨਿਕਲ ਕੇ ਅਸਲੀ ਦੋਸਤਾਂ, ਕਿਤਾਬਾਂ ਅਤੇ ਕੁਦਰਤ ਨਾਲ ਵੀ ਸਮਾਂ ਬਿਤਾਉਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ।

ਡਾ. ਦਿਸ਼ਪ੍ਰੀਤ ਕੌਰ

ਸਹਾਇਕ ਪ੍ਰੋਫੈਸਰ, ਪੰਜਾਬੀ ਵਿਭਾਗ

ਪੰਜਾਬੀ ਸਭਿਆਚਾਰ ਅਤੇ ਗਤਕਾ

ਪੰਜਾਬੀ ਸਭਿਆਚਾਰ ਦੁਨੀਆ ਦਾ ਸਭ ਤੋਂ ਰੰਗੀਨ, ਜੀਵੰਤ ਅਤੇ ਖਿੜਿਆ ਹੋਇਆ ਸਭਿਆਚਾਰ ਮੰਨਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ, ਕਿਉਂਕਿ ਇਹ ਸਿਰਫ ਤਿਉਹਾਰਾਂ, ਭੋਜਨ, ਪਹਿਰਾਵੇ ਅਤੇ ਸੰਗੀਤ ਤੱਕ ਹੀ ਸੀਮਿਤ ਨਹੀਂ, ਸਗੋਂ ਇਹ ਪਿੰਡਾਂ ਦੀ ਮਿੱਟੀ, ਲੋਕਧਾਰਾ, ਪੁਰਾਤਨ ਰਿਵਾਜ਼ਾਂ ਅਤੇ ਸੂਰਵੀਰਤਾ ਨਾਲ ਵੀ ਜੁੜਿਆ ਹੋਇਆ ਹੈ। ਪੰਜਾਬ ਦੀ ਧਰਤੀ ਨੂੰ “ਸੋਨੇ ਦੀ ਧਰਤੀ” ਇਸ ਲਈ ਕਿਹਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਕਿਉਂਕਿ ਇੱਥੇ ਦੇ ਲੋਕ ਦਿਲੋਂ ਧਨਵਾਨ, ਮਿਹਨਤੀ ਅਤੇ ਖੁੱਲੇ ਦਿਲ ਵਾਲੇ ਹਨ। ਭੰਗੜਾ, ਗਿੱਧਾ, ਜਾਗੋ, ਤਿਉਹਾਰਾਂ ਦੀ ਰੋਣਕ, ਮੱਕੀ ਦੀ ਰੋਟੀ ਤੇ ਸਰਸੋਂ ਦਾ ਸਾਗ, ਦਸਤਾਰ, ਫੁਲਕਾਰੀ, ਜੁੱਤੀ

ਅਤੇ ਪੰਜਾਬੀ ਬੋਲੀ—ਇਹ ਸਭ ਮਿਲ ਕੇ ਇੱਕ ਅਜਿਹਾ ਸਭਿਆਚਾਰ ਬਣਾਉਂਦੇ ਹਨ ਜੋ ਦੁਨੀਆ ਦੇ ਹਰ ਕੋਨੇ ਵਿੱਚ ਰਹਿਣ ਵਾਲੇ ਪੰਜਾਬੀਆਂ ਨੂੰ ਆਪਣੀ ਧਰਤੀ ਨਾਲ ਜੋੜੀ ਰੱਖਦਾ ਹੈ। ਪਰ ਇਸ ਸਭਿਆਚਾਰ ਦੇ ਦਿਲ ਵਿੱਚ ਇੱਕ ਹੋਰ ਅਹਿਮ ਤੱਤ ਹੈ, ਜੋ ਧੀਰਜ, ਬੀਰਤਾ ਅਤੇ ਸ਼ਕਤੀ ਦਾ ਪ੍ਰਤੀਕ ਹੈ, ਅਤੇ ਉਹ ਹੈ ਗਤਕਾ, ਜਿਸ ਨੂੰ ਸਿੱਖ ਧਰਮ ਦੀ ਯੋਧਾ ਪਰੰਪਰਾ ਦਾ ਰੂਹਾਨੀ ਤੇ ਇਤਿਹਾਸਕ ਨਿਸ਼ਾਨ ਮੰਨਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਗਤਕਾ ਸਿਰਫ ਇੱਕ ਮਾਰਸ਼ਲ ਆਰਟ ਨਹੀਂ, ਸਗੋਂ ਇਹ ਜੀਵਨ ਦਾ ਫਲਸਫਾ ਹੈ ਜੋ ਮਨੁੱਖ ਦੇ ਸਰੀਰ, ਮਨ ਅਤੇ ਆਤਮਾ ਨੂੰ ਇਕੱਠੇ ਮਜ਼ਬੂਤ ਕਰਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਕਲਾ ਦੀ ਸ਼ੁਰੂਆਤ ਗੁਰੂ

ਸਾਹਿਬਾਨ ਦੇ ਸਮੇਂ ਤੋਂ ਜੁੜਦੀ ਹੈ, ਖਾਸਕਰ ਗੁਰੂ ਹਰਗੋਬਿੰਦ ਸਾਹਿਬ ਜੀ ਦੀ ਮੀਰੀ-ਪੀਰੀ ਦੀ ਸਥਾਪਨਾ ਅਤੇ ਗੁਰੂ ਗੋਬਿੰਦ ਸਿੰਘ ਜੀ ਦੇ ਖਾਲਸਾ ਪੰਥ ਦੇ ਸਿਰਜਣ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਇਹ ਕਲਾ ਹੋਰ ਵੀ ਪ੍ਰਚਲਿਤ ਹੋਈ। ਗਤਕਾ ਸਿੱਖਾਂ ਦੀ ਜੰਗੀ ਰੂਹ ਅਤੇ ਤਲਵਾਰਬਾਜ਼ੀ ਦੀ ਪ੍ਰਥਾ ਦਾ ਜੀਵੰਤ ਨਿਸ਼ਾਨ ਹੈ, ਜਿਸ ਨੇ ਪੰਜਾਬੀਆਂ ਨੂੰ ਨਾ ਸਿਰਫ਼ ਆਪਣੀ ਧਰਮ-ਪ੍ਰਤੀ ਰੱਖਿਆ ਲਈ ਤਿਆਰ ਕੀਤਾ, ਸਗੋਂ ਮਨੁੱਖਤਾ ਅਤੇ ਨਿਆਂ ਲਈ ਖੜ੍ਹੇ ਹੋਣ ਦੀ ਸਿਖਿਆ ਵੀ ਦਿੱਤੀ। ਗਤਕੇ ਵਿੱਚ ਤਲਵਾਰ, ਲਾਠੀ, ਡੰਡੇ, ਮਰਹਾਟਾ, ਬਰਛੇ ਅਤੇ ਕਈ ਪੁਰਾਤਨ ਹਥਿਆਰਾਂ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਹੁੰਦੀ ਹੈ, ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਜ਼ਰੀਏ ਯੋਧੇ ਆਪਣੇ ਆਪ ਨੂੰ ਸੁਰੱਖਿਅਤ ਰੱਖਣ ਦੇ ਨਾਲ ਨਾਲ ਆਪਣੇ ਮਨ ਨੂੰ ਵੀ ਕੇਂਦਰਿਤ ਕਰਦੇ ਹਨ। ਇਸ ਕਲਾ ਦਾ ਮੁੱਖ ਅਧਾਰ ਰਿਦਮ, ਤੇਜ਼ੀ, ਫੁਰਤੀ, ਸੰਤੁਲਨ ਤੇ ਅਨੁਸ਼ਾਸਨ ਹੈ, ਇਸ ਲਈ ਗਤਕਾ ਸਿਰਫ਼ ਸਰੀਰਕ ਤਾਕਤ ਦੀ ਗੱਲ ਨਹੀਂ ਕਰਦਾ, ਇਹ ਮਨ ਅਤੇ ਆਤਮਾ ਨੂੰ ਵੀ ਮਜ਼ਬੂਤ ਕਰਨ ਦੀ ਪ੍ਰਕਿਰਿਆ ਹੈ। ਗਤਕਾ ਮਨੁੱਖ ਦੇ ਅੰਦਰ ਹਿੰਮਤ, ਨਿਮਰਤਾ, ਧੀਰਜ ਅਤੇ ਮਰਿਆਦਾ ਦੇ ਗੁਣ ਪੈਦਾ ਕਰਦਾ ਹੈ। ਇਹ ਕਲਾ ਸਿੱਖਣ ਵਾਲਿਆਂ ਨੂੰ ਸਿਖਾਉਂਦੀ ਹੈ ਕਿ ਹਥਿਆਰ ਸਿਰਫ਼ ਰੱਖਿਆ ਲਈ ਹਨ, ਹਮਲਾ ਕਰਨ ਲਈ ਨਹੀਂ, ਕਿਉਂਕਿ ਸਿਖ ਧਰਮ ਦਾ ਮੁੱਖ ਸਿਧਾਂਤ ਹੈ “ਸੱਚ ਦੇ ਪੱਖ ਵਿੱਚ ਖੜ੍ਹੇ ਰਹਿਣਾ ਅਤੇ ਕਦੇ ਵੀ ਕਮਜ਼ੋਰ ਦਾ ਨੁਕਸਾਨ ਨਹੀਂ ਕਰਨਾ।” ਪੰਜਾਬੀ ਸਮਾਜ ਵਿੱਚ ਗਤਕੇ ਦੀ ਮਹੱਤਤਾ ਇਸ ਗੱਲ ਵਿੱਚ ਹੈ ਕਿ ਇਹ ਸਾਡੇ ਇਤਿਹਾਸ, ਸ਼ਕਤੀ ਅਤੇ ਰੂਹਾਨੀਅਤ ਦੇ ਤਿੰਨੇ ਪੱਖਾਂ ਨੂੰ ਇਕੱਠਾ ਜੋੜਦਾ ਹੈ। ਨਗਰ ਕੀਰਤਨਾਂ, ਧਾਰਮਿਕ ਸਮਾਗਮਾਂ, ਮੇਲਿਆਂ ਅਤੇ ਤਿਉਹਾਰਾਂ ਵਿੱਚ ਜਦੋਂ ਗਤਕੇ ਦੇ ਜੱਥੇ ਅਵਾਜ਼ਾਂ ਦੇ ਰਿਦਮ ਨਾਲ ਤਲਵਾਰਾਂ ਨੂੰ ਘੁਮਾਉਂਦੇ ਹਨ, ਤਾਂ ਉਹ ਨਾ ਸਿਰਫ਼ ਆਕਰਸ਼ਿਤ ਕਰਦੇ ਹਨ, ਸਗੋਂ ਹਰ ਦੇਖਣ ਵਾਲੇ ਦੇ ਦਿਲ ਵਿੱਚ ਜੋਸ਼ ਅਤੇ ਉਤਸ਼ਾਹ ਭਰਦੇ ਹਨ। ਪੰਜਾਬ ਦੇ ਨੌਜਵਾਨ ਗਤਕੇ ਰਾਹੀਂ ਆਪਣੇ ਇਤਿਹਾਸ ਨਾਲ ਜੁੜਦੇ ਹਨ ਅਤੇ ਇਹ ਕਲਾ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਆਪਣੀ ਸਵੈ-ਰੱਖਿਆ, ਸਰੀਰਕ ਤੰਦਰੁਸਤੀ, ਸਦਾਚਾਰ ਅਤੇ ਨੈਤਿਕ ਮੁੱਲਾਂ ਨਾਲ ਵੀ ਜੋੜਦੀ ਹੈ। ਗਤਕੇ ਦੇ ਕਈ ਮੁੱਖ ਉਦੇਸ਼ ਹਨ, ਜਿਵੇਂ ਕਿ ਆਤਮ-ਰੱਖਿਆ ਸਿਖਾਉਣਾ, ਨੌਜਵਾਨਾਂ ਵਿੱਚ ਅਨੁਸ਼ਾਸਨ ਲਿਆਉਣਾ, ਸਰੀਰਕ ਤੰਦਰੁਸਤੀ ਵਧਾਉਣਾ, ਮਾਨਸਿਕ ਸੰਤੁਲਨ ਬਣਾਉਣਾ, ਬੀਰ ਰਸ ਅਤੇ ਨਿਰਭੈਤਾ ਵਿਕਸਿਤ ਕਰਨੀ, ਅਤੇ ਸਭ

ਤੋਂ ਵੱਡੀ ਗੱਲ—ਪੰਜਾਬੀ ਅਤੇ ਸਿੱਖ ਵਿਰਾਸਤ ਨੂੰ ਸੰਭਾਲ ਕੇ ਅੱਗੇ ਲਿਜਾਣਾ। ਇਸ ਤੋਂ ਇਲਾਵਾ ਗਤਕਾ ਇੱਕ ਖੇਡ ਦੇ ਰੂਪ ਵਿੱਚ ਵੀ ਵਿਕਸਿਤ ਹੋ ਚੁੱਕਿਆ ਹੈ, ਜਿੱਥੇ ਖਿਡਾਰੀ ਨਿਯਮਾਂ ਦੇ ਅਧਾਰ 'ਤੇ ਟੂਰਨਾਮੈਂਟ ਅਤੇ ਮੁਕਾਬਲਿਆਂ ਵਿੱਚ ਹਿੱਸਾ ਲੈਂਦੇ ਹਨ। ਅੱਜ ਕਈ ਸਕੂਲਾਂ, ਯੁਵਾ ਕੇਂਦਰਾਂ ਅਤੇ ਗੁਰਦੁਆਰਿਆਂ ਵਿੱਚ ਗਤਕੇ ਦੀ ਸਿੱਖਿਆ ਦਿੱਤੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ, ਤਾਂ ਜੋ ਨੌਜਵਾਨ ਪੀੜ੍ਹੀ ਆਪਣੀਆਂ ਜੜ੍ਹਾਂ ਨਾਲ ਜੁੜੀ ਰਹੇ ਅਤੇ ਸਮੇਂ ਦੇ ਬਦਲਾਅ ਵਿੱਚ ਆਪਣੀ ਪਹਚਾਣ ਨਾ ਭੁੱਲੇ। ਪੰਜਾਬੀ ਸਭਿਆਚਾਰ ਨਾਲ ਗਤਕੇ ਦਾ ਇਹ ਸੰਬੰਧ ਇੱਕ ਡੂੰਘੇ ਰੂਹਾਨੀ ਬੰਧਨ ਦੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਹੈ, ਜੋ ਸਾਨੂੰ ਦੱਸਦਾ ਹੈ ਕਿ ਸਾਡੀ ਵਿਰਾਸਤ ਸਿਰਫ਼ ਰੰਗਤ ਅਤੇ ਰੌਣਕਾਂ ਵਿੱਚ ਹੀ ਨਹੀਂ, ਬਲਕਿ ਸੂਰਵੀਰਤਾ, ਸਮਰਪਣ, ਮਨੁੱਖਤਾ ਅਤੇ ਨਿਆਂ ਵਿੱਚ ਵੀ ਵੱਸਦੀ ਹੈ। ਇਸ ਤਰੀਕੇ ਨਾਲ ਗਤਕਾ ਸਾਡੇ ਸਭਿਆਚਾਰ ਦਾ ਇੱਕ ਅਟੁੱਟ ਹਿੱਸਾ ਹੈ, ਜਿਸ ਨੇ ਹਜ਼ਾਰਾਂ ਸਾਲਾਂ ਦੀ ਵਿਰਾਸਤ ਨੂੰ ਅੱਜ ਤੱਕ ਜਿਊਂਦਾ ਰੱਖਿਆ ਹੋਇਆ ਹੈ। ਇਸਦੀ ਮਹਿਮਾ ਸਿਰਫ਼ ਸ਼ਬਦਾਂ ਦੀ ਚਮਕ ਵਿੱਚ ਨਹੀਂ, ਸਗੋਂ ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਪਿੱਛੇ ਛੁਪੀ ਆਤਮਕ ਸ਼ਕਤੀ ਵਿੱਚ ਹੈ, ਜੋ ਮਨੁੱਖ ਨੂੰ ਬੁਰਾਈ ਦੇ ਵਿਰੁੱਧ ਲੜਨ ਦੀ ਹਿੰਮਤ ਦਿੰਦੀ ਹੈ ਅਤੇ ਆਪਣੇ ਅਮੀਰ ਵਿਰਸੇ ਉਪਰ ਮਾਣ ਕਰਨ ਲਈ ਵੀ ਪ੍ਰੇਰਦੀ ਹੈ।

ਜਿਗਿਆਸਾ ਢੀਂਗਰਾ

ਬੀ. ਏ. ਪੰਜਾਬੀ (ਵਿਸ਼ੇਸ਼), ਤੀਜਾ ਵਰ੍ਹਾ

ਫਿਲਮ ਸਮੀਖਿਆ : ਹੱਕ

ਫਿਲਮ ‘ਹੱਕ’, ਜਿਸ ਵਿੱਚ ਇਮਰਾਨ ਹਾਸ਼ਮੀ ਅਤੇ ਯਾਮੀ ਗੌਤਮ ਮੁੱਖ ਭੂਮਿਕਾਵਾਂ ਵਿੱਚ ਨਜ਼ਰ ਆਉਂਦੇ ਹਨ, ਆਧੁਨਿਕ ਭਾਰਤੀ ਸਿਨੇਮਾ ਵਿੱਚ ਇੱਕ ਬਹੁਤ ਮਹੱਤਵਪੂਰਨ ਰਚਨਾ ਵਜੋਂ ਉਭਰਦੀ ਹੈ ਜੋ ਸਿਰਫ਼ ਮਨੋਰੰਜਨ ਤੱਕ ਸੀਮਿਤ ਨਹੀਂ ਰਹਿੰਦੀ, ਬਲਕਿ ਸਮਾਜਕ ਅਤੇ ਕਾਨੂੰਨੀ ਹਕੀਕਤਾਂ ਨਾਲ ਡੂੰਘੇ ਤੌਰ 'ਤੇ ਜੁੜਦੀ ਹੈ। ਇਹ ਫਿਲਮ ਸਮਾਜਿਕ-ਕਾਨੂੰਨੀ ਡਰਾਮੇ ਦੇ ਖੇਤਰ ਵਿੱਚ ਆਪਣੀ ਵੱਖਰੀ ਪਹਿਚਾਣ ਬਣਾਉਂਦੀ ਹੈ ਕਿਉਂਕਿ ਇਹ ਰਵਾਇਤੀ ਕਹਾਣੀ ਕਹਿਣ ਦੇ ਤਰੀਕਿਆਂ ਤੋਂ ਬਾਹਰ ਨਿਕਲ ਕੇ ਇੱਕ ਗੰਭੀਰ ਅਤੇ ਵਿਚਾਰਨਯੋਗ ਵਿਆਖਿਆ ਪੇਸ਼ ਕਰਦੀ ਹੈ। “ਹੱਕ” ਸ਼ਬਦ ਆਪਣੇ ਆਪ ਵਿੱਚ ਇਸਦੀ ਥੀਮ ਨੂੰ ਕੇਂਦਰਿਤ ਕਰਦਾ ਹੈ, ਜੋ ਇਨਸਾਫ਼, ਇਜ਼ਤ ਅਤੇ ਵਿਅਕਤੀਗਤ ਅਧਿਕਾਰਾਂ ਦੀ ਮਹੱਤਤਾ ਨੂੰ ਉਭਾਰਦਾ ਹੈ,

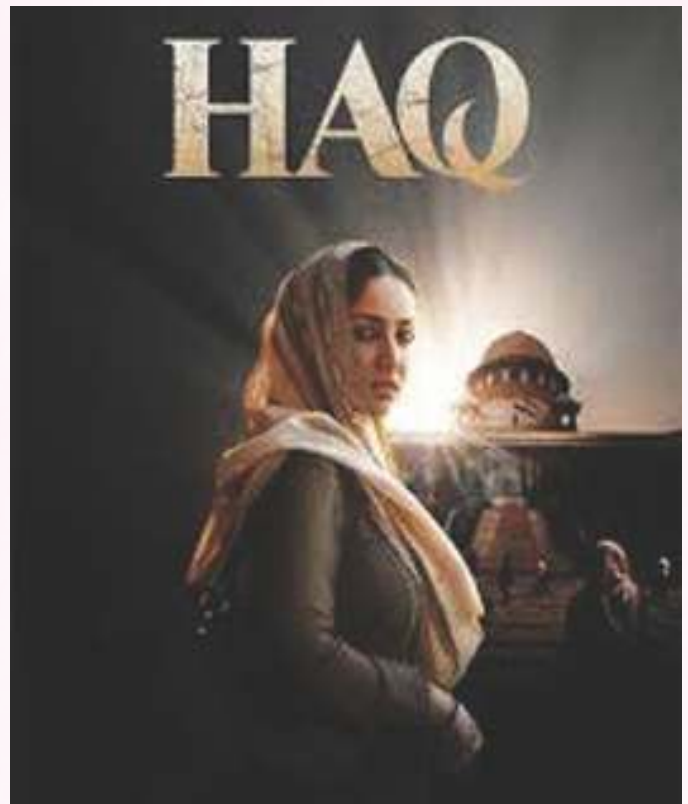
ਖਾਸ ਕਰਕੇ ਔਰਤਾਂ ਦੇ ਸੰਦਰਭ ਵਿੱਚ। ਭਾਰਤ ਵਿੱਚ ਲਿੰਗ ਸਮਾਨਤਾ, ਕਾਨੂੰਨੀ ਸੁਧਾਰ ਅਤੇ ਸਮਾਜਕ ਨਿਆਂ ਬਾਰੇ ਚੱਲ ਰਹੀ ਵਿਚਾਰ ਚਰਚਾ ਦੇ ਪ੍ਰਸੰਗ ਵਿੱਚ ਇਹ ਫਿਲਮ ਤਿੰਨ ਤਲਾਕ ਦੇ ਮਸਲੇ ਨਾਲ ਜੁੜੀਆਂ ਹਕੀਕਤਾਂ ਨੂੰ ਬੜੀ ਸੰਵੇਦਨਸ਼ੀਲਤਾ ਨਾਲ ਪੇਸ਼ ਕਰਦੀ ਹੈ। ਇਸ ਵਿੱਚ ਨਿੱਜੀ ਦੁੱਖ ਅਤੇ ਸਮਾਜਕ ਪ੍ਰਣਾਲੀ ਦੀ ਆਲੋਚਨਾ ਨੂੰ ਇਕੱਠਾ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਹੈ, ਜਿਸ ਨਾਲ ਕਹਾਣੀ ਇੱਕ ਪਾਸੇ ਭਾਵਨਾਤਮਕ ਤੌਰ 'ਤੇ ਪ੍ਰਭਾਵਸ਼ਾਲੀ ਬਣਦੀ ਹੈ ਅਤੇ ਦੂਜੇ ਪਾਸੇ ਦਰਸ਼ਕਾਂ ਨੂੰ ਸੋਚਣ ਲਈ ਮਜ਼ਬੂਰ ਕਰਦੀ ਹੈ ਕਿ ਇਨਸਾਫ਼ ਅਤੇ ਅਧਿਕਾਰਾਂ ਦੀ ਲੜਾਈ ਕਿੰਨੀ ਜ਼ਰੂਰੀ ਹੈ।

ਕਹਾਣੀ ਦਾ ਕੇਂਦਰ ‘ਬਾਨੋ’ ਦੇ ਕਿਰਦਾਰ 'ਤੇ ਟਿਕਿਆ ਹੋਇਆ ਹੈ, ਜਿਸਨੂੰ ਯਾਮੀ ਗੌਤਮ ਨੇ ਬਹੁਤ ਹੀ ਗਹਿਰਾਈ ਨਾਲ ਪੇਸ਼ ਕੀਤਾ ਹੈ। ਬਾਨੋ

ਇੱਕ ਅਜਿਹੀ ਔਰਤ ਵਜੋਂ ਸਾਹਮਣੇ ਆਉਂਦੀ ਹੈ ਜੋ ਆਪਣੇ ਸੰਸਕਾਰਾਂ ਅਤੇ ਵਿਆਹ ਦੀ ਪਵਿੱਤਰਤਾ 'ਤੇ ਪੂਰਾ ਭਰੋਸਾ ਰੱਖਦੀ ਹੈ, ਪਰ ਉਸਦੀ ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਇੱਕ ਅਚਾਨਕ ਮੋੜ ਲੈਂਦੀ ਹੈ ਜਦੋਂ ਉਸਦਾ ਪਤੀ 'ਤਿੰਨ ਤਲਾਕ' ਦੇ ਕੇ ਉਸਨੂੰ ਛੱਡ ਦਿੰਦਾ ਹੈ। ਇਹ ਘਟਨਾ ਨਾ ਸਿਰਫ਼ ਉਸਦੀ ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਨੂੰ ਟੁੱਟਣ ਲਈ ਮਜ਼ਬੂਰ ਕਰਦੀ ਹੈ, ਬਲਕਿ ਉਸਦੀ ਹੋਂਦ ਨੂੰ ਵੀ ਹਿਲਾ ਦੇਂਦੀ ਹੈ। ਫਿਲਮ ਇਸ ਮੋੜ ਨੂੰ ਬੜੀ ਸੰਵੇਦਨਸ਼ੀਲਤਾ ਨਾਲ ਦਰਸਾਉਂਦੀ ਹੈ, ਜਿੱਥੇ ਬਾਨੋ ਦੇ ਦੁੱਖ, ਉਸਦੀ ਖਾਮੋਸ਼ ਪੀੜਾ ਅਤੇ ਉਸਦੇ ਅੰਦਰੂਨੀ ਸੰਘਰਸ਼ ਨੂੰ ਸਮੇਂ ਦੇ ਨਾਲ ਖੋਲ੍ਹਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਸਮਾਜਕ ਦਬਾਅ ਉਸਦੀ ਤਕਲੀਫ਼ ਨੂੰ ਹੋਰ ਵਧਾਉਂਦੇ ਹਨ, ਪਰ ਇੱਥੇ ਹੀ ਉਸਦੀ ਯਾਤਰਾ ਇੱਕ ਨਵੀਂ ਦਿਸ਼ਾ ਵੱਲ ਮੁੜਦੀ ਹੈ। ਹੌਲੀ-ਹੌਲੀ ਉਹ ਆਪਣੇ ਨਾਲ ਹੋਏ ਅਨਿਆਂ ਨੂੰ ਸਮਝਣ ਲੱਗਦੀ ਹੈ ਅਤੇ ਇਸਨੂੰ ਚੁਣੌਤੀ ਦੇਣ ਦੀ ਹਿੰਮਤ ਇਕੱਠੀ ਕਰਦੀ ਹੈ, ਇਹ ਬਦਲਾਅ ਉਸਦੀ ਪਹਿਚਾਣ ਨੂੰ ਨਵਾਂ ਰੂਪ ਦਿੰਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਮੌਕੇ 'ਤੇ ਇਮਰਾਨ ਹਾਸ਼ਮੀ ਦਾ ਕਿਰਦਾਰ ਵੀ ਮਹੱਤਵਪੂਰਨ ਬਣਦਾ ਹੈ, ਜੋ ਬਾਨੋ ਦੀ ਲੜਾਈ ਨੂੰ ਵੱਡੇ ਸਮਾਜਕ ਸੰਦਰਭ ਨਾਲ ਜੋੜਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਉਸਨੂੰ ਕਾਨੂੰਨੀ ਮੋਰਚੇ 'ਤੇ ਅੱਗੇ ਵਧਾਉਣ ਵਿੱਚ ਮਦਦ ਕਰਦਾ ਹੈ, ਜਿਸ ਨਾਲ ਕਹਾਣੀ ਹੋਰ ਮਜ਼ਬੂਤ ਅਤੇ ਅਰਥਪੂਰਨ ਬਣ ਜਾਂਦੀ ਹੈ।

ਫਿਲਮ ਦਾ ਦੂਸਰਾ ਹਿੱਸਾ ਅਦਾਲਤੀ ਡਰਾਮੇ ਦੇ ਰੂਪ ਵਿੱਚ ਸਾਹਮਣੇ ਆਉਂਦਾ ਹੈ, ਜਿੱਥੇ ਕਹਾਣੀ ਆਪਣੀ ਚਰਮ ਸੀਮਾ 'ਤੇ ਪਹੁੰਚਦੀ ਹੈ। ਇੱਥੇ ਅਦਾਲਤ ਸਿਰਫ਼ ਇੱਕ ਸਥਾਨ ਨਹੀਂ ਰਹਿੰਦਾ, ਬਲਕਿ ਇੱਕ ਪ੍ਰਤੀਕ ਬਣ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਜਿੱਥੇ ਰਿਵਾਜ਼ ਅਤੇ ਆਧੁਨਿਕਤਾ, ਧਾਰਮਿਕ ਵਿਸ਼ਵਾਸ ਅਤੇ ਸੰਵਿਧਾਨਕ ਮੁੱਲਾਂ, ਪੁਰਸ਼ ਪ੍ਰਧਾਨਤਾ ਅਤੇ ਲਿੰਗ ਸਮਾਨਤਾ ਦੇ ਵਿਚਕਾਰ ਟਕਰਾਅ ਸਪੱਸ਼ਟ ਤੌਰ 'ਤੇ ਸਾਹਮਣੇ ਆਉਂਦਾ ਹੈ। ਵਕੀਲਾਂ ਵੱਲੋਂ ਪੇਸ਼ ਕੀਤੇ ਗਏ ਤਰਕ ਕਾਨੂੰਨੀ ਸਿਧਾਂਤਾਂ ਅਤੇ ਮੂਲ ਅਧਿਕਾਰਾਂ 'ਤੇ ਅਧਾਰਿਤ ਹੁੰਦੇ ਹਨ, ਜਿਵੇਂ ਕਿ ਕਾਨੂੰਨ ਅੱਗੇ ਸਮਾਨਤਾ, ਭੇਦਭਾਵ ਤੋਂ ਸੁਰੱਖਿਆ ਅਤੇ ਇਜ਼ਤ ਨਾਲ ਜੀਊਣ ਦਾ ਹੱਕ। ਇਸਦੇ ਨਾਲ ਹੀ, ਵਿਰੋਧੀ ਪੱਖ ਇਸ ਮਸਲੇ ਨੂੰ ਧਾਰਮਿਕ ਆਜ਼ਾਦੀ ਦੇ ਸੰਦਰਭ ਵਿੱਚ ਵੇਖਦਾ ਹੈ, ਜਿਸ ਨਾਲ ਇੱਕ ਸੰਤੁਲਿਤ ਅਤੇ ਗਹਿਰਾ ਵਿਚਾਰ ਤਿਆਰ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਬਾਨੋ ਦੀ ਅਦਾਲਤ ਵਿੱਚ ਮੌਜੂਦਗੀ ਆਪਣੇ ਆਪ ਵਿੱਚ ਇੱਕ ਵੱਡਾ ਬਿਆਨ ਬਣ ਜਾਂਦੀ ਹੈ, ਕਿਉਂਕਿ ਉਸਦੀ ਹਿੰਮਤ ਅਤੇ ਸਪਸ਼ਟਤਾ ਉਸਨੂੰ ਸਿਰਫ਼ ਇੱਕ ਪਾਤਰ ਨਹੀਂ, ਬਲਕਿ ਇੱਕ ਪ੍ਰਤੀਕ ਵਿੱਚ ਬਦਲ ਦਿੰਦੀ ਹੈ ਜੋ ਬਹੁਤ ਔਰਤਾਂ ਦੀ ਆਵਾਜ਼ ਬਣਦੀ ਹੈ।

ਫਿਲਮ ਆਪਣੇ ਕੇਂਦਰੀ ਵਿਸ਼ੇ ਤੋਂ ਅੱਗੇ ਵਧ ਕੇ ਲਿੰਗ ਅਸਮਾਨਤਾ, ਸੱਤਾ ਦੇ ਢਾਂਚਿਆਂ ਅਤੇ ਸਮਾਜਕ ਪ੍ਰਣਾਲੀਆਂ ਦੀ ਗਹਿਰਾਈ ਨਾਲ ਜਾਂਚ ਕਰਦੀ ਹੈ। ਇਹ ਦਰਸਾਉਂਦੀ ਹੈ ਕਿ ਕਿਵੇਂ ਪੁਰਸ਼ ਪ੍ਰਧਾਨ ਸੋਚ ਅਤੇ ਰਵਾਇਤੀ ਧਾਰਣਾਵਾਂ ਔਰਤਾਂ ਦੀ ਆਵਾਜ਼ ਨੂੰ ਦਬਾਉਂਦੀਆਂ ਹਨ ਅਤੇ ਅਨਿਆਂ ਨੂੰ ਆਮ ਬਣਾ ਦਿੰਦੀਆਂ ਹਨ। ਬਾਨੋ ਦੀ ਲੜਾਈ ਸਿਰਫ਼ ਇੱਕ ਵਿਅਕਤੀ ਜਾਂ ਇੱਕ ਘਟਨਾ ਦੇ ਖ਼ਿਲਾਫ਼ ਨਹੀਂ ਹੈ, ਬਲਕਿ ਇੱਕ ਪੂਰੇ ਸਿਸਟਮ ਦੇ ਖ਼ਿਲਾਫ਼ ਹੈ ਜੋ ਅਸਮਾਨਤਾ ਨੂੰ ਜਾਰੀ ਰੱਖਦਾ ਹੈ। ਫਿਲਮ ਇਸ ਸੰਘਰਸ਼ ਦੇ ਮਨੋਵਿਗਿਆਨਕ ਅਤੇ ਭਾਵਨਾਤਮਕ ਪੱਖਾਂ ਨੂੰ ਵੀ ਬੜੀ ਸੂਝਬੂਝ ਨਾਲ ਪੇਸ਼ ਕਰਦੀ ਹੈ, ਜਿੱਥੇ ਬਾਨੋ ਦੇ ਡਰ, ਸੰਦੇਹ, ਗੁੱਸੇ ਅਤੇ ਆਸ ਨੂੰ ਯਥਾਰਥ ਪੂਰਨ ਢੰਗ ਨਾਲ ਦਰਸਾਇਆ ਗਿਆ ਹੈ। ਤਕਨੀਕੀ ਪੱਖ ਤੋਂ ਵੀ ਫਿਲਮ ਮਜ਼ਬੂਤ

ਹੈ, ਹਲਕੇ ਰੰਗਾਂ ਦੀ ਵਰਤੋਂ, ਰੋਸ਼ਨੀ ਅਤੇ ਦ੍ਰਿਸ਼ ਵਿੱਚ ਆਉਂਦਾ ਬਦਲਾਅ, ਬਾਨੋ ਦੀ ਅੰਦਰੂਨੀ ਅਵਸਥਾ ਨੂੰ ਦਰਸਾਉਂਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਕਹਾਣੀ ਦੇ ਭਾਵਨਾਤਮਕ ਪ੍ਰਭਾਵ ਨੂੰ ਹੋਰ ਗਹਿਰਾ ਕਰਦਾ ਹੈ।

ਤਿੰਨ ਤਲਾਕ ਦੇ ਮਸਲੇ ਨੂੰ ਫਿਲਮ ਵਿੱਚ ਜਿਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਪੇਸ਼ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਹੈ, ਉਹ ਇਸਦੇ ਸਭ ਤੋਂ ਮਹੱਤਵਪੂਰਨ ਅਤੇ ਕੇਂਦਰੀ ਪਹਿਲੂਆਂ ਵਿੱਚੋਂ ਇੱਕ ਹੈ। ਇਹ ਸਿਰਫ਼ ਇੱਕ ਕਾਨੂੰਨੀ ਪ੍ਰਸ਼ਾਨ ਵਜੋਂ ਨਹੀਂ ਦਿਖਾਇਆ ਗਿਆ, ਬਲਕਿ ਇੱਕ ਅਜਿਹੇ ਤਜਰਬੇ ਵਜੋਂ ਪੇਸ਼ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਹੈ ਜੋ ਔਰਤ ਦੀ ਪੂਰੀ ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਨੂੰ ਪ੍ਰਭਾਵਿਤ ਕਰਦਾ ਹੈ। ਬਾਨੋ ਦੇ ਕਿਰਦਾਰ ਰਾਹੀਂ ਇਹ ਦਰਸਾਇਆ ਗਿਆ ਹੈ ਕਿ ਤਿੰਨ ਤਲਾਕ ਸਿਰਫ਼ ਵਿਆਹ ਦੇ ਟੁੱਟਣ ਦੀ ਘਟਨਾ ਨਹੀਂ, ਬਲਕਿ ਉਸ ਨਾਲ ਜੁੜੀ ਹੋਈ ਇਜ਼ਤ, ਪਛਾਣ ਅਤੇ ਸਮਾਜਕ ਸਥਿਤੀ ਦਾ ਵੀ ਸਵਾਲ ਬਣ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਫਿਲਮ ਇਹ ਸਪਸ਼ਟ ਕਰਦੀ ਹੈ ਕਿ ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੀ ਪ੍ਰਸ਼ਾਨ ਕਿਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਇੱਕ ਔਰਤ ਨੂੰ ਅਚਾਨਕ ਅਸੁਰੱਖਿਅਤ ਅਤੇ ਇਕੱਲੀ ਛੱਡ ਸਕਦੀ ਹੈ, ਜਿਸ ਨਾਲ ਉਸਦੀ ਮਨੋਵਿਗਿਆਨਕ ਅਤੇ ਸਮਾਜਕ ਸਥਿਤੀ ਦੋਵੇਂ ਪ੍ਰਭਾਵਿਤ ਹੁੰਦੇ ਹਨ।

ਇਤਿਹਾਸਕ ਤੌਰ 'ਤੇ ਵੇਖਿਆ ਜਾਵੇ ਤਾਂ ਤਿੰਨ ਤਲਾਕ ਨੂੰ ਕਈ ਸਮਾਜਾਂ ਵਿੱਚ ਇੱਕ ਸਵੀਕਾਰਯੋਗ ਪ੍ਰਸ਼ਾਨ ਵਜੋਂ ਮੰਨਿਆ ਜਾਂਦਾ ਰਿਹਾ ਹੈ, ਜਿੱਥੇ ਇਸਨੂੰ ਧਾਰਮਿਕ ਰਿਵਾਜ਼ਾਂ ਦੇ ਅਧਾਰ 'ਤੇ ਜਾਇਜ਼ ਠਹਿਰਾਇਆ ਜਾਂਦਾ ਸੀ। ਪਰ ਫਿਲਮ ਇਹ ਸਵਾਲ ਉਠਾਉਂਦੀ ਹੈ ਕਿ ਕੀ ਹਰ ਰਿਵਾਜ਼ ਸਮੇਂ ਦੇ ਨਾਲ ਬਿਨਾਂ ਬਦਲਾਅ ਦੇ ਜਾਰੀ ਰਹਿਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ ਜਾਂ ਉਸਦੀ ਸਮੀਖਿਆ ਹੋਣੀ ਚਾਹੀਦੀ ਹੈ। ਪੁਰਾਣੇ ਸਮੇਂ ਵਿੱਚ ਜਿੱਥੇ ਇਸ ਪ੍ਰਸ਼ਾਨ ਨੂੰ ਸਮਾਜਕ ਢਾਂਚੇ ਦਾ ਹਿੱਸਾ ਮੰਨਿਆ ਜਾਂਦਾ ਸੀ, ਉੱਥੇ ਅੱਜ ਦੇ ਸਮੇਂ ਵਿੱਚ ਇਸਦੀ ਨਵੀਂ ਤਰ੍ਹਾਂ ਨਾਲ ਵਿਆਖਿਆ ਕੀਤੀ ਜਾ ਰਹੀ ਹੈ। ਇਹ ਬਦਲਾਅ

ਸਮਾਜ ਵਿੱਚ ਵਧ ਰਹੀ ਸਿੱਖਿਆ, ਜਾਗਰੂਕਤਾ ਅਤੇ ਕਾਨੂੰਨੀ ਸੁਧਾਰਾਂ ਦਾ ਨਤੀਜਾ ਹੈ।

ਆਧੁਨਿਕ ਦੌਰ ਵਿੱਚ ਤਿੰਨ ਤਲਾਕ ਨੂੰ ਇੱਕ ਵਿਵਾਦਿਤ ਅਤੇ ਚਰਚਿਤ ਮਸਲੇ ਵਜੋਂ ਦੇਖਿਆ ਜਾਂਦਾ ਸੀ, ਜਿੱਥੇ ਮਨੁੱਖੀ ਅਧਿਕਾਰਾਂ ਅਤੇ ਲਿੰਗ ਸਮਾਨਤਾ ਨੂੰ ਕੇਂਦਰ ਵਿੱਚ ਰੱਖ ਕੇ ਇਸਦੀ ਸਮੀਖਿਆ ਕੀਤੀ ਜਾ ਰਹੀ ਹੈ। ਫਿਲਮ ਇਸ ਗੱਲ ਨੂੰ ਬੜੀ ਸਪਸ਼ਟਤਾ ਨਾਲ ਦਰਸਾਉਂਦੀ ਹੈ ਕਿ ਕਿਵੇਂ ਅੱਜ ਦਾ ਸਮਾਜ ਪੁਰਾਣੀਆਂ ਪ੍ਰਥਾਵਾਂ ਨੂੰ ਅੰਨ੍ਹੇਵਾਹ ਮੰਨਣ ਦੀ ਬਜਾਏ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਸਵਾਲ ਕਰ ਰਿਹਾ ਹੈ। ਕਾਨੂੰਨੀ ਪੱਧਰ 'ਤੇ ਵੀ ਇਸ ਵਿੱਚ ਬਦਲਾਅ ਆਇਆ ਹੈ, ਜਿਸ ਨਾਲ ਔਰਤਾਂ ਨੂੰ ਹੋਰ ਅਧਿਕਾਰ ਅਤੇ ਸੁਰੱਖਿਆ ਮਿਲ ਰਹੀ ਹੈ। ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ, ਫਿਲਮ 'ਹੱਕ' ਸਿਰਫ ਇੱਕ ਕਹਾਣੀ ਨਹੀਂ ਦੱਸਦੀ, ਬਲਕਿ ਇੱਕ ਸਮਾਜਕ ਬਦਲਾਅ ਦੀ ਪ੍ਰਕਿਰਿਆ ਨੂੰ ਵੀ ਦਰਸਾਉਂਦੀ ਹੈ ਜੋ ਅੱਜ ਦੇ ਯੁੱਗ ਵਿੱਚ ਬਹੁਤ ਮਹੱਤਵਪੂਰਨ ਹੈ।

ਅੱਜ ਦੇ ਸਮਾਜ ਵਿੱਚ ਇਸ ਮਸਲੇ ਦਾ ਪ੍ਰਭਾਵ ਕਾਫ਼ੀ ਵਿਆਪਕ ਹੈ, ਕਿਉਂਕਿ ਇਹ ਸਿਰਫ ਇੱਕ ਧਾਰਮਿਕ ਜਾਂ ਨਿੱਜੀ ਮਾਮਲਾ ਨਹੀਂ ਰਹਿੰਦਾ, ਬਲਕਿ ਇੱਕ ਵੱਡੇ ਪੱਧਰ ਦੇ ਸਮਾਜਕ ਅਤੇ ਕਾਨੂੰਨੀ ਚਰਚਾ ਦਾ ਹਿੱਸਾ ਬਣ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਫਿਲਮ ਇਹ ਸੰਦੇਸ਼ ਦਿੰਦੀ ਹੈ ਕਿ ਜਦੋਂ ਵਿਅਕਤੀ ਆਪਣੇ ਹੱਕਾਂ ਲਈ ਖੜ੍ਹਾ ਹੁੰਦਾ ਹੈ, ਤਾਂ ਉਹ ਸਿਰਫ ਆਪਣੀ ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਨਹੀਂ ਬਦਲਦਾ, ਬਲਕਿ ਸਮਾਜ ਵਿੱਚ ਵੀ ਨਵੀਆਂ ਸੋਚਾਂ ਨੂੰ ਜਨਮ ਦਿੰਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ,

ਬਾਨੋ ਦੀ ਕਹਾਣੀ ਇੱਕ ਵਿਅਕਤੀਗਤ ਸੰਘਰਸ਼ ਤੋਂ ਉੱਪਰ ਉੱਠ ਕੇ ਇੱਕ ਸਮੂਹਕ ਜਾਗਰੂਕਤਾ ਦਾ ਰੂਪ ਲੈ ਲੈਂਦੀ ਹੈ, ਜੋ ਸਮਾਜ ਵਿੱਚ ਇਨਸਾਫ਼ ਅਤੇ ਸਮਾਨਤਾ ਦੀ ਲੋੜ ਨੂੰ ਹੋਰ ਮਜ਼ਬੂਤੀ ਨਾਲ ਉਭਾਰਦੀ ਹੈ।

ਅੰਤ ਵਿੱਚ, ਹੱਕ ਇੱਕ ਅਜਿਹੀ ਫਿਲਮ ਵਜੋਂ ਸਾਹਮਣੇ ਆਉਂਦੀ ਹੈ ਜੋ ਸਿਰਫ ਇੱਕ ਕਹਾਣੀ ਨਹੀਂ ਦੱਸਦੀ, ਬਲਕਿ ਇੱਕ ਸੰਦੇਸ਼ ਪੇਸ਼ ਕਰਦੀ ਹੈ ਅਤੇ ਦਰਸ਼ਕਾਂ ਨੂੰ ਸਮਾਜਕ ਮਸਲਿਆਂ 'ਤੇ ਸੋਚਣ ਲਈ ਪ੍ਰੇਰਿਤ ਕਰਦੀ ਹੈ। ਬਾਨੋ ਦੀ ਨਿੱਜੀ ਲੜਾਈ ਸਮਾਜਕ ਬਦਲਾਅ ਦਾ ਕਾਰਨ ਬਣਦੀ ਹੈ ਅਤੇ ਇਹ ਦਰਸਾਉਂਦੀ ਹੈ ਕਿ ਇਕ ਵਿਅਕਤੀ ਦੀ ਹਿੰਮਤ ਵੱਡੇ ਪੱਧਰ 'ਤੇ ਪ੍ਰਭਾਵ ਪਾ ਸਕਦੀ ਹੈ। ਫਿਲਮ ਇਹ ਸਪਸ਼ਟ ਕਰਦੀ ਹੈ ਕਿ ਬਦਲਾਅ ਆਸਾਨ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦਾ, ਪਰ ਲਗਾਤਾਰ ਕੋਸ਼ਿਸ਼ ਅਤੇ ਸਾਂਝੀ ਸਮਰਥਾ ਨਾਲ ਇਹ ਸੰਭਵ ਹੈ। ਯਾਮੀ ਗੌਤਮ ਅਤੇ ਇਮਰਾਨ ਹਾਸ਼ਮੀ ਦੀ ਅਦਾਕਾਰੀ ਕਹਾਣੀ ਨੂੰ ਮਜ਼ਬੂਤੀ ਦਿੰਦੀ ਹੈ ਅਤੇ ਇਸਨੂੰ ਹੋਰ ਪ੍ਰਭਾਵਸ਼ਾਲੀ ਬਣਾਉਂਦੀ ਹੈ। ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ, ਹੱਕ ਫਿਲਮ ਸਿਰਫ ਮਨੋਰੰਜਨ ਦਾ ਸਾਧਨ ਨਹੀਂ, ਬਲਕਿ ਇੱਕ ਸਮਾਜਕ ਚਰਚਾ, ਇੱਕ ਆਲੋਚਨਾ ਅਤੇ ਇੱਕ ਪ੍ਰੇਰਣਾ ਬਣ ਜਾਂਦੀ ਹੈ ਜੋ ਇਨਸਾਫ਼, ਅਧਿਕਾਰ ਅਤੇ ਸਮਾਨਤਾ ਲਈ ਖੜ੍ਹੇ ਹੋਣ ਦੀ ਲੋੜ ਨੂੰ ਉਜਾਗਰ ਕਰਦੀ ਹੈ।

ਪਲਕ ਸ਼ਾਹ

ਬੀ.ਏ. ਪੰਜਾਬੀ (ਵਿਸ਼ੇਸ਼), ਚੌਥਾ ਵਰ੍ਹਾ

ਪੱਤੜ ਕਲਾਂ ਦਾ ਪਾਤਰ ਜਾਇਆ

ਪੱਤੜ ਕਲਾਂ ਦਾ ਪਾਤਰ ਜਾਇਆ
ਅਹਿਸਾਸਾਂ ਦਾ ਜੋ ਕਵੀ ਕਹਿਲਾਇਆ
ਸ਼ਬਦ ਮੋਤੀਆਂ ਵਾਂਗ ਪਿਰੇ ਕੇ,
ਉਸ ਕਵਿਤਾ ਰੂਪੀ ਹਾਰ ਬਣਾਇਆ

ਉਹਨੇ ਸੀ ਇਕ ਸੁਫਨਾ ਸਜਾਇਆ
ਸੰਗੀਤਕਾਰ ਉਹਨੇ ਬਣਨਾ ਚਾਹਿਆ
ਪਰ ਕਿਸਮਤ ਨੇ ਕੋਈ ਖੇਡ ਰਚਾ ਕੇ,
ਉਹਨੂੰ ਲਫਜ਼ਾਂ ਦਾ ਜਾਦੂਗਰ ਬਣਾਇਆ

ਪ੍ਰੀਤ ਨਾਲ ਭਰੇ ਇਸ ਸ਼ਾਇਰ ਨੇ
ਸਿਰਫ ਇਸ਼ਕ ਦਾ ਹੀ ਨਹੀਂ ਗੀਤ ਸੁਣਾਇਆ,
ਕਦੇ ਮਾਂ ਬੋਲੀ, ਕਦੇ ਲੋਕ ਪੀੜਾਂ ਤੇ ਕਿਸਾਨੀ ਦਾ ਵੀ
ਹਾਲ ਦਿਖਾਇਆ
ਬੜੀ ਅਦਾ ਨਾਲ ਹਰਫ-ਹਰਫ ਉਸ ਜੋੜੇ,
ਤੇ ਸਭਨਾਂ ਦਾ ਫਿਰ ਦਰਦ ਸੁਣਾਇਆ

ਸੁਰਜੀਤ ਪਾਤਰ ਉਹ ਕਵੀ ਹੈ ਹੋਇਆ
ਜੋ ਰਾਹਾਂ 'ਤੇ ਨਹੀਂ ਤੁਰਿਆ
ਜਿਸ ਤੁਰ ਕੇ ਆਪਣਾ ਰਾਹ ਬਣਾਇਆ

ਸਾਡੀ ਅੱਜ ਦੀ ਪੀੜੀ ਅੰਦਰ
ਚੇਤੰਨਤਾ ਦਾ ਉਸ ਦੀਪ ਜਗਾਇਆ,
ਕੁਝ ਕਿਹਾ ਤਾਂ ਹਨੇਰਾ ਜਰੇਗਾ ਕਿਵੇਂ,
ਚੁੱਪ ਰਿਹਾ ਤਾਂ ਸ਼ਮਾਦਾਨ ਕੀ ਕਹਿਣਗੇ ਦਾ ਪਾਠ ਪੜਾਇਆ

ਭਾਵੇਂ ਅੱਜ ਉਹ ਤੁਰ ਗਿਆ ਹੈ
ਪਰ ਕਿਤਨਿਆਂ ਦਾ ਉਸ ਰਾਹ ਰੁਸ਼ਨਾਇਆ
ਇਓ ਇਕ ਸ਼ਾਇਰ ਸਾਡੇ ਪਿਆਰ ਦਾ ਪਾਤਰ ਬਣਿਆ
ਪਿੰਡ ਪੱਤੜ ਕਲਾਂ ਦਾ ਪਾਤਰ ਜਾਇਆ
ਅਹਿਸਾਸਾਂ ਦਾ ਜੋ ਕਵੀ ਕਹਿਲਾਇਆ
ਰੱਬ ਨੇ ਸੀ ਕੋਈ ਖੇਡ ਰਚਾ ਕੇ
ਉਸਨੂੰ ਲਫਜ਼ਾਂ ਦਾ ਜਾਦੂਗਰ ਬਣਾਇਆ

ਪੱਤੜ ਕਲਾਂ ਦਾ ਪਾਤਰ ਜਾਇਆ

ਅਸ਼ਪ੍ਰੀਤ ਕੌਰ (ਸਾਹਿਬਾ)

ਬੀ.ਏ. ਪੰਜਾਬੀ (ਵਿਸ਼ੇਸ਼), ਚੌਥਾ ਵਰ੍ਹਾ

ਬਦਲਦੇ ਸਮਾਜ ਵਿਚ ਔਰਤ ਦੀ ਸਥਿਤੀ

ਮੈਂ ਅਕਸਰ ਆਪਣੇ ਆਪ ਤੋਂ ਇਹ ਸਵਾਲ ਪੁੱਛਦੀ ਹਾਂ ਕਿ ਸਾਡੇ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਆਈਆਂ ਔਰਤਾਂ ਆਪਣੀ ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਕਿਵੇਂ ਜੀਉਂਦੀਆਂ ਹੋਣਗੀਆਂ? ਜਦੋਂ ਮੈਂ ਪੁਰਾਣੇ ਸਮੇਂ ਬਾਰੇ ਸੋਚਦੀ ਹਾਂ, ਤਾਂ ਦਿਲ ਭਾਰਾ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਉਸ ਵੇਲੇ ਔਰਤ ਹੋਣਾ ਆਪਣੇ ਆਪ ਵਿੱਚ ਹੀ ਇੱਕ ਸੰਘਰਸ਼ ਸੀ। ਔਰਤ ਦੀ ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਸ਼ੁਰੂਆਤ ਤੋਂ ਅੰਤ ਤੱਕ ਅਜਿਹੀ ਸੀ ਜਿਸ ਵਿਚ ਉਸਨੂੰ ਬੰਨ੍ਹ ਕੇ ਰੱਖਿਆ ਜਾਂਦਾ ਸੀ—ਰਿਵਾਜਾਂ ਨਾਲ, ਸਮਾਜ ਦੀ ਸੋਚ ਨਾਲ ਅਤੇ ਡਰ ਨਾਲ।

ਪੁਰਾਣੇ ਸਮੇਂ ਵਿੱਚ ਔਰਤਾਂ ਨੂੰ ਸਿਰਫ਼ ਘਰ ਦੀਆਂ ਚਾਰ ਦੀਵਾਰਾਂ ਤੱਕ ਹੀ ਸੀਮਤ ਕਰ ਦਿੱਤਾ ਜਾਂਦਾ ਸੀ। ਘਰ ਸੰਭਾਲਣਾ, ਬੱਚੇ ਪਾਲਣਾ ਅਤੇ ਹਰ ਕਿਸੇ ਦੀ ਖੁਸ਼ੀ ਦਾ ਧਿਆਨ ਰੱਖਣਾ—ਇਹੀ ਉਸਦੀ ਦੁਨੀਆਂ ਮੰਨੀ ਜਾਂਦੀ ਸੀ। ਉਸਨੂੰ ਪੜ੍ਹਾਈ ਕਰਨ ਦਾ ਮੌਕਾ ਨਹੀਂ ਮਿਲਦਾ ਸੀ ਕਿਉਂਕਿ ਇਹ ਸੋਚ ਸੀ ਕਿ ਔਰਤ ਨੂੰ ਪੜ੍ਹ ਕੇ ਕੀ ਕਰਨਾ ਹੈ। ਉਸਦੀ ਮਰਜ਼ੀ, ਉਸਦੇ ਸੁਪਨੇ ਅਤੇ ਉਸਦੇ ਵਿਚਾਰਾਂ ਦੀ ਕੋਈ ਅਹਿਮੀਅਤ ਨਹੀਂ ਸੀ।

ਔਰਤ ਦੀ ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਨਾਲ ਜੁੜਿਆ ਹਰ ਵੱਡਾ ਫ਼ੈਸਲਾ ਕੋਈ ਹੋਰ ਕਰਦਾ ਸੀ। ਕਦੋਂ ਵਿਆਹ ਹੋਣਾ ਹੈ, ਕਿਸ ਨਾਲ ਹੋਣਾ ਹੈ, ਕਿੱਥੇ ਰਹਿਣਾ ਹੈ—ਇਹ ਸਭ ਕੁਝ ਉਸਦੀ ਰਜ਼ਾਮੰਦੀ ਤੋਂ ਬਿਨਾਂ ਹੀ ਤੈਅ ਕਰ ਦਿੱਤਾ ਜਾਂਦਾ ਸੀ। ਉਸਨੂੰ ਇਹ ਸਿਖਾਇਆ ਜਾਂਦਾ ਸੀ ਕਿ ਚੁੱਪ ਰਹਿਣਾ ਹੀ ਚੰਗੀ ਔਰਤ ਦੀ ਨਿਸ਼ਾਨੀ ਹੈ। ਆਪਣੇ ਹੱਕ ਲਈ ਬੋਲਣਾ ਬੇਅਦਬੀ ਸਮਝਿਆ ਜਾਂਦਾ ਸੀ।

ਪੁਰਾਣੇ ਸਮੇਂ ਵਿੱਚ ਧੀ ਦਾ ਜਨਮ ਅਕਸਰ ਖੁਸ਼ੀ ਦੀ ਥਾਂ ਚਿੰਤਾ ਦਾ ਕਾਰਨ ਬਣਦਾ ਸੀ। ਔਰਤ ਨੂੰ ਇੱਕ ਬੋਝ ਸਮਝਿਆ ਜਾਂਦਾ ਸੀ—ਪਹਿਲਾਂ ਮਾਪਿਆਂ ਲਈ ਅਤੇ ਫਿਰ ਸੌਸ-ਸਹੁਰਿਆਂ ਲਈ। ਉਸਦੀ ਖਾਮੋਸ਼ੀ ਨੂੰ ਹੀ ਉਸਦੀ ਤਾਕਤ ਮੰਨ ਲਿਆ ਜਾਂਦਾ ਸੀ। ਦਰਦ ਸਹਿਣਾ, ਅੱਖਾਂ ਵਿੱਚ ਹੰਝੂ ਛੁਪਾ ਕੇ ਮੁਸਕਰਾਉਣਾ ਅਤੇ ਹਰ ਗੱਲ ਨੂੰ ਸਹਿ ਜਾਣਾ ਉਸਦੀ ਜ਼ਿੰਮੇਵਾਰੀ ਬਣਾਈ ਗਈ ਸੀ।

ਸਮਾਜ ਵਿੱਚ ਔਰਤ ਦੀ ਪਹਿਚਾਣ ਸਿਰਫ਼ ਕਿਸੇ ਦੀ ਧੀ, ਭੈਣ ਅਤੇ ਪਤਨੀ ਬਣ ਕੇ ਹੀ ਰਹਿ ਜਾਂਦੀ ਸੀ। ਉਸਦੀ ਆਪਣੀ ਕੋਈ ਪਹਿਚਾਣ ਨਹੀਂ ਸੀ। ਉਹ ਆਪਣੇ ਆਪ ਨੂੰ ਕਦੇ ਪਹਿਲਾਂ ਨਹੀਂ ਰੱਖ ਸਕਦੀ ਸੀ। ਉਸਨੂੰ ਹਮੇਸ਼ਾ ਦੂਜਿਆਂ ਦੀ ਖੁਸ਼ੀ ਲਈ ਜੀਣਾ ਸਿਖਾਇਆ ਗਿਆ।

ਪਰ ਸਮਾਂ ਕਦੇ ਇੱਕੋ ਜਿਹਾ ਨਹੀਂ ਰਹਿੰਦਾ। ਹੌਲੀ-ਹੌਲੀ ਸੋਚ ਬਦਲੀ, ਅਤੇ ਇਸ ਬਦਲਾਅ ਨਾਲ ਔਰਤਾਂ ਦੀ ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਵਿੱਚ ਵੀ ਨਵੀਂ ਰੌਸ਼ਨੀ ਆਉਣ ਲੱਗੀ। ਅੱਜ ਔਰਤਾਂ ਸਿਰਫ਼ ਘਰ ਤੱਕ ਹੀ ਸੀਮਤ ਨਹੀਂ ਰਹੀਆਂ। ਅੱਜ ਉਹ ਪੜ੍ਹ ਰਹੀਆਂ ਹਨ, ਅੱਗੇ ਵਧ ਰਹੀਆਂ ਹਨ ਅਤੇ ਆਪਣੇ ਸੁਪਨਿਆਂ ਨੂੰ ਸੱਚ ਕਰਨ ਦੀ ਹਿੰਮਤ ਕਰ ਰਹੀਆਂ ਹਨ।

ਅੱਜ ਮੈਂ ਦੇਖਦੀ ਹਾਂ ਕਿ ਔਰਤਾਂ ਡਾਕਟਰ ਬਣ ਰਹੀਆਂ ਹਨ, ਅਧਿਆਪਕ ਬਣ ਰਹੀਆਂ ਹਨ, ਅਫ਼ਸਰ ਅਤੇ ਉਦਯੋਗਪਤੀ ਬਣ ਰਹੀਆਂ ਹਨ। ਉਹ ਹਰ ਖੇਤਰ ਵਿੱਚ ਆਪਣੀ ਕਾਬਲੀਅਤ ਸਾਬਤ ਕਰ ਰਹੀਆਂ ਹਨ। ਹੁਣ ਔਰਤ ਸਿਰਫ਼ ਸੁਣਦੀ ਨਹੀਂ, ਸਗੋਂ ਬੋਲਦੀ ਵੀ ਹੈ। ਉਹ ਆਪਣੀ ਆਵਾਜ਼ ਉਠਾਉਂਦੀ ਹੈ ਅਤੇ ਆਪਣੇ ਹੱਕ ਲਈ ਖੜ੍ਹੀ ਹੁੰਦੀ ਹੈ।

ਸਿੱਖਿਆ ਔਰਤਾਂ ਦੀ ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਵਿੱਚ ਸਭ ਤੋਂ ਵੱਡਾ ਬਦਲਾਅ ਲਿਆਈ ਹੈ। ਸਿੱਖਿਆ ਨੇ ਸਾਨੂੰ ਸਿਰਫ਼ ਕਿਤਾਬਾਂ ਪੜ੍ਹਨਾ ਹੀ ਨਹੀਂ ਸਿਖਾਇਆ, ਸਗੋਂ ਇਹ ਵੀ ਸਿਖਾਇਆ ਕਿ ਅਸੀਂ ਕੀ ਹਾਂ ਅਤੇ ਕੀ ਬਣ ਸਕਦੀਆਂ ਹਾਂ। ਸਿੱਖਿਆ ਨੇ ਸਾਨੂੰ ਆਪਣੇ ਹੱਕਾਂ ਬਾਰੇ ਸੋਚਣਾ ਅਤੇ ਉਹਨਾਂ ਲਈ ਆਵਾਜ਼ ਉਠਾਉਣਾ ਸਿਖਾਇਆ ਹੈ।

ਹਾਲਾਂਕਿ ਇਹ ਸੱਚ ਹੈ ਕਿ ਅੱਜ ਵੀ ਸਭ ਕੁਝ ਪੂਰੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਠੀਕ ਨਹੀਂ ਹੋਇਆ। ਅੱਜ ਵੀ ਕਈ ਥਾਵਾਂ 'ਤੇ ਔਰਤਾਂ ਨੂੰ ਭੇਦਭਾਵ ਦਾ ਸਾਹਮਣਾ ਕਰਨਾ ਪੈਂਦਾ ਹੈ। ਅੱਜ ਵੀ ਕਈ ਔਰਤਾਂ ਆਪਣੀਆਂ ਗੱਲਾਂ ਖੁੱਲ੍ਹ ਕੇ ਨਹੀਂ ਕਹਿ ਸਕਦੀਆਂ। ਪਰ ਫ਼ਰਕ ਇਹ ਹੈ ਕਿ ਹੁਣ ਔਰਤਾਂ ਚੁੱਪ ਨਹੀਂ ਰਹਿੰਦੀਆਂ। ਹੁਣ ਉਹ ਸਵਾਲ

ਪੁੱਛਦੀਆਂ ਹਨ, ਗ਼ਲਤ ਨੂੰ ਗ਼ਲਤ ਕਹਿੰਦੀਆਂ ਹਨ ਅਤੇ ਆਪਣੇ ਅੰਦਰ ਦੀ ਤਾਕਤ ਨੂੰ ਪਹਿਚਾਣ ਰਹੀਆਂ ਹਨ।

ਮੈਂ ਪੂਰੇ ਯਕੀਨ ਨਾਲ ਕਹਿ ਸਕਦੀ ਹਾਂ ਕਿ ਔਰਤ ਕਦੇ ਵੀ ਕਮਜ਼ੋਰ ਨਹੀਂ ਸੀ। ਉਸਨੂੰ ਸਿਰਫ਼ ਕਮਜ਼ੋਰ ਬਣਾਇਆ ਗਿਆ ਸੀ। ਅੱਜ ਉਹ ਸੋਚ ਦੀਆਂ, ਰਿਵਾਜਾਂ ਦੀਆਂ ਅਤੇ ਡਰ ਦੀਆਂ ਜ਼ੰਜੀਰਾਂ ਨੂੰ ਤੋੜ ਰਹੀ ਹੈ। ਉਹ ਆਪਣੇ ਲਈ, ਆਪਣੀ ਪਹਿਚਾਣ ਲਈ ਅਤੇ ਆਪਣੇ ਹੱਕ ਲਈ ਲੜ ਰਹੀ ਹੈ।

ਇਹ ਬਦਲਾਅ ਸਿਰਫ਼ ਔਰਤਾਂ ਲਈ ਹੀ ਨਹੀਂ, ਸਗੋਂ ਪੂਰੇ ਸਮਾਜ ਲਈ ਬਹੁਤ ਜ਼ਰੂਰੀ ਹੈ। ਜਦੋਂ ਔਰਤ ਅੱਗੇ ਵਧਦੀ ਹੈ, ਤਾਂ ਉਹ ਆਪਣੇ ਨਾਲ ਆਪਣੇ ਪਰਿਵਾਰ ਅਤੇ ਸਮਾਜ ਨੂੰ ਵੀ ਅੱਗੇ ਲੈ ਕੇ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਇੱਕ ਮਜ਼ਬੂਤ ਔਰਤ, ਇੱਕ ਮਜ਼ਬੂਤ ਸਮਾਜ ਦੀ ਨੀਂਹ ਹੁੰਦੀ ਹੈ।

ਅੰਤ ਵਿੱਚ, ਮੈਂ ਇਹੀ ਕਹਿਣਾ ਚਾਹੁੰਦੀ ਹਾਂ ਕਿ ਜੇ ਅਸੀਂ ਸੱਚਮੁੱਚ ਇੱਕ ਚੰਗਾ ਅਤੇ ਨਿਆਂਪੂਰਨ ਸਮਾਜ ਬਣਾਉਣਾ ਚਾਹੁੰਦੇ ਹਾਂ, ਤਾਂ ਸਾਨੂੰ ਔਰਤ ਨੂੰ ਸਿਰਫ਼ ਇੱਜ਼ਤ ਹੀ ਨਹੀਂ, ਬਰਾਬਰੀ ਵੀ ਦੇਣੀ ਪਵੇਗੀ। ਉਸਨੂੰ ਆਪਣੇ ਫ਼ੈਸਲੇ ਖੁਦ ਕਰਨ ਦੀ ਆਜ਼ਾਦੀ ਦੇਣੀ ਪਵੇਗੀ। ਕਿਉਂਕਿ ਜਦੋਂ ਇੱਕ ਔਰਤ ਅੱਗੇ ਵਧਦੀ ਹੈ, ਤਾਂ ਉਸਦੇ ਨਾਲ ਪੂਰਾ ਸਮਾਜ ਵੀ ਅੱਗੇ ਵਧਦਾ ਹੈ।

ਗੁਰਮਨ ਕੌਰ

ਬੀ.ਏ. ਪੰਜਾਬੀ (ਵਿਸ਼ੇਸ਼), ਤੀਜਾ ਵਰ੍ਹਾ

ਦੀਵੇ ਥੱਲੇ ਹਨੇਰਾ

“ਹੈਲੋ! ਹੈਲੋ! ਮੈਡਮ ਜੀ! ਸਤਿ ਸ੍ਰੀ ਅਕਾਲ! ਮੈਂ ਗੁਰਨਾਮ ਬੋਲ ਰਹੀ ਹਾਂ।”
ਫੋਨ 'ਤੇ ਸਾਹਮਣਿਓਂ ਆਵਾਜ਼ ਆਈ।

“ਹੈਲੋ ਗੁਰਨਾਮ! ਕੀ ਹਾਲ ਹੈ? ਕਿਵੇਂ ਹੋ ਤੁਸੀਂ? ਸਭ ਠੀਕ ਹੈ? ਘਰੇ
ਸਭ ਸੁਖ ਸਾਂਦ?” ਮੈਂ ਆਵਾਜ਼ ਪਛਾਣਦਿਆਂ ਹੀ ਉਸ ਨੂੰ ਸਵਾਲਾਂ ਦੀ ਝੜੀ
ਲਾ ਦਿੱਤੀ।

“ਜੀ ਮੈਡਮ ਜੀ! ਸਭ ਠੀਕ ਹੈ।” ਗੁਰਨਾਮ ਨੇ ਕਿਹਾ।

ਉਹ ਮੈਨੂੰ ਮੈਡਮ ਜੀ ਹੀ ਕਿਹਾ ਕਰਦੀ ਸੀ। ਮੈਨੂੰ ਯਾਦ ਹੈ ਜਦੋਂ ਮੈਂ ਉਸ ਨੂੰ
ਪਹਿਲੀ ਵਾਰ ਮਿਲੀ। ਕਾਲਜ ਵਿਚ ਮੇਰਾ ਅਧਿਆਪਕ ਦੇ ਤੌਰ 'ਤੇ ਪਹਿਲਾਂ
ਦਿਨ ਸੀ। ਉਹ ਕੁੜੀ ਬੀ.ਏ. ਪ੍ਰੋਗਰਾਮ ਦੇ ਪਹਿਲੇ ਵਰ੍ਹੇ ਵਿਚ ਸੀ। ਸਵੇਰੇ ਸਭ
ਤੋਂ ਪਹਿਲੀ ਕਲਾਸ ਵਿਚ ਮੈਂ ਕੁਝ ਛੇਤੀ ਹੀ ਪੁੱਜ ਗਈ ਸੀ। ਪਹਿਲੇ ਦਿਨ ਦੀ
ਮੇਰੀ ਕੁਝ ਘਬਰਾਹਟ ਤੇ ਕੁਝ ਉਤਸੁਕਤਾ ਜੋ ਸੀ। ਖੈਰ ਜਦੋਂ ਕਲਾਸ ਵਿਚ
ਪੁੱਜੀ ਤਾਂ ਗੁਰਨਾਮ ਉੱਥੇ ਹੀ ਬੈਠੀ ਸੀ। ਉਸ ਦੀ ਕਲਾਸ ਦਾ ਵੀ ਪਹਿਲਾ ਹੀ
ਦਿਨ ਸੀ ਸੋ ਬਹੁਤ ਖੁਸ਼ ਸੀ। ਮੇਰੇ ਕਲਾਸ ਵਿਚ ਦਾਖਲ ਹੁੰਦਿਆਂ ਹੀ ਉਸ ਨੇ
ਮੈਨੂੰ ਗੌਰ ਨਾਲ ਦੇਖਿਆ ਅਤੇ ਮੈਂ ਉਸ ਨੂੰ। ਉਸ ਨੇ ਮੈਨੂੰ ਬੁਲਾਇਆ ਨਾ ਤੇ ਮੈਂ
ਜਿਵੇਂ ਹੀ ਉਸ ਕੋਲ ਆਈ ਉਸ ਨੇ ਕਿਹਾ, “ਹੈਲੋ ਜੀ! ਤੁਸੀਂ ਵੀ ਇਸੇ ਕਲਾਸ
ਵਿਚ ਹੋ?” ਮੈਨੂੰ ਹਾਸਾ ਆ ਗਿਆ। ਮੈਂ ਕਿਹਾ, “ਹੈਂ ਤਾਂ ਇਸੇ ਕਲਾਸ ਵਿਚ
ਪਰ ਪੜ੍ਹਨ ਲਈ ਨਹੀਂ ਸਗੋਂ ਪੜ੍ਹਾਉਣ ਲਈ ਆਈ ਹਾਂ।”

ਇਹ ਸੁਣ ਕੇ ਉਹ ਘਬਰਾ ਗਈ ਅਤੇ ਛੇਤੀ ਖੜ੍ਹੀ ਹੋ ਕੇ ਸਤਿ ਸ੍ਰੀ
ਅਕਾਲ ਮੈਡਮ ਬੋਲੀ। ਅਸਲ ਵਿਚ ਮੈਂ ਵੀ ਉਸ ਵੇਲੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਤੋਂ ਕੋਈ ਚਾਰ
ਪੰਜ ਸਾਲ ਹੀ ਵੱਡੀ ਹੋਵਾਂਗੀ। ਇਸ ਕਰਕੇ ਬਹੁਤੀ ਵਾਰੀ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦਿਨਾਂ ਵਿਚ
ਮੈਨੂੰ ਵਿਦਿਆਰਥਣ ਹੀ ਸਮਝ ਲਿਆ ਜਾਂਦਾ ਸੀ। ਗੁਰਨਾਮ ਨੂੰ ਬੇਠਣ ਦਾ
ਕਹਿ ਕੇ ਮੈਂ ਉਸ ਦੇ ਵੱਲ ਗੁਰੂ ਨਾਲ ਤੱਕਿਆ।

ਗੋਰਾ ਰੰਗ, ਗੋਲ ਚਿਹਰਾ, ਕਾਲੀਆਂ ਕਾਲੀਆਂ ਵੱਡੀਆਂ ਅੱਖਾਂ ਵਿਚ
ਬਹੁਤ ਸਾਰਾ ਸੁਰਮਾ ਲਾਇਆ ਹੋਇਆ ਸੀ। ਕੰਨਾਂ ਵਿਚ ਛੋਟੇ ਛੋਟੇ ਝੁਮਕੇ ਤੇ
ਗੂੜ੍ਹੇ ਗੁਲਾਬੀ ਰੰਗ ਦਾ ਸੂਟ। ਵਾਲ ਪਿੱਛੇ ਵੱਲ ਕਰ ਕੇ ਸਿੱਧੇ ਜਿਹੇ ਵਾਹੇ ਹੋਏ
ਸਨ ਤੇ ਥੱਲੇ ਲਮਕਦੀ ਉਸ ਦੀ ਗੁੱਤ ਉਸ ਦੇ ਲੱਕ ਦਾ ਨਾਪ ਲੈ ਰਹੀ ਸੀ।
ਪਹਿਲੀ ਨਜ਼ਰ ਉਹ ਮੈਨੂੰ ਸਿੱਧੀ ਜਿਹੀ ਪਰ ਸਿਆਣੀ ਕੁੜੀ ਜਾਪੀ।

“ਹੈਲੋ ਮੈਡਮ ਜੀ! ਜਨਮਦਿਨ ਮੁਬਾਰਕ ਹੋਵੇ। ਪਰਮਾਤਮਾ ਤੁਹਾਨੂੰ
ਬਹੁਤ ਖੁਸ਼ੀਆਂ ਦਵੇ।” ਫੋਨ ਵਿਚ ਆਉਂਦੀ ਗੁਰਨਾਮ ਦੀ ਆਵਾਜ਼ ਨੇ ਮੈਨੂੰ
ਮੁੜ ਵਰਤਮਾਨ ਵਿਚ ਲੈ ਆਉਂਦਾ। ਇਸ ਨੂੰ ਪੜ੍ਹਾਉਣ ਤੋਂ ਲੈ ਕੇ ਅੱਜ ਤੱਕ
ਸ਼ਾਇਦ ਹੀ ਮੇਰਾ ਕੋਈ ਜਨਮਦਿਨ ਇਹ ਭੁੱਲੀ ਹੋਵੇ। ਇਥੋਂ ਤੱਕ ਕਿ ਉਸ ਨੂੰ
ਮੇਰੇ ਬੱਚਿਆਂ ਦੇ ਜਨਮਦਿਨ ਵੀ ਯਾਦ ਸਨ। ਕੋਈ ਕੋਈ ਵਿਦਿਆਰਥੀ ਇੰਨੀ
ਭੁੰਘੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਤੁਹਾਡੇ ਨਾਲ ਜੁੜ ਜਾਂਦੇ ਹਨ ਕਿ ਇਹ ਭਾਵੁਕ ਸਾਂਝ, ਕਈ ਖੂਨ
ਦੇ ਰਿਸ਼ਤਿਆਂ ਤੋਂ ਵੱਧ ਅਪਣੱਤ ਦਾ ਅਹਿਸਾਸ ਜ਼ਿਹਨ ਵਿਚ ਭਰ ਦਿੰਦੀ ਹੈ।

“ਪੰਨਵਾਦ ਗੁਰਨਾਮ! ਤੁਹਾਨੂੰ ਹਰ ਵਾਰ ਮੇਰਾ ਜਨਮਦਿਨ ਯਾਦ
ਰਹਿੰਦਾ ਹੈ। ਬਹੁਤ ਚੰਗਾ ਲਗਦਾ ਹੈ ਇਹ ਦੇਖ ਕੇ ਕਿ ਵਿਦਿਆਰਥੀ ਤੁਹਾਨੂੰ
ਕਿਤਨਾ ਆਦਰ ਮਾਣ ਦਿੰਦੇ ਹਨ। ਕਿਸੇ ਵੀ ਅਧਿਆਪਕ ਲਈ ਇਹ ਸਭ ਤੋਂ
ਵੱਡਾ ਇਨਾਮ ਹੁੰਦਾ ਹੈ।” ਮੈਂ ਕਿਹਾ।

“ਮੈਡਮ ਜੀ ਤੁਸੀਂ ਗੁਰੂ ਹੋ। ਤੁਹਾਡਾ ਦਰਜਾ ਤਾਂ ਸਭ ਤੋਂ ਉਪਰ ਹੈ। ਤੁਸੀਂ
ਮੈਨੂੰ ਸਿਰਫ ਪੜ੍ਹਾਈ ਵਿਚ ਹੀ ਨਹੀਂ ਸਗੋਂ ਜੀਵਨ ਵਿਚ ਵੀ ਚੰਗਾ ਰਾਹ
ਦਿਖਾਇਆ ਹੈ। ਮੈਂ ਸਦਾ ਤੁਹਾਡੀ ਸ਼ੁਕਰਗੁਜ਼ਾਰ ਰਹਾਂਗੀ। ਪਰ... ਮੈਂ ਤੁਹਾਡੇ
ਨਾਲ ਕੁਝ ਗੱਲ ਕਰਨੀ ਸੀ।”

“ਹਾਂ ਹਾਂ! ਬੋਲੋ ਗੁਰਨਾਮ! ਜੋ ਦਿਲ ਵਿਚ ਹੈ ਬੋਲੋ।” ਗੁਰਨਾਮ ਮੇਰੇ ਹਰ
ਜਨਮਦਿਨ 'ਤੇ ਮੈਨੂੰ ਫੋਰ ਕਰਿਆ ਕਰਦੀ ਸੀ। ਨਾਲ ਹੀ ਆਪਣੇ ਪਰਿਵਾਰ
ਬਾਰੇ, ਜਾਂ ਆਪਣੇ ਦੁੱਖ ਸੁਖ ਵੀ ਫਰੋਲ ਲੈਂਦੀ ਸੀ। ਸਾਲ ਵਿਚ ਦੋ ਤਿੰਨ ਫੋਨ
ਉਸ ਦੇ ਪੱਕੇ ਸਨ। ਹਮੇਸ਼ਾ ਖਿੜ੍ਹੀ ਆਵਾਜ਼ ਵਿਚ ਗੱਲ ਕਰਦੀ। ਦੁਖ ਹੋਵੇ ਜਾਂ
ਸੁਖ ਉਸ ਪਰਮਾਤਮਾ ਦਾ ਸ਼ੁਕਰਾਨਾ ਕਰਨ ਵਾਲੀ ਕੁੜੀ ਸੀ। ਪਰ ਅੱਜ ਉਸ
ਦੀ ਆਵਾਜ਼ ਵਿਚ ਉਹ ਪਹਿਲਾਂ ਵਾਲੀ ਖਣਕਾਰ ਨਹੀਂ ਸੀ।

“ਮੈਡਮ ਜੀ! ਅਸਲ ਵਿਚ ਮੈਂ ਤੁਹਾਨੂੰ ਕੁਝ ਸਮੇਂ ਤੋਂ ਫੋਨ ਕਰਨਾ ਚਾਹੁੰਦੀ
ਸੀ। ਪਰ ਮੈਂ ਫੋਨ ਨਹੀਂ ਕਰ ਪਾਈ। ਮੈਂ ਬਹੁਤ ਬੀਮਾਰ ਹੋ ਗਈ ਸੀ ਤੇ ਅਜੇ ਮੇਰਾ
ਇਲਾਜ ਚਲ ਰਿਹਾ ਹੈ।” ਉਸ ਨੇ ਕਿਹਾ।

“ਕੀ ਹੋਇਆ ਗੁਰਨਾਮ?” ਖੁਲ੍ਹ ਕੇ ਦੱਸੋ।

“ਉੱਝ ਮੈਨੂੰ ਵੀ ਨਹੀਂ ਪਤਾ ਮੈਨੂੰ ਕੀ ਹੋਇਆ ਹੈ। ਕਦੇ ਕਦੇ ਇਤਨਾ
ਗੁੱਸਾ ਆਉਂਦਾ ਹੈ ਕਿ ਮੈਂ ਘਰ ਦਾ ਸਾਰਾ ਸਾਮਾਨ ਚੁੱਕ ਕੇ ਸੁੱਟਣ ਲਗਦੀ ਹਾਂ।
ਪਰ ਮੈਨੂੰ ਇਸ ਦੇ ਬਾਰੇ ਕੁਝ ਯਾਦ ਨਹੀਂ ਰਹਿੰਦਾ। ਘਰ ਦੇ ਹੀ ਮੈਨੂੰ ਦੱਸਦੇ ਹਨ
ਕਿ ਤੂੰ ਇਹ ਕੀਤਾ ਹੈ ਜਾਂ ਤੂੰ ਉਹ ਤੋੜਿਆ ਹੈ।”

“ਓਹ! ਇਹ ਕਿਵੇਂ ਹੋਇਆ ਗੁਰਨਾਮ? ਕੀ ਤੁਸੀਂ ਕੋਈ ਨੌਕਰੀ ਵੀ ਕਰ
ਰਹੇ ਹੋ?” ਮੈਂ ਪੁੱਛਿਆ।

“ਮੈਡਮ ਜੀ ਨੌਕਰੀ ਤਾਂ ਰਹੀ ਹੀ ਨਹੀਂ।” ਇਹ ਬੋਲ ਕੇ ਕੁਝ ਦੇਰ ਉਹ
ਚੁੱਪ ਹੋ ਗਈ।

“ਕਿਉਂ? ਕੀ ਹੋਇਆ ਗੁਰਨਾਮ?” ਮੈਨੂੰ ਉਸ ਦੀ ਫਿਕਰ ਜਿਹੀ ਹੋ ਗਈ। ਇਹ ਤਾਂ ਕਿਸੇ ਫੋਟੋ ਸਟੂਡੀਓ ਵਿਚ ਕੰਮ ਕਰਦੀ ਸੀ। ਚੰਗਾ ਨਾਮ ਸੀ ਫੋਟੋ ਸਟੂਡੀਓ ਦਾ ਉਸ ਇਲਾਕੇ ਵਿਚ। ਨੌਕਰੀ ਵੀ ਠੀਕ ਸੀ ਇਸ ਦੀ, ਫਿਰ ਕੀ ਹੋਇਆ?

“ਅਸਲ ਵਿਚ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਕੋਲ ਮੈਂ ਨੌਕਰੀ ਕਰ ਰਹੀ ਸੀ ਉਹ ਅੰਕਲ ਤੇ ਆਂਟੀ ਮੈਨੂੰ ਬਹੁਤ ਪਿਆਰ ਕਰਦੇ ਸਨ। ਪਰ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਬੇਟੇ ਨੇ, ਜੋ ਕਿ ਕੈਨੇਡਾ ਵਿਚ ਰਹਿ ਰਿਹਾ ਹੈ, ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਆਪਣੇ ਕੋਲ ਬੁਲਾ ਲਿਆ। ਇਹ ਸਟੂਡੀਓ ਉਹ ਕਿਸੇ ਹੋਰ ਨੂੰ ਵੇਚ ਕੇ ਆਪ ਕੈਨੇਡਾ ਆਪਣੇ ਬੇਟੇ ਕੋਲ ਚਲੇ ਗਏ। ਬਸ ਉਸ ਦਿਨ ਤੋਂ ਮੇਰੇ ਦੁਖ ਦੇ ਦਿਨ ਸ਼ੁਰੂ ਹੋ ਗਏ ਮੈਡਮ ਜੀ।” ਇਹ ਬੋਲਦਿਆਂ ਬੋਲਦਿਆਂ ਉਸ ਦਾ ਗੱਲ ਭਰ ਗਿਆ।

“ਹੋਂਸਲਾ ਨਹੀਂ ਹਾਰੀਦਾ ਗੁਰਨਾਮ। ਸਭ ਠੀਕ ਹੋ ਜਾਏਗਾ। ਕਾਬਿਲ ਲੋਕਾਂ ਲਈ ਕੰਮ ਦੀ ਕੋਈ ਘਾਟ ਨਹੀਂ ਹੈ। ਬਸ ਹਿੰਮਤ ਰੱਖ। ਮੈਂ ਵੀ ਦੇਖਦੀ ਹਾਂ ਕੋਈ ਨੌਕਰੀ ਤੇਰੀ ਲਈ।” ਮੇਰੇ ਖਿਆਲਾਂ ਦੀ ਲੜੀ ਮੁੜ ਪਿਛਾਂਹ ਨੂੰ ਪਰਤ ਗਈ। ਮੈਨੂੰ ਯਾਦ ਆਇਆ ਕਿ ਮੈਂ ਇਸ ਨੂੰ ਬਹੁਤ ਸਾਲ ਪਹਿਲਾਂ ਇਕ ਨੌਕਰੀ ਦੀ ਆਫ਼ਰ ਦਿੱਤੀ ਸੀ। ਅਸਲ ਵਿਚ ਯੂਨੀਵਰਸਿਟੀ ਵਿਚ ਈ-ਪਾਠ ਅਤੇ ਈ-ਲੈਕਚਰ ਬਣਨੇ ਸ਼ੁਰੂ ਹੋਏ ਸਨ ਅਤੇ ਉਥੇ ਇਕ ਵੀਡੀਓਗ੍ਰਾਫਰ ਦੀ ਲੋੜ ਸੀ। ਜਦੋਂ ਮੈਂ ਇਸ ਨਾਲ ਗੱਲ ਕੀਤੀ ਤਾਂ ਗੁਰਨਾਮ ਨੇ ਕਿਹਾ ਕਿ ਇਹ ਅੰਕਲ ਆਂਟੀ ਮੇਰੇ ਮਾਤਾ-ਪਿਤਾ ਵਰਗੇ ਹਨ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਮੇਰੀ ਲੋੜ ਹੈ। ਬਜ਼ੁਰਗ ਹਨ ਜੇਕਰ ਇਹ ਨੌਕਰੀ ਛੱਡ ਦਿਆਂਗੀ ਤਾਂ ਇਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਦੇਖ ਭਾਲ ਕੌਣ ਕਰੇਗਾ ਅਤੇ ਕੰਮ ਵੀ ਕੌਣ ਸਾਂਭੇਗਾ? ਮੈਂ ਉਸ ਨੂੰ ਸਮਝਾਇਆ ਪਰ ਫਿਰ ਲਗਿਆ ਕਿ ਇਹ ਨੌਕਰੀ ਜਿਹੜੀ ਮੈਂ ਉਸ ਨੂੰ ਦਸ ਰਹੀ ਹਾਂ ਕਿਹੜੀ ਪੱਕੀ ਹੈ, ਚਲੇ ਠੀਕ ਹੈ ਜਿੱਥੇ ਇਸ ਦਾ ਚਿੱਤਰ ਰਾਜੀ ਹੈ, ਉਥੇ ਠੀਕ। ਪਰ ਅੱਜ ਦੇਖੋ ਉਹ ਅੰਕਲ ਆਂਟੀ ਇਸ ਨੂੰ ਛੱਡ ਕੇ ਆਪ ਚਲੇ ਗਏ। ਪਰ, ਹੋ ਸਕਦਾ ਹੈ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਵੀ ਕੋਈ ਮਜ਼ਬੂਰੀ ਹੋਵੇ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਬੇਟਾ ਹੁਣ ਉਥੇ ਸੈਂਟਲ ਹੋ ਗਿਆ ਹੋਵੇ ਤੇ ਆਪਣੇ ਮਾਂ-ਬਾਪ ਦੀ ਦੇਖਭਾਲ ਆਪ ਕਰਨਾ ਚਾਹੁੰਦਾ ਹੋਵੇ। ਮਾਂ-ਪਿਓ ਲਈ ਵੀ ਤਾਂ ਇਸ ਤੋਂ ਵੱਡੀ ਖੁਸ਼ੀ ਕਿਹੜੀ ਹੋ ਸਕਦੀ ਹੈ। ਬੈਰ ਮੈਂ ਮੁੜ ਗੱਲ ਵੱਲ ਪਰਤਦਿਆਂ ਉਸ ਨੂੰ ਪੁੱਛਿਆ,

“ਗੁਰਨਾਮ ਤੂੰ ਮੈਨੂੰ ਫੋਨ ਵੀ ਨਾ ਕੀਤਾ। ਕਿਤੇ ਹੋਰ ਨੌਕਰੀ ਦੀ ਕੋਸ਼ਿਸ਼ ਨਹੀਂ ਕੀਤੀ?”

“ਮੈਂ ਮੈਡਮ ਜੀ ਦੂਜੀ ਥਾਂ ਵੀ ਨੌਕਰੀ ਕੀਤੀ ਪਰ ਉਹ ਲੋਕ ਠੀਕ ਨਹੀਂ ਸਨ। ਮੈਨੂੰ ਗ਼ਲਤ ਕੰਮ ਕਰਨ ਲਈ ਕਹਿੰਦੇ ਸਨ। ਅੱਠ-ਦੱਸ ਦਿਨਾਂ ਮਗਰੋਂ ਮੈਂ ਉਸ ਨੌਕਰੀ 'ਤੇ ਜਾਣਾ ਬੰਦ ਕਰ ਦਿੱਤਾ। ਫਿਰ ਮੈਂ ਇਕ ਪ੍ਰਾਈਮਰੀ ਸਕੂਲ ਵਿਚ ਪੜ੍ਹਾਉਣਾ ਵੀ ਸ਼ੁਰੂ ਕੀਤਾ ਪਰ ਉਥੇ ਚਾਰ ਮਹੀਨਿਆਂ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਵੀ ਮੈਨੂੰ ਤਨਖਾਹ ਨਾ ਦਿੱਤੀ ਗਈ। ਚਾਰ ਮਹੀਨਿਆਂ ਬਾਅਦ ਉਹਨਾਂ ਨੇ ਮੈਨੂੰ ਨੌਕਰੀ ਤੋਂ ਕੱਢ ਦਿੱਤਾ ਤੇ ਸੈਲਰੀ ਵੀ ਇਕ ਹੀ ਮਹੀਨੇ ਦੀ ਦਿੱਤੀ।”

“ਉਹ ਇਹ ਤਾਂ ਬੜਾ ਮਾੜਾ ਹੋਇਆ ਗੁਰਨਾਮ!” ਮੇਰਾ ਦਿਲ ਉਸ ਦੀਆਂ ਗੱਲਾਂ ਸੁਣ ਕੇ ਭਰਦਾ ਜਾ ਰਿਹਾ ਸੀ।

ਇਹ ਤਾਂ ਕੁਝ ਨਹੀਂ ਮੈਡਮ ਜੀ ਮੇਰੇ ਨਾਲ ਹੋਰ ਬਹੁਤ ਕੁਝ ਵਾਪਰਿਆ। ਅੱਜ ਮੈਂ ਤੁਹਾਨੂੰ ਸਭ ਕੁਝ ਦੱਸਣਾ ਚਾਹੁੰਦੀ ਹਾਂ। ਅੱਜ ਜਿਵੇਂ ਗੁਰਨਾਮ ਨੇ ਆਪਣੀ ਗੱਲ ਜਾਰੀ ਰੱਖੀ।

“ਮੈਂ ਫਿਰ ਵੀ ਹਾਰ ਨਾ ਮੰਨੀ ਮੈਡਮ ਜੀ। ਮੈਂ ਆਪਣੀ ਜਮਾ-ਪੂੰਜੀ ਲਾ ਕੇ

ਕਿਸੇ ਵਿਅਕਤੀ ਨਾਲ ਪਾਰਟਨਰਸ਼ਿਪ ਵਿਚ ਇਕ ਫੋਟੋ ਸਟੂਡੀਓ ਖੋਲ੍ਹ ਲਿਆ। ਕਿਉਂਕਿ ਇਸ ਕੰਮ ਵਿਚ ਮੈਂ ਮਾਹਿਰ ਹਾਂ। ਛੇ ਮਹੀਨੇ ਦਾ ਕਿਰਾਇਆ ਮੈਂ ਐਡਵਾਂਸ ਦੇ ਦਿੱਤਾ ਅਤੇ ਕੁਝ ਹੋਰ ਸਾਮਾਨ ਵੀ ਖਰੀਦ ਲਿਆ। ਕੈਮਰੇ ਕਾਫੀ ਮਹਿੰਗੇ ਆਏ। 70 ਪਰਸੈਂਟ ਪੈਸਾ ਮੈਂ ਲਾਇਆ ਕਿ ਚਲੇ ਜਦੋਂ ਇਨਕਮ ਆਏਗੀ ਤਾਂ ਸਭ ਵਸੂਲ ਹੋ ਹੀ ਜਾਏਗਾ। ਪਰ ਉਥੇ ਵੀ ਮੈਨੂੰ ਧੋਖਾ ਹੀ ਮਿਲਿਆ।

“ਕਿਉਂ ਕੀ ਹੋ ਗਿਆ?” ਮੇਰੇ ਦਿਲ ਦੀ ਧੜਕਨ ਵੱਧਦੀ ਜਾਂਦੀ ਸੀ।

“ਮੈਡਮ ਜੀ ਮੇਰਾ ਬਿਜ਼ਨੈਸ ਪਾਰਟਨਰ ਮੈਨੂੰ ਧੋਖਾ ਦੇ ਕੇ ਸਾਰੇ ਕੈਮਰੇ ਲੈ ਕੇ ਭੱਜ ਗਿਆ। ਮੇਰੇ ਕੋਲ ਕੈਮਰੇ ਖਰੀਦਣ ਦਾ ਕੋਈ ਸਾਧਨ ਨਹੀਂ ਬਚਿਆ ਮੈਡਮ ਜੀ। ਜਿਤਨੀ ਥੋੜੀ-ਬਹੁਤੀ ਜਮਾ-ਪੂੰਜੀ ਸੀ ਉਹ ਵੀ ਮੈਂ ਗਵਾ ਲਈ ਤੇ ਘਰ ਬੈਠ ਗਈ।” ਇਹ ਬੋਲ ਕੇ ਗੁਰਨਾਮ ਚੁੱਪ ਹੋ ਗਈ।

ਕੁਝ ਦੇਰ ਲਈ ਦੋਹਾਂ ਪਾਸਿਆਂ ਵਿਚ ਚੁੱਪ ਪਸਰ ਗਈ। ਛੇ ਸੱਤ ਮਹੀਨਿਆਂ ਵਿਚ ਇੰਨਾ ਕੁਝ ਵਾਪਰ ਗਿਆ ਇਸ ਕੁੜੀ ਨਾਲ। ਮੈਨੂੰ ਕੋਈ ਬੋਲ ਹੀ ਨਾ ਅਹੁੜੇ। ਮੇਰਾ ਧਿਆਨ ਉਸ ਦੇ ਪਰਿਵਾਰ ਵੱਲ ਗਿਆ। ਜਦੋਂ ਉਹ ਬੀ.ਏ. ਕਰ ਰਹੀ ਸੀ ਤਾਂ ਉਸ ਦੇ ਪਿਤਾ ਜੀ ਨੂੰ ਲਕਵਾ ਮਾਰ ਗਿਆ ਸੀ। ਉਹ ਸਭ ਭੈਣ ਭਰਾਵਾਂ ਚੋਂ ਵੱਡੀ ਸੀ। ਦੋ ਛੋਟੇ ਭਰਾ ਅਤੇ ਇਕ ਭੈਣ ਸੀ ਉਸ ਦੀ। ਗ੍ਰੇਜੂਏਸ਼ਨ ਦੇ ਨਾਲ ਨਾਲ ਹੀ ਉਸ ਨੇ ਇਹ ਨੌਕਰੀ ਕਰ ਲਈ ਸੀ। ਨਾਲੇ ਪੜ੍ਹ ਰਹੀ ਤੇ ਨਾਲੇ ਪਰਿਵਾਰ ਪਾਲ ਰਹੀ ਸੀ।

ਗ੍ਰੇਜੂਏਸ਼ਨ ਦੇ ਕੋਈ ਚਾਰ ਪੰਜ ਸਾਲਾਂ ਬਾਅਦ ਮੈਂ ਉਸ ਨੂੰ ਆਪ ਕਾਲ ਕੀਤਾ ਸੀ। ਅਸਲ ਵਿਚ ਕਿਸੇ ਨੇ ਮੈਨੂੰ ਇਕ ਚੰਗੇ ਮੁੰਡੇ ਦੀ ਦੱਸ ਪਾਈ ਸੀ। ਉਸ ਲਈ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਇਕ ਚੰਗੀ ਕੁੜੀ ਦੀ ਲੋੜ ਸੀ। ਸੋ ਮੈਂ ਸੋਚਿਆ ਕਿ ਕਿਉਂ ਨਾ ਗੁਰਨਾਮ ਅਤੇ ਉਸ ਦੀ ਮਾਂ ਦੇ ਨਾਲ ਗੱਲ ਕੀਤੀ ਜਾਏ। ਜਦੋਂ ਮੈਂ ਗੁਰਨਾਮ ਨਾਲ ਇਸ ਬਾਰੇ ਗੱਲ ਕੀਤੀ ਤਾਂ ਉਸ ਨੇ ਵਿਆਹ ਕਰਾਉਣ ਤੋਂ ਸਾਫ਼ ਮਨਾ ਕਰ ਦਿੱਤਾ ਸੀ। ਉਸ ਦਾ ਕਹਿਣਾ ਸੀ ਕਿ ਅਜੇ ਤਾਂ ਉਸ ਨੇ ਆਪਣੇ ਭੈਣ ਭਰਾਵਾਂ ਨੂੰ ਵੱਡਿਆਂ ਕਰਨਾ ਹੈ, ਛੋਟੀ ਭੈਣ ਦਾ ਵਿਆਹ ਕਰਾਉਣਾ ਹੈ। ਅਜੇ ਤਾਂ ਉਹ ਵਿਆਹ ਬਾਰੇ ਸੋਚ ਵੀ ਨਹੀਂ ਸਕਦੀ। ਮੈਂ ਉਸ ਨੂੰ ਸਮਝਾਉਣ ਦੀ ਬੜੀ ਕੋਸ਼ਿਸ਼ ਕੀਤੀ ਤੇ ਕਿਹਾ, “ਗੁਰਨਾਮ ਤੈਨੂੰ ਪਰਿਵਾਰ ਪਾਲਣ ਲਈ ਕੌਣ ਮਨਾ ਕਰ ਰਿਹਾ ਹੈ? ਤੂੰ ਵਿਆਹ ਕਰਾ ਲੈ ਅੱਜ ਕੱਲ ਦੇ ਮੁੰਡੇ ਤਾਂ ਕੁੜੀ ਦੇ ਨਾਲ ਹਰ ਕਦਮ 'ਤੇ ਸਾਥ ਨਿਭਾਉਂਦੇ ਹਨ। ਤੁਸੀਂ ਦੋਵੇਂ ਮਿਲ ਕੇ ਦੋਹਾਂ ਦੇ ਪਰਿਵਾਰ ਸੰਭਾਲ ਸਕਦੇ ਹੋ। ਵਿਆਹ ਬਹੁਤ ਜ਼ਰੂਰੀ ਹੈ ਗੁਰਨਾਮ। ਇਕ ਜੀਵਨਸਾਥੀ ਦੀ ਬੰਦੇ ਨੂੰ ਸਦਾ ਲੋੜ ਰਹਿੰਦੀ ਹੈ।”

ਇਸ ਦੇ ਜਵਾਬ ਵਿਚ ਉਸ ਨੇ ਕਿਹਾ ਸੀ, “ਮੈਡਮ ਜੀ ਮੈਂ ਵਿਆਹ ਨਹੀਂ ਕਰਾਉਣਾ। ਅਜੇ ਮੇਰੇ ਭਰਾ ਛੋਟੇ ਹਨ। ਮੇਰੀ ਭੈਣ ਛੋਟੀ ਹੈ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਪੜ੍ਹਾਉਣਾ ਹੈ ਅਤੇ ਇਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਆਪਣੇ ਪੈਰਾਂ 'ਤੇ ਖੜਾ ਕਰਨਾ ਹੈ। ਜੇ ਮੈਂ ਵਿਆਹ ਕਰਾ ਲਿਆ ਤਾਂ ਮੇਰਾ ਪਰਿਵਾਰ ਤਾਂ ਰੁਲ ਜਾਏਗਾ। ਕੀ ਪਤਾ ਅਗਲਾ ਬੰਦਾ ਮੈਨੂੰ ਮੇਰੇ ਪਰਿਵਾਰ ਦੀ ਮਦਦ ਹੀ ਨਾ ਕਰਨ ਦੇਵੇ।”

“ਇਸ ਬਾਰੇ ਪਹਿਲਾਂ ਹੀ ਉਸ ਮੁੰਡੇ ਨਾਲ ਗੱਲ ਕੀਤੀ ਜਾ ਸਕਦੀ ਹੈ ਗੁਰਨਾਮ।” ਮੈਂ ਉਸ ਨੂੰ ਮੁੜ ਸਮਝਾਉਣ ਦੀ ਕੋਸ਼ਿਸ਼ ਕੀਤੀ।

“ਨਹੀਂ ਮੈਡਮ ਜੀ! ਸ਼ੁਕਰੀਆ ਤੁਸੀਂ ਮੇਰੇ ਲਈ ਸੋਚਿਆ। ਪਰ ਮੈਂ ਅਜੇ ਆਪਣੇ ਵਿਆਹ ਦਾ ਨਹੀਂ ਸੋਚ ਸਕਦੀ।” ਉਸ ਨੇ ਇਹ ਕਹਿ ਕੇ ਗੱਲ ਹੀ ਖ਼ਤਮ ਕਰ ਦਿੱਤੀ ਸੀ। ਇਸ ਮਗਰੋਂ ਉਸ ਨੇ ਛੋਟੇ ਭੈਣ ਭਰਾਵਾਂ ਦੀ ਪੜ੍ਹਾਈ

ਬਾਰੇ, ਸਭ ਤੋਂ ਛੋਟੀ ਭੈਣ ਦੇ ਵਿਆਹ ਬਾਰੇ ਅਤੇ ਛੋਟੇ ਭਰਾਵਾਂ ਦੇ ਵਿਆਹ ਬਾਰੇ ਵੀ ਗੱਲਾਂ ਕੀਤੀਆਂ ਪਰ ਆਪਣੇ ਵਿਆਹ ਦੀ ਕੋਈ ਗੱਲ ਨਾ ਛੇੜੀ। ਇਕ ਦੋ ਵਾਰੀ ਮੈਂ ਉਸ ਨੂੰ ਪੁੱਛਿਆ ਵੀ ਪਰ ਹਰ ਵਾਰੀ ਉਸ ਦੇ ਮੁਹਰੇ ਕੋਈ ਨਾ ਕੋਈ ਜ਼ਿੰਮੇਵਾਰੀ ਤਿਆਰ ਖੜੀ ਹੁੰਦੀ। ਸਾਰੀਆਂ ਗੱਲਾਂ ਚੇਤੇ ਆਉਂਦਿਆਂ ਹੀ ਮੈਂ ਫੋਨ ਉਪਰ ਚੁੱਪ ਧਾਰੀ ਗੁਰਨਾਮ ਨੂੰ ਕਿਹਾ, “ਗੁਰਨਾਮ ਕੋਈ ਨਹੀਂ ਅਜੇ ਨੌਕਰੀ ਨਾ ਸਹੀ, ਕੱਲ ਨੂੰ ਲਗ ਜਾਏਗੀ। ਹੁਣ ਤਾਂ ਸੁਖ ਨਾਲ ਤੇਰੇ ਛੋਟੇ ਭੈਣ ਭਰਾ ਵੀ ਵੱਡੇ ਹੋ ਗਏ ਹਨ। ਨੌਕਰੀ ਕਰਦੇ ਹੋਣਗੇ। ਹੁਣ ਤੇਰਾ ਸੁਖ ਭੋਗਣ ਦਾ ਵੇਲਾ ਹੈ।”

ਇਹ ਸੁਣ ਕੇ ਉਹ ਬਿਲਕੁਲ ਹੀ ਖਾਮੋਸ਼ ਹੋ ਗਈ। ਜਦੋਂ ਮੈਂ ਦੋ ਤਿੰਨ ਵਾਰੀ ਉਸ ਦਾ ਨਾਂ ਪੁਕਾਰਿਆ ਤਾਂ ਭੁੱਬਾਂ ਮਾਰ ਕੇ ਰੋਣ ਲੱਗ ਪਈ।

“ਹੋਇਆ ਕੀ ਗੁਰਨਾਮ। ਪਲੀਜ਼ ਦੱਸ ਤਾਂ ਸਹੀ ਕੁਝ।” ਮੇਰਾ ਦਿਲ ਬੈਠਦਾ ਜਾਂਦਾ ਸੀ।

“ਮੈਡਮ ਜੀ! ਮੈਡਮ ਜੀ! ਮੈਨੂੰ ਕੋਈ ਪਿਆਰ ਨਹੀਂ ਕਰਦਾ। ਹੁਣ ਮੈਂ ਪੈਸੇ ਨਹੀਂ ਕਮਾਉਂਦੀ ਨਾ। ਹੁਣ ਮੈਨੂੰ ਛੋਟੀ ਛੋਟੀ ਚੀਜ਼ ਲਈ ਵੀ ਤਰਸਾਇਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਮੇਰੇ ਆਪਣੇ ਪਾਗਲ ਕਹਿ ਕੇ ਮੈਨੂੰ ਕੁੱਟਦੇ ਹਨ। ਚਪੇੜਾਂ ਮਾਰਦੇ ਹਨ।” ਉਹ ਰੋਈ ਜਾਂਦੀ ਸੀ ਤੇ ਬੋਲੀ ਜਾਂਦੀ ਸੀ। ਮੇਰਾ ਫੋਨ ਵੀ ਮੇਰੇ ਤੋਂ ਖੋਹ ਲਿਆ ਗਿਆ ਹੈ। ਕਹਿੰਦੇ ਹਨ ਮੈਂ ਗੁੱਸੇ ਵਿੱਚ ਇਹ ਫੋਨ ਸੁੱਟ ਦਿੱਤਾ ਸੀ। ਪਰ ਮੈਨੂੰ ਕੁਝ ਯਾਦ ਨਹੀਂ। ਅੱਜ ਘਰੇ ਕੋਈ ਨਹੀਂ ਹੈ ਤੇ ਮੈਂ ਮਸਾਂ ਹੀ ਫੋਨ ਲੱਭ ਕੇ ਤੁਹਾਨੂੰ ਜਨਮਦਿਨ ਦੀ ਵਧਾਈ ਦੇਣ ਲਈ ਫੋਨ ਕੀਤਾ ਹੈ।”

ਮੇਰਾ ਸਾਰਾ ਸਰੀਰ ਕੰਬ ਰਿਹਾ ਸੀ। ਮੈਨੂੰ ਸਮਝ ਹੀ ਨਹੀਂ ਸੀ ਆ ਰਿਹਾ ਕਿ ਇਸ ਨੂੰ ਹੁਣ ਕੀ ਕਰਾਂ? ਉਸ ਨੇ ਆਪਣੀ ਗੱਲ ਜਾਰੀ ਰੱਖੀ।

“ਮੈਨੂੰ ਪਤਾ ਨਹੀਂ ਇਹ ਲੋਕ ਕਹਿੰਦੇ ਹਨ ਕਿ ਤੂੰ ਜਦੋਂ ਗੁੱਸੇ ਵਿੱਚ ਹੁੰਦੀ ਹੈ ਤਾਂ ਕੁਝ ਅਬਾ-ਤਬਾ ਬੋਲਦੀ ਹੈ। ਤੂੰ ਘਰ ਦਾ ਸਾਮਾਨ ਚੁੱਕ ਕੇ ਸੁੱਟ ਦਿੰਦੀ ਹੈ। ਤੇਰੇ ਤੋਂ ਸਾਨੂੰ ਸਾਰਿਆਂ ਨੂੰ ਖ਼ਤਰਾ ਹੈ। ਤੂੰ ਕਿਸੇ ਨੂੰ ਨੁਕਸਾਨ ਵੀ ਪਹੁੰਚਾ ਸਕਦੀ ਹੈ। ਪਰ ਮੈਨੂੰ ਕੁਝ ਯਾਦ ਨਹੀਂ ਰਹਿੰਦਾ। ਮੈਂ ਕੀ ਕਰਾਂ। ਸ਼ਾਇਦ ਮੈਂ ਬੀਮਾਰ ਵੀ ਹੋਵਾਂ ਪਰ ਕੀ ਮੈਨੂੰ ਮਾਰਨਾ ਠੀਕ ਹੈ? ਮੈਂ ਘਰ ਦਾ ਸਾਰਾ ਕੰਮ ਕਰਦੀ ਹਾਂ। ਸਫਾਈ, ਭਾਂਡੇ, ਕਪੜੇ ਧੋਣਾ, ਖਾਣਾ ਬਣਾਉਣਾ ਸਾਰੇ ਕੰਮ। ਜਦੋਂ ਕੋਈ ਚੀਜ਼ ਮੰਗਣੀ ਹੋਵੇ ਤਾਂ ਦਸ ਵਾਰ ਸੋਚਦੀ ਹਾਂ ਫਿਰ ਮੰਗਦੀ ਹਾਂ। ਮੇਰੇ ਭਰਾ ਚੀਜ਼ ਲਈ ਮਨਾ ਨਹੀਂ ਕਰਦੇ ਪਰ ਕਹਿੰਦੇ ਹਨ ਕਿ ਅਗਲੇ ਮਹੀਨੇ ਪੈਸੇ ਆਉਣਗੇ ਤਾਂ ਦਿਲਵਾ ਦੇਣਗੇ। ਕੋਈ ਨਹੀਂ ਮੈਨੂੰ ਕੋਈ ਕਾਹਲ ਨਹੀਂ। ਝੂਠ ਤਾਂ ਨਹੀਂ ਬੋਲਦੇ ਹੋਣਗੇ। ਇਹ ਹੈ ਤਾਂ ਮੇਰੇ ਆਪਣੇ ਹੀ ਨਾ। ਪਰ ਮੈਂ ਇਲਾਜ ਨਹੀਂ ਕਰਾਉਣਾ ਹੁਣ। ਮੈਂ ਪਾਗਲ ਨਹੀਂ ਹਾਂ ਮੈਡਮ ਜੀ। ਮੈਨੂੰ ਪਤਾ ਹੈ ਮੈਨੂੰ ਕੀ ਬੀਮਾਰੀ ਹੈ। ਮੈਨੂੰ ਪਤਾ ਹੈ ਹੁਣ ਮੇਰੇ ਕੋਲ ਪੈਸਾ ਨਹੀਂ ਨਾ ਇਸ ਕਰਕੇ ਮੈਂ ਸਭ ਉਪਰ ਬੋਝ ਹਾਂ। ਕੀ ਪੈਸਾ ਇਤਨੀ ਵੱਡੀ ਸ਼ੈਅ ਹੈ ਮੈਡਮ ਜੀ?”

ਉਸ ਦੀਆਂ ਗੱਲਾਂ ਸੁਣ ਕੇ ਮੈਂ ਸੋਚਾਂ ਵਿਚ ਪੈ ਗਈ ਕਿ ਪੈਸਾ ਆਖ਼ਿਰ ਕਿੰਨੀ ਵੱਡੀ ਸ਼ੈਅ ਹੈ? ਕੀ ਰਿਸ਼ਤੇ, ਪਿਆਰ, ਨਿੱਘ, ਮਾਣ-ਸਨਮਾਨ ਇਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਅੱਜ ਦੀ ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਵਿੱਚ ਕੋਈ ਕੀਮਤ ਨਹੀਂ? ਕੀ ਪੈਸਾ ਕਮਾਉਣਾ ਹੀ ਤੁਹਾਨੂੰ ਸਮਾਜ, ਇਥੋਂ ਤੱਕ ਕਿ ਪਰਿਵਾਰ ਵਿੱਚ ਮਾਣ-ਸਨਮਾਨ ਦਿਲਵਾ ਸਕਦਾ ਹੈ? ਜਿਹੜੀ ਕੁੜੀ ਨੇ ਆਪਣਾ ਸਾਰਾ ਜੀਵਨ ਆਪਣੇ ਭੈਣ-ਭਰਾਵਾਂ

ਦੇ ਭਵਿੱਖ ਉੱਪਰ ਕੁਰਬਾਨ ਕਰ ਦਿੱਤਾ ਕਿ ਅੱਜ ਉਹ ਇਕ ਭੈਣ, ਸਾਰਿਆਂ ਉਪਰ ਇੰਨਾ ਵੱਡਾ ਭਾਰ ਹੈ? ਵੈਸੇ ਤਾਂ ਅੱਜ ਕੱਲ ਲੋਕੀ ਮਾਂ-ਬਾਪ ਦੇ ਵੀ ਨਹੀਂ ਬਣਦੇ, ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਜਨਮ ਦਿੱਤਾ ਹੋਵੇ, ਫਿਰ ਭੈਣ ਕੀ ਹੈ? ਉਂਝ ਮਾਂ-ਬਾਪ ਦਾ ਤਾਂ ਬੱਚੇ ਸਾਂਭਣ ਦਾ ਫਰਜ਼ ਹੁੰਦਾ ਹੈ, ਪਰ ਭੈਣ ਜਦੋਂ ਮਾਵਾਂ ਵਾਂਗ ਫਰਜ਼ ਨਿਭਾਏ ਤਾਂ ਉਸ ਨੂੰ ਕੀ ਕਹਾਂਗੇ? ਕੱਲ ਉਸ ਕੋਲ ਨੌਕਰੀ ਸੀ; ਪੈਸਾ ਸੀ; ਅੱਜ ਨਹੀਂ ਹੈ, ਤਾਂ ਕੀ ਉਹ ਇਨਸਾਨ ਵੀ ਨਹੀਂ ਰਹੀ? ਕੀ ਪੈਸਾ ਕਿਸੇ ਦੀ ਜਾਨ ਤੋਂ ਵੱਧ ਕੇ ਵੀ ਹੋ ਸਕਦਾ ਹੈ?

ਗੁਰਨਾਮ ਚੁੱਪ ਸੀ ਸ਼ਾਇਦ ਮੇਰੇ ਜਵਾਬ ਦੀ ਉਡੀਕ ਕਰ ਰਹੀ ਸੀ। ਮੈਨੂੰ ਸਮਝ ਆ ਰਿਹਾ ਸੀ ਇਕ ਇਸ ਵੇਲੇ ਗੁਰਨਾਮ ਇਕ ਬਹੁਤ ਹੀ ਮੁਸ਼ਕਿਲ ਸਮੇਂ ਵਿੱਚੋਂ ਲੰਘ ਰਹੀ ਹੈ। ਮੈਂ ਉਸ ਦੀ ਮਦਦ ਕਰਨਾ ਚਾਹੁੰਦੀ ਸਾਂ। ਅੱਜ ਉਸ ਦੇ ਦਿਲੋਂ-ਦਿਮਾਗ ਉਪਰ ਮਣਾ-ਮੂਹੀ ਭਾਰ ਸੀ। ਮੈਂ ਉਸ ਨੂੰ ਕਿਹਾ, “ਗੁਰਨਾਮ ਪੈਸਾ ਕੋਈ ਵੱਡੀ ਸ਼ੈਅ ਨਹੀਂ ਹੈ। ਲੋੜਾਂ ਪੂਰੀਆਂ ਕਰਨ ਦਾ ਸਾਧਨ ਮਾਤਰ ਹੈ। ਪੈਸਾ ਖੁਸ਼ੀ ਨਹੀਂ ਦੇ ਸਕਦਾ। ਇਨਸਾਨੀਅਤ, ਪਿਆਰ ਤੇ ਅਪਣਾਪਨ ਇਸ ਤੋਂ ਕਿਤੇ ਵੱਡੀਆਂ ਸ਼ੈਆਂ ਹਨ। ਜੇ ਤੇਰੇ ਵਿੱਚ ਹਨ। ਮੈਨੂੰ ਪਤਾ ਹੈ ਤੂੰ ਬਿਲਕੁਲ ਠੀਕ ਹੈ ਬਸ ਸਮਾਂ ਮੁਸ਼ਕਿਲ ਚਲ ਰਿਹਾ ਹੈ।”

“ਧੰਨਵਾਦ ਮੈਡਮ ਜੀ। ਤੁਸੀਂ ਮੇਰੇ ਨਾਲ ਗੱਲ ਕੀਤੀ ਮੈਨੂੰ ਬਹੁਤ ਚੰਗਾ ਲਗਿਆ।” ਜਿਵੇਂ ਗੁਰਨਾਮ ਨੂੰ ਕੁਝ ਧਰਵਾਸ ਹੋਇਆ ਸੀ।

“ਇਕ ਗੱਲ ਬਹੁਤ ਜ਼ਰੂਰੀ ਹੈ ਭਾਵੇਂ ਪੈਸਾ ਵੱਡੀ ਸ਼ੈਅ ਨਹੀਂ, ਪਰ ਲੋੜ ਜ਼ਰੂਰ ਹੈ। ਤੂੰ ਮੁੜ ਨੌਕਰੀ ਸ਼ੁਰੂ ਕਰ। ਮੈਂ ਤੇਰੀ ਮਦਦ ਕਰਾਂਗੀ ਨੌਕਰੀ ਲੱਭਣ ਵਿੱਚ। ਆਪਣੇ ਪੈਰਾਂ ’ਤੇ ਖੜ੍ਹੇ ਹੋਣਾ ਬਹੁਤ ਜ਼ਰੂਰੀ ਹੈ। ਨਾਲੇ ਕਿਸੇ ਚੰਗੇ ਸਾਈਕੋਟ੍ਰਿਸਟ ਕੋਲ ਜਾ। ਕਾਉਂਸਲਿੰਗ ਦੀ ਤੈਨੂੰ ਬਹੁਤ ਲੋੜ ਹੈ। ਮੈਂ ਕੱਲ ਨੂੰ ਹੀ ਕਿਸੇ ਸਾਈਕੋਟ੍ਰਿਸਟ ਦੀ ਅਪਾਇੰਟਮੈਂਟ ਲੈ ਕੇ ਤੈਨੂੰ ਉਸ ਕੋਲ ਲੈ ਕੇ ਜਾਵਾਂਗੀ।” ਮੈਂ ਕਿਹਾ।

ਕੁਝ ਦੇਰ ਚੁਪ ਰਹਿਣ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਉਹ ਬੋਲੀ, “ਜਿਵੇਂ ਤੁਹਾਨੂੰ ਠੀਕ ਲਗਦਾ ਹੈ ਠੀਕ ਹੈ ਮੈਡਮ ਜੀ। ਤੁਸੀਂ ਗੁਰੂ ਹੋ। ਪਰ ਮੇਰੀ ਮਾਂ ਤੇ ਭਰਾ....?”

“ਉਨ੍ਹਾਂ ਨਾਲ ਮੈਂ ਗੱਲ ਕਰ ਲਵਾਂਗੀ। ਮੈਨੂੰ ਨੰਬਰ ਦੇ ਦਿਓ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦਾ।”

ਮੈਂ ਦਿਲ ਹੀ ਦਿਲ ’ਚ ਸੋਚਿਆ ਕਿ ਕਿੰਨਾ ਹੀ ਪਿਆਰ ਦਿੱਤਾ ਇਸ ਕੁੜੀ ਨੇ ਸਭ ਨੂੰ? ਆਪਣਿਆਂ ਨੂੰ ਚਾਨਣਾ ਦਿੱਤਾ ਆਪ ਬਲਦੀ ਰਹੀ ਦੀਵੇ ਵਾਂਗ ਪਰ ਕੀ ਪਤਾ ਸੀ, ਉਹ ਹਨੇਰੇ ਇਸਨੂੰ ਵਿੱਚ ਛੱਡ ਕੇ ਆਪ ਚਾਨਣਿਆਂ ਦਾ ਰਾਹ ਫੜ੍ਹ ਲੈਣਗੇ। ਆਖ਼ਿਰ ਕਹਾਵਤਾਂ ਸੱਚ ਹੀ ਹੁੰਦੀਆਂ ਹਨ “ਦੀਵੇ ਬੱਲੇ ਤਾਂ ਹਨੇਰਾ ਹੀ ਰਹਿ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਨਾ”। ਪਰ ਜੇ ਦੀਵਾ ਦੂਜਿਆਂ ਨੂੰ ਰੋਸ਼ਨੀ ਵੰਡ ਸਕਦਾ ਹੈ ਉਸ ਕੋਲ ਵੀ ਤਾਂ ਚਾਨਣ ਹੁੰਦਾ ਹੈ, ਆਪਣਾ ਚਾਨਣ। ਮੈਂ ਆਪਣੀ ਢੱਲਦੀ ਜਾਂਦੀ ਸੋਚ ਨੂੰ ਉਤਾਹ ਚੁਕਿਆ ਤੇ ਸੋਚਿਆ ਕੋਈ ਨਾ ਜੇ ਗੁਰਨਾਮ ਦਾ ਸਮਾਂ ਚੰਗਾ ਨਾ ਰਿਹਾ ਤਾਂ ਬੁਰਾ ਵੀ ਨਹੀਂ ਨਹੀਂ ਰਹੇਗਾ। ਆਖ਼ਿਰ ਸਮਾਂ ਹੀ ਖ਼ਰਾਬ ਹੈ ਨਾ ਕੁੜੀ ਦਾ, ਕੁੜੀ ਤਾਂ ਉਹੀ ਹੈ ਹਿੰਮਤੀ। ਤੇ ਮੇਰੀਆਂ ਉਂਗਲਾਂ ਇੰਟਰਨੈੱਟ ਉਪਰ ਕਿਸੇ ਚੰਗੇ ਸਾਈਕੋਟ੍ਰਿਸਟ ਦਾ ਨੰਬਰ ਲੱਭ ਰਹੀਆਂ ਸਨ।

ਡਾ. ਤਰਵਿੰਦਰ ਕੌਰ

ਸਹਾਇਕ ਪ੍ਰੋਫੈਸਰ

ਪੰਜਾਬੀ ਵਿਭਾਗ

ਸਰਬੱਤ ਦਾ ਭਲਾ

ਸਰਬੱਤ ਦਾ ਭਲਾ – ਸਾਰਿਆਂ ਦੀ ਭਲਾਈ – ਸਿਰਫ਼ ਬੋਲਣ ਲਈ ਨਹੀਂ ਹੈ, ਇਹ ਜੀਉਣ ਦਾ ਤਰੀਕਾ ਹੈ।

ਸਿੱਖੀ ਦਾ ਮੂਲ ਸੰਦੇਸ਼ ਮਨੁੱਖਤਾ, ਦਇਆ, ਬਰਾਬਰੀ ਅਤੇ ਪਿਆਰ ਹੈ। ਜਦੋਂ ਅਸੀਂ ਅਰਦਾਸ ਦੇ ਅੰਤ ਵਿੱਚ “ਸਰਬੱਤ ਦਾ ਭਲਾ” ਕਹਿੰਦੇ ਹਾਂ, ਤਾਂ ਅਸੀਂ ਕੇਵਲ ਆਪਣੇ ਪਰਿਵਾਰ, ਆਪਣੇ ਦੋਸਤਾਂ ਜਾਂ ਆਪਣੇ ਸਮਾਜ ਲਈ ਨਹੀਂ, ਸਗੋਂ ਪੂਰੀ ਸ੍ਰਿਸ਼ਟੀ ਦੀ ਭਲਾਈ ਦੀ ਕਾਮਨਾ ਕਰਦੇ ਹਾਂ। ਇਹ ਸਾਨੂੰ ਸਿਖਾਉਂਦਾ ਹੈ ਕਿ ਸਾਡੀਆਂ ਸੋਚਾਂ, ਸਾਡੇ ਬੋਲ ਅਤੇ ਸਾਡੇ ਕਰਮ ਅਜਿਹੇ ਹੋਣ ਜੋ ਹਰ ਕਿਸੇ ਲਈ ਭਲਾ ਲੈ ਕੇ ਆਉਣ।

ਅੱਜ ਦੇ ਸਮੇਂ ਵਿੱਚ ਧਰਮ ਨੂੰ ਅਕਸਰ ਰਸਮਾਂ ਅਤੇ ਬਾਹਰੀ ਰੂਪ ਤੱਕ ਸੀਮਤ ਕਰ ਦਿੱਤਾ ਗਿਆ ਹੈ। ਲੋਕ ਗੁਰਦੁਆਰਿਆਂ ਵਿੱਚ ਮੱਥਾ ਟੇਕਦੇ ਹਨ, ਪਾਠ ਕਰਦੇ ਹਨ ਅਤੇ ਸੇਵਾ ਵੀ ਕਰਦੇ ਹਨ, ਪਰ ਕਈ ਵਾਰ ਉਹ ਉਸ ਸੰਦੇਸ਼ ਨੂੰ ਆਪਣੀ ਰੋਜ਼ਾਨਾ ਦੀ ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਵਿੱਚ ਲਾਗੂ ਕਰਨਾ ਭੁੱਲ ਜਾਂਦੇ ਹਨ। ਸੱਚੀ ਸਿੱਖੀ ਕੇਵਲ ਧਾਰਮਿਕ ਕਰਮਕਾਂਡਾਂ ਵਿੱਚ ਨਹੀਂ, ਸਗੋਂ ਇਸ ਗੱਲ ਵਿੱਚ ਹੈ ਕਿ ਅਸੀਂ ਦੂਜਿਆਂ ਨਾਲ ਕਿਵੇਂ ਪੇਸ਼ ਆਉਂਦੇ ਹਾਂ।

ਜਦੋਂ ਅਸੀਂ ਕਿਸੇ ਦੁਖੀ ਨੂੰ ਹੌਸਲਾ ਦਿੰਦੇ ਹਾਂ, ਕਿਸੇ ਲੋੜਵੰਦ ਦੀ ਮਦਦ ਕਰਦੇ ਹਾਂ, ਕਿਸੇ ਭੁੱਖੇ ਨੂੰ ਭੋਜਨ ਦਿੰਦੇ ਹਾਂ ਜਾਂ ਕਿਸੇ ਨਾਲ ਪਿਆਰ ਅਤੇ ਸਤਿਕਾਰ ਨਾਲ ਗੱਲ ਕਰਦੇ ਹਾਂ, ਉਦੋਂ ਅਸੀਂ ਅਸਲ ਵਿੱਚ “ਸਰਬੱਤ ਦੇ

ਭਲੇ” ਨੂੰ ਸਹੀ ਅਰਥਾਂ ਵਿੱਚ ਜੀਅ ਰਹੇ ਹੁੰਦੇ ਹਾਂ। ਪਰਮਾਤਮਾ ਦੀ ਰਚਨਾ ਵਿੱਚ ਹਰ ਜੀਵ ਬਰਾਬਰ ਹੈ ਅਤੇ ਹਰ ਇੱਕ ਸਤਿਕਾਰ ਦਾ ਹੱਕਦਾਰ ਹੈ। ਸਿੱਖੀ ਸਾਨੂੰ ਇਹ ਸਿਖਾਉਂਦੀ ਹੈ ਕਿ ਪਰਮਾਤਮਾ ਸਿਰਫ਼ ਕਿਸੇ ਇੱਕ ਥਾਂ ‘ਤੇ ਨਹੀਂ ਵੱਸਦਾ। ਉਹ ਆਪਣੀ ਪੂਰੀ ਰਚਨਾ ਵਿੱਚ ਮੌਜੂਦ ਹੈ—ਹਰ ਮਨੁੱਖ ਵਿੱਚ, ਹਰ ਜੀਵ ਵਿੱਚ ਅਤੇ ਕੁਦਰਤ ਦੇ ਹਰ ਕਣ ਵਿੱਚ। ਇਸ ਲਈ ਸੱਚੀ ਭਗਤੀ ਅਰਦਾਸ ਕਰਨ ਦੇ ਨਾਲ-ਨਾਲ ਉਸਦੀ ਰਚਨਾ ਨਾਲ ਪਿਆਰ ਕਰਨ ਅਤੇ ਉਸਦਾ ਸਤਿਕਾਰ ਕਰਨ ਵਿੱਚ ਵੀ ਹੈ।

ਜੇ ਲੋਕ ਪਰਮਾਤਮਾ ਨੂੰ ਧਰਮ ਅਸਥਾਨਾਂ ਵਿੱਚ ਤਾਂ ਦੇਖ ਸਕਦੇ ਹਨ, ਪਰ ਉਸਦੀ ਰਚਨਾ ਵਿੱਚ ਨਹੀਂ; ਜੇ ਲੋਕ ਲੰਗਰ ਵਰਤਾ ਸਕਦੇ ਹਨ, ਪਰ ਰੋਜ਼ਾਨਾ ਦੀ ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਵਿੱਚ ਦਇਆ ਨਹੀਂ ਵੰਡ ਸਕਦੇ; ਜੇ ਲੋਕ “ਸਰਬੱਤ ਦਾ ਭਲਾ” ਦਾ ਉਚਾਰਨ ਤਾਂ ਕਰ ਸਕਦੇ ਹਨ, ਪਰ ਸਿਰਫ਼ ਆਪਣੀ ਹੀ ਕਾਮਯਾਬੀ ਦੀ ਪਰਵਾਹ ਕਰਦੇ ਹਨ; ਜੇ ਲੋਕ ਕਿਸੇ ਦੇ ਰੰਗ-ਰੂਪ ਜਾਂ ਦਿੱਖ ਦੇ ਆਧਾਰ ‘ਤੇ ਉਸਦਾ ਮੁਲਾਂਕਣ ਕਰਦੇ ਹਨ, ਨਾ ਕਿ ਇਸ ਗੱਲ ਦੇ ਆਧਾਰ ‘ਤੇ ਕਿ ਦੂਜਿਆਂ ਨਾਲ ਉਸਦਾ ਵਰਤਾਉ ਕਿਹੋ ਜਿਹਾ ਹੈ, ਤਾਂ ਉਹ ਸਿੱਖੀ ਦੀਆਂ ਸਭ ਤੋਂ ਮਹਾਨ ਸਿੱਖਿਆਵਾਂ ਨੂੰ ਭੁੱਲ ਚੁੱਕੇ ਹਨ।

ਸਿਦਕਪ੍ਰੀਤ ਕੌਰ ਥਰੇਜਾ
ਬੀ. ਕਾਮ (ਵਿਸ਼ੇਸ਼), ਪਹਿਲਾ ਵਰ੍ਹਾ

ਸਤਰੰਗੀ ਪੀਂਘ

ਸਤਰੰਘੀ ਪੀਂਘ ਨਾਲ ਰੁੱਸੇ ਸਾਰੇ ਰੰਗ,
ਦਿੱਤੇ ਉਲਾਂਭੇ, ਕਰਨ ਲੱਗੇ ਪੁਕਾਰ
ਹਰ ਰੰਗ ਕਹਿੰਦਾ ਜ਼ਖ਼ਮੀ ਹਾਂ ਮੈਂ।
ਤੈਨੂੰ ਕਿੰਨਾ ਤੁੱਛ ਲੱਗਾ ਮੈਂ
ਇਹ, ਅਨਿਆਂ ਨਹੀਂ ਪਰਵਾਨ।
ਹਰਾ ਰੰਗ ਬੋਲਿਆ ਹੋ ਕੇ ਬਹੁਤ ਉਦਾਸ
ਮੈਨੂੰ ਤਾਂ ਰੰਗਣੇ ਬੂਟੇ, ਪੱਤੇ ਅਤੇ ਘਾਹ।
ਥਾਂ-ਥਾਂ ਉੱਤੇ ਮੈਂ ਹਾਂ ਖਿੰਡਿਆ
ਕੁਝ ਮਹੱਤਵ ਨਹੀਂ ਮੇਰਾ ਖਾਸ।
ਇੰਨੇ ਨੂੰ ਲਾਲ-ਗੁਲਾਬੀ ਆਏ
ਲੈ ਕੇ ਆਪਣੀ ਅਦਭੁਤ ਫ਼ਰਿਆਦ।
ਕੁਝ ਥਾਂਵਾਂ ‘ਤੇ ਹੀ ਦਿਸਦੇ ਕਿਉਂ ਅਸੀਂ?
ਸਿਰਫ਼ ਸੂਰਜ, ਲਹੂ, ਸੁਰਖੀ ਅਤੇ ਗੁਲਾਬ।
ਨੀਲੇ ਦੇ ਵੀ ਦੁੱਖ ਸੀ ਬੜੇ ਨਿਰਾਲੇ
ਅੰਬਰ ਤੇ ਜਲ ਹੀ ਨੇ ਮੇਰੀ ਪਛਾਣ।
ਓ ਦੁਨੀਆਂ ਨੂੰ ਰੰਗਣ ਵਾਲਿਆਂ
ਬਸ ਇੰਨਾ ਕੁ ਹੈ ਮੇਰਾ ਕੰਮ?
ਮੁਰਝਾਏ ਚਿਹਰੇ ਵਾਲਾ ਪੀਲਾ
ਖੜਾ ਸੀ, ਸਹਿਮਿਆ ਜਿਹਾ, ਚੁੱਪ ਚਾਪ।

ਮੈਂ ਮੁਰਝਾਉਣ ਦਾ ਪ੍ਰਤੀਕ ਹਾਂ ਬਸ
ਕੋਈ ਬੁਰੀ ਖ਼ਬਰ ਜਾਂ ਸਰਾਪ।
ਕਾਲਾ ਬੋਲਿਆ – ਸਾਰੇ ਚਿੱਤਰਾਂ ਵਿੱਚ
ਮੈਂ ਬਾਹਰਲੀ ਬਣਦਾ ਬਸ ਲਕੀਰ।
ਸਫ਼ੇਦ ਦਾ ਵੀ ਵਜੂਦ ਨਹੀਂ ਹੈ
ਸਾਨੂੰ ਇਹ ਕਬੂਲ ਨਹੀਂ ਹੈ।
ਸੁਣਕੇ ਗੱਲਾਂ ਸਤਰੰਗੀ ਪੀਂਘ ਮੁਸਕਰਾਈ
ਪਿਆਰ ਨਾਲ ਬੋਲੀ, ਧਰਤੀ ਵਲ ਵੇਖੋ
ਤੁਸਾਂ ਸਾਰਿਆਂ ਨਾਲ ਹੈ ਸਜੀ-ਸੰਵਰੀ।
ਇਕ ਵੀ ਰੰਗ ਜੇ ਛੱਡ ਗਿਆ ਸਾਥ
ਸਾਰਾ ਰੂਪ ਵਿਗੜ ਜਾਣਾ ਇਸਦਾ।
ਵੱਖ ਨਹੀਂ ਇਕ ਦੂਜੇ ਤੋਂ ਤੁਸੀਂ
ਮਿਲ ਜੁਲ ਕੇ ਜਗ ਦਾ ਸ਼ਿੰਗਾਰ ਬਣੋ।
ਇਕ ਦੂਜੇ ਦਾ ਹੱਥ ਫੜਕੇ
ਤੁਸਾਂ ਪ੍ਰੀਤ ਬਣੋ, ਕੋਈ ਗੀੜ ਬਣੋ।

ਹਰਪ੍ਰੀਤ ਕੌਰ
ਅਸੋਸੀਏਟ ਪ੍ਰੋਫੈਸਰ, ਅਰਥਸ਼ਾਸਤਰ ਵਿਭਾਗ
ਅਨੁਵਾਦਕ : ਅਸ਼ਪ੍ਰੀਤ ਕੌਰ ਥਰੇਜਾ

ਵਾਤਾਵਰਨ ਸੁਰੱਖਿਆ ਅਤੇ ਨੌਜੁਆਨ

ਅਜੋਕਾ ਯੁੱਗ ਵਿਗਿਆਨ ਦਾ ਯੁੱਗ ਹੈ। ਵਿਗਿਆਨ ਦੀਆਂ ਅਨੋਖੀਆਂ ਕਾਢਾਂ ਨੇ ਜਿਥੇ ਮਨੁੱਖ ਨੂੰ ਵਿਕਾਸ ਦੇ ਰਾਹੇ ਤੋਰਿਆ ਹੈ ਉਥੇ ਹੀ ਉਸ ਨੂੰ ਕਈ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੀਆਂ ਸਮੱਸਿਆਵਾਂ ਦੇ ਰੂ-ਬ-ਰੂ ਵੀ ਕਰ ਦਿੱਤਾ ਹੈ। ਮਿਸਾਲ ਵਜੋਂ ਇਕ ਤਰਫ਼ ਜਿੱਥੇ ਨਿੱਤ ਨਵੇਂ ਐਟਮੀ ਤਜਰਬਿਆਂ ਨੇ ਸੰਸਾਰ-ਅਮਨ ਵਾਸਤੇ ਖ਼ਤਰਾ ਪੈਦਾ ਕੀਤਾ ਹੈ ਉਥੇ ਪ੍ਰਦੂਸ਼ਣ ਦੀ ਵੱਧਦੀ ਸਮੱਸਿਆ ਨੇ ਵਾਤਾਵਰਨ ਦੀ ਸੁਰੱਖਿਆ ਅਤੇ ਮਨੁੱਖ ਜੀਵਨ ਦੀ ਹੋਂਦ ਸੰਬੰਧੀ ਕਈ ਪ੍ਰਸ਼ਨਾਂ ਨੂੰ ਸਾਡੇ ਸਾਹਮਣੇ ਖੜਾ ਕਰ ਦਿੱਤਾ ਹੈ।

ਵਾਤਾਵਰਨ ਤੋਂ ਸਾਡਾ ਭਾਵ ਕੁਦਰਤ ਤੋਂ ਪ੍ਰਾਪਤ ਹਵਾ, ਪਾਣੀ ਅਤੇ ਰੋਸ਼ਨੀ ਜਿਹੀ ਉਹ ਮੁੱਲਵਾਨ ਦੇਣ ਹੈ, ਜੋ ਸਿਰਫ਼ ਮਨੁੱਖ ਜਾਤੀ ਦੀ ਸੁਰੱਖਿਆ ਹੀ ਨਹੀਂ ਕਰਦੀ ਸਗੋਂ ਉਸ ਦੀ ਹੋਂਦ ਅਤੇ ਜੀਵਨ ਲਈ ਵੀ ਬਹੁਤ ਜ਼ਰੂਰੀ ਹਨ। ਕੁਦਰਤ ਆਪਣੇ ਸੁਭਾਅ ਤੋਂ ਹੀ ਸੁਹਣੀ ਅਤੇ ਸੁਖ ਹੈ। ਇਸ ਸਾਫ਼-ਸੁਥਰੇ ਵਾਤਾਵਰਨ ਵਿਚ ਰਹਿਣਾ ਮਨੁੱਖ ਦਾ ਪਹਿਲਾ ਅਧਿਕਾਰ ਹੈ। ਪਰ, ਅੱਜ ਦੇ ਹਾਲਾਤ ਦੇਖ ਕੇ ਲਗਦਾ ਹੈ ਕਿ ਇਕ ਦਿਨ ਮਨੁੱਖ ਨੂੰ ਸਾਹ ਤੱਕ ਲੈਣ ਲਈ ਆਕਸੀਜਨ ਦਾ ਸਿਲੈਂਡਰ ਹਰ ਵੇਲੇ, ਹਰ ਥਾਂ ਆਪਣੇ ਨਾਲ ਰਖਣਾ ਪਏਗਾ। ਇਸ ਕਰਕੇ ਇਹ ਜ਼ਰੂਰੀ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਕਿ ਅਸੀਂ ਆਪਣੇ ਇਸ ਵਾਤਾਵਰਨ ਨੂੰ ਬਚਾਈਏ ਤਾਂ ਜੋ ਮਨੁੱਖੀ ਜਾਤੀ ਸੁਰੱਖਿਅਤ ਰਹਿ ਸਕੇ।

ਵਾਤਾਵਰਨ ਨੂੰ ਗੰਧਲਾ ਕਰਨ ਵਿਚ ਮਨੁੱਖ ਜਾਤੀ ਆਪ ਬਹੁਤ ਹੱਦ ਤਕ ਜ਼ਿੰਮੇਵਾਰ ਹੈ। ਪ੍ਰਦੂਸ਼ਣ ਅੱਜ ਮਹਾਂਨਗਰਾਂ ਦੀ ਮੁੱਖ ਸਮੱਸਿਆ ਬਣ ਗਿਆ ਹੈ। ਹਵਾ ਪ੍ਰਦੂਸ਼ਣ, ਜਲ ਪ੍ਰਦੂਸ਼ਣ, ਮਿੱਟੀ ਪ੍ਰਦੂਸ਼ਣ ਅਤੇ ਸ਼ੋਰ ਪ੍ਰਦੂਸ਼ਣ ਨੇ ਪ੍ਰਕਿਰਤੀ ਨੂੰ ਨਾਸ ਦੀ ਕਗਾਰ 'ਤੇ ਲਿਆ ਖੜਾ ਕੀਤਾ ਹੈ। ਹਵਾ ਵਿਚ ਤੈਰਦੀਆਂ ਗੈਸਾਂ, ਫੈਕਟਰੀਆਂ, ਗੱਡੀਆਂ ਵਿਚੋਂ ਨਿਕਲਦਾ ਗੰਧਲਾ ਧੂੰਆਂ, ਨਿਰੰਤਰ ਮਨੁੱਖ ਸਾਹ ਨਾਲ ਆਪਣੇ ਅੰਦਰ ਪਾਉਂਦਾ ਜਾ ਰਿਹਾ ਹੈ, ਜੋ ਕਿ ਕਈ ਬੀਮਾਰੀਆਂ ਦੀ ਜੜ੍ਹ ਹੈ।

ਪ੍ਰਦੂਸ਼ਣ ਜਾਂ ਵਾਤਾਵਰਨ ਦੇ ਗੰਧਲੇ ਹੋਣ ਦਾ ਇਕ ਵੱਡਾ ਕਾਰਨ ਮਹਾਂਨਗਰਾਂ ਵਿਚ ਦਿਨ-ਬ-ਦਿਨ ਵੱਧਦੀ ਆਬਾਦੀ ਵੀ ਹੈ। ਮਹਾਂਨਗਰਾਂ ਦੀ ਇਸ ਵੱਧਦੀ ਆਬਾਦੀ ਦੇ ਕਾਰਨ ਆਵਾਜ਼ਾਈ ਦੇ ਸਾਧਨਾਂ ਵਿਚ ਵੀ ਵਾਧਾ ਹੋ ਰਿਹਾ ਹੈ। ਬਸਾਂ, ਕਾਰਾਂ, ਸਕੂਟਰਾਂ, ਟਰੱਕਾਂ ਅਤੇ ਰੇਲ-ਗੱਡੀਆਂ ਦਾ ਵਿਸ਼ੈਲਾਂ ਧੂੰਆਂ, ਪ੍ਰਦੂਸ਼ਣ ਦੀ ਸਮੱਸਿਆ ਨੂੰ ਹੋਰ ਗੰਭੀਰ ਬਣਾ ਰਿਹਾ ਹੈ। ਇਸ ਪ੍ਰਦੂਸ਼ਣ ਦੇ ਕਾਰਨ ਕਈ ਬੀਮਾਰੀਆਂ ਨੂੰ ਅਸੀਂ ਆਪ ਸੌਂਦਾ ਦੇ ਰਹੇ ਹਾਂ।

ਆਬਾਦੀ ਵੱਧਣ ਦੇ ਕਾਰਣ ਰਿਹਾਇਸ਼ ਦੀ ਸਮੱਸਿਆ ਨੂੰ ਦੂਰ ਕਰਨ ਲਈ ਅਤੇ ਉਦਯੋਗਾਂ ਵਾਸਤੇ ਕੱਚਾ ਮਾਲ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰਨ ਲਈ, ਬਹੁ-ਗਿਣਤੀ ਵਿਚ ਦਰਖਤਾਂ ਨੂੰ ਕੱਟਿਆ ਜਾ ਰਿਹਾ ਹੈ। ਕੁਦਰਤ ਦਾ ਇਹ ਘਾਣ ਵਾਤਾਵਰਨ ਦੀ ਸੁਰੱਖਿਆ ਲਈ ਇਕ ਬਹੁਤ ਵੱਡਾ ਖ਼ਤਰਾ ਬਣ ਗਿਆ ਹੈ। ਇਸ ਕਾਰਨ ਮਨੁੱਖ ਨੂੰ ਕੁਦਰਤੀ ਔਕੜਾਂ ਜਿਵੇਂ, ਹੜ੍ਹ, ਭੁਚਾਲ ਅਤੇ ਚੱਕਰਵਾਤ ਦਾ ਵੀ ਸਾਹਮਣਾ ਕਰਨਾ ਪੈ ਰਿਹਾ ਹੈ।

ਇਸ ਤੋਂ ਇਲਾਵਾ ਵਿਭਿੰਨ ਦੇਸ਼ਾਂ ਵਲੋਂ ਲਗਾਤਾਰ ਕੀਤੇ ਜਾ ਰਹੇ ਐਟਮੀ ਤਜਰਬੇ ਵੀ ਵਾਤਾਵਰਨ ਨੂੰ ਗੰਧਲਾ ਕਰਨ ਵਿਚ ਖ਼ਾਸ ਤੌਰ 'ਤੇ ਜ਼ਿੰਮੇਵਾਰ ਹਨ। ਇਸ ਪ੍ਰਦੂਸ਼ਣ ਦੇ ਕਾਰਣ ਓਜ਼ੋਨ ਪਰਤ ਜੋ ਕਿ ਮਨੁੱਖ ਨੂੰ

ਸੂਰਜ ਦੀਆਂ ਨੁਕਸਾਨਦਾਇਕ ਕਿਰਨਾਂ ਤੋਂ ਬਚਾਉਂਦੀ ਹੈ, ਨਿਰੰਤਰ ਪਤਲੀ ਹੁੰਦੀ ਜਾ ਰਹੀ ਹੈ। ਜੋ ਕਿ ਸਾਰਿਆਂ ਲਈ ਇਕ ਖ਼ਤਰੇ ਦੀ ਘੰਟੀ ਹੈ।

ਇਹ ਸਾਰੀਆਂ ਗੱਲਾਂ ਇਸ ਗੱਲ ਵੱਲ ਸੰਕੇਤ ਕਰਦੀਆਂ ਹਨ ਕਿ ਜੇ ਵਾਤਾਵਰਨ ਦੀ ਇਸ ਸਮੱਸਿਆ ਨੂੰ ਅਜੇ ਵੀ ਨਾ ਸੁਲਝਾਇਆ ਗਿਆ ਤਾਂ ਨਿਸ਼ਚੇ ਹੀ ਮਨੁੱਖ ਜਾਤੀ ਬਰਬਾਦੀ ਦੀ ਕਗਾਰ 'ਤੇ ਪਹੁੰਚ ਜਾਏਗੀ। ਇਸ ਕਰਕੇ ਵੱਧਦੀ ਆਬਾਦੀ, ਪ੍ਰਦੂਸ਼ਣ, ਵੱਧਦਾ ਉਦਯੋਗੀਕਰਣ, ਨਿੱਤ ਨਵੇਂ ਹੁੰਦੇ ਐਟਮੀ ਤਜਰਬੇ ਅਤੇ ਦਰਖਤਾਂ ਦੇ ਨਾਸ ਨੂੰ ਰੋਕਣਾ ਬਹੁਤ ਜ਼ਰੂਰੀ ਹੋ ਗਿਆ ਹੈ। ਇਸ ਸਮੱਸਿਆ ਨਾਲ ਨਜਿੱਠਣ ਲਈ ਭਾਵੇਂ ਸਰਕਾਰ ਵੱਲੋਂ ਕਈ ਕਦਮ ਚੁੱਕੇ ਜਾ ਰਹੇ ਹਨ ਪਰ ਅੱਜ ਦੀ ਨੌਜੁਆਨ ਪੀੜ੍ਹੀ ਨੂੰ ਵੀ ਇਸ ਸੰਬੰਧੀ ਜਾਗਰੂਕ ਹੋ ਕੇ ਕੋਈ ਹੰਬਲਾ ਮਾਰਨ ਦੀ ਲੋੜ ਹੈ।

ਗਲੋਬਲ ਵਾਰਮਿੰਗ ਨੂੰ ਰੋਕਣ ਲਈ ਸੀ.ਐਨ.ਜੀ. ਵਾਹਣਾਂ ਦਾ ਵੱਧ ਤੋਂ ਵੱਧ ਪ੍ਰਯੋਗ ਕਰਨਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ। ਲੋਕਾਂ ਨੂੰ ਆਪਣੀਆਂ ਵੱਖੋ ਵੱਖ ਮੋਟਰਾਂ ਤੇ ਗੱਡੀਆਂ ਦਾ ਪ੍ਰਯੋਗ ਕਰਨ ਦੀ ਥਾਂ ਆਵਾਜ਼ਾਈ ਦੇ ਸਰਕਾਰੀ ਸਾਧਨਾਂ ਦਾ ਪ੍ਰਯੋਗ ਕਰਨਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ। ਕਾਰਪੂਲਿੰਗ ਵੀ ਇਸ ਵਿਚ ਸਹਾਇਕ ਹੋ ਸਕਦੀ ਹੈ। ਅੱਜ ਦੀ ਨੌਜੁਆਨ ਪੀੜ੍ਹੀ ਆਪ ਥੋੜ੍ਹੀ ਸਾਵਧਾਨੀ ਵਰਤ ਕੇ ਵਾਤਾਵਰਨ ਦੀ ਸੁਰੱਖਿਆ ਤਾਂ ਕਰ ਹੀ ਸਕਦੀ ਹੈ ਸਗੋਂ ਆਮ ਲੋਕਾਂ ਵਿਚ ਵੀ ਇਸ ਪ੍ਰਤਿ ਜਾਗਰੂਕਤਾ ਪੈਦਾ ਕਰ ਸਕਦੀ ਹੈ। ਨੌਜੁਆਨ ਸਕੂਲਾਂ ਅਤੇ ਕਾਲਜਾਂ ਵਿਚ ਯੁਵਕ ਕਲਬ ਬਣਾ ਕੇ ਵਾਤਾਵਰਨ ਦੀ ਸੁਰੱਖਿਆ ਪ੍ਰਤਿ ਆਮ ਲੋਕਾਂ ਨੂੰ ਚੇਤੰਨ ਕਰ ਸਕਦੇ ਹਨ। ਵੱਖ ਵੱਖ ਸਮੇਂ 'ਤੇ ਸੈਮੀਨਾਰ ਅਤੇ ਕਾਨਫਰੰਸ ਆਯੋਜਿਤ ਕਰਕੇ ਵਾਤਾਵਰਨ ਪ੍ਰਤਿ ਭਰਪੂਰ ਜਾਣਕਾਰੀ ਉਪਲਬੱਧ ਕਰਾਈ ਜਾ ਸਕਦੀ ਹੈ। ਵਿਭਿੰਨ ਖੇਤਰਾਂ ਵਿਚ ਵੱਖ ਵੱਖ ਸਮੇਂ ਕੈਂਪ ਲਗਾ ਕੇ ਲੋਕਾਂ ਨੂੰ ਪ੍ਰਦੂਸ਼ਣ, ਉਸ ਦੇ ਪ੍ਰਕਾਰਾਂ ਅਤੇ ਇਸ ਨੂੰ ਰੋਕਣ ਦੇ ਤਰੀਕਿਆਂ ਪ੍ਰਤਿ ਜਾਗਰੂਕ ਕੀਤਾ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਤੋਂ ਇਲਾਵਾ ਨੌਜੁਆਨਾਂ ਨੂੰ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ ਕਿ ਉਹ ਉੱਚੀ ਆਵਾਜ਼ ਵਿਚ ਗੀਤ-ਸੰਗੀਤ ਨਾ

ਸੁਣਨ, ਹਾਰਨ ਨਾ ਵਜਾਉਣ ਅਤੇ ਹੋਰ ਲੋਕਾਂ ਅਤੇ ਬੱਚਿਆਂ ਨੂੰ ਵੀ ਇਸ ਸੰਬੰਧੀ ਭਰਪੂਰ ਜਾਣਕਾਰੀ ਦੇਣ। ਲੋਕਾਂ ਨੂੰ ਪਲਾਸਟਿਕ ਦੇ ਬੈਲਿਆਂ ਕਾਰਨ ਹੋਣ ਵਾਲੇ ਨੁਕਸਾਨਾਂ ਬਾਰੇ ਜਾਗਰੂਕ ਕਰਕੇ, ਕਪੜੇ ਜਾਂ ਜੂਟ ਦੇ ਬੈਲਿਆਂ ਨੂੰ ਪ੍ਰਯੋਗ ਕਰਨ ਲਈ ਪ੍ਰੋਤਸਾਹਿਤ ਕੀਤਾ ਜਾਏ। ਅਜਿਹੇ ਕਾਰਜ ਲਈ ਨੌਜਵਾਨ ਨੁੱਕੜ ਨਾਟਕਾਂ ਦਾ ਵੀ ਸਹਾਰਾ ਲੈ ਸਕਦੇ ਹਨ। ਟੈਲੀਵਿਜ਼ਨ ਅਤੇ ਰੇਡੀਓ ਰਾਹੀਂ ਵੀ ਵੱਖ-ਵੱਖ ਪ੍ਰੋਗਰਾਮਾਂ ਵਿਚ ਕੁਦਰਤ ਨੂੰ ਬਚਾਉਣ ਲਈ ਜਾਗਰੂਕਤਾ ਪੈਦਾ ਕੀਤਾ ਜਾ ਸਕਦੀ ਹੈ। ਅੱਜ ਦੀ ਨੌਜਵਾਨ ਪੀੜ੍ਹੀ ਨਵੀਂ ਤਕਨੀਕ ਨੂੰ ਬਾਖੂਬੀ ਵਰਤ ਲੈਂਦੀ ਹੈ। ਇਸ ਲਈ ਵਿਭਿੰਨ ਵੈਬਸਾਈਟਾਂ, ਪੋਡਕਾਸਟ ਅਤੇ ਇਨਸਟਾਗ੍ਰਾਮ ਤੇ ਫੇਸਬੁੱਕ ਪੇਜਾਂ ਰਾਹੀਂ ਵਾਤਾਵਰਨ ਸੁਰੱਖਿਆ ਪ੍ਰਤਿ ਜਾਣਕਾਰੀ ਦੇਣੀ ਚਾਹੀਦੀ ਹੈ। ਨਾਲ ਹੀ ਅਜਿਹੇ ਕਾਰਜਾਂ

ਨੂੰ ਨੇਪਰੇ ਚਾੜ੍ਹਣ ਲਈ ਨੌਜਵਾਨਾਂ ਨੂੰ ਆਪਣੀਆਂ ਗਲੀਆਂ, ਕਾਲੋਨੀਆਂ ਅਤੇ ਪਿੰਡਾਂ ਵਿਚ ਸੋਸਾਇਟੀਆਂ ਬਣਾਉਣੀਆਂ ਚਾਹੀਦੀਆਂ ਹਨ, ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਰਾਹੀਂ ਉਹ ਇਕ-ਜੁੱਟ ਹੋ ਕੇ ਪ੍ਰਦੂਸ਼ਣ ਦੀ ਇਸ ਖੋਫਨਾਕ ਸਮੱਸਿਆ ਦੇ ਖਿਲਾਫ ਇਕ ਮੁਹਿੰਮ ਸ਼ੁਰੂ ਕਰਨ।

ਅੱਜ ਦੇ ਸਮੇਂ ਦੀ ਇਹ ਜ਼ੋਰਦਾਰ ਮੰਗ ਹੈ ਕਿ ਨੌਜਵਾਨ ਪੀੜ੍ਹੀ ਸਾਹਮਣੇ ਆਏ ਅਤੇ ਕੁਦਰਤ ਦੇ ਘਾਣ ਨੂੰ ਰੋਕਣ ਵਿਚ ਆਪਣਾ ਭਰਪੂਰ ਯੋਗਦਾਨ ਦੇਵੇ। ਇਉਂ ਕਰਨ ਨਾਲ ਹੀ ਮਨੁੱਖ ਜਾਤੀ ਨੂੰ ਰੋਗਾਂ ਤੋਂ ਅਤੇ ਮਨੁੱਖੀ ਹੋਂਦ ਨੂੰ ਭਵਿੱਖ ਵਿਚ ਆਉਣ ਵਾਲੇ ਸੰਕਟ ਤੋਂ ਬਚਾਇਆ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ।

ਡਾ. ਤਰਵਿੰਦਰ ਕੌਰ

ਸਹਾਇਕ ਪ੍ਰੋਫੈਸਰ, ਪੰਜਾਬੀ ਵਿਭਾਗ

ਜਾਨਵਰਾਂ ਨਾਲ ਹੋ ਰਹੀ ਬੇਰਹਿਮੀ : ਕੀ ਅਸੀਂ ਸਚਮੁਚ ਮਨੁੱਖ ਹਾਂ ?

ਜਾਨਵਰ ਬੋਲ ਨਹੀਂ ਸਕਦੇ, ਪਰ ਉਹ ਦਰਦ ਮਹਿਸੂਸ ਕਰਦੇ ਹਨ। ਉਹ ਆਪਣਾ ਦੁੱਖ ਸ਼ਬਦਾਂ ਵਿਚ ਬਿਆਨ ਨਹੀਂ ਕਰ ਸਕਦੇ, ਪਰ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀਆਂ ਅੱਖਾਂ, ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਚੁੱਪ ਅਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਡਰ ਬਹੁਤ ਕੁਝ ਕਹਿ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਫਿਰ ਵੀ ਅੱਜ ਦੇ ਸਮੇਂ ਵਿਚ ਦੁਨੀਆ ਭਰ ਵਿਚ ਬੇਸ਼ੁਮਾਰ ਜਾਨਵਰ ਮਨੁੱਖੀ ਬੇਰਹਿਮੀ ਦਾ ਸ਼ਿਕਾਰ ਹੋ ਰਹੇ ਹਨ।

ਸੜਕਾਂ 'ਤੇ ਰਹਿਣ ਵਾਲੇ ਕੁੱਤਿਆਂ ਅਤੇ ਬਿੱਲੀਆਂ ਨੂੰ ਲੋਕੀ ਪੱਥਰ ਮਾਰ ਜਾਂਦੇ ਹਨ, ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਭੁੱਖਿਆਂ ਛੱਡ ਦਿੱਤਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਜਾਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨਾਲ ਬੁਰਾ ਸਲੂਕ ਕੀਤਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਘੋੜਿਆਂ, ਗਧਿਆਂ ਅਤੇ ਹੋਰ ਜਾਨਵਰਾਂ ਤੋਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਸਮਰੱਥਾ ਤੋਂ ਵੱਧ ਕੰਮ ਲਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਕਈ ਜਾਨਵਰ ਮਨੋਰੰਜਨ, ਫੈਸ਼ਨ ਜਾਂ ਮੁਨਾਫ਼ੇ ਲਈ ਤਕਲੀਫ਼ਾਂ ਸਹਿਣ ਲਈ ਮਜਬੂਰ ਕੀਤੇ ਜਾਂਦੇ ਹਨ। ਸਭ ਤੋਂ ਦੁਖਦਾਈ ਗੱਲ ਇਹ ਹੈ ਕਿ ਅਸੀਂ ਅਕਸਰ ਆਪਣੇ ਆਪ ਨੂੰ ਧਾਰਮਿਕ ਅਤੇ ਦਿਆਲੂ ਕਹਿੰਦੇ ਹਾਂ, ਪਰ ਪਰਮਾਤਮਾ ਦੀ ਬਣਾਈ ਹੋਈ ਇਸ ਰਚਨਾ ਪ੍ਰਤੀ ਦਇਆ ਦਿਖਾਉਣਾ ਭੁੱਲ ਜਾਂਦੇ ਹਾਂ। ਜੇ ਅਸੀਂ ਸਚਮੁਚ ਰੱਬ ਨੂੰ ਪਿਆਰ ਕਰਦੇ ਹਾਂ, ਤਾਂ ਸਾਨੂੰ ਉਸਦੀ ਰਚਨਾ ਨੂੰ ਵੀ ਪਿਆਰ ਕਰਨਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ। ਹਰ ਜੀਵ, ਭਾਵੇਂ ਉਹ ਮਨੁੱਖ ਹੋਵੇ ਜਾਂ ਜਾਨਵਰ, ਜੀਉਣ ਦਾ ਹੱਕ ਰੱਖਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਸਤਿਕਾਰ ਦਾ ਹੱਕਦਾਰ ਹੈ।

ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬਾਨ ਨੇ ਦਇਆ, ਪਿਆਰ ਅਤੇ ਸੇਵਾ ਦਾ ਰਾਹ ਦਿਖਾਇਆ। ਜਦੋਂ ਅਸੀਂ ਕਿਸੇ ਭੁੱਖੇ ਜਾਨਵਰ ਨੂੰ ਰੋਟੀ ਖਵਾਉਂਦੇ ਹਾਂ, ਕਿਸੇ ਜ਼ਖ਼ਮੀ ਜੀਵ ਦੀ ਮਦਦ ਕਰਦੇ ਹਾਂ ਜਾਂ ਕਿਸੇ ਬੇਸ਼ਹਾਰਾ ਜਾਨਵਰ ਨੂੰ ਸੁਰੱਖਿਆ ਦਿੰਦੇ ਹਾਂ, ਉਦੋਂ ਅਸੀਂ ਅਸਲ ਅਰਥਾਂ ਵਿੱਚ ਮਨੁੱਖਤਾ ਨੂੰ ਜੀਅ ਰਹੇ ਹੁੰਦੇ ਹਾਂ।

ਇੱਕ ਸਮਾਜ ਦੀ ਮਹਾਨਤਾ ਦਾ ਅੰਦਾਜ਼ਾ ਇਸ ਗੱਲ ਤੋਂ ਲਾਇਆ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ ਕਿ ਉਹ ਆਪਣੇ ਸਭ ਤੋਂ ਕਮਜ਼ੋਰ ਜੀਵਾਂ ਨਾਲ ਕਿਹੋ ਜਿਹਾ ਵਰਤਾਉ ਕਰਦਾ ਹੈ। ਜੇ ਅਸੀਂ ਜਾਨਵਰਾਂ ਨਾਲ ਦਇਆ ਨਹੀਂ ਕਰ ਸਕਦੇ, ਤਾਂ ਸਾਡੀ ਮਨੁੱਖਤਾ ਅਧੂਰੀ ਹੈ। ਆਓ ਵਾਅਦਾ ਕਰੀਏ ਕਿ ਅਸੀਂ ਹਰ ਜੀਵ ਪ੍ਰਤੀ ਪਿਆਰ, ਦਇਆ ਅਤੇ ਸਤਿਕਾਰ ਦਾ ਵਿਹਾਰ ਹੀ ਕਰਾਂਗੇ। ਕਿਉਂਕਿ ਪਰਮਾਤਮਾ ਦੀ ਰਚਨਾ ਨਾਲ ਪਿਆਰ ਕਰਨਾ ਹੀ ਪਰਮਾਤਮਾ ਨਾਲ ਪਿਆਰ ਕਰਨ ਦਾ ਸਭ ਤੋਂ ਸੱਚਾ ਤਰੀਕਾ ਹੈ।

ਮਾਨਸ ਕੀ ਜਾਤ ਸਬੈ ਏਕੈ ਪਹਚਾਨਬੋ ॥

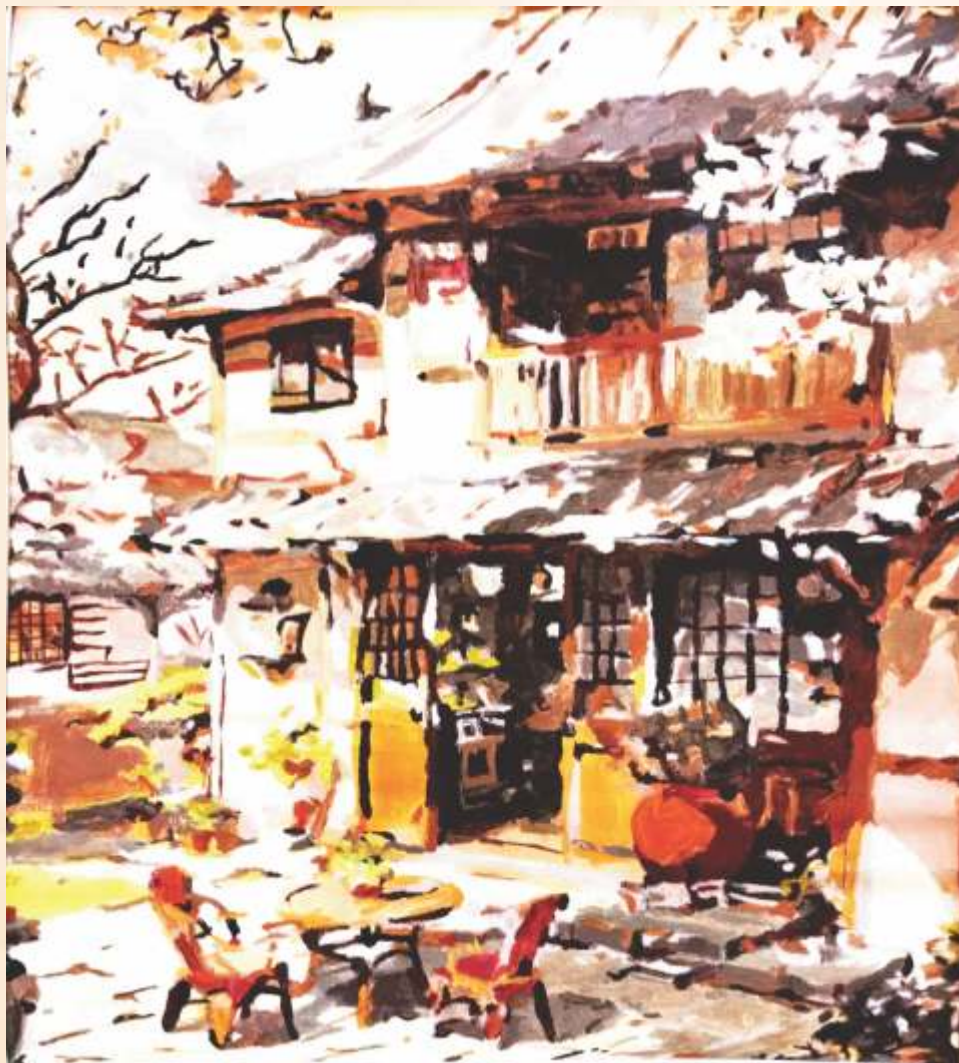
ਸਿਦਕਪ੍ਰੀਤ ਕੌਰ ਥਰੇਜਾ

ਬੀ. ਕਾਮ (ਵਿਸ਼ੇਸ਼), ਪਹਿਲਾ ਵਰ੍ਹਾ

ਮੱਕੇ ਗਿਆਂ ਗੱਲ ਮੁਕਦੀ ਨਾਹੀਂ,
ਜਿਚਰ ਦਿਲੋਂ ਨਾ ਆਪ ਮੁਕਾਈਏ।
ਗੰਗਾ ਗਿਆਂ ਗੱਲ ਮੁਕਦੀ ਨਾਹੀਂ,
ਭਾਵੇਂ ਸੌ ਸੌ ਗੌਤੇ ਲਾਈਏ।
ਗਇਆ ਗਇਆਂ ਗੱਲ ਮੁਕਦੀ ਨਾਹੀਂ,
ਭਾਵੇਂ ਕਿਤਨੇ ਪਿੰਡ ਭਰਾਈਏ।
ਬੁਲ੍ਹਾ ਸ਼ਾਹ ਗੱਲ ਮੁਕਦੀ ਤਾਹੀਂ,
ਜਦ ਮੈਂ ਨੂੰ ਖੜੇ ਲੁਟਾਈਏ।

ਬੁੱਲ੍ਹੇ ਸ਼ਾਹ

English Section

Editor

Mrs. Jasjit Kaur Kochher

Student Editors

Guntaas Kaur Lonial

Jhyestha Pandey

Contents

Editorial	3	Inheriting Him	23
From the Student Editors	4	Anime Setting the New Culture at	24
AMRIT – Cover Story	5	New Generation	
What Did I Forget	6	Echoes in Empty Hallways	25
An Era of Legacy with Dr. J.B.Singh	7	From Dusk, Till Dawn	25
The Exhaustion of Ease: How Convenience	8	A Look at Censorship & India	26
Culture is Quietly Draining Us		The Right Way	27
The Silent Charon	9	Beyond Marks: Rethinking Competitive	28
The Hype and the Hopes around Biohacking	10	Exams in Today's Academic Landscape	
Red Herrings	11	The Second Chance	29
The Art of Silence in an Overstimulated World	12	Running Through Yesterday	29
Death Bargains With Her	13	Celestial Bodies and My Own	30
Youth and the Shifting Idea of Nationalism	14	I Lost a Childhood Dream	30
Empowering Youth with Education and	15	Discipline and Decisions:	31
Employment is Key to a Viksit Bharat		Where Your Time Actually Goes?	
Indian Aviation Operational Crisis: A Deadly Crash	16	Don't Let Pressure Steal Your Peace - Let it	32
Dear Me	16	Polish Your Potential	
GST 2.0: In Spirit or Merely in Letter?	17	Nights Unknown	32
The Illusion of Escape	17	Why Subscription Commerce is Quietly Reshaping	33
Finance Across Borders:	18	How We Buy Everything	
The Journey of Piyush Malhotra		Religion in the Digital Age	34
Weight of Almost	18	59 Seconds	35
Soft Power as Comparative Advantage for India	19	Silent Reverie	35
Grudge	19	A War That Goes on Each Day	35
Glowstick	20	How Morality and Power Collide	36
The Dark Side of the Startup Boom:	21	Are We Even Real Anymore?	37
Why 90% of Indian Startups Fail		The Cameo	37
India's Growth Story:	21	How A Human Created Energy Crisis is	38
Strong Headlines, Strong Statecraft		Derailing The SDGs	
In Quiet Anticipation	21	At Sea At Last	38
Beyond Logs: SIEM, Cloud Misconfigurations,	22	Hum se Tum Tak or Tumse Hum Tak	39
and the New Age of Invisible Breaches		The Ocean I Created	40
Being Young in India: Between Tradition	23		
and Algorithms			

Editorial

Another glorious chapter has been added to the history of the college and it is an absolute privilege to present before you this issue of AMRIT – 2025-2026

The English section of our college magazine is a vibrant collection of students reflections, thoughtful expressions and personal experiences that beautifully capture the essence of youth, learning and self-discovery. Through essays, poems and articles students have shared their emotions, ideas and perspectives with honesty and creativity.

As the saying goes; Mind is like a parachute, works best where opened and this humble initiative is to set the mind free.

AMRIT is an epitome of boundless ingenuity that runs through every GGSite and thus this issue of the magazine is to be viewed as a launch pad for their creative urges to burst out, grow and flourish. Every piece included in this section reflects the individuality and imagination of its writer. The articles in this issue cover a wide spectrum of topics ranging from discussions on social issues, dreams, challenges and personal growth and our writers take on them. This section serves as a platform where students express themselves freely transforming thoughts into meaningful narratives and emotions into powerful literary creations.

We appreciate the enthusiasm and the dedication of all the contributors whose efforts have made this section truly special. This humble initiative on the part of the writers allows the readers to roam in the realm of imagination and experience and to create a world of beauty in words.

It was an exquisite assortment of articles to choose from. The task of reading, selecting, editing, re-editing and proof reading was exhausting but at the same time an interesting experience.

Hope this section leaves our readers inspired, reflective and connected to the many voices that together form the spirit of our college community. The growth of GGS will always have a little to do with 'AMRIT' and having been associated with it is an honour in itself.

I would like to extend to heart felt thanks to our Officiating Principal Prof. K.Gill for her constant guidance and support, our editorial team for their hard work and patience along with Mr. Mandeep Singh of Wellwish Printers.

Happy reading and reflecting !!

Mrs. Jasjit Kaur Kochher
Editor
English Section

From the Student Editors

With the publication of Amrit, we find ourselves at a unique moment where the goals of our educational institution meet the thoughtful reflections of our community members.

The collection you have in front of you is a remarkable mix of the expertise of our lecturers and the insightful analysis from our students. The stories in this year's publication highlight the complex relationship between life in a developing country and the ongoing quest for inner peace. While exploring topics such as state financial policies and the global balance of power, our authors reflect on competition, perfectionism, and how modern technologies affect their lives.

Editing this edition has been a thought-provoking experience. The process unveiled a generation at a curious crossroads, navigating between practical tradition and a world influenced by social media. One moment, the focus is on macroeconomic discipline; the next, it shifts to the weight of 'almosts.'

There is also another layer in the articles featured in this collection: the element of personal experience. You will find memories from childhood, the disappointment of unfulfilled dreams, and the patience of those who wait for the right opportunity. We take pride in the leaders the college has sent around the world over the years. Their accomplishments reflect the dedication the students invest in education.

The experience of curating this edition was as much about the human connection behind the screen as it was about the words on the page. Collecting these articles required navigating the crossroads where students often feel the pressure of academic excellence. Persuading contributors meant motivating them to move beyond the illusion of perfection and the habit of focusing on outside validation. It was a process of encouraging peers to trade their masks for authenticity, turning stagnation into recalibration. Watching them transform their irrational thoughts and dreams into a beautiful mosaic of literature reminded us that while the world is a mystery, the courage to contribute is what truly makes it truly inspiring.

We would like to express our deepest gratitude to our Editor, Mrs. Jasjit Kaur Kochhar, for being our compass in hand throughout this process. Her mentorship provided the steady light we needed to navigate through this journey.

To our incredible editorial team, Milandeep Kour, Anuj Batra, Bavleen Kaur and Sugam Agarwal thank you for being the partners who stood by us in this effort. This was a collective venture that required us to manage a sea of thoughts and ideas. We are grateful for the energy you brought, ensuring that the creative spirit portrayed was respected.

Overall, with this publication, we want to show that we are not mere observers of change but active participants who either challenge traditional views on success or present new ways to engage with the world. We genuinely hope these articles and poems will inspire you to explore the silence within and understand the motivations behind your actions.

Guntaas Kaur Lonial
BMS, 2nd Year
Jhyestha Pandey
B.Com. (P), 2nd Year

AMRIT – Cover Story

Whatever kind of seed is sown in a field, prepared in due season, a plant of that same kind, marked with the peculiar qualities of the seed, springs up in it.

Guru Nanak Dev ji's wise words echo throughout every edition of Amrit. The growth of our college as a force to be reckoned with and the emergence of Amrit as an extraordinary Literary Endeavour ran parallel with each other. Each year, Amrit has produced fine literature – prose, poem and short stories- that set the tone for our college's budding talent. (Has spawned a new generation of budding talent/ writers)

Over the years, our college has earned a reputed name for its impeccable style of teaching and the kind of environment students are exposed to. Keeping in spirit with this, Amrit- the College Magazine- has emerged as the perfect complement to our college and what it stands for.

Literally, Amrit (nectar) is combination of two words – Am and Marit. Marit means death-mortality and Am-Mrit means immortal; undying. Amrit is supposed to confer eternal life on the neophytes. Any person who undertakes Amrit, is blessed with Naam Daan, Humility, Kindness and Dedication to the Service of Mankind irrespective of Caste, Colour and Creed.

On the day of Baisakhi in 1699, Guru Gobind Singh performed the ceremony of preparing and administering Amrit for the first time to the five Sikhs and brought them into the Khalsa Brotherhood at Kesgarh Sahib in Anandpur.

Guru Gobind Rai, the 10th guru of the Sikhs, stood with his sword in hand, and called to a crowd of thousands who had assembled in the Fort of Kesgarh at Anandpur. He asked for volunteers willing to give their heads. The five men who stepped forward are known as the five beloved ones, or Panj Pyare:

The first of the Panj Pyare to answer the call of Guru Gobind Singh and offer his head was *Bhai Daya Singh*. A shopkeeper by profession, he belonged to the Sobhi Khatri clan. Upon initiation, Daya Ram gave up the occupation and alliance of his Khatri caste to become Daya Singh and join the Khalsa warriors. The meaning of Daya is merciful, kind, compassionate and Singh is lion, qualities which are inherent in the five beloved Panj Pyare.

The second of the Panj Pyare to answer the call of Guru Gobind Singh and offer his head was *Bhai Dharam Singh*. A farmer by profession, he belonged to the Jatt clan. Upon initiation, Dharam Ram gave up the occupation and alliance of his Jatt caste to become Dharam Singh and join the Khalsa warriors. The meaning of Dharam is righteous

living and Singh is lion, qualities which are inherent in the five beloved Panj Pyare.

The third of the Panj Pyare to answer the call of Guru Gobind Singh and offer his head was *Bhai Himmat Singh*. A water carrier by profession, he belonged to the Kumhar clan. Upon initiation, Himmat Rai gave up the occupation and alliance of his Kumhar caste to become Himmat Singh and join the Khalsa warriors. The meaning of Himmat is courageous spirit and Singh is lion, qualities which are inherent in the five beloved Panj Pyare.

The fourth to answer the call of Guru Gobind Singh and offer his head was *Bhai Muhkam Singh*. A tailor, printer of cloth by profession he belonged to the Chhimba clan. Upon initiation, Muhkam Chand gave up the occupation and alliance of his *Chhimba* caste to become Muhkam Singh and join the Khalsa warriors. The meaning of Muhkam is strong firm leader or manager and Singh is lion, qualities inherent in the five beloved Panj Pyare.

The fifth to answer the call of Guru Gobind Singh and offer his head was *Bhai Sahib Singh*. A barber by profession, he belonged to the Nai clan. Upon initiation, Sahib Chand gave up the occupation of a barber and alliance of his *Nai* caste to become Sahib Singh and join the Khalsa warriors. The meaning of Sahib is Lordly or masterful and Singh is lion, qualities inherent in the five beloved Panj Pyare.

Upon their initiation the Panj Pyaras gathered inside a tent. They knelt over an iron bowl to prepare Amrit, the immortalizing nectar of initiation. Jeeto, the wife of Guru Gobind Rai, added sugar cakes to the water in the bowl. The five beloved ones stirred the Amrit with a

double edged iron sword. Guru Gobind Rai submitted himself to the panj pyara and asked to be baptized. The five beloved ones performed his baptism by giving him the Amrit to drink and initiated him into the order of Khalsa. Afterwards, he and his wife became known as Guru Gobind Singh and Ajit Kaur. The five beloved ones went on to baptize thousands of people, literally giving birth to Sikhism, as we know it today. The Khalsa initiates

of 1699 drank the immortalizing nectar of Amrit to prepare for battle with Mughals who had been forcing local populations to convert to Islam at sword point.

SGGSCC, akin to its eponymous Guru, braves travesties and is not scared of exploring new avenues. And we, with this edition, are celebrating the legacy of Amrit- a sample of the inexhaustible creative capacity of the GGS-ites who always strive for the best. It invades the subconscious territory and dares to bare all that is in our minds. It means that Amrit is no longer for you and by you, it is you. With the turn of each page, you will embark on a beautiful and creative journey through the ethos of the institute, the teachers, the students , their ideas and thoughts, the force which makes this premier institution what it is today.

In the end I would thank the motivating hands and the contributors of the varied articles. Hope you enjoy reading this magazine just as much as we enjoyed bringing it out.

The editorial board, hereby, invites your inquisitive eyes on this little odyssey of ours.

Happy reading!

Mrs. Jasjit Kaur Kochher

Associate Professor

Department of English

What Did I Forget

It's 8 p.m
The last bags have been packed.
Goodbyes have been said.
I'm in the car, about to leave, when I get the hunch
I have forgotten something important.

But what is it?
I've been racking my brain to figure that out.
I leap from the car, racing toward home,
hoping somehow, it waits for me there.
But the elevator halts mid-journey,
my phone lies abandoned in the car,
the emergency bell silent.
The silence itself feels loud,
and for the first time, I can hear my thoughts clearly.

The little boy who once dreamt
of moving to a big city
is finally about to live that dream.
But what have I forgotten?

The silence hums like an onl lullaby
and in it, I hear my mother's voice,

soft and tired, calling my name from the kitchen.
I have left behind my laughter on those walls,
my childhood folded neatly in a cupboard somewhere.

It hits me then.
What I had forgot wan't a thing.
It was a feeling.
The comfort of being known without having to speak.

The lights flicker.
and in their dim glow,
I see the boy I used to be,
dreams bigger than courage,
eyes full of city lights he has never seen.

Maybe what I forgot
wasn't something to take along,
but something I had to leave behind
to make space for who I am about to become.

Anuj Batra

B.Com. (H), 2nd Year

An Era of Legacy with Dr. J.B.Singh

It was year 1995, you as a teacher of our small class of
nine.

Very easy-going, friendly and approachable,
and looked radiant in the vibrant colours of your turbans.
The charming looks, making envious even the
surrounding youth,
That's why we used to secretly call you "The handsome
Chandigarh Dude".

Taught us Money and Financial Systems,
Calculating the liquidity in the economy, since then, has
been so simple.

Never seen you missing any issue of EPW, and also
inspired us to always read the news.
The class discussions were not restricted to books;
used to be happening and as conversant as you.
Guided us to form the first academic society of our
college, and
Also pioneered the Economics festival during that time.

Been lucky to have worked with you as a colleague,
And then, since 2008, under your able leadership.
As a principal, you have shown exemplary performance,
Besides admiring your administrative skills,
Talking of your calm, composed and cheerful nature.
Never seen you losing patience,
Even in the most draining and testing situations.
The ease with which you deliver impromptu speeches
Be it any topic from divinity, economics or politics.
The skill with which you have led our college,
From students to teachers,
You have inspired us all,
To be precise, you have been 'A visionary' in short.

The college achieved huge strides under your guidance,
From nowhere, even in the Best 100, it is now at
position 32nd.

The A++ grade equally goes to you,
Your wisdom and guidance helped us make it do.
Your passion for work being a testament to your
dedication,
The college itself speaks volumes of the lasting
impression.

Sir You may be leaving,

But your legacy will always stay,
To help us guide and endeavour new ways.
It feels heavy and overwhelming to bid you goodbye,
We wish you embark on your new journey with equal
passion and a smile.
We are sure, never would you sit back idle,
And we will see you keep doing even better.
With us or elsewhere, proudly,
we will always remember you as the mighty principal of
our college.

Dr. Kajleen Kaur
Assistant Professor
Department of Economics

"Every Farewell is a sunset
that always awaits the
sunrise."
Cheers to the
New Beginnings!

The Exhaustion of Ease: How Convenience Culture Is Quietly Draining Us

We are living through a remarkable period in human history. Never before has daily life been so effortless. A few taps on a smartphone can bring restaurant-quality meals to our doorstep, arrange professional home-cleaning services, or generate a polished office presentation within minutes. Platforms such as Swiggy, Zomato, Urban Company, and AI-powered tools have transformed the way we work, consume, and live.

Convenience has become one of the defining features of modern life, particularly for millennials and Generation Z. Unlike earlier generations, many young people have grown up in an environment where speed, comfort, and instant access are not luxuries but expectations. Yet, despite enjoying unprecedented convenience, they are not necessarily happier or more relaxed. Instead, conversations among young adults are increasingly dominated by feelings of exhaustion, stress, emotional fatigue, and burnout.

This raises an important question. If previous generations spent hours commuting, standing in queues, managing household chores, and solving everyday problems without digital assistance, why are today's generations - freed from many of these burdens - reporting such high levels of mental and emotional strain?

The answer may lie in what has been lost in the pursuit of convenience.

For much of human history, people learned through direct experience. Everyday challenges required patience, experimentation, and persistence. Fixing something around the house, navigating unfamiliar places without digital maps, or learning a new skill through repeated failures were not merely tasks to be completed. They were opportunities to develop resilience, confidence, problem-solving abilities, and emotional endurance.

The process of trial and error taught people how to cope with setbacks and frustration. More importantly, overcoming challenges created a sense of accomplishment that was deeply satisfying because it had been earned through effort.

Modern convenience culture operates differently. Its primary goal is to eliminate friction and deliver quick results. Whenever a problem arises, there is usually an app, a service, or a digital solution ready to remove the inconvenience. While this efficiency saves time and energy, it can also reduce our ability to tolerate

discomfort. As minor obstacles disappear from daily life, opportunities to build patience, adaptability, and resilience gradually disappear as well.

The result is a subtle but significant shift. Instead of actively engaging with challenges, many people become passive consumers of solutions. Experiences that once encouraged learning, experimentation, and personal growth are increasingly replaced by instant access and effortless acquisition.

The advantages of digital convenience are undeniable. Technology has made life easier in countless ways and has freed up valuable time. Ideally, that extra time could be invested in learning new skills, strengthening relationships, pursuing creative interests, or simply resting. Yet this is not always how convenience is being used.

For many young people, the hours saved through digital outsourcing are absorbed by endless scrolling, constant notifications, and the pressure to remain permanently connected online. Social media platforms reward immediate responses and continuous engagement, leaving little room for reflection, contemplation, or genuine rest. As a result, many individuals find themselves busier than ever, despite living in a world designed to make life easier.

Convenience culture has also widened the gap between generations. Older generations often value the discipline that comes from doing things manually and learning through experience. Younger generations, having grown up with seamless technology, naturally prioritize efficiency and speed. What one generation views as self-reliance, another may see as unnecessary effort. What one regards as innovation, the other may interpret as dependency.

This difference extends beyond technology. It reflects contrasting beliefs about how life should be lived. Older generations tend to place value on the process itself, believing that growth occurs through effort and persistence. Younger generations are more likely to focus on outcomes and efficiency. Neither perspective is entirely right or wrong, but the divide can create misunderstanding and tension.

These tensions are increasingly visible within families. Grandparents, parents, and children often inhabit very different social and cultural worlds, shaped by distinct experiences and expectations. As meaningful

communication declines, misunderstandings become more common. Older family members may feel ignored or disconnected, while younger people often feel judged or misunderstood. When empathy and dialogue are replaced by frustration and indifference, relationships suffer.

The consequences can be far-reaching. Weakening family bonds contribute to loneliness, emotional stress, and growing interpersonal conflicts. In some cases, unresolved tensions eventually surface in legal disputes and fractured relationships, reflecting a broader erosion of trust and mutual understanding.

It is important, however, not to treat technology as the enemy. The tools that define modern life are remarkable achievements that have expanded access to services and improved living standards for millions. The challenge lies not in rejecting technology but in understanding its unintended consequences.

Nor should the blame be placed solely on Generation Z. Young people did not create convenience culture; they inherited it. Every generation is shaped by the conditions into which it is born. At the same time, many adults have also embraced lifestyles that prioritize efficiency over connection, productivity over presence, and individual achievement over collective well-being.

Another often overlooked issue is the emotional baggage carried by many adults. Feelings of neglect, insecurity, or unresolved emotional pain can influence relationships within families. When these experiences remain unaddressed, they are often transmitted across generations through patterns of behaviour, communication, and expectation.

Moving forward requires understanding rather than blame. Families need opportunities for genuine

conversation. Grandparents should be encouraged to share their experiences and wisdom. Parents need support in balancing economic demands with emotional availability. Young people need guidance that does not come wrapped in constant criticism. Above all, each generation must recognize that the others are confronting challenges unique to their circumstances.

A healthier future depends on rebuilding meaningful human connections. Shared meals, caring for elderly family members, participation in community life, face-to-face conversations, and long-term commitments all help cultivate empathy, responsibility, and belonging. These experiences cannot be outsourced, yet they remain essential to human flourishing.

The goal is not to abandon modern convenience. Rather, it is to ensure that convenience serves human relationships instead of replacing them. Strong families and communities are built through shared experiences, mutual care, and a willingness to invest effort in one another.

If modern society hopes to address the widespread exhaustion affecting so many people today, it may need to reintroduce a measure of productive difficulty into everyday life. Some of life's most valuable rewards - deep learning, resilience, meaningful relationships, and personal growth - cannot be delivered instantly or generated on demand. They require patience, effort, and engagement.

In a world increasingly designed to remove friction, perhaps the path to renewal lies in embracing a little of it once again.

Dr. Gurdeep Kaur
Assistant Professor
Department of Political Science

The Silent Charon

He lay on his deathbed,
With lights dimmed.
Death would approach soon,
It will take him to his doom.
His life flashed before his eyes,
In flickers of black and white.
It made him smile;
Those moments were his,
And his alone.
A tear touched his cheek,
The moment was cold.

Neither he smiled,
Nor he frowned.
Was he happy?
Was he not?
It was Death who was crowned.
And all that's left
Are his thoughts?

Daksh Rana
B.Com. (P), 1st Year

The Hype and the Hopes around Biohacking

If you scroll through your social media, within a couple of minutes you will probably encounter at least one influencer sipping chamomile tea, wearing a red-light mask, discussing how to take charge of your finances or boasting about their new found super food. Surprisingly, all this is classified as one, viral umbrella term aka biohacking. It refers to improving something about yourself, your body, your routine or lifestyle. The word lies at a curious intersection of behavioural economics, market dynamics, individual well-being, and decision-making. Interestingly, the term Biohack was also nominated as one of the shortlists for the Word of the Year 2025 in the Oxford Dictionary, and has hijacked my economist brain all through the months.

A few months ago, when I was regularly experiencing neck pain and tingling down my shoulder, I noticed that I was not doing a great job taking care of my posture and routine. This was due to minimal trapping of a cervical nerve which made even showing up for lectures gradually more uncomfortable. Therefore, I started making small modifications like sitting my laptop higher, stretching between classes, adjusting my pillow, and taking breaks mindfully. And that is actually how I got into biohacking and began seeing that similar to economics, small corrections made in the appropriate places might eventually yield unexpectedly high returns. Such adjustments to alter our biology through routines, food, habits, technology, and even mindfulness in order to supposedly perform better are now widely labelled as biohacking. It has transformed into a multi-billion dollar industry not because the science has turned out to be a magical but the market answered the demand.

And what fuels that demand? Constant comparison. A sense of burnout. FOMO(Fear of Missing Out. JOMO (Joy of Missing out). The emotion that YOLO (You only Live Once) or the notion that everybody is running on some sort of uncharted better-than-the-rest fuel. It reflects the spirit of a generation that is trying to maximise everything from test marks to life span and what not! The supply-side has been blowing up with market driven biohacks such as continuous glucose monitoring for non-diabetics, longevity laboratories, collagen supplements- redefining anti-ageing, organic pills- asserting to sharpen

the mind among many others. Influencers with a greater sense of aesthetics than of science are occasionally found selling us quick fixes and corporations are even faster to capitalise on our anxieties. From economics perspective, markets that are characterised by information asymmetry are very conducive. When a consumer is unable to tell apart actual solutions from glamorous nonsense, the slick-market sellers certainly have an edge. This fits the Akerlof type lemon market, but for wellness.

Nevertheless, it would be inappropriate to consider biohacking only as a hobby of tech billionaires and vloggers interested in fitness. Most of its underlying ideas, for instance, centre around regular sleeping schedule, conscious consumption, resistance exercise, stress management, mindfulness and more importantly being in control of your own life. None of these are harmful. To be fair, they are highly empowering.

Turning to Biohacks is like going from stagnation to recalibration. These little nudges that make you feel that you are in control are a long way from radical, but they are effective. All biohacking decisions are micro investments viewed through an economics lens. In fact behavioural economists have long held that even small nudges can have disproportionately positive effects. To me, biohacking is most particularly applicable to women, who tend to be overloaded with roles, face sleep disruptions based on the time of the month, experience varying metabolic shifts, triggers and stress responses. All of which the existing wellness programmes, based on the

one-size-fits-all principle, fail to take into account. Bespoke biohacks based on data driven self-experiments can keep these needs in mind and help women reset, that too guilt free. All of this benefits the economy through improved productivity, career continuity, and eventually reduced gender gaps in productivity and earnings.

It is not that everything that requires fixing is entirely broken, but the consumers are constantly made to believe that their actions are flawed and continuously in need of fixing. Through the lens of economic theory, this produces a market for algorithm-induced anxiety where companies do better when people operate suboptimally and need an additional supplement, device or test. Constant optimisation is the culprit behind incessantly declining marginal returns. Beyond a certain threshold, adding value to fix yet again does not help but makes us more anxious, costs a fortune, robs us of pleasure, and paradoxically makes us counterproductive.

Moving on to the problem of information asymmetry, while an average consumer is confronted with glossy marketing in the name of complicated scientific claims, and incomplete disclosure; the companies typically know more about the actual efficacy and adverse effects of their products. This may result in typical market failures sans effective regulation and

credible scientific communication causing individuals to overpay for low benefit products or abuse interventions in riskier contexts.

Expert voices are particularly important in any market where science meets self-experimenting. You would not just go and start working on a complicated machine without instructions, why should you do the same thing with your body? Biohacking demands scientific temper, professional advice and customisation. Otherwise, we risk turning self-care into self-sabotage. What then must be done? Should we embrace it? Certainly. But with open eyes, not empty pockets. Biohacking does not need to be high-end or extreme. Most genuine hacks are usually simple and boring (sleeping, walking, hydrating, connecting with people, limiting screen time etc.) The question is not whether we should biohack. But how?

Let us adopt the idea as a gentle, thoughtful upgrade to how we live our lives. If approached with discipline and concrete evidence, biohacking shifts from an Oxford shortlist buzz-word, into a quiet meaningful practice, reassuring me that not everything needs fixing, but a few things in life are definitely worth improving.

Dr Gurleen Kaur

Assistant Professor

Department of Economics

Red Herrings

From misty dreams to rotten,
A shell of the childish aspirations forgotten.

“I wanna be a sleuth”— was that a clue?
Or just some childish longing that won’t ever be true?

So many dreams, and an imagination bigger than the muse,
All trampled upon by life’s real brews.

“I’m undercover!”— another one of the dreamy hues,
Too bad you got exposed to reality’s bruise.

Gone is the time when things were vivid with deep desires,
It’s difficult— but not impossible to muster up the fire.

Guntaas Kaur

BMS, 2nd Year

The Art of Silence in an Overstimulated World

You know that feeling when you had your phone in your hand for an hour, and your head feels sort of buzzy? Not in a good, relaxed kind of way. Like, your thoughts are all jumbled up and racing too fast and too loud. It is strange because you likely did not even do anything that intense. Maybe just scrolled through Instagram, texted a few people, watched a few videos, responded to a few random memes. But for some reason, by the end of the day, you are drained. Not physically drained, just mentally saturated. Like your mind has consumed junk food all day and now it needs to take a nap.

That is sort of the world that we live in today. There is always something being stimulated, everything. The moment there is a moment free, we fill it. Waiting for a bus? Open up reels. Walking to class? Music on. In bed attempting to sleep? Might as well begin a new program. It is like quiet, or even just immobility, has become something we are low key afraid of. Like we have no idea what to do with ourselves when things become quiet.

But recently, I have found myself pondering how precious and uncommon silence really is. Not the uncomfortable kind when you do not know what to say to someone, but actual silence. The kind that is like a break. The kind that does not demand anything from you. It is strange how something so plain can seem so foreign.

The thing is, we have become accustomed to the noise. Not only literal noise, but the kind in our heads. The scrolling, the notifications, the unending stream of other people's thoughts and opinions and meticulously crafted lives. It is a habit. We do not even realize we are doing it half the time. It is just ambient. And I believe that ambient is changing us more than we know.

Because when did you last find yourself alone with your own mind? I mean literally alone, not to a podcast or playlist or Instagram story that took up the time. I do not find myself often. And when I do, I find I feel this strange compulsion to distract myself once more. Like my brain

begins reaching for sound because silence sounds like something's missing. But perhaps nothing is." May be it is just that we have forgotten how to be quiet.

Silence is not empty. It is not boring. It is actually really full. It is where your thoughts go when they are not competing with everything else. It is where your ideas hide. It is where your feelings show up and start making sense. It is where your creativity finally has room to breathe. I have noticed that some of my clearest thoughts come when I am not doing anything at all. Like when I am just staring out a window or walking without music or lying on the floor doing absolutely nothing. It is in those moments when things

kind of settle. And honestly, it feels like my brain finally exhales.

But discovering quiet is almost counter-cultural now. Like, you are going against the norm if you are not always consuming or multitasking or being productive. We even treat rest or quiet like laziness sometimes, when in fact it is just being human. We are not built to be turned on at all times. Our brains require silence just like our bodies require sleep.

I have been working at trying to bring more of it into my day, even just in small increments. Like walking to class without earbuds. Or putting my phone in another room for a period of time. Or just sitting in my room and not grabbing for anything. It still feels funny sometimes. I still find myself twitching to open an app or look at something. But slowly but surely, it is beginning to feel better. Lighter. As if there is more room in my brain.

And it is not just being alone either. There is something very special about being quiet with other people as well. Like when you are with someone you feel at ease with and you do not need to fill every moment with talking. You can just sit with them and be. That type of silence feels safe. Like you are linked in a way that is not dependent on words.

I believe we underrate the extent to which we require

these moments. We clutter every free second with sound, then complain when we feel worried or dispersed or disconnected. Perhaps it is that we have forgotten how to simply be with ourselves. No information. No comment. Just being there.

I am not advocating that we all toss out our phones and run off into the forest or anything. I am as much of a fan of music as well as social media and movies as well as memes as the next person. I am not against technology.

But I do think we should keep in mind that silence is possible. It is that okay to stop. That not every moment has to be filled.

In reality it is in those silent moments, you begin to listen to things you have been turning off. Your own mind. Your own voice. And sometimes, that is just what you need.

Jasleen Kaur
B.Com. (H) 2nd Year

Death Bargains With Her

Perhaps you would like some yellow iris fallen in love in
my moody moor
Though parched in the autumn's pain, they must not
forget their love by the bayou
My pale and drunken soul stares down the window
Yearning,
Iris, can you fall in love with me too?

"I feel it when you abide by his cane
Wherefore, marauder your soul still preaches?"
For sir, death is peace, but you see my love screeches
Calls for me
He uses his cane only on me and on no mistress
So, I believe iris will fall in love with me

"laced with soldiers disease, your mary may.
Poor girlchild!
My carriage awaits each time he stretches your morosis
clay"

Can I taste the holy water from the whip- I play
You welcome me in your carrige,
'little deaths' for hysteria, doctor says

"Cabin creaks from when the gravity barges
Have you been drinking upon the call of the sergeant?
I am sure your poetry reeks of art of blue in May
How are the bruises? Did no one hear you claim?"
Kind traveler, do you wait to ponder whether you have
overstayed

You see, you are scaring iris away
I have come to conclusion that the weather might never
change
Nevertheless , the horses are at front and you shall go away
It is not your fate today!

"Carrige awaits , hell with the bargains
Don't you think we might have already crossed the
margins?"

I can hear iris speaking from the walls
Here she comes, so you see, things are not mine to stall
Here I shall wait for kind invitation to the moody moors

Wait.....No!!

"Her brook dies in the violent noon
Iris, no one's, still became food for the cruel"

Banideep Kaur
B.Com (H), 3rd Year

Youth and the Shifting Idea of Nationalism

The world seems to be going in a better place, we all thought as we approached the night of 31st December 1999, the brink of a new millennium: excited nations of beggars and businessmen, a new hope. A day more, another millennium to grow up from human affairs based on pointless agendas fuelled with political lust for power and finally wake-up with the rise of a new beginning. Wake up on a new day just to open our eyes to people praying this world to end. You see, with the new start we all yearned for peace, peace within and without. But sometimes, some feelings change with time: once called “Akhand-Bharat” was just called India in this new millennium. Inclining towards to western way of life, we were stuck but our hopes were high. Atal Bihari Vajpayee during his 2nd term was delightful for almost every Indian: while we were still sprinting towards a new India technologically, economically, politically, and certainly socially.

We could have been reborn with actual crutches to walk faster than our preceding generation. We could have been the children of liberalization, the inheritors of democracy, and the first spoon feeders of the internet. But no one warned us that nationalism, just like a lady trying to go out: would change her clothes more often than her own heart. The youth of 2000 who danced to the remixes of patriotism, now scroll to dystopian reels of rebellion. The flag which rose over freedom, now pinned on profile pictures.

Back then, nationalism meant belonging: now it is just simple branding. A tricolor not raised but downloaded and forwarded in Whatsapp group and Instagram Gc's. The anthem sung in auto tune as we stopped dying for the nation but live for tweets about murders while we refresh our feeds. Now can we wonder for a second? When did love for the nation sum up to the posts on social media, when was it concluded to be just devotion measured in decibels, when did it come to like the reel if you like bharat-mata? When did this become a social performance review? Maybe nationalism died the day it became fashionable and trendy, or maybe it could not be killed so they just replaced its mouth with marketing, flashy reels and a face of a politician.

This age was to heal the scars and make stars around them; instead they just took another knife and made the already cut wound, even a deeper one. And we grew

inside those cuts, slipping like blood, within the narrow streets of nationalism covered by political ideologies and significance. We started and we still do: wear patriotism like denim jeans, importing its clothe, fading it with our crooked accents just to make it look vintage. Now we quote freedom fighters without even knowing them, worship them without understanding who they were. Just to find out one was a pedophile. The youth of the new millennium was promised a nation that would think before it screamed, listen before it lynched, and debate before it declared. Though we got a democracy so obsessed with its reflection that it mistook pride for progress. We mistook shouting for strength. The flags rose and the GDP fell while somewhere between slogans and stock markets, the soul went missing.

Aviral

B.Com. (H), 1st Year

“Education is the most powerful weapon which you can use to change the world.”

– Nelson Mandela

Empowering Youth with Education and Employment is Key to a Viksit Bharat

Prime Minister Modi recently visited the US to strengthen bilateral ties and committed to Making India Great Again (MIGA), in consonance with Donald Trump's dream of making America greater again (MAGA). While we are still to explore what would make India Great, we need to analyse our socio-economic status to check where we stand in terms of our vision to be a developed nation@2047, the centennial of India's independence.

Although India is the world's fifth-largest economy with a GDP of approximately US\$ 4.27 trillion, it is still classified as a developing nation. A developing country is technically a country where the Gross National Income per capita is \$11,905 or less, with India's per capita being nearly half of it at \$6,951. We rank 134 out of 193 countries, in terms of the Human Development Index (HDI), below our neighbouring countries China at 75, Sri Lanka at 78, and even Bhutan and Bangladesh at 125 and 128 respectively (UN Development Report 2022-23). With an HDI score of 0.644, India is categorised as 'medium human development'. However, there has been improvement across all HDI indicators-life expectancy, education, and Gross National Income (GNI) per capita from last year.

Nevertheless, we cannot conceit the improvement in the HDI alone, as Global Multidimensional Poverty Index 2024, places India at the top of the 5 countries with the most people in poverty with 234 million people in the bracket. In sharp contrast to this, it ranks 3d in the number of billionaires (Forbes, 2023), indicating glaring disparities in income inequalities. Another morbid aspect is high youth unemployment which accounts for almost 83% of the total unemployment in India. Even more worrisome is the share of youngsters with secondary or higher education in the total unemployed, which has almost doubled from 35.2% in 2000 to 65.7% in 2022 (Indian Employment Report, 2024). The unemployment problem is further aggravated as about 90% of the labour force works in the unorganised sector grappling with the issues of irregular work, income, social security benefits and working conditions.

The policymakers are profoundly designing policies

to boost the economy. Recently the monetary policy was eased, the repo rate dropped to push investment, and the government announced tax concessions to encourage consumption, both expected to accelerate output and income with a multiplier effect. This will probably counter the Blume Venture report, that nearly 100 crore Indians, 90% of the country's population, lack discretionary spending power to purchase goods or services. With a desired GDP growth rate of at least 7%, these measures will likely create a transitional optimistic mood for the economy, but cannot sustain growth forever. The World Development Report, 2024, found the developing economies in the 'middle-income trap', and emphasized the 3 I's, Investment, Infusion (of global technologies) and Innovation as three drivers of economic growth and expanding the production frontier.

The government thereby needs to adopt a multifaceted approach to overcome challenges in covering potential gaps in production. It needs to work pragmatically towards education reforms, higher investment for skill development, human capital and creating regular employment opportunities. Moreover, efforts to promote medium and small enterprises, labour-intensive industries, start-ups, Make in India mission, need to be further strengthened to ensure an easy path to Make India Better (MIB) before MIGA,

Kajleen Kaur
Assistant Professor
Department of Economics

Indian Aviation Operational Crisis: A Deadly Crash

India's aviation sector has become a global symbol of rapid expansion, with soaring passenger numbers and huge connectivity goals placing the country among the world's fastest-growing aviation markets. Yet the year 2025 marked a critical turning point, revealing significant gaps in safety oversight, operational preparedness and regulatory enforcements.

On 12 June 2025, Air India Flight 171- Boeing 797-8 Dreamliner departing from Ahmedabad to London, crashed into a college hostel area just seconds after takeoff killing 229 passengers, 12 crew members and 19 people on ground. With just one survivor it is the deadliest Indian aviation disaster of the decade exposing deep weakness in the industry.

A preliminary inquiry report, released on July 12, stated that fuel supply to both engines of the plane was 'cut off' implying human error three seconds after flight AI-171 lifted off, a version that faces legal challenges by pilots' bodies and the father of Captain Sumeet Sabarwal, the commander of the ill-fated flight, though final reports and investigation remain ongoing.

Just months later, one of India's largest domestic carriers, Indigo, plunged the nation's sky into chaos.

Starting December 2nd the airline cancelled nearly 4500 flights over the span of 10 days due to its failure to adjust crew schedules to new pilot duty time and rest rules mandated by Directorate General of Civil Aviation. The disruption stranded thousands of passengers, triggering scenes of chaos and frayed tempers at major airports that too during peak travel time.

The DGCA responded with temporary exemptions to the duty-time limits, fare caps, and directives for refunds, while the Ministry of Civil Aviation launched a high-level inquiry into oversight and preparedness failures. Regulatory scrutiny later widened as the Competition Commission of India (CCI) initiated a probe into IndiGo's market conduct during the disruption.

With such a tragedy and meltdown the sector faced a massive turbulence and the nation faced greater needs for better safety protocols and industry resilience. Though it was not all doom and gloom for India, this year calls for learning from mistakes and developing systematic reforms as we move to 2026.

Harsheen

Dear Me

Dear me,
I write to you from the other side of the years,
Where laughter feels distant, like an echo from a place I
can no longer reach.
There was a time I thought I'd always be you,
Bright-eyed, carefree, running barefoot through the
world without the fear of falling.
But then, came the storms,
Not all at once, but crept slowly,
One loss, then another, then another,
Until the weight of them made me someone else entirely.
I wonder, if they hadn't come,
Would I still wake up with light in my eyes, freedom in my
soul?
Would my voice still hold the softness of wonder,
Instead of gloom and regret?
Or was it always meant to be this way?
I don't know if I mourn you,
Or if I envy you,
Or if I've simply forgotten how to be you.

But I do hope, somewhere in the quiet corners of my being, a part of you still lingers, waiting...
Just in case I find my way back.

Jasmine Kaur
B.Com.(H), 2nd Year

GST 2.0: In Spirit or Merely in Letter?

Recently, on 22nd September 2025, major changes were introduced in the tax rates under the Goods and Services Tax (GST) Act. Most daily-use goods and services were brought under the 5% tax bracket, while automobiles were largely categorized under the 18% slab. Health and Life Insurance services were exempted from GST, whereas luxury and sin goods were placed under the 40% tax slab.

Though these changes were the need of the hour and the reduction in GST rates was expected to make goods and services cheaper, an important question arises: Has the benefit of GST rate reduction actually been passed on to the ultimate consumers, or has it been absorbed by intermediaries in the form of higher profit margins?

To address such concerns, the Government constituted the National Anti-Profitteering Authority to enforce the provisions of Anti-Profitteering Laws. According to these laws, any reduction in the rate of tax or benefit arising from the availability of Input Tax Credit (ITC) must be passed on to the final consumer through a commensurate reduction in prices. Failure to do so amounts to unjust enrichment on the part of the seller.

However, a critical question remains: Has the Central Board of Indirect Taxes and Customs (CBIC) laid down any standard method for calculating the extent of benefit to be passed on by each seller across different industries?

The term 'commensurate reduction' has neither been defined in the GST law nor in the rules framed

thereunder, and no specific guidance has been issued by the Government. Various courts have observed that any actual savings arising from a reduction in GST rates or the benefit of ITC must be reasonably reflected in a corresponding reduction in price. Yet, there is no fixed mathematical formula for determining such a reduction, as the facts and circumstances of each case may vary.

In the absence of standardization, sellers are likely to resort to unjust enrichment. Reports have already begun to surface indicating that consumers continue to pay the same prices for certain goods and services even after reductions in GST rates.

It remains to be seen whether the spirit of GST reform will truly reach the consumer's pocket or continue to linger only in official notifications.

Ms Rasleen Kaur
Assistant Professor
Department of Commerce

The Illusion of Escape

I have noticed something quietly heartbreaking—how so many people light a cigarette the moment life feels too heavy. In those stressed, overwhelmed moments, it becomes their pause, their breath, their escape. And I get it. When everything feels like too much, you just want something—anything—that makes you feel in control, even if it's for a minute.

But what really stays with me is the irony. The very thing they believe is calming them is what's slowly hurting them. It's wild how powerful the mind is—how it can convince us that the smoke we breathe in is comfort, that the burn in our lungs is released.

It's not the cigarette that reduces the stress—it's the belief that it does. It's all in the head. A mind game dressed up as relief.

I don't look at them with judgment, just a quiet kind of sadness. Because I know they're not looking for smoke—they're looking for peace. And I wish they knew that real peace doesn't live in the things that break you slowly. It lives in healing, in choosing better, in knowing you deserve more than a momentary escape.

Gurnoor Kaur Ahuja
BBE, 3rd Year

Finance Across Borders: The Journey of Piyush Malhotra

Piyush Malhotra holds an MBA from IIM Indore, is a CFA Level 1 candidate, and completed his B.A. (Hons.) Business Economics from Sri Guru Gobind Singh College of Commerce, University of Delhi in 2011, where he was a gold medalist. During his college years, he distinguished himself through consistent academic excellence, intellectual curiosity, and strong communication skills, reflecting a disciplined and driven personality early on. He is widely regarded as a confident, analytical, and articulate individual, with a natural inclination towards leadership and collaborative problem-solving.

With over 12 years of professional experience, he currently serves as Chief Financial Officer for GEA Middle East, where he oversees finance operations across 14 countries with revenues of around €150 million. In his role as a key member of the management board, he drives financial strategy, manages end-to-end P&L responsibilities, and ensures robust governance, compliance, and cash flow optimization. He works closely with senior leadership to support strategic decision-making and business planning, while also championing process improvements through digital transformation initiatives such as SAP S/4HANA, RPA, and Power BI.

Jasmeet Kaur

Assistant Professor, Department of Business Economics

Weight of Almost

Almost is such a heavy word yet so casually used,
I almost finished the book,
I almost said what I meant,
but that almost stretches so wide,
covering everything and nothing at the same time.
it's not failure, not success,
not a complete loss, not a complete gain,
it's there, left in between,
unfinished and wistful, all at once.

Look at us,
caught between teenage and adulthood,
almost grown up,
forgetting childhood dreams yet chasing new ones.
almost knowing who we are but not quite ready to decide,
one side's pulling forward,
the other holding us back,
just hovering in the middle.

Isn't life a museum of almos^ts though?
half-drunk cups of tea, arguments left mid-air,
unsent messages, promises forgotten,
not knowing how to let go but holding on feeling too
much.

being stuck in yesterday,
almost reaching for tomorrow,
carrying fragments wherever we go.

perhaps, everything is an almost,
expanding, unfinished, becoming.
never quite complete yet existing,
never final, never still.

Bavleen Kaur

B.A. (H) Economics, 3rd Year

Soft Power as Comparative Advantage for India

Soft power is a persuasive approach to international relations, typically involving the use of economic or cultural influence. India has the potential to create its credibility using this non-tangible power. India is sometimes labelled a 'soft power by default' (Wagner, 2010), and is believed to have substantial potential in this field. It was one of the first countries to pursue a soft power strategy, under the leadership of Prime Minister Jawaharlal Nehru, long before the term was coined. However, after the defeat in the 1962 war with China, India gradually shifted towards a hard power approach, and its foreign policy became more pragmatic and driven by realpolitik.

The Chanakya Niti of non-aggressive settlements; Gandhi's non-violence movement; the Panchsheel pact of peaceful advancement and a good friendly policy towards its neighbours all exemplify India's comparative advantage in soft power. The notion of soft power for Indians dates back to the Upanishads with the thought of 'Vasudhaiva Kutumbakam.' We can still vouch for our soft power assets in terms of the widespread acceptance of Buddhism; the popularity of yoga and Ayurveda; and belief in ancient universities which draws scholars and learners to India. To date, our rich, diverse yet united, and vibrant culture, topography, cuisine, architecture and history attract heavy tourism. Not to forget, Indian cinema has helped popularize not just Indian actors but also the vibrant culture and craze for ethnic clothes. Besides, the only common religion of India 'Cricket' has empowered the dreams of every youngster in India and has helped create India in the international sports arena.

Our present prime minister Narendra Modi has recognised soft power as an asset and has instigated several of these which have helped in the popularization of our nation abroad. The huge success of India's tenure as G-20 president has been well-acknowledged the world over. Modi's catchphrases like 'now is not the time for war', drew international applause. Similarly, Atmanirbhar, Make in India and Swachh Bharat have become national slogans and have been able to redefine and give better meaning to the age-old Pleonasm policies, and have also popularized India across the world. Besides he has played a major role in increasing the number of embassies abroad and also reviving ties with regional groups ASEAN, BIMSTEC, and SAARC along with

strengthening and intensifying with Eastern and South Asian countries through the East Policy Act, and the Neighborhood First Policy Act. These have helped draw commercial and strategic benefits for India.

Ironically, even after recognizing the huge potential and benefits of soft power, we have several limitations in deriving maximum advantages from it. There is a lack of formal inclusion of soft power in foreign policy or its nature and scope. It takes a back seat to other important economic and security concerns or the hard power components. Moreover, soft power has only drawn limited attention from scholars and policymakers. Even after a rich and diverse diaspora, culture and media, we have not made noteworthy efforts to formalize any policies in literature.

India, being an emerging economy, will take time to stand tall against other developed nations in terms of hard power. But recognizing its strengths in soft power in varied forms, it should work towards further enriching its assets and using it for international trade, thus creating a niche for itself.

Kajleen Kaur

Assistant Professor
Department of Economics

Grudge

A little secret
That I held,
Flowers dried
Emotions never felt.

Earned three days wage
Finally I turned the page,
But my mountain didn't move
The struggle didn't improve.

Oh but what is happiness?
Drawing circles again and again,
Repeating conversations clueless
A lot to lose and a little to gain.

Is this the taste of freedom
Or just the bittersweet past?

Jhyestha Pandey

B.Com. (H), 2nd Year

Glowstick

She's basically just a stick,
That's what they all say,
Barely visible yet always there,
Always stable yet easily broken,
But don't sticks need to be broken in order to glow?
They bend and they crack until they can't anymore,
And emit a light that brightens up its surroundings,
But eventually that glow runs out,
What happens then?
What happens when its sole purpose is to only be used
once?
Give light but die alone in darkness,
What happens when she can't put on that mask
anymore?
What happens when the mask crumbles within?
All that's left is the black void,
The darkness that encircles her mind,
What if she has already dropped the mask?
Yet no one even seems to realise,
She's emitted light for so long,
That even her darkness appears bright,
She's worn that mask for so long,
That its remnants are forged upon her skin,
She's been broken and mended many times,
But can a glowstick ever truly be mended?
She still emits light when others are shrouded in darkness,

But sometimes even glowsticks need some external glow.

Jasleen Kaur
B.Com. (H), 2nd Year

The Dark Side of the Startup Boom: Why 90% of Indian Startups Fail

India's entrepreneurial landscape has been considered as the fastest growing startup ecosystem, but beneath all they hype lies a stark reality. Around 90% of startups fail, within the first few years. Researchers from around the country have conducted research on the same, and the most common factor, the reason why approximately 38-40% startups fail is running out of capital; they simply burn before even establishing a foothold within the market.

Another major reason is poor product market fit. Many young ventures launch products without deeply understanding whether real customers would need or even pay for them. Without this validation, even well funded ideas struggle to gain attraction and increase revenues.

Inadequate strategies and intense competition further accelerate this problem, leaving startups struggling to differentiate themselves.

What makes these numbers more striking is the human cost put behind each and every idea. Most founders are young professionals risking savings, careers and years of efforts on uncertain ideas. Long working hours, investor pressures and intense competition often push the teams to the brink.

The Indian startup boom is not a failure but more of a learning curve. But the data shows a clear picture, growth without strategy is fragile and innovation should be backed with financial discipline and patience.

Gursheen Kaur

India's Growth Story: Strong Headlines, Strong Statecraft

India's economic rise is no longer a hopeful headline, it is a lived reality. The fastest growing major economy, the world's fifth largest by GDP, striving hard, on course to become the third. These are not forecasts floating on optimism; they are outcomes shaped by years of deliberate choices.

A \$3.7-trillion economy does not appear by accident. It is built brick by brick. Roads, railways, ports, and logistics corridors have expanded not for applause, but for productivity. Digital public infrastructure, especially UPI, now processing over 10 billion transactions a month has quietly changed as to how India transacts, saves time, and includes millions who were once outside the formal system. Manufacturing, long discussed and rarely delivered, is finally being treated as strategy rather than slogan in a world that is rethinking supply chains.

The familiar critique arrives on cue: GDP is not everything, fair enough. But it is not irrelevant either.

Growth matters because it creates room to invest, to stabilise, to absorb shocks. India's rise has been underwritten by macroeconomic discipline: inflation contained, external debt kept manageable, and a banking system that was once fragile now cleaned up and far more resilient. Employment is shifting gradually, not through reckless shortcuts, but through formalisation, services exports, and productivity led sectors that can actually sustain jobs.

What truly sets India apart is resilience. This growth is not riding a commodity boom or a single export market. It is spread across consumption, infrastructure, digital services, and manufacturing the exact balance needed in an age of geopolitical tension and fractured globalisation.

India is not chasing applause. It is building capacity. Bold headlines announced the rise and the strong institutions will carry it forward.

This growth story is not a spike, not a cycle, and certainly not a coincidence. It is a strategy executed patiently, defended deliberately, and built to last. And that is why it deserves confidence, not caution.

Aaditya Aggarwal
B.Com. (P), 1st Year

In Quiet Anticipation

Somewhere in tomorrow's silence,
My heart remains, not broken, but slow and gentle.
It's not empty, but torn in ways you cannot understand,
Yearning for a love that will set it free.
Do you sense it too?
The quiet pain, the space between you and I?
Are you dreaming, as I am,
Of someone who feels like home to you?
I'm not rushing or searching in vain
I've learned to endure the waiting, the strain.
As a seed that's sown deep into the ground,

I'm slowly growing, biding my time to be found.
I have hope that love will come to me,
At its own pace, when it's time to move.
I'll keep learning how to be whole,
And making room in my heart for you.
So here I sit, not lost, not scared,
Just patiently waiting, at the right moment,
to be made.
For when we are together, I'll know it's real—
That all these years, I was waiting for you

Pritika Arora
B.Com.(H), 2nd Year

Beyond Logs: SIEM, Cloud Misconfigurations, and the New Age of Invisible Breaches

In today's hyper-connected environment, cybersecurity threats are not loud, destructive events, but rather silent, persistent, and invisible. The rise of cloud computing brings about a new paradox, whereby an organization can benefit from scalability and efficiency, but at the same time, it is vulnerable to a new class of security risks, which are not based on software, but configuration. Security Information and Event Management systems, originally intended for static infrastructures, are now being re-engineered to deal with these new, invisible threats.

An instance from a compelling case study is the Capital One Data Breach, where a misconfigured firewall in a cloud system allowed an attacker to exploit a Server-Side Request Forgery (SSRF) vulnerability. This breach led to over 100 million customer records being exposed, not by an advanced zero-day exploit technique, but by a nuanced misconfiguration and overly permissive permissions. Traditional SIEM tools did not detect this breach because they perceived it to be legitimate based on their predetermined rules.

This underscores an important gap: contemporary attacks frequently occur within 'allowed behavior.' To illustrate this point, in a cloud-based system, Identity and Access Management (IAM) privileges tend to be over-provisioned. An attacker uses a technique called 'privilege escalation chaining' to gradually move from a low-level permission to an administrator-level permission without raising traditional alerts. SIEM tools must now include behavioral analytics to comprehend context, rather than simply relying on alerts. This is a critical challenge to address.

Another topic which has not received as much discussion as the others is the threat which can be posed by the use of metadata services for the cloud instance platforms. In this case, the attackers are able to get the temporary credentials by using the endpoints internally. In some instances, containers were used as a pivot point for accessing the credentials using the metadata APIs. This type of attack can be considered dangerous as it does not produce a lot of noise, making it difficult to detect using the traditional SIEM tools.

Another aspect is log evasion attacks. In containerized systems, attackers can modify log agents so they can perform malicious activities between log events. This has resulted in the development of a new method of log

ingestion, which utilizes telemetry streaming in real-time, including all events.

A notable case of an industry incident occurred due to a misconfigured object storage bucket, which exposed terabytes of sensitive information, including API keys and internal documents. The risk, however, was not just the leak itself, but also the length of time over which the leak occurred, as the information was publicly exposed for a period of months. With SIEM tools enabled for monitoring external exposure, these tools could have identified unusual patterns of access from unknown geolocations. However, many organizations continue to consider cloud storage as a passive service, rather than an active risk.

From an empirical perspective, it is evident from recent research that the majority of cloud breaches, i.e. more than 60%, are due to misconfigurations, not software flaws. Furthermore, it is evident from research that an attacker can take fewer than 10 minutes, on average, to identify and exploit cloud assets when they are publicly accessible. This tiny window of time cuts into the time for detection and response, making SIEM systems operate almost in real-time.

The modern SIEM systems address these challenges by integrating with cloud-native telemetry feeds to gain detailed insights into API calls, configuration changes, and user identities. To illustrate this, detecting an unusual API behavior, such as a series of calls to list storage buckets and then accessing those buckets on a large scale, may be indicative of reconnaissance for exfiltration. This may be aided by machine learning models to detect abnormalities in behavior across distributed systems.

Looking forward, the fusion of SIEM and autonomous response is on the cusp of revolutionizing the cybersecurity landscape. We should imagine a product that not only detects a misconfigured storage bucket but also restricts access, changes the compromised credentials, and begins a forensic investigation all within a matter of seconds. The extent of automation is no longer a fantasy but a requirement is needed currently for global security mechanisms to be robust.

By Yajat Kohli

B.Sc.(H) Computer Science, 2nd Year

Being Young in India: Between Tradition and Algorithms

In today's India, being young feels like standing at a strange crossroads. One road leads back to tradition—family expectations, cultural values, and the familiar idea of what a 'successful life' should look like. The other road leads forward into a digital world driven by algorithms, social media, and constantly changing ideas of identity. Most of us walk somewhere in between, unsure of where we truly belong.

Our parents grew up believing that life followed a clear path: study hard, get a degree, find a stable job, get married, and settle down. For them, success was practical and predictable. For us, success is confusing. We see people our age becoming influencers, entrepreneurs, artists, and creators overnight. At the same time, we are told that government exams, corporate jobs, and academic excellence are the safest options. This contradiction creates a quiet pressure that follows us everywhere—in classrooms, at family dinners, and even on our phone screens.

Social media has made this pressure even stronger. Every day we scroll past curated lives: perfect bodies, expensive vacations, successful careers, and happy relationships. We know, logically, that these images are filtered and edited. Yet emotionally, they still affect us. We compare our behind-the-scenes reality to everyone else's highlight reel. The result is anxiety, self-doubt, and the feeling that we are somehow falling behind, even when we are doing our best.

At the same time, tradition has not disappeared. Many of us still carry the weight of expectations about how we should behave, what we should study, and who we should become. Choosing a career in the arts, changing majors, or even thinking differently from our families can feel like an act of rebellion. We are caught between wanting freedom and wanting approval. This tension shapes our identities in ways we rarely talk about.

Yet, there is something powerful about this generation too. We are more aware of mental health, gender equality, and social injustice than any generation before us. We question outdated norms instead of blindly accepting them. We use technology not only for entertainment but also to learn, organise, and speak out. The same internet that creates insecurity also gives us a voice.

Being young in India today means constantly

negotiating who we are — between what we are taught and what we discover for ourselves. It is not easy, but it is meaningful. We are not just inheriting a culture; we are actively reshaping it.

Perhaps the real challenge is not choosing between tradition and modernity, but learning how to carry both with honesty. To respect where we come from, while still allowing ourselves to become who we want to be.

Jayash Agarwal
B.Com.(P), 2nd Year

Inheriting Him

I wear his anger like a second skin,
Feathers of steel, a weight I wasn't akin
A wash in a rage I dare not name
Its edges cut, but kept me tame
I wear his silence like an old coat
Pride, Desires and dreams half-sought
Stitched close, a fabric of words unsaid-
Keeps me warm, like his last cold dread
I wear his absence like a scarred shoe
Treading a bruise beneath the bone
Every choice is a shadow cast by him
Each step is mine yet not my own
All day, I strain to break the thread
To walk a path his footsteps fled
Yet the blood of kin binds wrong to right
A tether drawn from dark to light
I carry his legacy, half shadow, half flame
An inheritance carved of loss and blame.

Nakul Goel
B.Com. (H), 2nd Year

Anime Setting the New Culture at New Generation

In the 1970s-60s, when the Bollywood industry was driven by great actors, scriptwriters, soulful musicians, and singers, they led the trend in India for almost 50 years or so and are still ruling the hearts of many. In the 1990s-2000s, when dubbing came into picture. A new trend rose from the western winds of Hollywood. With their high budget, modern technology and foreign concepts as well as stories, they started to have an influence on people. Nowadays, there is a cut-to-cut competition between them just because of rising income level, access to OTT platforms, and well developed internet infrastructure.

With this a right atmosphere developed for an unknown, not meant as a competition, forced to show its colour and tell its story.

Many people have this stereotype that anime are included in the cartoons section as their target audience is kids and children so they are no match for the traditional and high budget movies. But this is not the right assumption.

In the early 1990s, anime was only watched and was popular in Japan. Also, most of it was in Japanese manga. Even when they were animated, their popularity was still not up to their potential. This led to a strong barrier, despite their strong story and emotions, for other people who cannot read and understand Japanese language. Dragon Ball, the father of anime, and Akira Toriyama (1955–2024), the godfather of anime. Akira with Dragon Ball and Goku spread this culture around the world breaking the geographical barriers of the Japanese Market. With its story, its characters, its animation (not the best of that time), its dubbing quality and numerous other things that worked well, it reached a worldwide audience and was a hit. It laid the foundations for a more developed and modern anime market, with its limitless potential.

It was still considered child entertainment, but when these people grew up and were still tempted to watch the continuing series (Dragon Ball). The creators and world got to know the impact this had, how anime hook up their audience even when they grow up. Anime is created for all ages, but the primary target audience is teenagers and young adults (13–34). It has Pokémon & Beyblade for Children, 3–12; Naruto, One Piece, Jujutsu Kaisen for Teen Boys, 12–17; Sailor Moon, Fruits Basket for Teen Girls, 12–17; Monster, Berserk, Tokyo Ghoul for Adult

18+. It was boosted during the period of 2020-2025, because of rapid changes in internet, technology, and preferences of target audiences.

Also, if we view the things economically then also they tilt towards anime. Avatar (2009) is the highest-earning Hollywood movie, grossing over \$2.9 billion worldwide on a production budget of approximately \$237 million. As of March 2026, Dangal (2016) remains the highest-grossing Bollywood film worldwide, earning over ₹ 2,070 crore against a modest budget of 70 crore. But 'The Dragon Ball' franchise is one of the highest-grossing media properties, with total lifetime revenue exceeding \$24 billion, driven by merchandise, video games, and manga, with the cost of animated series being \$150 million. We can clearly see the difference.

While Bollywood and Hollywood have long defined the cultural zeitgeist through star power and high-budget spectacles, the global ascent of anime—anchored by the enduring legacy of Dragon Ball—proves that a medium once dismissed as children's entertainment has evolved into an economic and emotional powerhouse that transcends age, language, and geography to become the definitive voice of the new generation.

Anurag Gupta
BMS

“Knowledge is power, information is liberating. Education is the premise of progress, in every society, in every family.”

– Kofi Annan

“Develop a passion for learning. If you do, you will never cease of grow.”

– Antony J. D'Angelo

Echoes in Empty Hallways

Standing in those dusty empty hallways
Raindrops resting softly in my hair.
Feeling the force of the wind
Strong, yet not strong enough To make those memories
disappear.

I still remember that smile
that flicker of anger
that shadow of fear
faded, yet vivid,
blurred, yet so painfully clear
Maybe it's that smile,
Those silver braces,
That cascade of long brown hair,
As gentle as the morning rain—As peaceful as the
autumn air.
hours turned to days
days into months

From Dusk, Till Dawn

By dawn, hangs a flag
Too heavy of my own bearing
Though I still carry it.
A flag of dilemma and a flag of pride.
I wonder who I am on these streets that I walk.
With no vigour.
I cross paths with reflections of my own selves.
Was I meant to have these holes that I do now?
Does it hold a greater purpose? Or is it just to receive
some applaud from an unsophisticated audience.

By Dusk, these thoughts overpower my serenity.
Reflections from the past become reverbs of my future.
Allies persecute me of crimes unimaginable.
I stand on a road with my feet wide apart.
Accusing my own self of blasphemy
Yet I still drink that blasphemous posion with ecstasy.
Marked with uncanny ink
I still walk with poise.
Though it feels like everything's a coin.
Flipping against all my actions.
Leaving me to wonder
By dawn, held a flag
By dusk, it held my soul.

Aadrit Rustogi

B.A. (H) Economics, 3rd Year

and months became a year
yet I stand in these empty hallways wondering why I
care

The clock ticks by like a hurricane
Slowly and steadily breaking away those heavy chains.
The chains have finally withered away
Yet a part of me still wants them to stay..
those days of laughter
those fleeting moments of anger
now echoes of a time long gone
leaving nothing but a lonely dawn.
Memories—bitter, yet so sweet
Because sometimes,
A home isn't four walls and a roof—sometimes, it's two
eyes and a heartbeat.

Gurjot Sehra

B.Com. (P), 3rd Year

A Look at Censorship & India

Censorship in India is not new. It has been around in one form or another for centuries, from kings who crushed dissent to the British who kept a tight hold on the press. But the real story today is how independent India has carried those same habits forward. The Constitution of 1950 promised freedom of speech, but that came with 'reasonable restrictions.' Those words sound harmless, but they basically gave the government a ready-made excuse to step in whenever it felt like it. Over time, this has shaped a system where free speech exists on paper, but selective censorship happens all the time in practice.

One of the biggest tools for this is Section 69A of the IT Act, 2000. This law lets the government block online content if it says it is necessary for 'sovereignty,' 'security,' or 'public order.' The problem is that these terms are so vague they can mean anything the state wants them to mean. And because intermediaries like Twitter or YouTube risk seven years in prison if they do not comply, they almost never fight back. The end result? The government does not even have to prove why content is dangerous, it can just order a takedown, and platforms fall in line.

Things escalated even more with the 2021 Intermediary Guidelines. These rules did not just target social media, but also OTT platforms like Netflix, news websites, and even encrypted messaging apps. A three-tier system was set up, ending with the Ministry of Information and Broadcasting, which could block content it thought violated the rules. Then came the 2023 amendment, which set up a Fact Check Unit. If this unit decides something related to government business is 'false' or 'misleading,' platforms are required to remove it or risk losing their safe harbor protection.

This shifted the censorship burden onto platforms themselves. Companies do not want to risk fines or lawsuits, so they often over-censor to be safe. It is easier to take down content than to fight a government order. The problem is that this leads to a chilling effect where even critical but harmless posts get deleted. In effect, the state has outsourced censorship to private companies, making them do its dirty work.

Internet shutdowns are another big part of the story. Since 2018, India has led the world in shutting down the internet. The official reasons are always about preventing unrest or keeping law and order, but the actual shutdown orders are usually vague and lack evidence. In reality, shutdowns often happen at the first sign of protests or dissent. By cutting off communication, the government ensures that people cannot coordinate protests or report on what is happening in real time. This creates an information vacuum where only the official version of events remains.

Censorship is not just about blocking the internet or ordering takedowns. There is also the quieter tactic of digital erasure. Journalists in places like Kashmir have seen entire archives of reporting vanish from the internet, especially after Article 370 was revoked in 2019. Important stories and investigations just disappear without explanation. This does not only silence current voices, but it also rewrites history by removing records of what actually happened. Journalists describe it as walking on eggshells because even past work can come back to haunt them.

The state has also directly ordered platforms to block accounts. A recent example was in July 2025, when the government told X to block 2,355 accounts, including two belonging to Reuters. The platform was given just an hour to comply, with no clear justification and refusing could have led to criminal charges. Things like this show how selective censorship works, it is not a blanket ban on everything, but a targeted strike on voices the government does not want heard.

All of this has effectively smothered press freedom. In 2025, Reporters Without Borders ranked India 151 out of 180 countries, putting it in the 'very serious' category. Reasons include concentrated media ownership, where a handful of big players dominate and align with political interests, and the rise of 'Godi Media' that pushes pro-government narratives. Independent journalists who

push back face lawsuits, sedition charges, online abuse, and sometimes arrests. This creates a chilling effect where many reporters avoid sensitive topics altogether. In other words, the system encourages self-censorship even without direct state intervention.

Art and culture are not free from this either. The Central Board of Film Certification (CBFC) often blocks or demands cuts in movies on vague grounds like protecting 'communal harmony.' The recent case of Santosh is an example, it was blocked from release because it depicted casteism, Islamophobia, misogyny, and police brutality. The director pointed out that Indian cinema has tackled these issues before, but the CBFC still refused to allow the release. This shows how censorship extends beyond politics in controlling which social issues can be discussed openly.

What makes the situation even more striking is the gap between how India is seen internationally and how its own citizens see things. While global watchdogs rank India poorly on press freedom, surveys show that most Indians think their media is free. A New Research study found that 80% of Indians believe the media is not under government control, which is higher than in countries like the U.S. or the U.K. At the same time, only

43% of Indians think freedom from censorship is very important.

In the end, censorship in India today is not random or occasional. It is selective and systematic. On the surface, it looks like a mix of internet shutdowns, account bans, and movie cuts. But beneath that, it works through media ownership, constant pro-government narratives, and the fear of legal action that keeps journalists in check. This double layer of censorship allows the state to control information without looking openly authoritarian. People still feel like they have access to free media, even though much of what they see is filtered or selectively erased.

For a country that takes pride in being the world's largest democracy, this creates serious contradiction. India continues to celebrate free speech, but in reality, that freedom is conditional. What we see is not a complete silencing of voices but a steady filtering of them, where only narratives that fit the state's interests survive. That is what makes selective censorship in India so effective and so hard to recognise.

Ishandeep Singh
B.Com. (P), 2nd Year

The Right Way

Look ma, I didn't give up
I listened, I held onto hope
Like I held onto your dupatta, in those crowded markets
But now the dupatta is mine to wear
And I'm the one walking us across the streets.

The girl who grew out of her yellow frock,
the little white shoes
They are now at crossroads
Too many steps to take,
With no compass in hand.

But I made the choice
And I broke the pattern
But I couldn't have hit the glass
hard enough to create this beautiful mosaic
So I think it was destiny
It was the stars, coming together
to lead me here.

So now I sit here at 5:47 pm
Drinking chai with the people I've
found to love
And I think about the days spent
packing the bags I've hauled across
880 kilometers.

I wouldn't have driven here
If I had the steering wheel
But thank god I didn't
Every wrong turn has turned right
Every missed exit, an escaped fight.

And it's the way the stars aligned
And will continue to do so
They will guide me -
The right way, I will find.

Milandeep Kour
B.Com. (H), 3rd Year

Beyond Marks: Rethinking Competitive Exams in Today's Academic Landscape

At some point in our life, almost everyone is asked the same question – “which competitive exam are you preparing for?”

It sounds like a normal question. But for many students it carries pressure, confusion and an unspoken expectation to have life sorted out early. In a space where everyone seems to be preparing for something it often feels like standing still is not an option.

Competitive exams today are not just tests – they have become defining checkpoints. They promise stability, recognition and a clear path forward. And in a country like ours, where opportunities are limited compared to the number of aspirants, these exams do serve a purpose. They create structure, push discipline and provide direction to those who otherwise feel lost.

But the reality of preparing for these exams is far more layered than what we usually talk about.

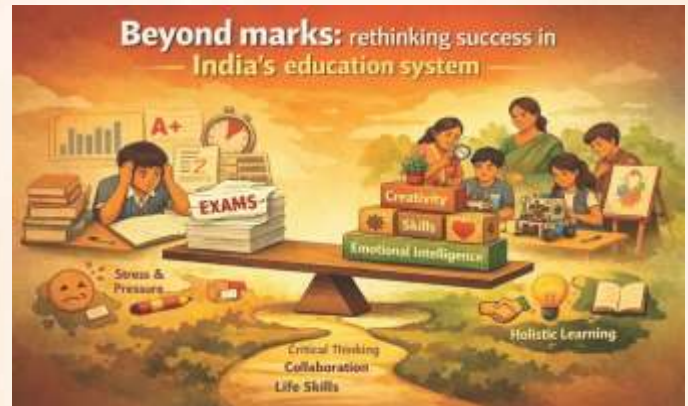
Behind every entrance exam aspirant is a student who always tries to keep up with expectations, with competition and a lot of self-doubts. Preparation is not about just studying, it is about constantly questioning your inner worth. Am I doing enough? What if it does not work out?

One of the biggest gaps observed nowadays is how it defines the word success. A person is considered successful if he/she scores a good rank or a good score. It never accounts for creativity, knowledge, ability or nature of a common man. As per basic human nature, not every student is able to perform their best in a highly pressured environment – not because they lack potential, but because they do not fit into one format.

In a country like India, where the majority of the population belongs from different income groups, there is also a problem of access, while some students rely on resources and material, some rely on scattered information & self-study.

And when outcomes differ, it is often seen as a difference in effort, not in opportunity. And yet despite all of this, competitive exams continue to hold value. They are not meaningless. They teach consistency, patience and ability to keep going even when results are uncertain.

But may be the problem is not exams themselves, may be it is how limited our horizon of success has become.

I found myself caught in the same notion of constant preparation & constant questioning. It was not about clearing an exam anymore – it was about understanding why so many students feel directionless, why and prep feel overwhelming instead of empowering.

These questions stayed with me. However, over the course of time, these thoughts transformed into something more than just thoughts. This is what eventually led me to start my own initiative.

Essentially, the idea was this – students do not need just study material, they need clarity, guidance and someone to help them in a process through the process in a manner that suits them as individuals.

Preparation should not be a matter of blindly walking a path, it should be a matter of creating one.

What truly matters is whether the process is helping you grow or breaking you down. Whether you are moving forward with understanding or just moving under pressure. May be it is time to shift that perspective.

Because in the end, success is not just about clearing an exam or achieving a rank – it is about finding a path that works for you, growing through the process and becoming someone who is not just prepared for an exam, but prepared for life.

Jasnaaz Kaur
B.Com. (H), 2nd Year

“Education is not preparation for life;
education is life itself.”

– John Dewey

The Second Chance

Life never announces itself as a single-shot exam, yet many of us treat it like one. When the first love walks away, when the first promotion goes to someone else, when the first job ends in failure, it feels final—like the story has already been written and finished. Nights are spent replaying what went wrong, punishing the heart for what it did not receive, etc.

But time, quietly and patiently, reveals something else. These losses do not end the journey; they simply reshape it. As Henry Ford once said, “Failure is simply the opportunity to begin again, this time more intelligently.”

Growth does not arrive before the fall—it comes because of it. Life keeps offering chances to learn, to rebuild, to stand up again. It becomes clear that while we are given many chances to live and try again, we are given only one chance at death. Wasting today by grieving yesterday only steals the peace of the present. “We all deserve a second chance.”

And when the courage to try again finally appears, life seems to listen. The second love feels deeper, the second job more meaningful, and the second success far sweeter than the first. Life may not give us what we ask for the first time, but it often gives us what we truly need later. A second chance is life’s quiet promise that hope never expires—and as long as

we are alive, our story is never finished.

So, to all the readers, give yourself that second chance. Be kinder, be gentler, and stop being so harsh on your own journey. Life is not asking for perfection—it is asking for persistence. Forgive yourself for what didn’t work out and trust what is still waiting for you. After all, as Bollywood beautifully reminds us, “Picture abhi baaki hai, mere dost.”

Kriti Chaddha

Assistant Professor
Department of BMS

Running Through Yesterday

The moon falls
and the sun comes in.
A new beginning
as most would tell me
But is that really
what I want to believe?
Greet everyone with
a smile they say
but I don’t know,
maybe this is my last day.
The hypocrisy of words,
maybe that’s what
the world revolves around.
But will it even matter,
when I am under the ground?
Because it feels like yesterday
I was running in the field,
so carefree just like the wind.

But all it is,
is just a memory,
a kindled flame dying slowly.
So I sway to the silence
only I can hear,
that hides my scars,
I write down
my irrational thoughts,
under the shooting stars.
Because when my life
flashes in front of my eyes,
maybe I will have something
that will make me smile
even if it is
one last time.

Jahnvi Singh Chandel

B.Sc. Computer Science, 1st year

Celestial Bodies and My Own

Tell my moon,
The one I stared at on the cloudy nights,
Whom I waited to come out of the covers
And tell me from afar,
“No dusk too weary and no twilight too dark.”
Tell my moon,
That the stars it overshadowed,
The ones it kept too far.
They, upclose, outshone its every mar.
Tell it again so it knows the bar.
The sun chimed in,
“What do you know?
Little youngin, never too mature, yet so bright,
Forego this inkling fear to stop an unending fright.”
“My dear sun,
Why do you stand so close and stand so bright?
My mother curves your rays and spreads the light,
But the stars afar aren’t this blinding, right?”
“Did they say or did you see?
Run my dear, O’ Run from them, O’ Run from me,
No justice, no morals, no hearing, no plea,
Close to them; Your mother afar; They’ll burn your kite.”
Mars, my neighbour,
Goldilocks said we’d be perfect together,
Stop your sand-storming,
Let my rovers feel the floor,
Show me your curves, so we can be closer than before.
But don’t let my creatures teraform your land,
All their machines and all that they’ve planned.

Stands no ground to the place you authentically grant.

Gurshaan Singh Bajaj
BMS, 1st Year

I Lost a Childhood Dream

I’ve reached a time in my life where I need you most,
Because I have become mad,
Mad at a lot of things,
Mad at the world.
People,
Politics,
And lost in everything else,
Wouldn’t you be?
If you sow the death of something beautiful,
The death of a dream,
The absence of an array of colours,
The setting of a foreign sun,
Things I all wish to come back,
But I can’t have all that I wish for,

But right this second,
This moment,
This right now,
I can have you with me,
To tell me everything will be alright,
At least give me that,
Because I have lost a lot,
And no matter how hard I try,
I can’t bring back the dream I had,
So light this match with me,
And watch it burn,
As we walk through the street together.

Sugam Agarwal
B.Com. (P), 3rd Year

Discipline and Decisions: Where Your Time Actually Goes?

The time that one spends deciding between multiple alternatives is why there is a deviation in the proposed idea and the outcome of life. Most of us want luxury, we want a big house, a ton of money, sports cars and the latest gadgets. All of us start there but we move towards much simpler demands as we travel through the course of life. We hope that we would grow up to be successful, we hope that we would be able to get anything and everything we want. We just have to work hard. That is where most of us fail. We know we should be working, growing, hustling. But do we really work all that much?

Even now, it is highly likely that you have an unfinished task lined up as you are reading this, may be an assignment deadline, maybe a project, or may be just a hobby that you keep on ignoring. So what do we do? We talk about discipline. But is that really the solution? We aim to form habits, stick to routines and work more than ever.

Amidst our journey, we come across days that make us believe otherwise. Skipping the gym for just a day, delaying that one assignment up until just a few hours before the deadline, but is that just us lacking discipline?

Not really.

Humans tend to believe that they are not disciplined because they lack motivation. But what if that is not really the case. As we grow, the number of things that we want to do also grows with us. We think about resting and not going to the gym for a day, we think about ordering food even though we still have meals at home, we delay filling that one form, even though it would only take 20 mins. We spend more time preparing ourselves for tasks, than actually doing them.

Whenever we make a decision, our brain spends energy. Whenever we think about doing something, our brain spends energy. Whenever we find alternatives to doing something, our brain spends energy.

And guess what? We have limited energy.

We have to choose how we replenish and equally distribute this same energy to our tasks, to the people around us and in the end, to ourselves.

When we sit down to do a task, our brain gives us options to do something else, may be play a game, watch that one reel or to just get a snack even though we are not hungry. It is here the issue lies. We are surrounded by

options and opportunities that make it difficult for us to stick to the task that we are doing.

In order to get over this, we need to understand where our time really is going. What activities do we go back to when our focus strays away? We need access where our time really goes and how it impacts our decisions.

When we understand these anomalies, we must do our best to eliminate them. Keep the things that you want to do as the reward for completing the task at hand. Instead of focusing your energy on trying to defend from thoughts that distract you, keep them as leverage.

When you know that you are going to go watch that show after you are done with your assignment, it will not come across in your mind as often as it usually does. Then, the limited energy that you do have will not go into making decisions. You can redirect it into actually doing tasks.

Jhyestha Pandey
B.Com.(P), 2nd Year

“The roots of education are bitter, but the fruit is sweet.”

— Aristotle

Don't Let Pressure Steal Your Peace – Let it Polish Your Potential

In today's fast-paced world, work pressure has almost become a constant companion. Deadlines, responsibilities, and expectations often pile up, creating a weight that pushes us to perform. A little pressure can be positive - it challenges us, keeps us focused, and helps us grow. In fact, without pressure, we might never stretch our abilities or discover our true potential. But when it crosses the line, it turns into stress. Stress drains energy, clouds judgment, and steals away peace of mind, leaving us exhausted instead of motivated.

"A little pressure can shape you, but too much can break you learn the balance." Yet, in this cycle, happiness does not have to disappear. Happiness is not about escaping work or avoiding challenges; it is about learning to navigate them with calm and resilience. True happiness is not a stress-free life, but the ability to smile even when the storm is raging. Simple actions can make a huge difference taking mindful breaks, practicing gratitude, sharing laughter with friends or colleagues, or celebrating small achievements along the way. These little pauses act

as anchors, grounding us and reminding us that joy can exist alongside challenges.

"Happiness is not the absence of stress, but the art of smiling through it." The secret lies in balance. Work gives us purpose, pressure sharpens our skills, and stress teaches resilience, but happiness is what makes the journey meaningful. Success should not be measured only by the goals we achieve, but by the peace we carry while achieving them.

"Success is sweetest when achieved with peace of mind." So, the next time pressure builds, see it not as a burden but as an opportunity. Let it refine your strengths, but do not allow it to rob you of joy. Learn to pause, breathe, and realign. Balance is the true key, it turns stress into strength, challenges into growth, and work into a source of fulfilment.

"Let your work be your passion, not your prison."

Ms. Jasmit Kaur
Assistant Professor
Department of Business Economics

Nights Unknown

You walk streets unknown,
Perhaps the same ones I do,
Your face is a mystery,
Or maybe one I've already seen before?
The world is a mystery, and it seems you are the world,
Though I know not even your name, my dear,
There are questions that I wish to ask.
Where do you go when you're alone?
Do you drown yourself in music,
Or is reading more suited for you?
I know I like to do both at times,
Do you dream of someone waiting too?
Eyes lost in the crowd, looking to be seen?
Have we passed in fleeting steps,
or shared a sky on different nights?
I don't like to go searching in the unknown,
Though I know that's where you might be,
But still,

I wonder just the same,
if your thoughts ever drift to me.
Do you pause in loud moments,
feeling a presence you can't yet name?
Do you ever look at the stars,
Hoping we must at least see the same ones?
Even if miles stretch between us,
The sky still ties our worlds as one.
Maybe one day, on a fateful, quiet night,
We'll both be under their light,
Only this time, hand in hand,
No distance between us,
No questions left unanswered,
Only the certainty that we have arrived,
And that the stars have led me to you.

Ishandeep Singh
B.Com(P), 2nd Year

Why Subscription Commerce is Quietly Reshaping How We Buy Everything

Last month, I ran out of coffee on a Tuesday morning. It was a bad day. But here is the thing — it was also completely my fault, because I had cancelled my coffee subscription two weeks earlier thinking, “I do not really need this.” Two days of bad instant coffee later, I resubscribed. That little episode pretty much sums up where we are with subscription commerce right now.

Subscriptions have woven themselves into daily life in a way that feels almost invisible until they are gone. Coffee, razors, dog food, books, vitamins, wine — you name it, someone’s built a monthly box around it. And people are signing up in huge numbers. But is this golden age of “set it and forget it” shopping actually as good as it sounds? That depends a lot on who you ask.

It Started Long Before Netflix

Subscriptions themselves are not new at all. Your great-grandmother probably had milk delivered to her doorstep every morning, and her husband got the newspaper tossed in the garden before breakfast. The model is ancient. What changed everything was the internet — specifically, the ability to take someone’s card details once and charge them quietly every month without anyone having to knock on a door.

The real explosion happened around 2012, when Dollar Shave Club dropped a now-legendary YouTube ad and got 12,000 orders in the first 48 hours. That video did not just sell razors — it proved something important: people were bored of trudging to the pharmacy and picking up an overpriced pack off a locked shelf. They wanted ease. They wanted a bit of personality from the brands they bought from. And they were willing to pay monthly for it. Other companies noticed very quickly.

Why We Keep Saying Yes

There are basically three reasons subscriptions work so well on us, and most people, if they are honest, will recognise all three in themselves.

The first is pure laziness — and I mean that kindly. Life is busy. Nobody wants to remember to reorder printer ink or shampoo. Automating the boring stuff feels genuinely liberating. The second is the thrill of discovery. Services like Birchbox or Book of the Month are not just selling you a product; they are selling you a small monthly surprise. There is a reason people film unboxing videos — getting a curated package in the mail still feels a

little like a gift, even when you are the one paying for it.

The third reason is the perception of savings. Subscribers usually get a small discount over buying individually, and that feels good — like you have beaten the system slightly. Whether the maths actually works out in your favour is another question, but the feeling counts for a lot in consumer behaviour.

Meanwhile, Businesses Are Absolutely Loving This

From a business standpoint, subscriptions are something close to a dream. Instead of constantly chasing new customers, you build a base of people who pay you reliably every single month. A regular retailer sells you a coffee machine once. A subscription coffee brand sells you beans every fortnight for potentially years. The numbers add up fast.

This is why you are seeing subscriptions pop up in places that feel almost absurd. Some car manufacturers have started locking features like heated seats behind monthly fees. Adobe moved Photoshop to a subscription model and, despite a lot of grumbling from designers, most people stayed. Even local grocery apps in India — BigBasket, Zepto — have launched subscription tiers for daily essentials, because once someone signs up, the chances of them switching to a competitor drop dramatically.

But Then Comes the Regret

Here is where it gets messy. At some point, almost everyone has that moment — usually triggered by a bank statement — where they stare at a list of monthly charges and think, “Wait, I am still paying for that?” A meditation app opened once in January. A streaming platform kept on because cancelling felt like too much effort.

This is subscription fatigue, and it is very real. The businesses that saw it coming started building in flexibility — easy pause options, skip-a-month buttons, no-drama cancellation. The ones that did not are facing backlash and, increasingly, regulation. The European Union now requires clear, simple cancellation processes. Several US states have followed. The era of hiding the ‘cancel’ button at the bottom of a confusing settings page is slowly ending. And I, for one, am all for it.

Japnoor Kaur
BMS, 2nd Year

Religion in the Digital Age

In the stillness of the predawn, a screen throws a gentle light on a face, illuminating an action as ancient as man: the quest for the sacred. This is the new sanctuary, the contemporary temple, the holy thicket of the age. Religion, that old vessel of sign, has been tapped into the swift-flowing, limitless channel of the digital age. It has been watered down no more than transmuted, its streams reaching shores previously considered out of reach, and creating unsafe new whirlpools and eddies. What was previously rooted in parchment and stone now runs as code and light, posing a deep paradox for the modern spirit—a religion that is at once more accessible and more ephemeral than ever.

This virtual stream is, in a real sense, a flood of grace. More than ever before, the world's storehouse of spiritual knowledge is within the reach of anyone with access to the internet. A seeker in a far-flung village can download the Upanishads, a student in a crowded city can hear a theological lecture from a globally acclaimed scholar, and a shut-in can experience community in the live-streamed worship of a church thousands of miles away. This unfettered access democratizes religion, displacing the ancient barriers of geography and class. Knowledge is no longer solely dispensed from the pulpit; it is pulled from the cloud. In this landscape, community is redefined. It is no longer a matter of proximity, but of affinity. The believer who feels like an outsider in their own town can find their tribe in a global network of kindred spirits, a digital diaspora bound by shared belief and practice. This is a wonderful antidote to loneliness, a confirmation of the power of technology to spin threads of fellowship across the globe.

But for all its promise, too, this stream is typically wide but shallow. The nature of the digital medium itself invites superficial engagement. The reflective quiet necessary for profound spiritual work is repeatedly disrupted by notifications, headlines, and the bottomless scroll. A deeply religious book can be condensed to a motivational phrase against a visually appealing background, posted and 'liked' in an instant, but not seldom read. The divine has to contend in an attention economy where it is readily outbid by the worldly. More importantly, the algorithms that direct our online path are not shepherds that drive us to reality; they are mirrors of our own prejudices. They establish strong echo chambers

in which our current beliefs are repeatedly confirmed, isolating us from other views and cementing conversation into dogma. In these filtered streams, disinformation regarding other religions thrives, and radical ideologies can gain fertile soil, their poisonous language echoed with each click and share.

This change redefines the nature of spiritual authority. When all believers share the same texts and a forum on which to express their own understandings, the ancient function of priest, imam, or rabbi is forever displaced. The believer becomes his or her own theologian, a religious bricoleur creating a personal faith out of a composite of on-line sermons, podcast homilies, on-line forums, and magazine articles. This is a new, digital reformation—a radical claim of personal autonomy that is both liberating and risky. It enables a very personal and authentic faith, but it also threatens to produce a spirituality that is incoherent, self-absorbed, and unmoored from tradition and community wisdom. Missing, as well, is the embodied, sensory depth of ritual. The online experience involves our eyes and ears, but deprives our other senses. It cannot provide the shared energy of a congregation singing together, the grounding sensation of a prayer mat, or the holy flavor of sacramental bread and wine. It provides an imitation of communion, but can hardly provide the deep, grounding experience of shared physical presence.

In the end, the digital age does not alter the basic questions at the center of the human spirit, but it has irrevocably changed the landscape in which we search for the answers. The challenge for the contemporary seeker is not to abandon the stream, because it is now the river that flows through all our lives. It is to master the art of navigating it with purpose. It is to cultivate the habit of plunging deeply when the culture pressures us to skim the surface. It is to employ these technologies of global connection to create empathy, not division, and to look for voices that call us to task, not merely voices that comfort us. The ancient hunger for meaning, for transcendence, for connection with something greater than ourselves, endures. We simply need to learn how to locate its origin in this new, and sometimes suffocating, digital sea.

Saksham Arora

B.Com. (H), 2nd Year

59 Seconds

It's simple, the circle of life
There are innumerable hindrances
Still benevolent souls that might,
Might sanctify the jar of one's bad deeds
The most serene day, a day in the dreams;
It's the loop of time
With a stray of light stuck in it
59 seconds left now
The door doesn't budge for a minute
Is it insomnia or is the hand suspended
A blink of an eye and the stray gets faded
The light perishes as the dusk on a desert
"Hasn't it been a minute already"
(who can say what time is to the hurt souls)
Deafening silence, the light is gone
What once was a safe space
Is now a lonesome spot
The light is just a wallpaper
Where a tranquil bond was born
The eyes then blink open
With an empty doleful thought
59 seconds have now passed by
But it hasn't been a minute;
Hasn't been a minute it seems like
Since I last saw them
Alas, once what is gone, is forever lost
It would take a world to bring you back
But how much does the world even cost.

Priyam Parashar
B.Com. (H), 3rd Year

Silent Reverie

Right when all appeared perfect,
The earth stopped spinning forever,
Time remained a frozen memory,
A moment which may have been the happiest.
All the glaciers suddenly melted,
Overflowing oceans around the world,
Every single dam broke down,
Releasing all emotions contained within.
Fires broke out throughout the land,
Where children once played,
Everything they built turned to ruins,
All the cities engulfed in flames.
Every flag turned to ashes,
All the monuments crumbled within,
The long prophesied apocalypse's arrival,
Sent everyone into a quivering state.
When the dark clouds subsided,
And the dawn finally arrived,
A river of bodies surrounded them,
They were the only ones spared.
All alone in this huge world,
But at least they had each other,
That soon proved to be an illusion,
A hallucination of someone she loved.
The truth she couldn't acknowledge,
That he had left just like the rest,
Her false imaginations protected her,
From the reality of the world she's in.
But the earth had never really stopped,
And time didn't remain still,
Everything around her had evolved,
And she was not a little girl anymore.

Jasleen Kaur
B.Com. (H), 2nd Year

A War That Goes on Each Day

Each day I wake up
To fight in a battle, against man and machine
A hundred different masks on my face
Protecting me, serving me
The social construct, the one we cannot escape.
Through the morning, afternoon, and evening
I fight, with a blade made of words, never afraid.
For to fear is to face death.
At dusk, I stand, wounded, but the victor
At night I return and hang up my blade
When the masks come off, at last
The monster appears, a chthonic horror

One made of my own thoughts
It shows me by dragging out, the fear inside my heart
I'm paralyzed, trapped in a cage.
It rips open my wounds of the day
Widening and carving
I cannot move, I cannot fight
Alas, this isn't a battle I can win,
So I lose myself
To sleep each day

Amitoj Singh Grover
B.A. (H) Economics, 3rd Year

How Morality and Power Collide

I have not lived enough to see power affecting my morality, said no teen and no one ever. You see power comes from position, morality comes through emotions. Power is the ability to affect and act, to impose one's will on the world. Morality is the map which can or cannot be used to guide your actions. As we all know, these two never co-existed harmoniously throughout history, throughout the beginning of the world. The collision of authority and ethics is never an ideal battle to experience but a delight to be a part of. Power in its purest form is amoral, never asks if the act is right or wrong but rather focuses on compassion of its pride of use and influence. It asks whether it works or not, not that if it is moral or not. Morality with much contrast, questions outcomes, appears weak, challenges your conscious and mostly ends up being a barrier than a guide.

Power would not corrupt you immediately: it will seduce. Smile at you with its teeth visible, whispering in your ears that your actions are for the right reasons. By the time you will feel the corruption within you, it will be too late. Power is a poison, you defend its own symptoms once you feel sick.

What kind of power is it, if it is wrong? What kind of morality is it, if it ends up being the barrier than the guide. May be that is the irony, morality was to supposed to civilize the power, but it always ended up decorating it. Every tyrant quotes ethics before striking just like every corrupt man builds trusts and charity to sleep better. Today morality is not lost, it is just marketed different. These questions might confuse one about the true nature of battle between the two. But the sad reality is, the one with influence might abandon its guide when in moments of dominance. From joint ventures exploitations of employees to leftist's governments in Kerala exploiting the funds instead of funding the disaster management crisis in the state, it is a pattern: a consistent one. As the pursuit of power prioritizes quick results, while the pursuit of morality relies on gradual development of character. It is confusing how morality gets manipulated when power enters the room: Morons stop arguing about what's right and start discussing what is useful instead; missing the whole point. The truth is that power does not destroy morality: it hires it as an agent when required.

Is it necessary for power to be always amoral? Is it inherently corrupting to the extent so that we need to be all communists or is there another ideation. The other ideation is power when guided with moral frameworks,

can enforce justice, so you do not always need to sit on a hunger-strike like Gandhi. With power infused with morality protects the vulnerable, and elevate societies. Laws, Constitution are an attempt to institutionalize morality as a counterbalance to the seductiveness of power. Tension commonly arises only when moral codes clash with practicality of power. Should a politician tell the truth if it uncovers national security? Should a CEO refuse profit driven shortcuts that harm the environment? We do not know, we might have opinions, we might think morally towards this, but if we had that amount of influence, power and responsibility will it still be the same for us? Probably not.

This kind of collision is also personal; Individuals who rise to power encounter ethical dilemmas all the time as it is a feature of human nature. The battleground in boardrooms, courtrooms, Rajya-sabha and at last within our minds is always between collisions of power and ethicality. Should I use take the metro to my college or ask my driver to drop me off on the car? Here the power to use your resources and damage the environment is available, but morality of harming the environment is less by using public transport also comes into play. This collision is unavoidable, but reflection, accountability and tension can be navigated through the map of morality. You decide if it becomes reformative or destructive. Those who see power more than just influence, and morality as guide rather than a constraint are rare yet common, they carry the potential to influence without power: without losing their conscience.

And may be that is why the collision never ends: because it is not about systems or ideologies, it is about human weakness. Power reveals our true nature, while morality turns out be an act of a dramatics society.

Aviral Singh

B.Com. (H), 1st Year

Are We Even Real Anymore?

Are people even real anymore? Or are we all just moving through life wearing masks that hide who we truly are? Hiding behind versions that are easier to accept. We talk, dress, eat and behave in ways that let us fit in, and not in ways that we genuinely like. Somewhere in the noise of the world, authenticity has taken a backseat, while approval has become primary.

Life is no longer about being real; it is about being acceptable, likeable and impressive. We are constantly moulding ourselves to fit into some abstract notions of being 'cool' and somewhere along the way, we are losing ourselves. We live in a world where no one seems to be making an effort to discover their individuality, instead it is being shaped unknowingly.

Since when did wearing contact lenses become cooler than wearing spectacles? Why has drinking become normal and someone who does not drink is considered boring? When did hustling day and night become the only definition of ambition and exhaustion glorified and worn as if a badge of honour? When did moving at one's own pace start being seen as laziness? Why do we only celebrate people who move abroad to work or study, while those who choose to stay back in their own city or country are considered less and overlooked? Why are only English-speaking people considered elite, and those who do not speak English, get labelled unsophisticated? Someone staying in and enjoying their own company has become unexciting, while constantly going out has become a sign of having a life; Repeating outfits has become embarrassing, while overconsumption has become fashionable. Since when did being kind and soft spoken become a trait of the weak, and being rude or detached, the norm? Since when did enjoying the present moment become unproductive and constantly chasing the next thing become the goal? Pause and give it a thought today. It is as though personal preferences constantly need justification.

We are constantly running- trying to get ahead, or fearing falling behind. Yet, while all of us are moving, very few of us truly know where we are going. It is important to remember that life is not a race, and it was never meant to be one.

Social media has played a strange role in shaping the society we live in today. It convinces us that we are not enough and makes ordinary lives feel inadequate. This exposure creates a silent pressure to perform. Our

happiness has become dependent on external approval rather than internal peace.

Life was never meant to be a performance; it was always meant to be lived, in our own unique way. We, as a society, have stopped allowing people to exist as they are. It is only when we accept that there is no one right way of living, will we begin to celebrate authenticity.

Real people are not extinct, they are rare. And whether we accept it or not, we all crave connections, people and hearts that are genuine. We instantly recognize them when we encounter one. And may be, the question is not whether we are still real or not but whether we have the courage to choose to be our real and authentic selves amid the noise.

Misha Kalra

B.Com. (H), 2nd Year

The Cameo

My film was just a single road,
A simple story I was told.
Each scene was lit by steady light,
Predictably both dark and bright.
Then you arrived, a fleeting glance,
An un-choreographed, gentle dance.
You spoke a line not on the page,
And stepped upon my quiet stage.
The central plot began to fade,
A different kind of scene was made.
We traded dreams beneath the moon,
And learned a soft and different tune.
My forward path began to bend,
On this brief chapter to depend.
And what was once my lonely quest,
Found in your storyline its rest.
So when the final credits scroll,
On what has captured all my soul,
They'll show my movie had its start,
But your small part became the art.

Saksham Arora

B.Com. (H), 2nd Year

How A Human Created Energy Crisis is Derailing The SDGs

We live in a globalised world. There are costs and benefits of it. Over the years, the world has witnessed several types of crisis- ranging from wars, political upheavals, epidemics, currency crisis, trade crisis and environmental crisis. However, the scale and impact of each crisis is becoming more and more severe and perhaps also long term in nature. Out of all crises, the most impactful has been the oil crises. It seems oil still has no substitutes. Both in form of energy and also suppliers. The recent weeks of heightened Gulf war involving the American-Israel- Iran is a matter of utmost concern and despair. It is severely challenging the growth prospects of almost every country. While the world was busy about newer challenges like AI, the ongoing war over Strait of Hormuz, is certainly derailing the future prospects of mankind. It seems so 'plurilateral'. And there seems to be a pause on the concept of 'Multilateral'. The International institutions like UNO, WTO, GATT etc., are on a deep slumber. Let us take the case of the SDGs. The Sustainable Development Goals (SDGs) were adopted by the UNO in 2015 as a universal call to -to end poverty, Protect Planet and to ensure all people enjoy peace and prosperity by 2030. Hence, it implied, the development policies must balance social, economic and environment sustainability. Sustainable development is also about meeting the needs

of people in different communities, social cohesion, creating equal opportunities to ensure a healthy society. What happens to SDGs now? Particularly when the impact of 'El Nino' looms large. The El Nino is a naturally occurring climate effect characterised by rising ocean surface temperature in the Pacific Ocean. This is followed by alterations in weather patterns around the globe, causing droughts in some regions and heavy rainfall in other regions. The question is- is the world prepared for it?

The developed countries have a 'responsibility, as they are the major causes of carbon footprints and depleting 'ozone layer'. There needs to be 'giving back' to the earth by putting controls on over consumption. India is a leading member of BRICS group (Brazil, Russia, India, China and South Africa). The united leadership efforts of BRICS group is needed to bring out a difference to the uncertain world order. For it is now or never. The mankind is a united race, there is no boundaries, race etc., differentiating them. The need for Food, Clothing, and Shelter is a basic human right. Let us make it Happen.

Aradhana Nanda
Professor
Department of Economics

At Sea At Last

Where am I now?
What colours do I see?
I see blue-It's navy

Oh! How I have longed and how long I have missed
These tiffany shells and these burgundy fish.
The Plum reefs and a rogue goldfish.
A vanilla seahorse dancing with his manila wife
While I sage in the triumphant fife.

I have missed these colours so
After page after page of all-consuming, blending white
The only breaks therein of emboldened red, contrite.
Those little greens don't nearly suffice in the
rehabilitation of my mind
But this cerulean blue will flow through me and into
my soul.

These days that I float don't live in my calendar.
I can close my eyes and sink into this oxford sea,

Where I just am, and I am me.

Gurshaan Singh Bajaj
BMS, 1st Year

Hum se Tum Tak or Tumse Hum Tak

A thread of thoughts from my Generation-to-Generation
Z

Ek koshish ek dusere ki taraf kadam badhaane ki
Ek dusare ko sunne ki
Samjhaane ki
Apna banaane ki

This thread of words is addressed to you
To me
To everyone who is related to this new Generation called
Gen Z

As a person everyone old or young or very experienced or
inexperienced is struggling with dealing and having
connect with this generation

Each one of us think rethink and try to find some bridge to
connect

My thoughts.....

We Love you our new generation and welcome your
views with open arms and warm hearts

I see you all as one of the brightest and sharpest people
who not only understand many things in one go but also
have confidence to take quick decisions and actions

This article is an effort to let you know that you all are our
part

You all have existence biological, emotional, rational and
spiritual because of your earlier and earliest generations.

We might be different from each other in many aspects,
but we are connected.

The Bridge Between Us

Every generation is a product of its time.

Our generation grew up believing that patience was a
strength, stability was success, and respect was often
expressed through silence and sacrifice. We learnt to
wait—for opportunities, for promotions, for answers, and
sometimes even for appreciation.

You grew up in a world where information travels in
seconds, opportunities appear overnight, and voices that

were once unheard can now reach millions. You have
learnt to question, to explore, to innovate, and to expect
transparency.

Neither approach is wrong.

They are simply responses to different worlds.

Many of us from older generations mistake your
questioning as disrespect. In reality, it is often your way of
seeking clarity.

Many of you mistake our caution as resistance to change.
In reality, it is often the wisdom of experiences that taught
us that every shortcut has a cost.

We speak different languages—not English or Hindi, but
the language of experiences.

We often say,

“This is how it has always been done.”

You often ask,

“Why should it be done this way?”

Perhaps the future belongs not to either of these
questions alone, but to the conversation between them.

What We Can Learn from You

You have taught us that mental health deserves attention.

You have taught us that success should not come at the
cost of peace.

You have shown us that technology, when used wisely, can
democratize knowledge and create opportunities beyond
imagination.

You remind us that every individual deserves a voice,
regardless of age, gender, profession, or background.

Your courage to challenge outdated systems is admirable.

Your willingness to learn new skills continuously inspires
us.

What We Hope to Share with You

Experience is not meant to limit your dreams; it is meant
to protect them.

Failures are not signs of weakness but stepping stones to
wisdom.

Relationships are built over years, not through
notifications.

Character grows quietly, even when achievements are
celebrated loudly.

Sometimes the greatest victories come not from moving
faster but from staying committed when life becomes
difficult.

We hope to pass on resilience, patience, empathy,

gratitude, and the understanding that every season of life has something valuable to teach.

Walking Towards Each Other

Connection cannot happen if only one generation keeps moving.

The older generation must be willing to listen before advising.

Generation Z must be willing to understand before dismissing.

Parents must see children as individuals, not unfinished versions of themselves.

Children must see parents not only as authority figures but as human beings who are also learning, adapting, and sometimes struggling.

Teachers must become facilitators, not just instructors.

Students must become seekers, not just consumers of information.

Leaders must mentor.

Young professionals must question with humility.

When respect and curiosity travel together, generations stop competing and start collaborating.

We Need Each Other

The future cannot be built only with experience.

Neither can it be built only with innovation.

Experience without innovation becomes stagnant.

Innovation without experience becomes fragile.

The strongest societies are those where wisdom walks beside curiosity, where tradition inspires rather than restricts, and where change respects the lessons of the past.

We do not need a generation gap.

We need a generation dialogue.

Because the goal is not for one generation to win over another.

The goal is for every generation to leave the world a little wiser, kinder, and more hopeful than it found it.

Let us not ask, "Who is right?"

Let us ask, "How can we grow together?"

"We are not separated by age; we are separated by assumptions. The moment we replace assumptions with conversations, the distance begins to disappear."

That is the journey from Hum Se Tum Tak... Aur Tum Se Hum Tak

Satvinder Kaur

Professor

Department of Commerce

The Ocean I Created

The cold rock in my throat
your voice , my favorite note
my feelings unspoken piled up in that boat
as my dead heart weeps
in this ocean of tears it floats
still in dilemma , an adult who can not vote
in this winter night , in your blue coat
now that everything broke
I scream for an invisibility cloak
Oh , my dearest muse
you're the one I never wanna loose
I wish I could fix this bruise
in the dark, lead by the broken fuse
but there's no use

since the cold rock in my throat
is screeching and screeching
as it reaches my chest
as it reaches my heart and tears her apart
till I very own drown in the ocean I created
the uncanny emotions stated
I stare at the torn heart in my hand
it looks at me in agony
ripping in melancholy
now as I learn to coexist
with the cold , the rock shapes itself
and leaves me alone

Tia

B.Sc. Computer Science, 1st Year

Founder's Day Celebrations

Annual Day Celebrations

Alumni Meets

Sahibzada Ajit Singh Cricket Tournament

Eminence

Unstinting Service

Prof. Manjeet Kaur, Professor, Department of Punjabi

Mrs. Bhupinder Kaur, Associate Professor, Department of Commerce

Mrs. Taranjeet Kaur
Associate Professor, Department of Mathematics

Dr. Simmarpreet Kaur
Assistant Professor, Department of Commerce

Mr. Kishore Singh, Library Attendant

Glimpses of Societies

Glimpses of Societies

Supporting Editorial Team

Bisman Singh Anand

Sahibjeet Singh

Anuj Batra

Milandeep Kour

Balveen Kaur

Sugam Aggarwal

Sri Guru Gobind Singh College of Commerce

University of Delhi

Pitam Pura, Delhi-110034

Ph: 011-20871260, 20871262

Website: www.sggsc.ac.in Email: principaloffice@sggsc.ac.in